
รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ. 2558

โฉมหน้าครอบครัวไทย ยุคเกิดน้อย อายุยืน

รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ. 2558

โฉมหน้าครอบครัวไทย

ยุคเกิดน้อย อายุยืน

รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ. 2558

โฉมหน้าครอบครัวไทยยุคเกิดน้อย อายุยืน

รายงานฉบับนี้จัดทำโดยกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยมีคณะทำงานดังนี้:

ผู้เขียน คาสปาร์ ฟิค วาสนา อิมเอม รัตนาภรณ์ ตังธนเศรษฐ์

สถิติและการวิเคราะห์ข้อมูล สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

บทสัมภาษณ์และรูปภาพ ไทยพับลิก้า

เรียบเรียงและพิสูจน์อักษรภาษาอังกฤษ ชาร์วาร์ ลอเรน แฮร์ริส

แปลภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย สุนทร เจริญทัศน์

ออกแบบและจัดหน้า ไทยพับลิก้า และกุลวดี สุมาลัยนพ

กิตติกรรมประกาศ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) และกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศไทย (UNFPA) ไคร้ขอแสดงความขอบคุณต่อภาคีเครือข่ายทุกฝ่ายที่มีส่วนช่วยในการจัดทำรายงานฉบับนี้ ประการแรก ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. สุรีย์พร พันพื้ง ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และคณะ เป็นอย่างยิ่งที่ได้วิเคราะห์ข้อมูลและสถิติตลอดจนจัดทำแผนสำหรับรายงานฉบับนี้ และขอแสดงความขอบคุณไปยังสำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงแรงงาน กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงมหาดไทย และกรุงเทพมหานคร ที่ได้ให้ข้อมูลและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อเนื้อหาในรายงานฉบับนี้ นอกจากนี้ ขอขอบคุณคุณบุญฤดาภ ภูสุวรรณ และคณะทำงานจากไทยพับลิก้า ที่ได้ดำเนินการเก็บบทสัมภาษณ์เพื่อประกอบรายงาน ตลอดจนจัดหน้า ออกแบบอินโฟกราฟิก และพิสูจน์อักษรต้นฉบับภาษาไทยท้ายที่สุด ขอขอบคุณชาร์วาร์ ลอเรน แฮร์ริส ที่ได้เรียบเรียงและพิสูจน์อักษรต้นฉบับภาษาอังกฤษ

รายงานฉบับนี้จัดทำขึ้นโดยการสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย การวิเคราะห์และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในรายงานนี้ไม่อาจสะท้อนต่อมุมมองของรัฐบาลไทยหรือกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ รวมทั้งคณะกรรมการบริหารหรือองค์กรในเครือ

คำนิยมจากสำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

นายปรเมธี วิมลศิริ

เลขาธิการคณะกรรมการ
พัฒนาการเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ

โครงสร้างประชากรของไทยที่เปลี่ยนผ่านเป็นสังคมสูงวัย โดยมีประชากรวัยเด็กและวัยแรงงานลดลง และประชากรสูงวัยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลให้ศักยภาพความเจริญเติบโตของประเทศลดลง หากไม่มีการดำเนินการใดๆ เพื่อรับมือกับความท้าทายที่จะเกิดขึ้นจากการเป็นสังคมสูงวัย อย่างไรก็ตาม การเป็นสังคมสูงวัยยังเป็นโอกาสที่สำคัญสำหรับประเทศไทยในการสร้างรายได้ให้กับประเทศ ผ่านทางการพัฒนานวัตกรรมและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรเป็นสังคมสูงวัย จึงเป็นโจทย์สำคัญของการพัฒนาประเทศในระยะต่อไป

จากความท้าทายของการเป็นสังคมสูงวัย ทิศทางการพัฒนาประเทศจึงให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างและพัฒนาทุนมนุษย์ โดยการพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิตให้สนับสนุนการเจริญเติบโตของประเทศ ตั้งแต่ในครรภ์ต่อเนื่องไปตลอดชีวิต ซึ่งครอบครัวเป็นสถาบันสำคัญที่สุดและเป็นพื้นฐานแรกในการพัฒนาคุณภาพคน อย่างไรก็ตาม รูปแบบครอบครัวที่มีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น แต่ละรูปแบบมีลักษณะเฉพาะตัว มีลักษณะปัญหาและความต้องการความช่วยเหลือที่แตกต่างกัน ทั้งครอบครัวอยู่คนเดียว ครอบครัวข้ามรุ่น ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวพ่อแม่วัยรุ่น ครอบครัวที่มีเฉพาะผู้สูงอายุอาศัยอยู่ด้วยกัน ดังนั้น การออกแบบนโยบายจึงต้องคำนึงถึงบริบทและลักษณะปัญหาที่แตกต่างกัน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหวังเป็นอย่างยิ่งว่า รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ. 2558 เรื่อง “โฉมหน้าครอบครัวไทยยุคเกิดน้อย อายุยืน” ซึ่งได้ศึกษาครอบคลุมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวไทย ประเภทครอบครัวลักษณะต่างๆ ที่มีความสำคัญในปัจจุบันและอนาคต นโยบายและการดำเนินงานด้านครอบครัวของประเทศไทย และตัวอย่างแนวปฏิบัติของต่างประเทศ โดยใช้ข้อมูลทั้งในระดับประเทศ ระดับจังหวัด จะเป็นแนวทางที่เป็นประโยชน์ในการสนับสนุนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสถาบันครอบครัวของหน่วยงานและภาคีด้านครอบครัวอย่างเป็นระบบให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้ต่อไป

คำนิยมจาก กองทุนประชากร แห่งสหประชาชาติ

คาสปาร์ พิค

ผู้แทนกองทุนประชากร
แห่งสหประชาชาติประจำ
ประเทศไทย

เหตุใดจึงมีรายงานฉบับนี้?

ประเทศไทยกำลังอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ ในด้านเศรษฐกิจประเทศไทยกำลังอยู่ในห้วงแห่งการเปลี่ยนผ่านจากประเทศที่มีรายได้ปานกลางไปสู่ประเทศที่มีรายได้สูง ส่วนด้านการเมืองนั้นก็อยู่ในระหว่างการแสวงหาหนทางไปสู่สังคมประชาธิปไตยบนฐานของความเสมอภาคและการมีส่วนร่วม ในด้านสังคม ประเทศไทยกำลังปรับตัวเพื่อรับมือกับการหลั่งไหลเข้ามาของแรงงานข้ามชาตินับล้านๆ คน การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองอย่างไม่ขาดสาย และการสื่อสารเชื่อมโยงของประชาชนที่รวดเร็วฉับไว และในด้านประชากร ประเทศไทยได้ก้าวผ่านสถานการณ์ที่ภาวะเจริญพันธุ์สูงและอายุขัยสั้นเข้าสู่สถานการณ์ที่มีอัตราการเกิดต่ำและเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มตัว การเปลี่ยนผ่านเหล่านี้ล้วนสัมพันธ์กัน ทั้งยังก่อให้เกิดความตึงเครียดด้านประชากร และครอบครัวก็ตั้งอยู่ใจกลางของความตึงเครียดดังกล่าว

โดยแก่นแท้แล้วครอบครัวถือเป็นหน่วยทางสังคม และในภาพใหญ่ก็นับเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจด้วย และหากจะทำให้ซับซ้อนขึ้นไปอีก การตัดสินใจต่างๆ เบื้องหลังเศรษฐกิจ เช่น นโยบายด้านการเงินการคลัง แรงงาน และสินเชื่อ ซึ่งมีผลต่อครอบครัวในฐานะหน่วยทางสังคม มักจะเกี่ยวข้องกับการเมืองด้วย การเปลี่ยนแปลงด้านประชากรจากภาวะที่เกิดสูงมากและอายุขัยสั้นในช่วงปี พ.ศ. 2513-2522 ไปสู่ภาวะที่เกิดน้อยและสังคมสูงวัยในปัจจุบันนั้นไม่เพียงแต่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองดังที่กล่าวไว้ข้างต้น แต่การเปลี่ยนแปลงด้านประชากรนี้ก็เป็ผลจากการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเหล่านั้นด้วยเช่นกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง การสร้างครอบครัวและรูปแบบครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งประเทศไทยกำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้ล้วนขึ้นอยู่กับการตัดสินใจส่วนบุคคล ซึ่งเป็นผลของการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม การจะป้องกันผลกระทบเชิงลบที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ จึงขึ้นกับการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับสามด้านดังกล่าว ซึ่งปรากฏอยู่ในนโยบาย กฎหมาย งบประมาณ และ ทศนคติและความเชื่อต่างๆ ปัจจุบันนี้ไม่มีครอบครัวไทย “ตามแบบแผน” อีกต่อไปแล้ว ในอดีตครอบครัว “ตามแบบแผน” ของสังคมไทยประกอบด้วยพ่อแม่ ปู่ย่าหรือตายาย และเด็กสองหรือสามคน แต่ทุกวันนี้เราจะเห็นว่าครอบครัวมีหลายรูปแบบมาก ทั้งยังมีแนวโน้มที่จะมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

เช่น ครอบครัวเดี่ยวที่ประกอบด้วยพ่อแม่และลูกหนึ่งคนหรือไม่เกินสองคน คู่ที่อยู่กินกัน โดยไม่มีลูกซึ่งรวมถึงคู่รักเพศเดียวกัน ครัวเรือนคนเดียวทั้งที่อยู่ในวัยทำงานและผู้สูงอายุ และ ครัวเรือนข้ามรุ่นที่มีปู่ย่าตายายหนึ่งหรือสองคนอยู่กับหลาน เป็นต้น สาเหตุและแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้อธิบายไว้แล้วในรายงานฉบับนี้ และสิ่งที่เราควรให้ความสำคัญก็คือความหลากหลายของรูปแบบครอบครัว ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะยังคงเป็นเช่นนี้ต่อไปและอาจเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จึงเป็นเรื่องยากที่จะคาดหวังว่าประเทศไทยจะย้อนกลับไปสู่ยุคของครอบครัวเดี่ยว ในขณะที่ครอบครัวเดี่ยวที่มีลูกหนึ่งหรือสองคนนั้นวันจะยังมีน้อยลง

ผลกระทบอันเนื่องมาจากภาวะเจริญพันธุ์ต่ำนั้นเป็นที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง และผู้หญิงมักเป็นฝ่ายถูกตำหนิและถูก “กล่าวหา” ว่ามีลูกน้อย (เกิน) ในขณะที่รูปแบบการสร้างครอบครัวที่มีความหลากหลายมากขึ้นก็มักถูกใช้เป็นตัวบ่งบอกถึง “การที่คนปฏิเสธไม่ยอมมีลูก” รายงานฉบับนี้พยายามชี้ให้เห็นว่าความหลากหลายของรูปแบบการสร้างครอบครัวมิใช่ต้นเหตุของสถานการณ์นี้ แต่สาเหตุเกิดจากการขาดแรงจูงใจและนโยบายที่ช่วยให้ผู้หญิงสามารถสร้างสมดุลให้กับตนเองระหว่างการมีบุตรและความก้าวหน้าในชีวิต ยิ่งไปกว่านั้นรายงานฉบับนี้ยังชี้ให้เห็นอีกว่า ทำயที่สุดแล้วสิ่งที่เป็นเครื่องกำหนดว่าประเทศชาติจะมั่งคั่งร่ำรวย เป็นประชาธิปไตย หรือเป็นปึกแผ่นทางสังคมหรือไม่นั้น หาใช่อยู่ที่อัตราการเจริญพันธุ์ หากแต่เป็นที่คุณภาพของการดำเนินงานและนโยบายสนับสนุนด้านต่างๆ ที่จัดให้แก่เด็กและผู้ปกครองเพื่อที่เด็กๆ จะเติบโตขึ้นไปเป็นสมาชิกที่มีศักยภาพของสังคม มีความรู้และทักษะในการใช้สิทธิของตนอย่างเต็มที่ ตลอดจนมีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศชาติต่อไป และการจะบรรลุจุดหมายดังกล่าวได้นั้น เด็กแต่ละคนจำเป็นต้องมีสภาพแวดล้อมที่ดีที่สุด ซึ่งก็คือครอบครัวของพวกเขานั่นเอง

เป็นข้อเท็จจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ด้วยจำนวนเด็กที่ลดน้อยลงนี้ประเทศไทยไม่สามารถปล่อยให้เกิดการสูญเสียศักยภาพของเด็กไปได้แม้แต่คนเดียว ไม่ว่าจะยากดีมีจน เป็นคนเมืองหรือชนบท เด็กและเยาวชนทุกคนจำเป็นต้องได้รับการลงทุนที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้เพื่อรับประกันว่าพวกเขาจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่สามารถใช้ศักยภาพของตนเองให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ การที่เด็กและเยาวชนมีความสามารถเช่นนี้จะนำมาซึ่งความเจริญที่ยั่งยืนให้แก่ประเทศไทยในภาวะที่ประชากรสูงวัยและอัตราส่วนพึ่งพิงเพิ่มมากขึ้น และยังสามารถซึ่งเสถียรภาพทางการเมืองในขณะที่ประเทศไทยก้าวจากประเทศที่มีรายได้ปานกลางไปสู่ประเทศของชนชั้นกลาง ซึ่งสองสิ่งนี้มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงแต่ก็มักถูกมองข้าม การลงทุนให้เด็กและเยาวชนมีศักยภาพยังมีส่วนช่วยกระจายผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสร้างกำลังซื้อ อีกทั้งยังช่วยชะลอการล่มสลายของความเป็นปึกแผ่นทางสังคมระหว่างคนต่างรุ่นต่างวัย ซึ่งเป็นปัญหาที่มักจะมาพร้อมกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและเมื่อครอบครัวมีขนาดเล็กลง

ระยะเวลา 20 ปีถัดไปจากนี้มีความสำคัญยิ่งต่อการกำหนดทิศทางและออกแบบแรงจูงใจให้แก่ประชาชนในประเทศ และการลงทุนกับครอบครัวเป็นองค์ประกอบสำคัญของเรื่องนี้ หากครอบครัวมีปัจจัยพร้อม เด็กทุกคนซึ่งรวมถึงเด็กกำพร้า เด็กที่ถูกทอดทิ้ง เด็กที่ถูกปล่อยให้อยู่ในการเลี้ยงดูของญาติ ตลอดจนเด็กที่เกิดจากพ่อแม่ที่เป็นแรงงานข้ามชาติ ย่อมสามารถได้รับโภชนาการ การศึกษา บริการทางสุขภาพ และการคุ้มครองที่ดี อีกทั้งได้รับการเลี้ยงดูอย่างไม่ลำเอียงเพศใดเพศหนึ่ง หากพ่อแม่มีปัจจัยทางการเงินและปัจจัยอื่นๆ ที่ทำให้สามารถประกอบอาชีพไปพร้อมๆ กับมีบุตรได้ และหากผู้หญิงได้รับการรับประกันว่าการตั้งครรภ์จะไม่ใช่อุบัติเหตุของอาชีพการงาน อัตราเจริญพันธุ์ของประเทศอาจไม่ลดลงไปอีกก็เป็นได้ หากมีแรงจูงใจให้เด็กผู้ชายได้เรียนต่อในโรงเรียนและหากมีการดำเนินงานเพื่อปรับเปลี่ยนบรรทัดฐานทางสังคมในการเลี้ยงดูเด็กชายและเด็กหญิงให้ปราศจากการลำเอียงทางเพศ ซึ่งมักส่งผลให้เกิดปัญหาความรุนแรงบนฐานเพศภาวะนั้น อัตราการสมรสก็อาจเพิ่มสูงขึ้นและอัตราการหย่าร้างก็อาจลดน้อยลงด้วยเช่นกัน

ความสำเร็จของการรณรงค์วางแผนครอบครัวไทยเมื่อ 40 ปีที่แล้วอยู่บนฐานความคิดที่ว่าการวางแผนครอบครัวไม่ได้เป็นเพียงแค่การวางแผนครอบครัวแต่เป็นการวางแผนชีวิตของตนเองด้วย ปัจจุบันเรากำลังวนกลับไปสู่จุดเริ่มต้นอีกครั้ง นั่นก็คือการวางแผนครอบครัวไม่ใช่เป็นเพียงการวางแผนชีวิตของตนเองเท่านั้น หากแต่เป็นการวางแผนครอบครัวด้วย ทำดีที่สุดแล้วก็เป็นเรื่องของแต่ละคนที่จะออกแบบหน้าตาครอบครัวของตนเองและตัดสินใจในเรื่องการงานและการมีบุตรของตนเองอย่างไร เช่น จะแต่งงานหรือไม่ จะยังคงสถานภาพสมรสต่อไปหรือไม่ จะมีบุตรหรือไม่ และจะมีกี่คน ทั้งนี้ ทุกภาคส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ นักการเมือง นายจ้าง สื่อ ผู้นำชุมชน ตลอดจนผู้ทำหน้าที่พิทักษ์บรรทัดฐานทางสังคม ล้วนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการช่วยให้บุคคลสามารถตัดสินใจโดยใช้สิทธิของตนได้อย่างเต็มที่

สารบัญ

คำนิยม สารบัญ สารบัญตาราง สารบัญแผนภูมิ รายการอักษรย่อ

- 14 **บทที่ 1 พลวัตประชากรที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนโฉมหน้าโครงสร้างครอบครัวไทย**
1.1 นิยามของครอบครัวและครัวเรือน
1.2 การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรไทยในภาพรวม
- 36 **บทที่ 2 ครอบครัวไทยกำลังเปลี่ยนแปลง**
2.1 ประเภทของครอบครัวและครัวเรือน
2.2 อนาคตการพัฒนาครอบครัวและครัวเรือนไทย
2.3 ความแตกต่างระดับภาค
2.4 ลักษณะครัวเรือนกำลังเปลี่ยนแปลงไป
- 50 **บทที่ 3 ครอบครัวเดี่ยว**
3.1 แนวโน้มของครอบครัวเดี่ยว
3.2 หัวหน้าครัวเรือนของครอบครัวเดี่ยว
3.3 ครอบครัวเดี่ยวที่มีบุตร
3.4 ครอบครัวเดี่ยวที่ไม่มีบุตร
3.5 ครอบครัวเพศเดียวกัน
- 78 **บทที่ 4 ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว**
4.1 แนวโน้มของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

- 4.2 แม่เลี้ยงเดียวกับพ่อเลี้ยงเดี่ยว
- 4.3 แรงผลักดันสู่การเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว
- 4.4 การต่อสู้ดิ้นรนของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

96 บทที่ 5 ครอบครัวข้ามรุ่น

- 5.1 ปรัชญาการณและแนวโน้มของครอบครัวข้ามรุ่น
- 5.2 ความแตกต่างระดับภูมิภาคและระดับจังหวัด
- 5.3 การจ้างงานครอบครัวข้ามรุ่น
- 5.4 สถานะทางเศรษฐกิจ
- 5.5 พัฒนาการด้านอารมณ์และสังคม
- 5.6 ผลกระทบทางจิตสังคมต่อผู้ดูแลและเด็ก

112 บทที่ 6 ครีวเรือนอยู่คนเดียว

- 6.1 แนวโน้มในระดับโลก
- 6.2 แนวโน้มในระดับภูมิภาค
- 6.3 แนวโน้มในประเทศไทย
- 6.4 ใครคือผู้ที่อาศัยในครัวเรือนอยู่คนเดียว?
- 6.5 เหตุใดจึงอยู่คนเดียว?

130 บทที่ 7

- 7.1 บทสรุปข้อค้นพบที่สำคัญ
- 7.2 นโยบายด้านครอบครัวในประเทศไทย
- 7.3 ตัวอย่างวิธีปฏิบัติที่ดีของนโยบายส่งเสริมสถาบันครอบครัว
- 7.4 ข้อจำกัดของรายงานฉบับนี้
- 7.5 ข้อเสนอแนะ

160 บรรณานุกรม

164 ภาคผนวก

- 1.1 แผนที่ย่อยละของครอบครัวเดี่ยวที่ไม่มีบุตรรายจังหวัด พ.ศ. 2556
- 1.2 แผนที่ย่อยละของครอบครัวเดี่ยวที่มีบุตรรายจังหวัด พ.ศ. 2556

- 1.3 แผนที่ย่อยละของครอบครัวขยายรายจังหวัด พ.ศ. 2556
- 1.4 แผนที่ย่อยละของครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวรายจังหวัด พ.ศ. 2556
- 1.5 แผนที่ย่อยละของครอบครัวข้ามรุ่นรายจังหวัด พ.ศ. 2556
- 1.6 แผนที่ย่อยละของครัวเรือนอยู่คนเดียวรายจังหวัด พ.ศ. 2556
  - 1.6.1 แผนที่ย่อยละของครัวเรือนอยู่คนเดียวรายจังหวัด พ.ศ. 2556 (ในเขตเทศบาล)
  - 1.6.2 แผนที่ย่อยละของครัวเรือนอยู่คนเดียวรายจังหวัด พ.ศ. 2556 (นอกเขตเทศบาล)
- 2 แผนที่ยัตราเจริญพันธุ์รวมรายจังหวัด พ.ศ. 2553
- 3 ตารางย่อยละของครัวเรือนจำแนกตามประเภทรายจังหวัด พ.ศ. 2556
- 4 ตารางอัตราเจริญพันธุ์รวม (จำนวนบุตรโดยเฉลี่ยที่ผู้หญิงคนหนึ่งจะมีในช่วงอายุ 15-49ปี) รายจังหวัด พ.ศ. 2553

สารบัญตาราง

- 49 ตาราง 2.1 ลักษณะของครัวเรือน พ.ศ. 2533-2553
- 57 ตาราง 3.1 จำนวนบุตรเฉลี่ยที่ต้องการ จำนวนบุตรเฉลี่ยที่ยังมีชีวิต และส่วนต่างทางภาวะเจริญพันธุ์ที่ไม่บรรลู่ของหญิงเคยสมรสอายุ 15-49 ปี จำแนกตามเขตการปกครองและภาค พ.ศ. 2552
- 60 ตาราง 3.2 หญิงอายุ 15-19 ปี ที่สมรสหรืออยู่กินกับชาย
- 63 ตาราง 3.3 ค่าใช้จ่ายสะสมในการเลี้ยงดูบุตร พ.ศ. 2554
- 64 ตาราง 3.4 เวลาที่ใช้โดยเฉลี่ยของประชากรชายและหญิง (อายุ 15 ปีขึ้นไป) จำแนกตามกิจกรรมหลัก สถานภาพสมรส และเพศ (หน่วย: ชั่วโมงต่อวัน) พ.ศ. 2552
- 69 ตาราง 3.5 จำนวนสถานดูแลเด็กเล็กทั่วประเทศจำแนกตามประเภทและหน่วยงานรัฐที่สังกัด
- 71 ตาราง 3.6 ร้อยละของสตรีวัยเจริญพันธุ์ (อายุ 15-49 ปี) จำแนกตามภาวะมีบุตรยากและภาค พ.ศ. 2549
- 84 ตาราง 4.1 ร้อยละของเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี และลักษณะการอยู่อาศัย
- 92 ตาราง 4.2 นโยบายหลายมิติที่ตอบสนองเป้าหมายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มประเทศสมาชิก OECD
- 93 ตาราง 4.3 นโยบายกลุ่มประเทศสมาชิก OECD ที่คาดหวังให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวหางานทำเมื่อบุตรเข้าเรียนระดับอนุบาลหรือประถมศึกษา
- 101 ตาราง 5.1 จำนวนและสัดส่วนของครอบครัวข้ามรุ่น
- 103 ตาราง 5.2 การย้ายถิ่นเข้า ออก และสุทธิในระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2548-2553) จำแนกรายภาค พ.ศ. 2553
- 120 ตาราง 6.1 ร้อยละของครัวเรือนอยู่คนเดียวที่เป็นผู้สูงอายุจำแนกตามอายุและเพศ พ.ศ. 2556
- 122 ตาราง 6.2 แรงผลักดันสู่การใช้ชีวิตโดยไม่พึ่งพิงตามลำพังจำแนกตามอายุและลักษณะการอยู่อาศัย
- 142 ตาราง 7.1 สรุปกฎหมายและนโยบายสนับสนุนสถาบันครอบครัวที่มีอยู่ในประเทศไทย

สารบัญแนกฏ

- 22 แผนภูมิ 1.1 จำนวนบุตรเฉลี่ยต่อสตรีวัยเจริญพันธุ์อายุ 15-49 ปี พ.ศ. 2507-2583
- 23 แผนภูมิ 1.2 จำนวนเด็กเกิดใหม่รายปี พ.ศ. 2507-2583
- 24 แผนภูมิ 1.3 อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของประเทศไทย พ.ศ. 2480-2583
- 25 แผนภูมิ 1.4 ร้อยละของประชากรจำแนกตามกลุ่มอายุ พ.ศ. 2523-2583
- 26 แผนภูมิ 1.5 พีระมิตประชากรกรุงเทพมหานครและรายภาค พ.ศ. 2553
- 27 แผนภูมิ 1.6 ร้อยละของประชากรที่อยู่ในกำลังแรงงานจำแนกรายภาค พ.ศ. 2533-2554
- 28 แผนภูมิ 1.7 ร้อยละของประชากรที่ทำงานในภาคเกษตรกรรมจำแนกตามกลุ่มอายุ พ.ศ. 2530-2554
- 31 แผนภูมิ 1.8 ร้อยละของประชากรอายุ 25-29 ปีที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2513-2553
- 40 แผนภูมิ 2.1 ร้อยละของครัวเรือนจำแนกตามจำนวนครัวเรือน พ.ศ. 2530-2556
- 41 แผนภูมิ 2.2 ร้อยละของครัวเรือนจำแนกตามจำนวนประชากร พ.ศ. 2530-2556
- 44 แผนภูมิ 2.3 ร้อยละของประเภทครัวเรือนจำแนกตามจำนวนครัวเรือน พ.ศ. 2530-2556
- 45 แผนภูมิ 2.4 ร้อยละของครัวเรือนจำแนกตามจำนวนครัวเรือนในเขตเทศบาล พ.ศ. 2530-2556
- 45 แผนภูมิ 2.5 ร้อยละของครัวเรือนจำแนกตามจำนวนครัวเรือนนอกเขตเทศบาล พ.ศ. 2530-2556
- 48 แผนภูมิ 2.6 ร้อยละของประเภทครัวเรือนจำแนกตามจำนวนครัวเรือนรายภาค พ.ศ. 2556
- 55 แผนภูมิ 3.1 อัตราเจริญพันธุ์ (ต่อประชากรหญิง 1,000 คน) จำแนกตามกลุ่มอายุมารดา พ.ศ. 2533 และ 2557
- 60 แผนภูมิ 3.2 อัตราการคลอดในวัยรุ่น (ต่อหญิงอายุ 15-19 ปี หนึ่งพันคน) พ.ศ. 2533-2557
- 83 แผนภูมิ 4.1 จำนวนและร้อยละของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่บุตรอายุต่ำกว่า 18 ปี อาศัยอยู่กับพ่อหรือแม่เพียงลำพัง พ.ศ. 2530-2556
- 86 แผนภูมิ 4.2 จำนวนการสมรสและการหย่า พ.ศ. 2545-2556
- 86 แผนภูมิ 4.3 สถานะสมรสของประชากรไทย พ.ศ. 2553
- 102 แผนภูมิ 5.1 ร้อยละของครอบครัวข้ามรุ่นจำแนกตามอายุของหัวหน้าครอบครัว พ.ศ. 2530-2556
- 103 แผนภูมิ 5.2 ร้อยละของครอบครัวข้ามรุ่นจำแนกรายภาค พ.ศ. 2535-2556
- 103 แผนภูมิ 5.3 ลักษณะการอยู่อาศัยของเด็กอายุ 0-17 ปี พ.ศ. 2555
- 104 แผนภูมิ 5.4 อาชีพของหัวหน้าครอบครัวข้ามรุ่นจำแนกตามเพศ พ.ศ. 2530-2556
- 119 แผนภูมิ 6.1 ร้อยละของครัวเรือนอยู่คนเดียวจำแนกตามอายุ พ.ศ. 2556
- 119 แผนภูมิ 6.2 ร้อยละของครัวเรือนอยู่คนเดียวอายุ 15-59 ปี จำแนกตามเพศ พ.ศ. 2530-2556
- 119 แผนภูมิ 6.3 ร้อยละของครัวเรือนอยู่คนเดียวอายุ 60 ปีขึ้นไป จำแนกตามเพศ พ.ศ. 2530-2556

- 120 แผนภูมิ 6.4 ร้อยละของครัวเรือนอยู่คนเดียวอายุ 25-59 ปี จำแนกตามระดับการศึกษา พ.ศ.
2556
- 120 แผนภูมิ 6.5 ภาคการทำงานของครัวเรือนอยู่คนเดียว พ.ศ. 2556

รายการอักษรย่อ

BMA	Bangkok Metropolitan Administration กรุงเทพมหานคร (กทม.)
ILO	International Labour Office องค์การแรงงานระหว่างประเทศ
IPSR	Institute of Population and Social Research สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (วปส.)
Mol	Ministry of Interior กระทรวงมหาดไทย (มท.)
MoL	Ministry of Labour กระทรวงแรงงาน (รง.)
MoPH	Ministry of Public Health กระทรวงสาธารณสุข (สธ.)
MoSDHS	Ministry of Social Development and Human Security กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.)
NESDB	Office of the National Economic and Social Development Board สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)
NSO	National Statistical Office สำนักงานสถิติแห่งชาติ (สสช.)
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา
SSS	Social Security Scheme ระบบประกันสังคม
THPF	Thai Health Promotion Foundation สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
TFR	Total Fertility Rate อัตราเจริญพันธุ์รวม
UHC	Universal Health Coverage ระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า
UNFPA	United Nations Population Fund กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ

1

พลวัตประชากรที่ส่งผล กระทบเปลี่ยนโฉมหน้า โครงสร้างครอบครัวไทย

“ครอบครัวคือสถาบันที่มีประสิทธิภาพในด้านการผลิต การบริโภค และการกระจายทรัพยากรให้แก่สมาชิกใน ครอบครัวได้ทุกรุ่นทุกวัย” (Mason and Lee, 2004)

ครอบครัวเป็นรากฐานสำคัญของสังคมทั่วโลกมาเป็นระยะเวลานาน ไม่ว่าจะเป็นสังคมของ คนเมือง ชนเผ่า ที่มีการอยู่อาศัยแบบครอบครัวขยาย ครอบครัวเดี่ยวหรือรูปแบบอื่นใดก็ตาม เป็นการดำรงอยู่เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความต้องการด้าน วัตถุ ด้านการคุ้มครองหรือการสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ด้านการสืบทอดเผ่าพันธุ์ ด้าน จิตใจอารมณ์และความผาสุก อย่างไรก็ตาม เมื่อสังคมและโครงสร้างประชากรเปลี่ยนแปลงไป ย่อมส่งผลให้ครอบครัวเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ปัจจุบัน ประเทศไทยกำลังอยู่ในระยะเปลี่ยน ผ่านทางประชากร จากที่เคยมีประชากรวัยเด็กจำนวนมากในอดีตกลายเป็นสังคมสูงวัยที่มี เด็กน้อยลงมากแต่ประชากรสูงวัยมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สังคมเปลี่ยนไปจากที่เคยเป็น ครอบครัวขนาดใหญ่กลายเป็นครอบครัวที่มีขนาดเล็กลงและมีความหลากหลายมากขึ้น มี ครอบครัว “เดี่ยวหลากหลายรูปแบบ” เกิดขึ้น เช่น พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ครัวเรือนของคนที่อยู่ คนเดียว ครอบครัวข้ามรุ่นหรือครอบครัวแห่งกลางที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับหลานโดยไม่มีคนวัย

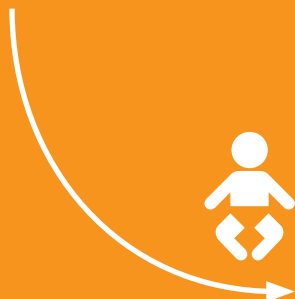
7

ปัจจัยสำคัญ
ที่มีอิทธิพล
ต่อการ
เปลี่ยนแปลง
ครอบครัว

1

**เกิดน้อย: คนไทย
มีลูกน้อยลง**

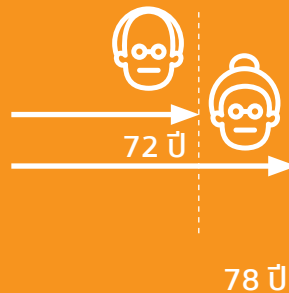
ปี 2507 ผู้หญิงวัยเจริญพันธุ์ (อายุ 15-49 ปี) มีบุตรเฉลี่ย 6 คน ปัจจุบันมีบุตรเฉลี่ยไม่ถึง 2 คน และแนวโน้มลดลงไปเรื่อยๆ (ดูแผนภูมิ 1.1)

2

**อายุยืน: คนไทย
อายุยืนขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงมี
แนวโน้มอายุยืน
กว่าผู้ชาย**

- ผู้หญิง: ปี 2507 อายุเฉลี่ย 62 ปี ปัจจุบันเฉลี่ย 78 ปี อีก 25 ปีข้างหน้า (ปี 2583) คาดว่าเฉลี่ย 82 ปี
- ผู้ชาย: ปี 2507 อายุเฉลี่ย 56 ปี ปัจจุบันเฉลี่ย 72 ปี อีก 25 ปีข้างหน้า (ปี 2583) คาดว่าเฉลี่ย 75 ปี (ดูแผนภูมิ 1.3)

3

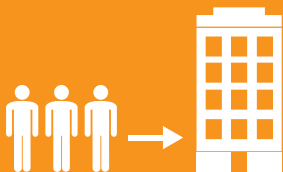
**โครงสร้าง
ประชากรเปลี่ยน:
วัยเด็กลดลง วัย
สูงอายุเพิ่มมากขึ้น
วัยแรงงานแนว
โน้มลดลง**

- วัยเด็กลดลง ปี 2523 = 38.3%, ปี 2553 = 19.2% อีก 25 ปีข้างหน้า (ปี 2583) คาดว่า 16%
- วัยสูงอายุเพิ่มมากขึ้น ปี 2523 = 5.5% ปี 2553 = 12.9% อีก 25 ปีข้างหน้า (ปี 2583) คาดว่า 32.1%
- วัยแรงงานมีแนวโน้มลดลง ปี 2523 = 56.2%, ปี 2553 = 67.9% อีก 25 ปีข้างหน้า (ปี 2583) คาดว่า 52% (ดูแผนภูมิ 1.4)

4

การย้ายถิ่น: วัย แรงงานย้ายถิ่น เข้าสู่เขตเมือง มากขึ้น

- คนหนุ่มสาวอายุ 15-24 ในภาคเกษตรกรรมลดลง ปี 2530 = 35.3% ปี 2554 = 12.1% (ดูแผนภูมิ 1.7)
- ประชากรอาศัยในเขตเมืองเพิ่มขึ้น พ.ศ. 2523 = 26.4% ปี 2553 = 44.2%

5

ข้อจำกัดด้าน เงินออมและ สวัสดิการสังคม

- หนี้ภาคครัวเรือนสูงขึ้น จาก 59.3% ในปี 2553 เป็น 80.6% ในปี 2557

6

ผู้หญิงเรียนสูง ขึ้น เข้าสู่ตลาด แรงงานมากขึ้น

- ปัจจุบันผู้หญิงมากกว่าครึ่ง (53.5%) เรียนจบปริญญาตรี และ 60% อยู่ในภาคกำลังแรงงาน

7

วิถีชีวิตที่ เปลี่ยนไป

- **อดีต** การมีครอบครัวและมีบุตรเป็นบรรทัดฐานและประเพณีนิยม
- **ปัจจุบัน** การมีครอบครัวและมีบุตรเป็นทางเลือกของแต่ละบุคคลโดยคำนึงถึงเศรษฐกิจ การงาน การศึกษาและความหลากหลายของการเลือกใช้ชีวิตคู่

ทำงานอยู่ด้วย หรือครอบครัวเดี่ยวที่คู่สามีภรรยาอาศัยอยู่ด้วยกันโดยไม่มีบุตร หรือ กลุ่ม DINK (double income, no kids) ครอบครัวต่างๆ เหล่านี้มีแนวโน้มเปลี่ยนไปอันเป็นผลมาจากการเลือกวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิม ประกอบกับแรงกดดันทางสังคมตลอดจนต้นทุนค่าเสียโอกาสที่การเลี้ยงดูบุตรกลายเป็นภาระผูกพันระยะยาว จึงทำให้การมีครอบครัวของคนไทยในปัจจุบันเปลี่ยนโฉมหน้าไปจากเดิม

สถานการณ์ปัจจุบันของครอบครัวไทย ตลอดจนสุขภาวะและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทยนั้นยังขาดความชัดเจน มีข้อมูลที่หลากหลายและไม่สอดคล้องกัน ยังขาดการศึกษาและวิเคราะห์หลักฐานเพื่อนำไปสู่คำอธิบายว่าควรมีมาตรการและนโยบายรองรับการอยู่ดีมีสุขของครอบครัวที่เปลี่ยนไปอย่างไร ดังนั้น การศึกษาและสร้างความเข้าใจต่อสถานการณ์ครอบครัวไทยอย่างต่อเนื่องจึงเป็นสิ่งสำคัญ ข้อมูลเหล่านี้มีความสำคัญต่อการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านประชากรของประเทศในระยะยาวอีกด้วย ทั้งนี้ นักวิชาการล้วนมีความเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรไทยในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา เป็นผลที่เกิดจากองค์ประกอบหลักสามประการ ได้แก่ การเกิดที่ลดต่ำลง การย้ายถิ่นที่เพิ่มมากขึ้น และการมีอายุยืนยาวขึ้น อันเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาที่ผ่านมาที่นำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ

ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงทางพลวัตประชากรและเศรษฐกิจสังคมส่งผลกระทบต่อการสร้างครอบครัวของคนไทยที่มีรูปแบบและแนวโน้มที่เปลี่ยนไป ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาเน้นบรรทัดฐานและประเพณีนิยมมักเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจสร้างครอบครัว ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ในอดีต การอยู่เป็นโสดอาศัยอยู่ตามลำพังโดยไม่แต่งงานสร้างครอบครัวของตนเองเป็นเรื่องแปลกที่พบได้ไม่บ่อยนัก ชายหญิงที่แต่งงานอยู่กินร่วมกันฉันสามีภรรยาล้วนคาดหวังมีทายาทสืบสกุล และพ่อแม่ที่สูงอายุยังคงอาศัยอยู่กับลูกวัยทำงาน แต่ปัจจุบัน การตัดสินใจเรื่องการสร้างครอบครัวกลับกลายเป็นทางเลือกของแต่ละบุคคล เป็นเรื่องของปัจเจกที่ยึดถือทางเลือกการดำเนินวิถีชีวิตที่ตนเองปรารถนา โดยมีพิจารณาจากโอกาสทางเศรษฐกิจ การทำงาน การศึกษา และความหลากหลายของการเลือกใช้ชีวิตคู่ของคนยุคปัจจุบัน เป็นต้น

ดังนั้น รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ. 2558 ฉบับนี้ จึงเสนอการวิเคราะห์และสังเคราะห์ครอบครัวไทยรูปแบบต่างๆ ในปัจจุบันและแนวโน้มที่ผ่านมาในอดีต ซึ่งให้เห็นเหตุผลของการมีครอบครัวรูปแบบเหล่านั้น รวมทั้งความสำคัญ ตลอดจนโอกาสและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงแรงผลักดันจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่ส่งผลต่อแนวโน้มของครอบครัวไทยในอนาคต รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะเพื่อลดผลกระทบเชิงลบและสร้างการตอบรับเชิงบวกต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัว โดยมุ่งหวังให้ข้อเสนอแนะเหล่านี้สามารถ

นำไปปฏิบัติใช้ได้ในทุกระดับ ทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น ตลอดจนเอกชนทุกภาคส่วน เพราะมาตรการเสริมสร้างครอบครัวหลายมาตรการนั้น ล้วนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้เป็นนายจ้างทั้งสิ้น

1.1 นิยามของครอบครัวและครัวเรือน

เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า คำว่า “ครอบครัว” กับ “ครัวเรือน” นั้นมีความหมายต่างกัน ฝ่ายสถิติขององค์การสหประชาชาติได้นิยามแนวคิดเกี่ยวกับครัวเรือนและครอบครัวไว้ดังนี้ (UN Statistics Division, 2015)

“ครอบครัว” หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องผูกพันกันทางสายโลหิต หรือโดยการรับเป็นบุตรบุญธรรม หรือโดยการสมรส ซึ่งโดยทั่วไปแล้วประกอบด้วยคู่สมรส บุตร พ่อแม่ และพี่น้องเป็นหลัก

“ครัวเรือน” หมายถึง หน่วยการอยู่อาศัยซึ่งประกอบด้วยที่อยู่อาศัยและบุคคลผู้อาศัยอยู่รวมกัน โดยเป็นอิสระจากความสัมพันธ์ทางสายโลหิตหรือจากการสมรส ทั้งนี้ จำแนกประเภทเป็นครัวเรือนคนเดียวและครัวเรือนหลายคน

ดังนั้น ครัวเรือนจึงถูกจำกัดอยู่แต่ในสถานที่แห่งเดียว ส่วนครอบครัวนั้นอาจจะขยายออกไปยังสถานที่ต่างๆ และมักจะเป็นหลายแห่งอีกด้วย สำหรับความแตกต่างในแง่มนทัศน์นั้น จะเห็นได้ว่าครัวเรือนอาจมีบุคคลเพียงคนเดียว แต่ครอบครัวต้องมีสมาชิกอย่างน้อยสองคนขึ้นไป ส่วนสมาชิกของครัวเรือนหลายคนก็ไม่จำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องผูกพันกัน ในขณะที่สมาชิกในครอบครัวนั้นต้องเกี่ยวข้องผูกพันกันทางใดทางหนึ่ง แม้ว่าครอบครัวและครัวเรือนจะมีความหมายผิดแผกกันไปบ้าง แต่ความแตกต่างนั้นมักไม่ค่อยเด่นชัด นอกจากนี้ ทั้งสองคำยังแยกออกจากกันได้ยากในทางปฏิบัติ เนื่องจากบุคคลที่ไม่ได้เป็นญาติกันอาจอาศัยอยู่ร่วมกันในครัวเรือนและสร้างหน่วยทางสังคมที่มีลักษณะคล้ายครอบครัวขึ้นมาได้ และบางครัวเรือนก็อาจมีหลายครอบครัวอาศัยอยู่รวมกันในสถานที่แห่งเดียวกันได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม การให้คำนิยาม “ครอบครัว” กับ “ครัวเรือน” ในประเทศไทยนั้น ยังขาดความสอดคล้องกัน เช่น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์แบ่งประเภทของครอบครัวออกเป็น 3 ประเภทได้แก่ ก) ‘ครอบครัวเดี่ยว’ ประกอบด้วยคนหนึ่งรุ่น คือ สามีและภรรยา หรือครอบครัวสองรุ่นที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก ข) ‘ครอบครัวขยาย’ หรือครอบครัว

สามรุ่นที่ประกอบด้วยพ่อ แม่ และลูก อยู่ร่วมกับปู่ย่าตายาย ค) ‘ครอบครัวลักษณะเฉพาะ’ ได้แก่ ครอบครัวที่มีองค์ประกอบหรือความต้องการเฉพาะด้าน เช่น ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีเฉพาะพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพัง ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเลี้ยงดูเด็กตามลำพังโดยไม่มีผู้ใหญ่วัยทำงาน (พ่อแม่) อยู่ด้วย ครอบครัวที่มีเฉพาะเด็กอาศัยอยู่ด้วยกันตามลำพัง หรือที่ผู้สูงอายุอยู่ด้วยกันตามลำพัง

อีกด้านหนึ่งนั้น สำนักงานสถิติแห่งชาติได้จำแนกครัวเรือนหรือครอบครัวออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้ ก) ‘ครอบครัวเดี่ยว’ ประกอบด้วยสามีและภรรยา หรือพ่อ แม่ และลูก และครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีพ่อหรือแม่คนใดคนหนึ่งอยู่กับลูก ข) ‘ครอบครัวขยาย’ ค) ‘ครัวเรือนคนเดียว’ และ ง) ‘ครัวเรือนที่ไม่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ’ ทั้งนี้ เอกสารบางฉบับยังได้จำแนกประเภทครอบครัวแตกต่างออกไปอีก โดยการนับจำนวนรุ่นของบุคคลที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน ดังนี้ ครอบครัวหนึ่งรุ่น หมายถึง ครอบครัวที่มีแค่สามีภรรยาหรือครัวเรือนที่มีคนเดียว ครอบครัวสองรุ่น ตามปกติแล้วมักจะหมายถึงครอบครัวเดี่ยวที่มีพ่อ แม่ และลูก และครอบครัวสามรุ่นหรือครอบครัวขยายที่สมาชิกอาศัยอยู่ร่วมกัน

สำหรับวัตถุประสงค์ของรายงานฉบับนี้ คำว่า “ครัวเรือน” และ “ครอบครัว” จะใช้สลับไปมาแทนกันได้ โดยเน้นสถานที่อยู่อาศัยเป็นสำคัญ โดยจะให้คำอธิบายประกอบเพื่อแยกความแตกต่างระหว่างสองคำนี้ในบริบทที่เกี่ยวข้องไว้ด้วย

1.2 การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรไทย ในภาพรวม

สังคมยุคใหม่จำนวนมากล้วนเผชิญหน้ากับช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านของประเทศจากที่มีประชากรวัยเด็กจำนวนมากในขณะที่ประชากรสูงอายุยังมีไม่มาก ไปสู่การมีจำนวนประชากรวัยเด็กลดลงและประชากรสูงอายุเพิ่มมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากร พลวัตประชากร และลักษณะของประชากรตามไปด้วย อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อการปรับเปลี่ยนของสังคมอีกด้วย เช่น การลดจำนวนโรงเรียนและสถานศึกษาลง การเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตให้แก่ผู้สูงอายุมากขึ้น ความต้องการอยู่อาศัยในห้องชุดขนาดเล็กในเขตเมืองกลายเป็นต้องการที่เพิ่มมากขึ้นกว่าการอาศัยอยู่ในบ้านหลังใหญ่ในชนบท การบริหารการเงินการคลังของประเทศ ตลอดจนแนวทางการจัดสรรเงินอุดหนุนและสวัสดิการสังคมรูปแบบต่างๆ จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับวัยแรงงานที่ขยายตัวในระยะเวลาสั้นๆ และลดลงในไม่ช้า ดังนั้น ประเทศต้องเตรียมพร้อมรับแรงกดดันด้านการคลัง

สาธารณสุขที่จะเกิดขึ้นจากการมีประชากรสูงอายุเพิ่มมากขึ้น

ครอบครัวถือเป็นหน่วยทางสังคมขั้นพื้นฐานที่เป็นหัวใจหลักที่จะช่วยสนองตอบการเปลี่ยนแปลงและความกดดันต่างๆ ที่มีเพิ่มขึ้นเหล่านี้ เพราะความผูกพันและสายใยที่นำไปสู่ความรู้สึกมั่นคงเป็นปึกแผ่นของคนรุ่นต่างๆ ล้วนสร้างขึ้นและคงอยู่ได้ด้วยบทบาทหน้าที่ของครอบครัวแทบทั้งสิ้น ทว่าในขณะนี้ยังไม่มีกำบังใดๆ ทั้งในปัจจุบันและในอนาคตว่าคนรุ่นเยาว์ที่จะกลายเป็นกำลังขับเคลื่อนการเติบโตทางเศรษฐกิจที่สำคัญซึ่งกำลังจะมีจำนวนลดน้อยลงในอนาคตอันใกล้ นั้น จะมีความสามารถและยินดีที่จะแบกรับค่าใช้จ่ายและภาระทางสังคมที่เพิ่มมากขึ้นในการดูแลผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นหรือไม่ ซึ่งปัจจุบันคาดว่าผู้สูงอายุที่จะมีชีวิตรับยาวไปได้ถึง 80 ปี หรือเป็นไปได้อีกกระทั่ง 90 ปีมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการลงทุนเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งและการอยู่ดีมีสุขของครอบครัวจึงเป็นสิ่งจำเป็น และเป็นเรื่องที่เหมาะสมควรได้รับการพิจารณาไม่ว่าจะมีมุมมองจากแง่มุมใดก็ตาม

เนื้อหาถัดไปนี้จะเป็นการอธิบายรายละเอียดปัจจัย 7 ประการที่มีอิทธิพลอย่างเด่นชัดต่อการเปลี่ยนแปลงครอบครัวและพลวัตประชากรในประเทศไทย ได้แก่ (1) อัตราการเกิดลดลงอันเนื่องมาจากจำนวนคนโสดที่มากขึ้น อายุเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสสูงขึ้น และจำนวนคู่สามีภรรยาที่มีบุตรน้อยหรือไม่ต้องการมีบุตรมีมากขึ้น (2) การมีอายุยืนยาวขึ้นซึ่งนำไปสู่สัดส่วนที่มากขึ้นของประชากรสูงอายุ (3) การเปลี่ยนแปลงทางองค์ประกอบประชากรไทยรายกลุ่มอายุและรายภาค (4) การย้ายถิ่นของแรงงานในประเทศจากชนบทเข้าสู่เมืองเป็นจำนวนมาก (5) เศรษฐกิจที่คาดการณ์ได้ยากยิ่งกว่าเคย และการเตรียมความพร้อมในระดับบุคคลและระดับชาติด้านเงินออมและสวัสดิการสังคมที่ยังมีจำกัด (6) การที่ผู้หญิงเข้าสู่ตลาดแรงงานและต้องการเข้าเรียนในระดับสูงขึ้น และ (7) การที่คนรุ่นเยาว์มีวิถีชีวิตและการตัดสินใจที่เปลี่ยนไปจากเดิม

1.2.1 อัตราการเกิดลดลง

ย้อนหลังไปเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2503 ประเทศไทยเริ่มใช้การรณรงค์ระดับชาติเพื่อสื่อสารประเด็นการวางแผนครอบครัวต่อสาธารณะอย่างกว้างขวาง ซึ่งนับเป็นนวัตกรรมใหม่ในเวลานั้น เพราะขัดกับบรรทัดฐานและค่านิยมไทยแบบดั้งเดิม กล่าวคือ การวางแผนครอบครัวถือเป็นเรื่องส่วนบุคคลและไม่ใช่เรื่องที่น่ามาสนทนากันอย่างเปิดเผย ถึงกระนั้น การรณรงค์ก็ประสบผลสำเร็จอย่างยิ่ง ทำให้อัตราการเกิดลดลงอย่างรวดเร็ว

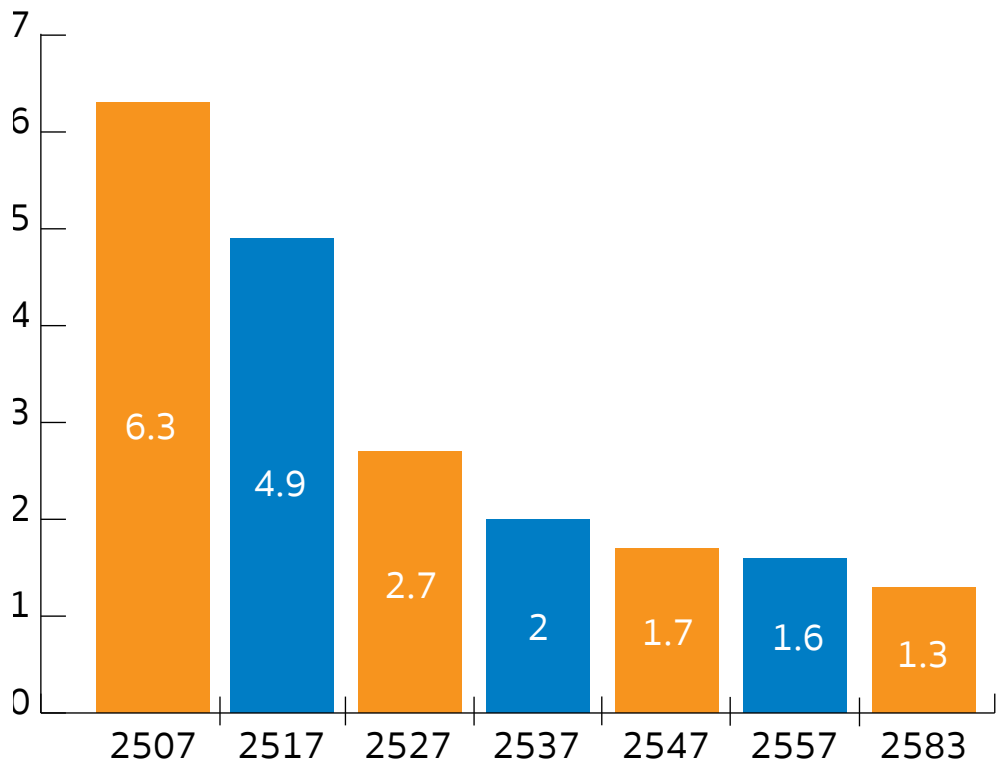
ในปี พ.ศ. 2517 อัตราการเพิ่มประชากรของไทยคิดเป็นร้อยละ 3.2 มีจำนวนประชากรรวม 41.5 ล้านคน โดยสถิติการเกิดในช่วงปี พ.ศ. 2506-2526 นั้นมีรายงานว่าเกินกว่าปีละ 1

ล้านราย หรือเฉลี่ยนาทีละ 3 ราย แต่หลังจากนั้นก็ค่อยๆ ลดลงต่ำกว่าปีละ 1 ล้านราย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา (UNFPA และ สศช., 2554) คำขวัญ “มีลูกมากจะยากจน” ของการรณรงค์ส่งเสริมนโยบายการวางแผนครอบครัวจึงกลายเป็นคำพูดชินหูที่ยังคงได้ยินกันจนถึงทุกวันนี้ แม้ว่าประชาชนจะมีลูกน้อยลงแล้วในปัจจุบัน แต่เหตุผลนั้นหาใช่เรื่องเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวไม่ เพราะยังมีปัจจัยประกอบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอีกมากมาย ดังจะได้อธิบายถึงในลำดับถัดไป

จากนโยบายดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมาผู้หญิงจำนวนมากมีบุตรจำนวนน้อยลง กล่าวคือ ผู้หญิงวัยเจริญพันธุ์อายุ 15-49 ปี เคยมีจำนวนบุตรเฉลี่ยอยู่ที่ 6.3 คน ในปี พ.ศ. 2507 แต่ในปัจจุบันกลับมีจำนวนบุตรเฉลี่ยลดลงเหลือเพียง 1.6 คน ยิ่งไปกว่านั้น มีการคาดประมาณว่า หากแนวโน้มยังคงเป็นเช่นนี้ต่อไป จำนวนบุตรเฉลี่ยของผู้หญิงวัยเจริญพันธุ์ จะลดลงอย่างต่อเนื่องจนเหลือเพียง 1.3 คน ภายในปี พ.ศ. 2583

แผนภูมิ 1.1 จำนวนบุตรเฉลี่ยต่อสตรีวัยเจริญพันธุ์อายุ 15-49 ปี พ.ศ. 2507-2583

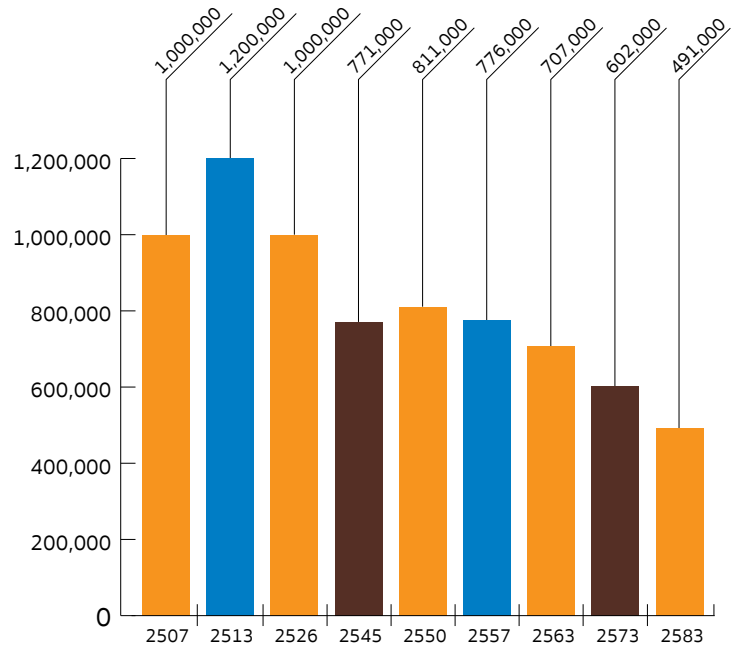
ที่มา: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2557; สศช., 2556

โดยภาพรวมแล้ว อัตราเด็กเกิดใหม่ในแต่ละปีลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในช่วงปี พ.ศ. 2545-2557 มีจำนวนเฉลี่ยเกือบปีละ 800,000 ราย และมีการคาดประมาณว่าถ้าแนวโน้มยังเป็นเช่นนี้ จำนวนการเกิดนี้จะลดเหลือต่ำกว่า 500,000 ราย ภายใน 25 ปีข้างหน้า

**แผนภูมิ 1.2 จำนวนเด็กเกิดใหม่
รายปี พ.ศ. 2507-2583**

ที่มา: กระทรวงมหาดไทย กรมการปกครอง สำนักบริหารการทะเบียน (พ.ศ. 2507-2557); สศช., การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย 2556

จะเห็นได้ว่า ผลพวงจากอัตราการเกิดที่ลดต่ำลงเช่นนี้ ทำให้ขนาดของครอบครัวไทยโดยเฉลี่ยลดลงไปเกือบครึ่งหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อปี พ.ศ. 2523 ครอบครัวไทยมีขนาดเฉลี่ย 5.2 คน ต่อมาในปี พ.ศ. 2533 ลดลงไปเป็น 4.4 คน และในปี พ.ศ. 2543 ลดลงอีกเป็น 3.1 คน และล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. 2557 มีการบันทึกว่าขนาดครอบครัวไทยโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 2.7 คน (สำมะโนประชากรและเคหะ, 2553; สำนักงานทะเบียนราษฎร, 2557) ทั้งนี้ เมื่อเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้วในเอเชีย จะพบว่าครอบครัวไทยมีขนาดเฉลี่ยน้อยกว่าครอบครัวสิงคโปร์ที่มี 3.5 คน ซึ่งมีขนาดใกล้เคียงกับครอบครัวญี่ปุ่นที่มี 2.71 คน และครอบครัวเกาหลีที่มี 2.97 คน (UN Population Division, 2012)

ปัจจัยที่มีอิทธิพลทำให้จำนวนเด็กเกิดใหม่ลดลงนี้ ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากความต้องการที่จะวางแผนครอบครัวให้เอื้อต่อรายได้ที่แท้จริงของตนเอง โดยมีคนเลือกที่จะครองโสดมากขึ้น หรือชะลอการสมรสออกไปจนกว่าจะมีการศึกษา หรือสถานภาพทางเศรษฐกิจสูงในระดับหนึ่งก่อน ทั้งนี้ คู่สามีภรรยาจำนวนมากไม่ต้องการมีบุตรด้วยเชื่อว่าเป็นภาระอันหนักอึ้งทางการเงิน นอกจากนี้ ยังมีความกังวลเรื่องผลกระทบจากการมีบุตรที่จะเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าในอาชีพ หรือความเร่งรีบและความเป็นอิสระของวิถีชีวิตคนเมือง (UNFPA และ สศช., 2554)

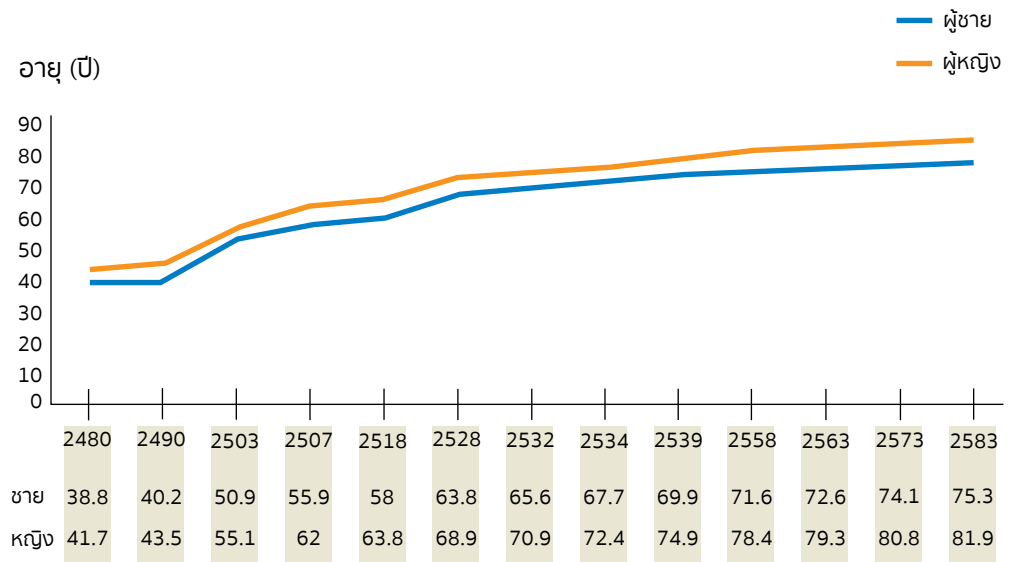
นอกจากนั้น ยังมีประชากรจำนวนหนึ่งที่มีภาวะมีบุตรยากและไม่สามารถตั้งครรภ์ได้ และแม้จะมีเทคโนโลยีอนามัยการเจริญพันธุ์ เช่น การผสมเทียม หรือทางเลือกอื่นๆ อาทิ การอุ้มบุญให้บริการในประเทศไทย แต่เฉพาะผู้ที่พร้อมด้วยปัจจัยทางการเงินเท่านั้นจึงจะเข้าถึงบริการดังกล่าวได้ ยิ่งไปกว่านั้น แนวโน้มในการเป็นพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวโดยสมัครใจยังเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย แม้จะเป็นเพียงส่วนน้อยแต่ก็เห็นแนวโน้มได้อย่างชัดเจน

1.2.2 อายุยืนขึ้น

ในภาพรวมแล้ว ผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะมีชีวิตยืนยาวกว่าผู้ชาย ส่วนหนึ่งนั้นเป็นเพราะผู้ชายมักมีพฤติกรรมดูแลสุขภาพแย่กว่าและมีพฤติกรรมเสี่ยงมากกว่า โดยจะเห็นได้จากการคาดประมาณอายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของประชากรไทยที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และส่งผลให้มีสัดส่วนผู้สูงอายุเพศหญิงมากกว่าเพศชาย

แผนภูมิ 1.3 อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของประเทศไทย พ.ศ. 2480-2583

ที่มา: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2558; สศช., 2556

1.2.3 การเปลี่ยนแปลงทางองค์ประกอบประชากรไทย

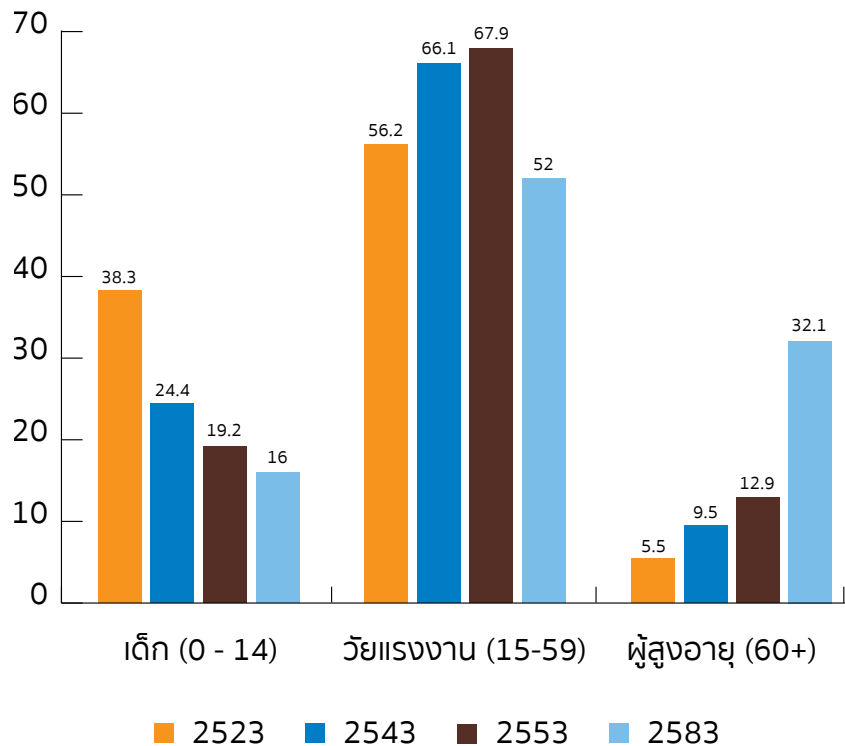
เนื่องจากอัตราการเกิดและอัตราตายของประเทศไทยลดลง ทำให้สัดส่วนประชากรสูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปขยายตัวเพิ่มขึ้น และสัดส่วนประชากรวัยเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปีลดน้อยลง ในปี พ.ศ. 2513 มีจำนวนเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีเกือบครึ่งหนึ่งของประชากรไทยทั้งหมด ส่วนผู้สูงอายุมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 5 เท่านั้น แต่ในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา โครงสร้างประชากรกลับเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2553 สัดส่วนประชากรวัยเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีลดลงเหลือเพียงร้อยละ 19.2 ขณะที่ผู้สูงอายุกลับมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 12.0 นอกจากนี้ ยังมีการคาดประมาณว่าภายในปี พ.ศ. 2583 สัดส่วนประชากรที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปีจะคิดเป็นเพียงร้อยละ 15.9 ของประชากรไทยทั้งหมด ขณะที่ผู้สูงอายุนั้นจะมีสัดส่วนถึงร้อยละ 32.1 (สศช., 2556)

เมื่อเทียบกับประเทศอื่นแล้ว สัดส่วนประชากรวัยเด็กของไทยลดต่ำลงในอัตราที่รวดเร็วกว่าการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุ แต่ที่จริงจำนวนประชากรวัยเด็กนั้น ลดลงอย่างเห็นได้ชัดไม่นานหลังจากการประกาศโครงการวางแผนครอบครัวแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2516 ประเทศไทยมีจำนวนประชากรวัยเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีประมาณ 18 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2523 และคาดว่าจะลดน้อยลงจนเหลือเพียง 9 ล้านคน ภายในปี พ.ศ. 2578 ปัจจุบันนี้ จำนวนประชากรวัยแรงงานได้ไปถึงจุดสูงสุดแล้วคือ 50 ล้านคน และคาดว่าจะค่อยๆ ลดลงมาต่ำกว่า 38 ล้านคน ภายในระยะเวลา 30 ปี

แผนภูมิ 1.4 ร้อยละของประชากรจำแนกตามกลุ่มอายุ พ.ศ. 2523-2583

ที่มา: สศช., สัมมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2523-2553; สศช., 2556

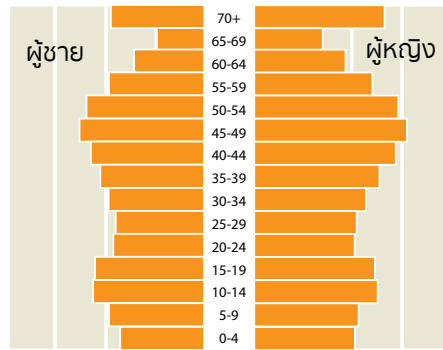

แม้ว่าประเทศไทยจะก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว แต่ก็มี ความแตกต่างระดับภาคในด้านโครงสร้างประชากร ซึ่งมีอิทธิพลต่อการแปรผันขององค์ประกอบของครอบครัวในระดับที่ต่างกัน โดยจะเห็นได้ชัดเจนว่า กรุงเทพมหานครดึงดูดประชากรวัยแรงงานจากภาคอื่นๆ เพราะมีโอกาสทางการศึกษาและการทำงานที่ดีกว่า ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีจำนวนประชากรมากที่สุด หรือ 19 ล้านคน มีประชากรชายหญิงในวัยทำงานตอนต้นย้ายไปยังภาคอื่นๆ เป็นสัดส่วนใหญ่เช่นเดียวกับภาคเหนือ สำหรับภาคกลางซึ่งเป็นภาคที่มีประชากรมากเป็นอันดับสอง หรือ 18 ล้านคนนั้น มีจำนวนประชากรวัยแรงงานตอนต้นมากกว่าภาคอื่นๆ ส่วนประชากรวัยแรงงานในภาคใต้นั้น มีการกระจายตัวอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้ ทุกภาคมีอัตราการเกิดลดต่ำลงและมีประชากรผู้สูงอายุในสัดส่วนสูง

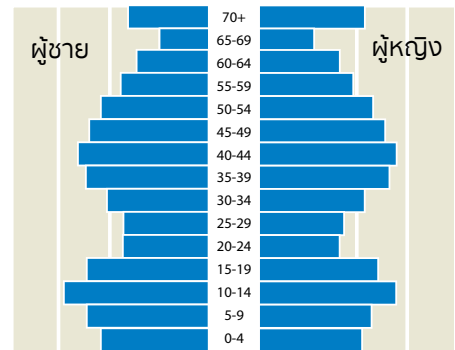
แผนภูมิ 1.5 พีระมิดประชากรกรุงเทพมหานครและรายภาค พ.ศ. 2553

ที่มา: สสช., สัมภาษณ์ประชากรและเคหะ พ.ศ. 2523-255

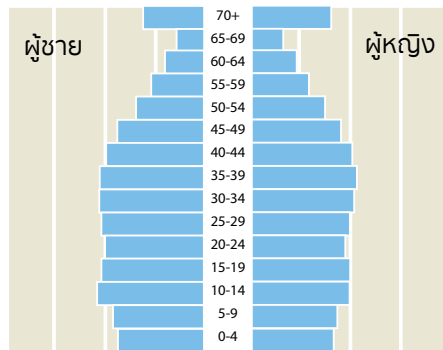
ภาคเหนือ Northern Region
กลุ่มอายุ (ปี) Age Group (Year)

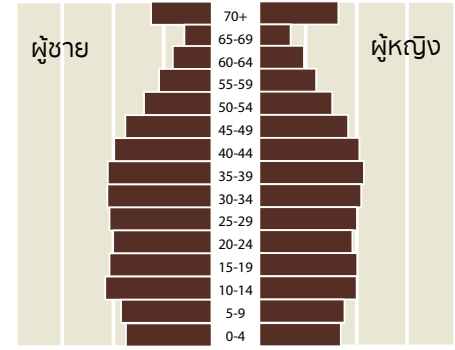
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ Eastnorthern Region
กลุ่มอายุ (ปี) Age Group (Year)

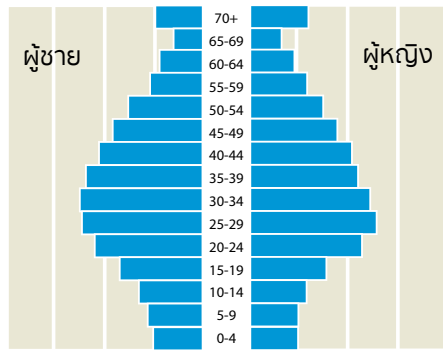
ภาคใต้ South Region
กลุ่มอายุ (ปี) Age Group (Year)

ภาคกลาง Central Region
กลุ่มอายุ (ปี) Age Group (Year)

กรุงเทพมหานคร Bangkok
กลุ่มอายุ (ปี) Age Group (Year)

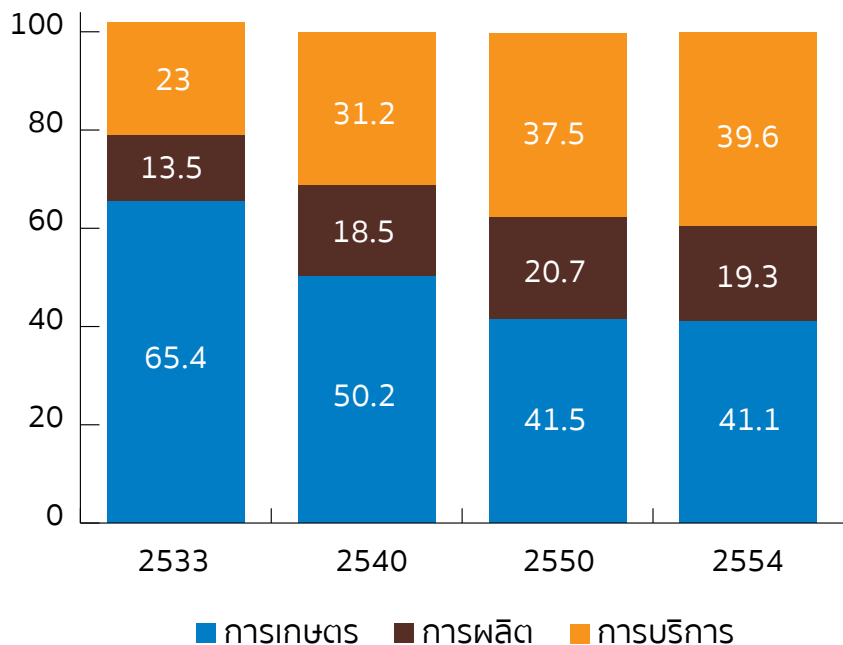

1.2.4 การจ้างงานกับการขยายเขตเมือง

ปัจจุบันการขยายเขตเมืองกำลังกระจายตัวไปสู่จังหวัดต่างๆ และเขตเศรษฐกิจพิเศษอื่นๆ นอกเหนือไปจากกรุงเทพมหานคร อันเป็นผลมาจากการริเริ่มนโยบายส่งเสริมด้านเศรษฐกิจและสังคม และการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและความเจริญก้าวหน้าที่ทัดเทียมกันไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งส่งผลให้มีพื้นที่เขตเมืองใหม่เกิดขึ้นในแทบทุกภูมิภาคของประเทศไทย และยังคงกลายเป็นปัจจัยผลักดันให้ประชากรวัยแรงงานย้ายถิ่นภายในประเทศอีกด้วย ทั้งนี้ การย้ายถิ่นภายในประเทศไทยนั้น ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางประชากรที่ชัดเจนตั้งแต่เริ่มมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะห้าปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ซึ่งเปลี่ยนโฉมหน้าประเทศไทยจากสังคมที่เกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ไปสู่สังคมอุตสาหกรรมและการบริการ โดยดึงดูดกำลังแรงงานจากภาคการเกษตรในพื้นที่ชนบทไปยังพื้นที่เขตเมืองที่มีการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมหรือการบริการ กระนั้น ก็ยังคงมีการจ้างแรงงานไทยถึงร้อยละ 41.1 ในภาคการเกษตร ทั้งๆ ที่มีผลิตภาพแรงงานและมูลค่าเพิ่มในระดับต่ำจึงเกิดการสูญเสียกำลังแรงงานในภาคการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนหนุ่มสาว กล่าวคือ ภายในระยะเวลาไม่ถึง 30 ปี สัดส่วนของคนหนุ่มสาวอายุ 15-24 ปีที่ทำงานในภาคเกษตรกรรมลดลงจากร้อยละ 35.3 เหลือเพียงร้อยละ 12.2 ประชากรหนุ่มสาวหันไปหาโอกาสการจ้างงานที่ดีกว่าในเขตเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงที่มักจะมีการศึกษาดีกว่าผู้ชายในวัยเดียวกัน ดังนั้นการย้ายถิ่นภายในประเทศของสังคมไทยที่เพิ่มสูงขึ้นนี้ จึงเป็นแรงผลักดันอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้โครงสร้างครอบครัวเกิดความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

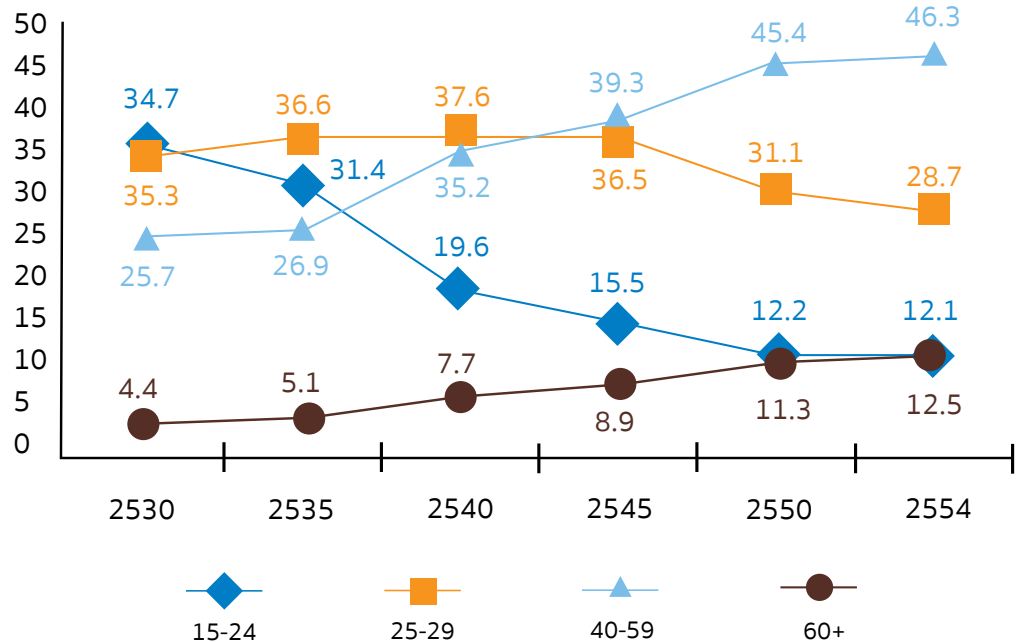
แผนภูมิ 1.6 ร้อยละของประชากรที่อยู่ในกำลังแรงงานจำแนกโดยภาค พ.ศ. 2533-2554

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2533-2554

**แผนภูมิ 1.7 ร้อยละของประชากร
ที่ทำงานในภาคเกษตรกรรม
จำแนกตามกลุ่มอายุ พ.ศ. 2530-
2554**

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการ
ทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ.
2530-2554

จากข้อมูลสำมะโนประชากรและเคหะ สัดส่วนประชากรที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในจังหวัดภูมิลำเนาเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 14.4 ในปี พ.ศ. 2513 เป็นร้อยละ 19.4 ในปี พ.ศ. 2543 และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 21.8 ในปี พ.ศ. 2553 ส่วนประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองนั้นเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 26.4 ในปี พ.ศ. 2523 เป็นร้อยละ 44.2 ในปี พ.ศ. 2553

การขยายเขตเมืองที่เพิ่มขึ้นนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อทางเลือกดำเนินชีวิตและการตัดสินใจเริ่มสร้างครอบครัวของผู้คน เช่น ผู้ที่ย้ายไปทำงานและอาศัยอยู่ในเขตเมืองบางคนอาจพักอาศัยอยู่เพียงลำพัง อยู่กับคู่ หรืออยู่กับเพื่อน ส่วนผู้ที่มีบุตรนั้นอาจพาลูกย้ายตามไปด้วย หรือปล่อยให้บุตรอยู่ในความดูแลของปู่ย่าตายายในพื้นที่ชนบท จึงทำให้สัดส่วนของคนที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองเพิ่มสูงขึ้น จากร้อยละ 25 ไปมากกว่าร้อยละ 40 ภายในระยะเวลา 30 ปี ระหว่างปี พ.ศ. 2523-2553

1.2.5 ครอบครัวกับเศรษฐกิจ

โดยแก่นแท้แล้วครอบครัวถือเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ มีการสร้างโภคทรัพย์ขึ้นแล้วส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของมรดก การสมรส หรือการลงทุนทางการศึกษาก็ตาม ดังนั้น การตัดสินใจว่าจะมีบุตรหรือไม่ จะมีกี่คน และจะมีเมื่อไหร่ นั้นมักมีข้อคำนึงทางเศรษฐกิจเป็นแรงขับเคลื่อน ซึ่งเกี่ยวข้องกับรายได้ เงินออม และโอกาสทางเศรษฐกิจการเงิน เช่น โอกาสในหน้าที่การงาน หรือการได้รับมรดก

ครอบครัวจำเป็นต้องมีรายได้เพื่อการดำรงชีพของตนก็จริง แต่การเริ่มสร้างครอบครัวนั้นอาจไม่ได้มีการวางแผนล่วงหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อแม่ที่เป็นวัยรุ่น ซึ่งไม่พร้อมสำหรับการมีชีวิตครอบครัว เพราะยังไม่สำเร็จการศึกษาอีกทั้งโอกาสในประกอบอาชีพก็มีอยู่อย่างจำกัด การมีบุตรในช่วงเวลาที่เป็นวัยรุ่นย่อมหมายถึงการต้องพึ่งพาสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ พ่อแม่ เครือญาติ พี่น้อง หรือ บุคคลอื่นๆ

เมื่อสำรวจภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่า อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจพุ่งขึ้นถึงขีดสูงสุดได้ที่ระดับร้อยละ 8 ต่อปีในช่วง พ.ศ. 2507 กระทั่ง พ.ศ. 2539 จากนั้นจึงเริ่มลดระดับลงมาที่เฉลี่ยร้อยละ 5 ต่อปีในช่วง พ.ศ. 2543 ถึง พ.ศ. 2552 แล้วเริ่มชะลอตัวอย่างต่อเนื่องที่ประมาณร้อยละ 3 ต่อปีตั้งแต่ พ.ศ. 2552 จนถึง พ.ศ. 2557 นักเศรษฐศาสตร์ต่างมองสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของไทยในปัจจุบันว่าเป็น “บรรทัดฐานใหม่” สำหรับเศรษฐกิจที่ชรา (Aging Economy) จึงเป็นข้อกังวลสำคัญระดับประเทศที่ระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2559-2563)

สำหรับหนี้ภาคครัวเรือนของประเทศไทยนั้น ปัจจุบันปรับตัวสูงขึ้นในอัตราที่รวดเร็วกว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ สัดส่วนหนี้ครัวเรือนต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ขยับขึ้นจากร้อยละ 59.3 ในปี พ.ศ. 2553 ไปเป็นร้อยละ 79.9 (หรือ 10.49 ล้านล้านบาท) ในปี พ.ศ. 2557 โดยมีแนวโน้มส่วนหนึ่งเป็นผลของการเข้าถึงสินเชื่อได้ง่ายขึ้น ซึ่งสาเหตุเกิดจากสถาบันการเงินแข่งขันกันปล่อยสินเชื่อ รวมทั้งนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจเองด้วย ส่วนหนี้สินเพื่อการบริโภคซึ่งไม่นำไปสู่การมีรายได้นั้น เพิ่มขึ้นจาก 56,583 ล้านบาท เมื่อปี พ.ศ. 2555 ไปเป็น 95,082 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2558 (สศช., 2558)

จากข้อมูลเงินฝากและหนี้สินของครัวเรือนไทย จะเห็นได้ว่าครัวเรือนไทยมีการเตรียมความพร้อมในด้านความเข้มแข็งและความมั่นคงทางเศรษฐกิจไม่ดีพอ ดังนั้น เพื่อบรรเทาความรู้สึกไม่มั่นคงในช่วงที่การเติบโตทางเศรษฐกิจต่ำเช่นในปัจจุบัน ซึ่งผู้คนจำนวนมากตกอยู่ภายใต้แรงกดดันทางเศรษฐกิจอันรุนแรงจากครอบครัว มีการย้ายถิ่นสูง และมีภาวะวิกฤตทางการเงินของครัวเรือนอันเป็นผลพวงของ “สิ่งจำเป็นพื้นฐาน” ทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องมีการกระตุ้นทางเศรษฐกิจเพื่อส่งเสริมและสร้างความเชื่อมั่นและเสถียรภาพของครอบครัว

เศรษฐกิจไทยที่ซบ

ดร. สมประวิณ มันประเสริฐ รองคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อธิบายระบบเศรษฐกิจไทยในปัจจุบันว่าเป็นภาวะของ 'เศรษฐกิจที่ซบ' หมายถึง การที่ระบบเศรษฐกิจหมดแรงที่จะทำงาน/สร้างผลผลิตต่อในระยะยาว การหมดแรงนี้มีสาเหตุมาจาก 3 ประการ

1. ผลจากการอิมมิตัวของการใส่ปัจจัยการผลิตเข้าไปในระบบเศรษฐกิจ การเติบโตจึงไม่เกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นน้อยกว่าที่ผ่านมา หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการเกษียณอายุของปัจจัยการผลิตในประเทศนั่นเอง
2. การเข้าสู่สังคมชราภาพของประชากรไทย ซึ่งทำให้ปัจจัยการผลิตที่เป็นแรงงานลดลง
3. การที่ไม่สามารถนำเอา Technology และ Innovation มาเป็นตัวขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ

ทั้ง 3 สิ่งนี้ ทำให้ระบบเศรษฐกิจของไทยไม่มีการเติบโต คือไม่โตต่อ เมื่อไม่มีการเติบโต ก็เปรียบเสมือนคนแก่ั่นเอง จากข้อมูลพบว่า อัตราการเติบโตของเศรษฐกิจไทยลดลงเป็นขั้นบันไดในช่วงต่างๆ ทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งเคยเรียกอัตราการเติบโตของ GDP ที่ 5-6% คือ Potential Growth ของระบบเศรษฐกิจไทย ปัจจุบันอัตราการเติบโตดังกล่าวเกิดขึ้นได้ยากมาก

ที่มา: บทสัมภาษณ์จากไทยพับลิก้า, เมษายน 2558

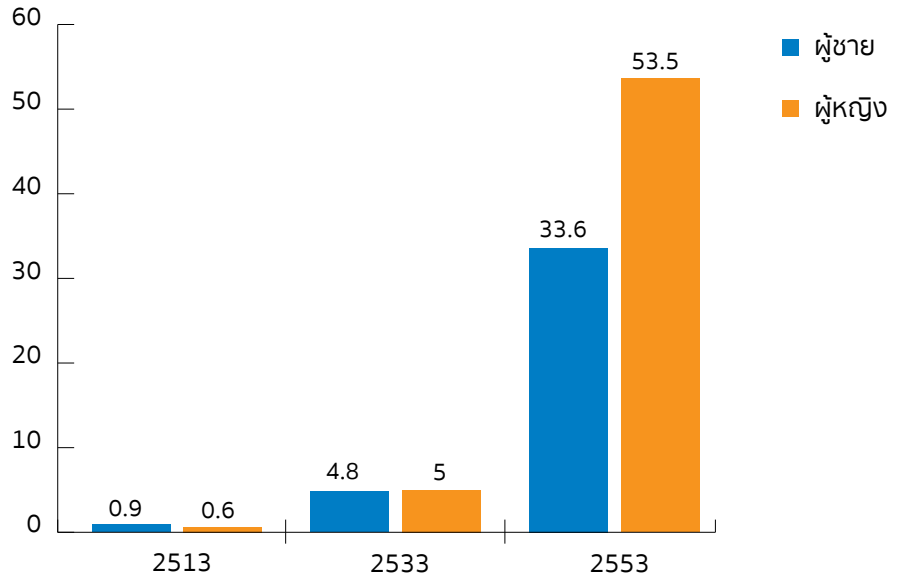
1.2.6 ผู้หญิงมีการศึกษาสูงขึ้นและเข้าสู่กำลังแรงงานมากขึ้น

ปัจจุบันสัดส่วนผู้ที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีระหว่างเพศหญิงกับเพศชายอยู่ที่ประมาณ 2:1 เพิ่มขึ้นจากเมื่อ 50 ปีที่แล้วที่สัดส่วนผู้ที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีระหว่างเพศหญิงกับเพศชายอยู่ที่ 2:3 (ดูแผนภูมิ 1.8) ตัวเลขดังกล่าวทั้งน่าพึงพอใจและน่ากังวลใจในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ ในด้านหนึ่งแสดงให้เห็นว่าอุปสรรคกีดขวางการศึกษาของผู้หญิงได้มลายหายไปจนหมดสิ้นแล้ว ในความเป็นจริงนั้นผู้หญิงมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าผู้ชายในทุกๆระดับ ตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงระดับบัณฑิตศึกษา แต่อีกด้านหนึ่งนั้นการมีบัณฑิตชายหนึ่งคนต่อบัณฑิตหญิงสองคนก็อาจนำไปสู่ปัญหาที่อาจรับมือได้ยากเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการสร้างครอบครัว เพราะโดยทั่วไปแล้วผู้หญิงมักรู้สึกตะขิดตะขวงใจเมื่อต้องแต่งงานกับผู้ชายที่มีการศึกษาน้อยกว่าตนเอง

**แผนภูมิ 1.8 ร้อยละของประชากร
อายุ 25-29 ปีที่จบการศึกษา
ระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2513-
2553**

ที่มา: สสช., สัมภาษณ์ประชากรและ
คณะ พ.ศ. 2513, 2533, 2553

เนื่องจากผู้หญิงมีการศึกษาดีกว่า จึงมีโอกาสได้งานทำที่ดีกว่าตามไปด้วย นอกจากจะเป็นผู้หารายได้เพิ่มเติมให้แก่ครอบครัวแล้ว ผู้หญิงหลายคนยังอาจจะเป็นแหล่งรายได้หลักของครอบครัวเพราะมีการศึกษาสูงกว่าสมาชิกคนอื่นๆ นั่นเอง ทั้งนี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมาก็พบว่ากว่าร้อยละ 60 ของผู้หญิงที่อายุ 15 ปีขึ้นไปอยู่ในภาคกำลังแรงงาน แม้ว่าประมาณร้อยละ 30 ของผู้หญิงเหล่านี้จะเป็นแรงงานในครอบครัวโดยไม่ได้รับค่าจ้างก็ตาม (สสช., 2544-2556) โดยรวมแล้ว ทั้งชายและหญิงประมาณร้อยละ 40 ทำงานในภาคราชการ รัฐวิสาหกิจหรือเอกชน (สสช., 2553)

ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความคืบหน้าในด้านความเท่าเทียมทางเพศและค่าจ้าง แต่ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า การพัฒนาดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อการสร้างครอบครัว สังคมไทยตามแบบแผนดั้งเดิมนั้นคาดหวังว่าผู้หญิงจะต้องรับบทบาทดูแลบ้านและครอบครัว ทั้งเด็กเล็กและคนชรา ทว่าบทบาทที่เปลี่ยนไปของผู้หญิงในการออกไปทำงานนอกบ้านนั้น กลับไม่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้ชายให้หันมารับผิดชอบหน้าที่ในบ้านมากขึ้น อีกทั้งครอบครัวจำนวนมากยังไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้ในปัจจุบันด้วยการพึ่งพารายได้ของสมาชิกครอบครัวเพียงคนเดียวที่หาเลี้ยงคนทั้งครอบครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการอยู่อาศัยในเขตเมือง ดังนั้นเมื่อคิดจะมีชีวิตครอบครัวแล้ว สิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อตัดสินใจในการสร้างครอบครัว ตลอดจนคุณภาพของการเลี้ยงดูบุตรอีกด้วย

การเข้าสู่กำลังแรงงานของผู้หญิงไทยคงไม่เปลี่ยนแปลงลดลงไปจากนี้แล้ว เนื่องจากในปัจจุบันมีผู้หญิงเข้ารับการศึกษาระดับอุดมศึกษามากขึ้นกว่าเดิม หากไม่มีการดำเนินงานแทรกแซงจากภาครัฐหรือเอกชนหรือการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนแล้วนั้น

โอกาสที่แนวโน้มการไม่มีบุตรหรือมีบุตรน้อยเช่นในปัจจุบันย่อมดำเนินต่อไป และอาจกลายเป็นวิกฤตได้ เพราะผู้หญิงเริ่มมีตำแหน่งหน้าที่การงานที่สูงยิ่งกว่าเดิมซึ่งกลายเป็นอุปสรรคต่อการมีชีวิตครอบครัวและมีบุตร ซึ่งเป็นเรื่องน่าเสียดายที่ผู้หญิงทั้งในประเทศไทยและที่ต่างๆ ทั่วโลกต่างเผชิญอุปสรรคขวางกั้นการเติบโตก้าวหน้าในการทำงาน และหากยังไม่มีความมาตรการที่มีความเจาะจงจำเพาะเพื่อแก้ไขอุปสรรคเหล่านั้นแล้ว ผู้หญิงก็ยังคงต้องประสบภาวะที่ต้องเลือกระหว่างหน้าที่การงานกับการสร้างครอบครัวและมีบุตรอยู่ต่อไป

1.2.7 วิถีชีวิตคนไทยที่เปลี่ยนไป

คนไทยในปัจจุบันแต่งงานหรือเริ่มสร้างชีวิตครอบครัวเมื่ออายุมากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก โดยมิสาเหตุมาจากความมุ่งมั่นในหน้าที่การงาน เจือจางทางสังคม การศึกษา ความเป็นอยู่ และกระแสสังคมที่มีอิทธิพลนานับประการ

พ่อแม่ส่วนใหญ่ในสังคมไทยล้วนต้องการให้ลูกจบการศึกษาระดับปริญญาตรี ด้วยเชื่อว่าปริญญาบัตรจะนำไปสู่อาชีพที่รายได้ดีและมีเกียรติ อย่างไรก็ตาม การมีลูกอาจทำให้พ่อแม่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่บางสายงานได้ หรือไม่ก็บังคับให้ต้องเลือกระหว่างการมีลูกกับการเติบโตในหน้าที่การงาน ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีทางออกอื่นๆ ให้กับปัญหานี้

ถึงแม้ตัวเลขจะไม่สูงดังคาดก็ตาม แต่ข้อมูลระดับชาติก็แสดงให้เห็นว่าอายุเฉลี่ยแรกสมรสของทั้งเพศหญิงและเพศชายเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2503 อายุเฉลี่ยแรกสมรสของชายไทยคือ 25 ปี เพิ่มขึ้นไปเป็น 28.3 ปี ใน พ.ศ. 2553 และในช่วงเวลาเดียวกันนี้ อายุเฉลี่ยแรกสมรสของสตรีไทยก็เพิ่มจาก 22.1 ปี ขึ้นไปเป็น 23.7 ปี

ผู้หญิงบางคนแม้ว่าจะสมรสแล้วแต่ก็ไม่มีบุตร ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากภาวะมีบุตรยาก หรือเพราะตัวเองและคู่เลือกที่จะไม่มีบุตรโดยสมัครใจ หรือผู้หญิงชะลอการมีบุตรเพราะให้ความสำคัญกับหน้าที่การงานมากกว่า

ผลกระทบของการตัดสินใจเรื่องการใช้ชีวิตคู่และมีบุตรนั้นล่องลอยไปไกลเกินกว่าปัญหาวัยเจริญพันธุ์และวัยกำลังแรงงานแล้ว เพราะแท้ที่จริงเราต่างเผชิญสถานการณ์ปัจจุบันที่จำนวนบุตรเฉลี่ยต่อสตรีวัยเจริญพันธุ์ของไทยกำลังลดลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ดังนั้น คำถามเรื่องระบบสนับสนุนทางการเงินและทางจิตสังคมสำหรับประชากรไร้บุตรและอยู่ในวัยสูงอายุ โดยเฉพาะสตรี จึงมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นประเด็นที่ต้องคำนึงถึงอย่างเอาใจใส่ได้อย่างรวดเร็ว อีกด้วย

1.3 unสรุป

ภายในระยะเวลาไม่ถึงหนึ่งชั่วรุ่นคน ประเทศไทยได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรซึ่งเป็นผลมาจากอัตราการเกิดที่ลดลง การที่คนมีอายุยืนยาวขึ้น ระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป การขยายเขตเมืองและการย้ายถิ่นที่เพิ่มมากขึ้น การศึกษาและการจ้างงานที่เพิ่มสูงขึ้น ตลอดจนการมีวิถีชีวิตรูปแบบใหม่ทั้งชายและหญิง

ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อการสร้างครอบครัวของคนไทยและจะยังเดินทางต่อเช่นนี้ไปเรื่อยๆ แต่เดิมนั้นบรรทัดฐานและขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเรื่องการสร้างครอบครัว แต่ปัจจุบันการตัดสินใจขึ้นอยู่กับความพึงใจของแต่ละบุคคลเป็นหลัก

แนวโน้มประชากรของประเทศไทยดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนั้นคาดว่าจะยังคงมีทิศทางเช่นนี้ต่อไป และคงไม่อาจหลีกเลี่ยงผลกระทบที่สืบเนื่องตามมาได้ ซึ่งรวมถึงผลกระทบต่อครอบครัวไทยด้วย คำถามที่สำคัญก็คือ เราควรจะเป็นกังวลกับวิวัฒนาการเหล่านี้หรือไม่ อันที่จริง อัตราส่วนพึ่งพิงในอนาคตในปี พ.ศ. 2573 นั้นคาดว่าจะไม่เปลี่ยนแปลงไปจากอัตราส่วนพึ่งพิงในอดีตเมื่อปี พ.ศ. 2523 เลย (คือประมาณ 1:1) แต่สิ่งที่จะแตกต่างไปก็คือประชากรพึ่งพิงจะเป็นผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่อดีตประชากรพึ่งพิงคือประชากรในวัยเด็ก การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อทางเศรษฐกิจในแง่ของกำลังแรงงานที่จะเป็นปัจจัยการผลิต และในแง่ของการลงทุนที่จำเป็นด้านสุขภาพและการศึกษา และที่สำคัญที่สุดก็คือผลกระทบต่อครอบครัว ต่อสายใยความเกื้อกูลระหว่างคนในรุ่นต่างๆ และต่อโครงสร้างทางสังคมของประเทศไทย

“เกิดน้อย อายุยืน ย้ายถิ่น” โจทย์ใหญ่ของประเทศที่ต้องสื่อสารด้วยชุดข้อมูลใหม่

ดร.โฆสิต บันเปี่ยมวิษุทธิ์ ประธานอนุกรรมการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2553-2583 กล่าวถึงถึงเวลาที่จะต้องพูดถึงเรื่องนี้ “การเกิดน้อย อายุยืน ย้ายถิ่น” อย่างจริงจัง สิ่งนี้ได้เกิดขึ้นแล้วและกำลังดำเนินต่อไป ถ้าประชาชนคนไทยไม่ทำอะไร ประเทศไทยจะเดินเข้าสู่ความยากลำบากมากขึ้นเรื่อยๆ

ความยากลำบากมี 3 ระดับ 1.ระดับส่วนรวม คือ เรื่องการเจริญเติบโตของประเทศ 2.ระดับส่วนบุคคล คือ เรื่องความมั่นคงทางการเงินของบุคคล 3.ระดับครอบครัว คือ เรื่องความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว

“ถ้าครอบครัวอยู่ไม่ดี ไม่มีสุข ประชาชนวิตกกังวลมาก ประเทศก็ไม่โต จีดีพีตอนนี้โต 1-2% สาเหตุมาจาก 3 ปัจจัยทางประชากรนี้แหละ คนเขาไม่รู้ว่าเกิดน้อย ตายยาก ย้ายถิ่น นั่นทำให้ประเทศเราต้องเปลี่ยนแปลง เราจะอยู่เหมือนเดิม ทำทองไม่รู้ร้อน บอกว่าครอบครัวยังอบอุ่น ชุมชนยังเข้มแข็ง มันไม่ใช่แล้ว เศรษฐกิจมันจะโตยาก ชุมชนมีแต่คนแก่ก็จะเข้มแข็งได้ยาก ฐานะประชาชนก็มั่นคงยาก”

“เพราะฉะนั้น การออกแบบนโยบาย จะทำอย่างไรถึงจะสามารถให้บริการครอบครัวในลักษณะต่างๆ ได้ ต้องค่อยๆ คิด ตอนนี้อย่างคิดแยกส่วนอยู่ ตอนนี้อย่างสภาพมันเริ่มเรื่องนี้แล้ว แต่ก็คงเป็นแค่จุดเริ่มต้นเท่านั้นเอง เพราะว่าต้องสื่อสารกับประชาชนว่านี่คือความจริง เพื่อให้เกิดการรับรู้และตระหนักสำหรับทุกคนในวงกว้าง และต้องสื่อสารด้วยชุดข้อมูลใหม่ ถ้าไม่ทำ อันตรายจะมีอะไรบ้าง ถึงขนาดว่าบ้านเมืองจะอยู่กันยาก”

ที่มา: บทสัมภาษณ์จากไทยพับลิก้า, เมษายน 2558

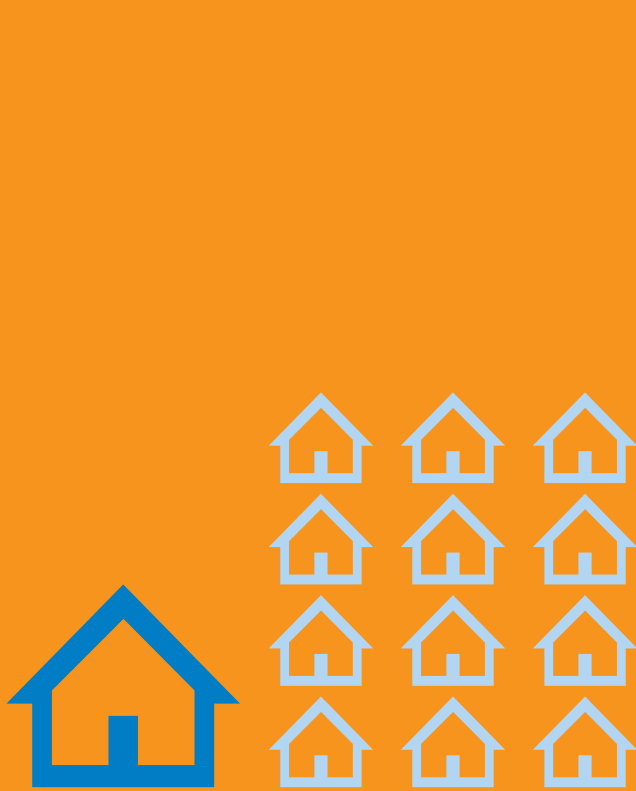

2

ครอบครัวไทยกำลัง เปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากอัตราการเกิดที่ลดต่ำลง การที่คนมีอายุยืนขึ้น การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองที่เพิ่มสูงขึ้น ตลอดจนรูปแบบการดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจและสังคมของคนไทยก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ล้วนทำให้ครอบครัวไทยมีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งในแง่ขององค์ประกอบและหน้าที่ เนื้อหาในบทนี้เป็นการอธิบายลักษณะของครอบครัวและครัวเรือนประเภทต่างๆ แนวโน้มในระดับภาคและระดับจังหวัด รวมทั้งองค์ประกอบต่างๆ ของครัวเรือนที่แตกต่างกันไป

ประเภทของครอบครัวในรายงานฉบับนี้ เป็นไปตามการจำแนกประเภทและวิธีคำนวณของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ส่วนจำนวนประชากรและครัวเรือนที่ใช้เป็นตัวหารสำหรับการคำนวณประเภทของครอบครัวหรือครัวเรือนนั้น นำมาจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 ในแต่ละปี ทั้งนี้ ข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรไม่ได้รวมครัวเรือนสถาบัน เช่น ผู้ที่อาศัยอยู่ในที่พักซึ่งจัดหาให้โดยสถานสงเคราะห์ วัด โรงพยาบาล หรือค่ายทหาร ดังนั้น การแบ่งแยกนี้จึงทำให้ครัวเรือนบางประเภทไม่ได้รวมไว้ในชุดข้อมูลของการ

จำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้น แต่ขนาดครัวเรือนเล็กลง

- จำนวนครัวเรือน ปี 2533 มีจำนวน 12.3 ล้านครัวเรือน เพิ่มขึ้นเป็น 20.3 ล้านครัวเรือน ในปี 2553
- จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (ขนาดครัวเรือน) ปี 2533 จาก ครัวเรือนละ 4.4 คน ในปี 2553 ลดลงเป็น 3.1 คนในปี 2553

หลากหลายรูปแบบของ ครอบครัว

ครอบครัวเดี่ยว (แบ่งเป็น 3 ประเภทย่อย)

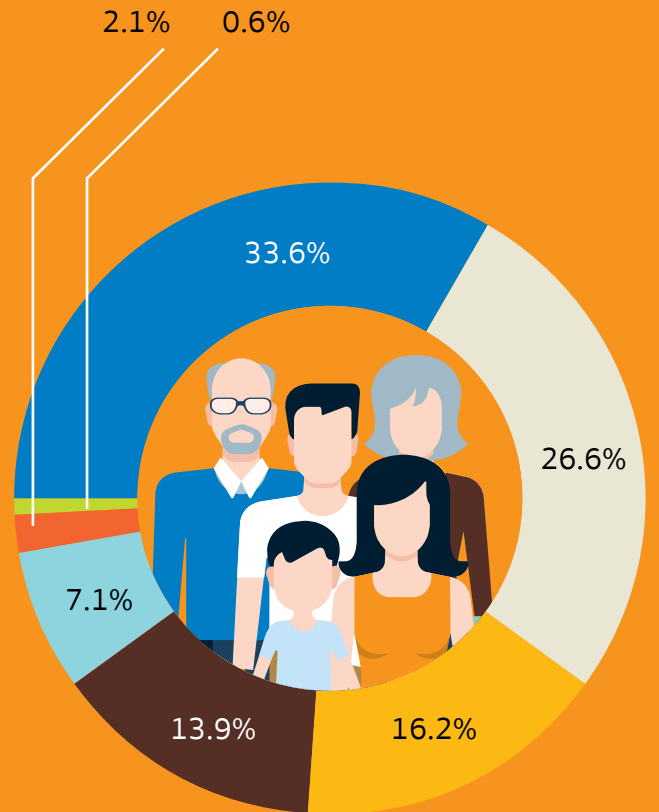
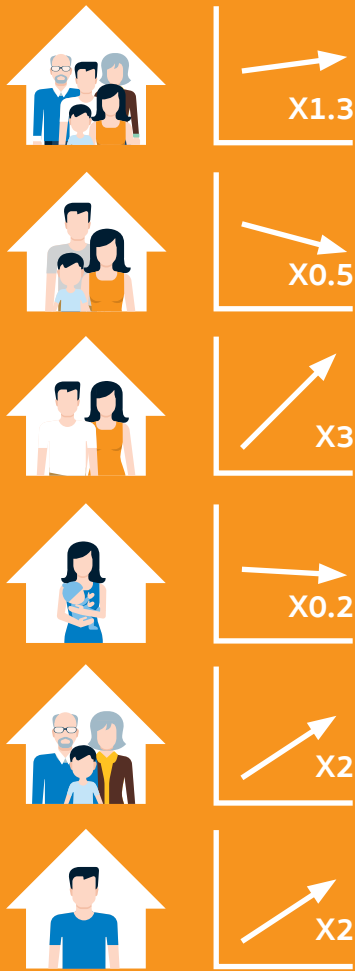
- คู่สามี-ภรรยา ไม่มีบุตร
- ครอบครัว พ่อ+แม่+ลูก
- ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว (พ่อหรือแม่ + ลูก)

ครอบครัวขยาย (แบ่งเป็น 2 ประเภทย่อย)

- ครอบครัวสามรุ่น (ปู่ย่า/ตายาย + ลูก + หลาน)
- ครอบครัวข้ามรุ่น (ปู่ย่า/ตายาย + หลาน)

ครัวเรือนคนเดียว

ครัวเรือนที่ไม่ใช่ญาติ

ภาพรวมครอบครัวไทยในช่วง 25 ปีที่ผ่านมา

- ครอบครัวสามรุ่นเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง และเป็นครอบครัวประเภทหลักในปัจจุบัน โดยเฉพาะในเขตชนบท
- ครอบครัวพ่อ แม่ ลูก ซึ่งเคยเป็นครอบครัวประเภทหลัก ลดลงประมาณครึ่งหนึ่ง
- ครอบครัวคู่สามีภรรยาและไม่มีลูก เพิ่มขึ้น 3 เท่า โดยเพิ่มขึ้นในเขตชนบทสูงกว่าในเขตเมือง
- ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีส่วนลดลงเล็กน้อย แต่มีจำนวนเพิ่มขึ้นจาก 970,000 ครัวเรือน เป็น 1.37 ล้านครัวเรือน
- ครอบครัวข้ามรุ่นเพิ่มขึ้น 2 เท่าในระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมา
- ครัวเรือนคนเดียวเพิ่มขึ้น 2 เท่าในระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมา

สัดส่วนครอบครัวประเภทต่างๆ ในปัจจุบัน (ปี 2556)

- อันดับ 1: ครอบครัวสามรุ่น (33.6%)
- อันดับ 2: ครอบครัว พ่อ+แม่+ลูก (26.6%)
- อันดับ 3: คู่สามี-ภรรยา ไม่มีบุตร (16.2%)
- อันดับ 4: ครัวเรือนอยู่คนเดียว (13.9%)
- อันดับ 5: ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว (7.1%)
- อันดับ 6: ครัวเรือนข้ามรุ่น (2.1%)
- อันดับ 7: ครัวเรือนที่ไม่ใช่ญาติ (0.6%)

สำรวจภาวะการทำงานดังกล่าว ตัวอย่างเช่น สัดส่วนของครัวเรือนคนเดียวที่รายงานในสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 คิดเป็นร้อยละ 18.4 แต่มีเพียงร้อยละ 13.9 ในรายงานการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2556 ข้อแตกต่างนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะข้อมูลชุดหลังไม่รวมครัวเรือนสถาบัน ในขณะที่ข้อมูลชุดแรกนับรวมครัวเรือนทุกประเภท

2.1 ประเภทของครอบครัวและครัวเรือน

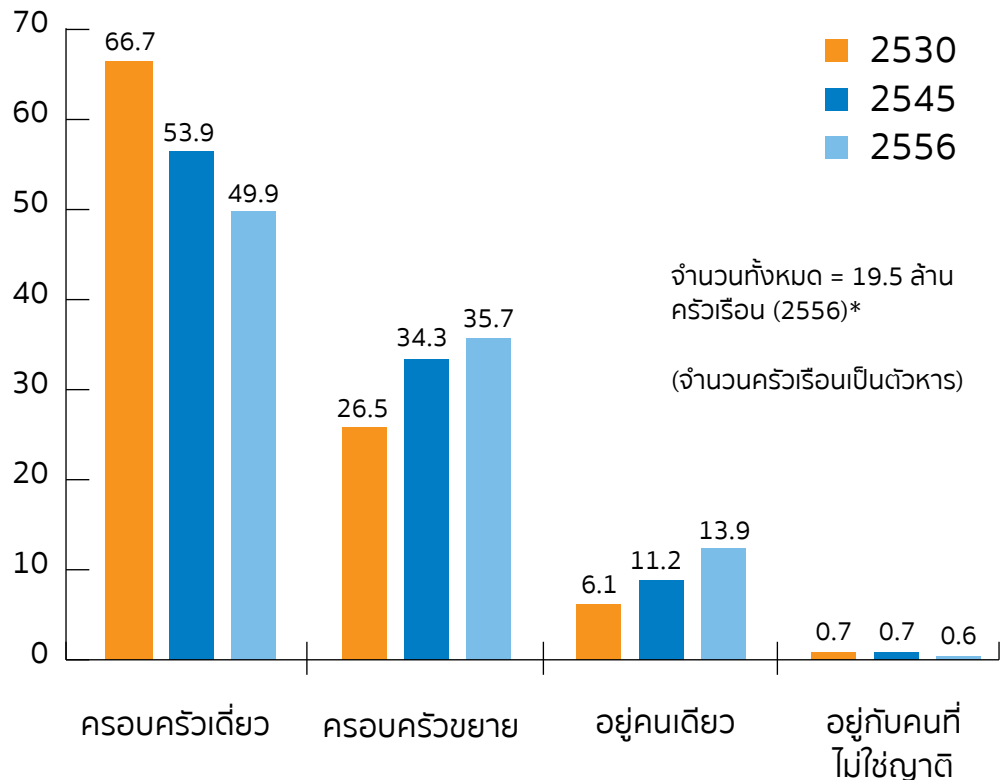
1 โปรดสังเกตว่าแผนภูมิ 2.2 เป็นเพียงแผนภูมิเดียวที่แสดงร้อยละของครัวเรือนโดยจำแนกตามจำนวนประชากร ในขณะที่แผนภูมิอื่นๆ นั้นจำแนกตามจำนวนครัวเรือน

ครอบครัวเดี่ยวเป็นประเภทของครอบครัวหรือครัวเรือนที่พบบ่อยที่สุดในประเทศไทย โดยมีครอบครัวขยายเป็นลำดับรองลงมา ทั้งนี้ ถึงแม้ครอบครัวเดี่ยวจะเป็นประเภทหลักของครัวเรือนในปัจจุบัน แต่ครอบครัวขยายก็กำลังเพิ่มมากขึ้น โดยประชากรไทยประมาณครึ่งหนึ่งอาศัยอยู่ในครอบครัวประเภทนี้ (ดูแผนภูมิ 2.1 และ 2.2)¹ ส่วนครัวเรือนคนเดียวเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ. 2530-2556) และครัวเรือนที่ประกอบด้วยสมาชิกที่ไม่ได้เป็นเครือญาติกันยังคงมีสัดส่วนน้อย ทั้งยังไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงมากนัก

แผนภูมิ 2.1 ร้อยละของครัวเรือนจำแนกตามจำนวนครัวเรือน พ.ศ. 2530-2556

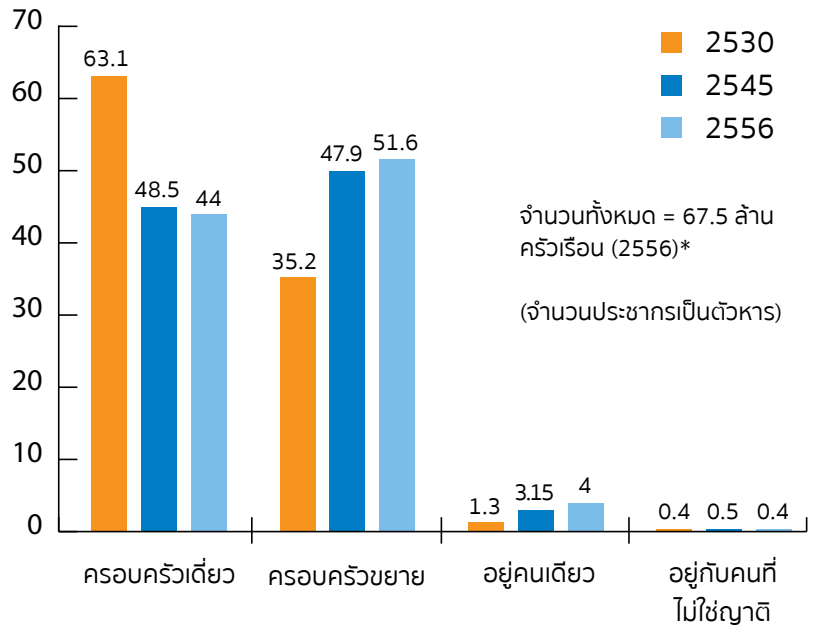
ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2530-2556

*จำนวนครัวเรือนทั้งหมดจากการสำรวจภาวะการทำงานของประเทศไทย ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2556 เท่ากับ 19.5 ล้านครัวเรือนซึ่งมีน้อยกว่าจำนวนครัวเรือนทั้งหมดที่รายงานในสำมะโนประชากรและเคหะแห่งชาติ พ.ศ. 2553 ที่มีจำนวนรวม 20.3 ล้านครัวเรือน (ดูตาราง 2.1)

แผนภูมิ 2.2 ร้อยละของครัวเรือน
จำแนกตามจำนวนประชากร พ.ศ.
2530-2556

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการ
ทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ.
2530-2556

ความไม่สอดคล้องในการรายงาน ประเภทของครัวเรือน

ประเภทของครัวเรือนในรายงานหรือการศึกษาต่างๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันนั้นอาจมีความไม่สอดคล้องกันอยู่บ้างเนื่องจากการใช้แหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน และความหมายที่นำมาใช้ก็มีความแตกต่างกัน นอกจากนี้ ยังไม่มีวิธีวัดที่ใช้เป็นมาตรฐานหรือข้อตกลงร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบว่าควรจะนิยามและวัดจำนวนและรูปแบบครอบครัวอย่างไร จึงทำให้ขนาดและแนวโน้มของประเภทครอบครัวหรือครัวเรือนแตกต่างกันไปในรายงานฉบับต่างๆ ด้วยเหตุนี้ วิธีการวัดที่เหมาะสมและการติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับครอบครัวไทยจึงยังคงเป็นข้อท้าทาย

รายงานฉบับนี้อาศัยวิธีการที่สำนักงานสถิติแห่งชาติกำหนดและคำนวณประเภทครัวเรือนหรือครอบครัว โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ซึ่งเลือกใช้ชุดข้อมูลที่เก็บในไตรมาสที่ 3 เพราะเป็นช่วงที่ประชากรย้ายถิ่นตามฤดูกาลมักจะกลับคืนสู่จังหวัดภูมิลำเนาเพื่อการเกษตรกรรม อย่างไรก็ตาม การสำรวจภาวะการทำงานของประชากรไม่ได้เก็บข้อมูลจากครัวเรือนสถาบันดังกล่าวไว้แล้วข้างต้น ถึงแม้ชุดข้อมูลจากสำมะโนประชากรและเคหะจะเป็นแหล่งข้อมูลที่เหมาะสมสำหรับการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของครอบครัว แต่การเก็บข้อมูลนั้นทำขึ้นทุกๆ 10 ปี จึงทำให้ไม่สามารถติดตามทิศทางการเปลี่ยนแปลงทางพลวัตประชากรที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในปัจจุบันได้

ครอบครัวเดี่ยว

ในกลุ่มครอบครัวเดี่ยวนั้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 ถึง 2556 ครอบครัวที่ประกอบด้วยคู่สามีภรรยาที่ไม่มีบุตรมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นสามเท่า โดยมีการเพิ่มขึ้นในพื้นที่ชนบทสูงกว่าในพื้นที่เขตเมือง (ดูแผนภูมิ 2.3-2.5) ทั้งนี้ ควรตีความข้อมูลการเพิ่มขึ้นนี้ด้วยความระมัดระวัง เนื่องจากบางครอบครัวอาจไม่มีบุตรโดยความสมัครใจ บ้างก็เป็นคู่ที่ทั้งสามีและภรรยามีรายได้แต่ไม่มีบุตรอยู่ด้วย หรือ DINK (double income, no kids) บ้างก็เป็นคู่สมรสที่มีภาวะมีบุตรยาก ตลอดจนคู่ที่อยู่ในวัยทำงานหรือวัยสูงอายุที่บุตรหลานได้ออกจากบ้านไปแล้วด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ครอบครัวเดี่ยวแบบดั้งเดิมที่มีพ่อ แม่ และบุตร อาศัยอยู่ด้วยกันนั้น ยังคงเป็นครอบครัวประเภทหลักของสังคมไทย ถึงแม้จะลดลงประมาณครึ่งหนึ่งภายในระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมา โดยมีความแตกต่างเพียงเล็กน้อย ระหว่างพื้นที่เขตเมืองกับชนบท ทั้งนี้จะได้อธิบายต่อไปในบทที่ 3 ถึงลักษณะของครอบครัวเดี่ยว ทั้งครอบครัวเดี่ยวที่มีบุตรและครอบครัวเดี่ยวที่ไม่มีบุตร

ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นอีกประเภทหนึ่งของครอบครัวเดี่ยวหรือครัวเรือนที่มีเพียงพ่อหรือแม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้นที่อาศัยอยู่กับบุตร ครอบครัวประเภทนี้มีจำนวนค่อนข้าง

คงที่อย่างต่อเนื่อง โดยลดลงเพียงเล็กน้อยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชนบท ในระหว่างปี พ.ศ. 2530-2556 นั้น จำนวนรวมของครัวเรือนที่มีครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวเพิ่มขึ้นจาก 970,000 ครัวเรือน เป็น 1.37 ล้านครัวเรือน ขณะที่จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวลดลงจาก 3.9 ล้านคน เป็น 3.8 ล้านคนในช่วงเวลาเดียวกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ถึงแม้จำนวนครัวเรือนพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวจะเพิ่มสูงขึ้น แต่จำนวนผู้ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นกลับลดลง ซึ่งบอกเป็นนัยว่าครัวเรือนพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวมีขนาดเล็กลงเรื่อยๆ ซึ่งถือว่าเป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามกับความเข้าใจโดยทั่วไปที่ว่าครอบครัวประเภทนี้ได้เพิ่มขึ้นมากอย่างมีนัยสำคัญตลอดหลายปีที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวจะอภิปรายในบทที่ 4

ครอบครัวขยาย

ครอบครัวขยายได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชนบท ครอบครัวประเภทนี้โดยปกติแล้วมักจำแนกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ก) ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีปู่ย่าตายายอาศัยอยู่ร่วมกับหลานโดยไม่มีคนวัยแรงงานอาศัยอยู่ในครัวเรือน และ ข) ครอบครัวสามรุ่น หรือครอบครัวขยายโดยทั่วไป ที่มีรุ่นปู่ย่าตายายอาศัยอยู่กับรุ่นลูกวัยแรงงานและรุ่นหลาน ทั้งนี้ คนรุ่นปู่ย่าตายายในครอบครัวขยายนั่นอาจไม่จำเป็นต้องเป็นผู้สูงอายุอายุเกิน 60 ปี ส่วนครอบครัวสามรุ่นนั้น อาจรวมเครือญาติคนอื่นๆ หรือบุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิกครอบครัวอาศัยอยู่ในครัวเรือนด้วย แม้ว่าครอบครัวข้ามรุ่นจะยังคงมีจำนวนไม่มาก แต่ก็มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าในระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมา ทั้งในพื้นที่เขตเมืองและชนบท โดยเนื้อหาในบทที่ 5 จะให้รายละเอียดเกี่ยวกับสาเหตุที่ผลักดันให้เกิดครอบครัวข้ามรุ่นตลอดจนผลกระทบของครอบครัวประเภทนี้

แนวโน้มที่ครอบครัวขยายมีจำนวนเพิ่มขึ้นนี้ ดูเหมือนจะขัดกับความทันสมัยของสังคมไทย อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยังคงอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่าน และยังคงอยู่ในช่วงเวลาที่มีการผสมกันระหว่างประชากรรุ่นต่างๆ โดยผู้สูงอายุในปัจจุบันจำนวนมากยังคงเป็นประชากรรุ่นที่มีบุตร 3-4 คน ในขณะที่รุ่นลูกของผู้สูงอายุนั้นมีจำนวนบุตรน้อยกว่าอย่างเห็นได้ชัด ส่วนรุ่นหลานก็มีแนวโน้มว่าจะยังมีบุตรน้อยลงไปอีก กระนั้นก็ยังคงถือเป็นเรื่องปกติที่พ่อแม่ผู้สูงอายุจะมีลูกวัยผู้ใหญ่อย่างน้อย 1 คนที่อาศัยอยู่ด้วยกันหรืออยู่ในละแวกใกล้เคียง ขณะที่ลูกคนอื่นๆ อาจจะไปอาศัยอยู่ที่อื่น ส่วนเหตุผลประการอื่น เช่น การขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรือความจำเป็นในการดูแลเด็กหรือเลี้ยงดูพ่อแม่ อาจทำให้บุคคลวัยแรงงานบางคนเลือกให้พ่อแม่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับตนเอง (ชาย โฟติสตา, 2554) ด้วยเหตุผลเหล่านี้จึงมีส่วนทำให้ครัวเรือนมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นแต่กลับมีขนาดเล็กลง

ครัวเรือนคนเดียว

ครัวเรือนคนเดียวได้เพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าในระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมาทั้งในพื้นที่เขตเมืองและชนบท ปრაการณณ์เช่นว่านี้อาจมีสาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นของการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองเพื่อ การศึกษาและการจ้างงานที่ดีกว่า ทั้งจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้คนและการตัดสินใจ อยู่เป็นโสดนานขึ้น อย่างไรก็ตาม การตีความปรากฏการณ์นี้ต้องใช้ความระมัดระวังด้วยเช่นกัน เนื่องจากครัวเรือนคนเดียวอาจหมายถึงผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่คนเดียวด้วย ทั้งนี้ รายละเอียด เกี่ยวกับครัวเรือนคนเดียวและผลกระทบที่มีต่อสังคมไทยจะได้พิเคราะห์โดยละเอียดในบทที่ 6

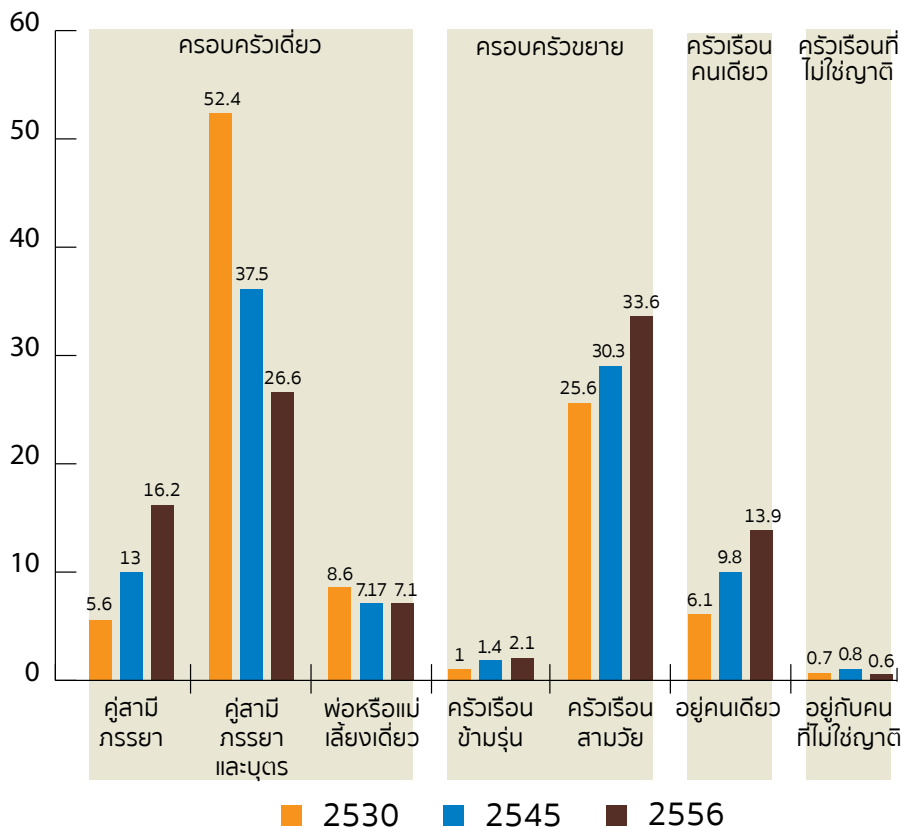

ครัวเรือนที่ไม่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ

ประเภทสุดท้าย ได้แก่ ครัวเรือนที่ประกอบด้วยสมาชิกที่ไม่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ครัวเรือนประเภทนี้ยังคงมีสัดส่วนต่ำกว่าร้อยละ 1 โดยในพื้นที่เขตเมืองมี สัดส่วนมากกว่าชนบทเพียงเล็กน้อย ด้วยเหตุที่โครงสร้างครัวเรือนประเภทนี้มีอยู่น้อย กอปร กับข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั่วไปก็ยังมีไม่มาก จึงไม่ได้รวมครอบครัวประเภทดังกล่าวไว้ในรายงานฉบับนี้

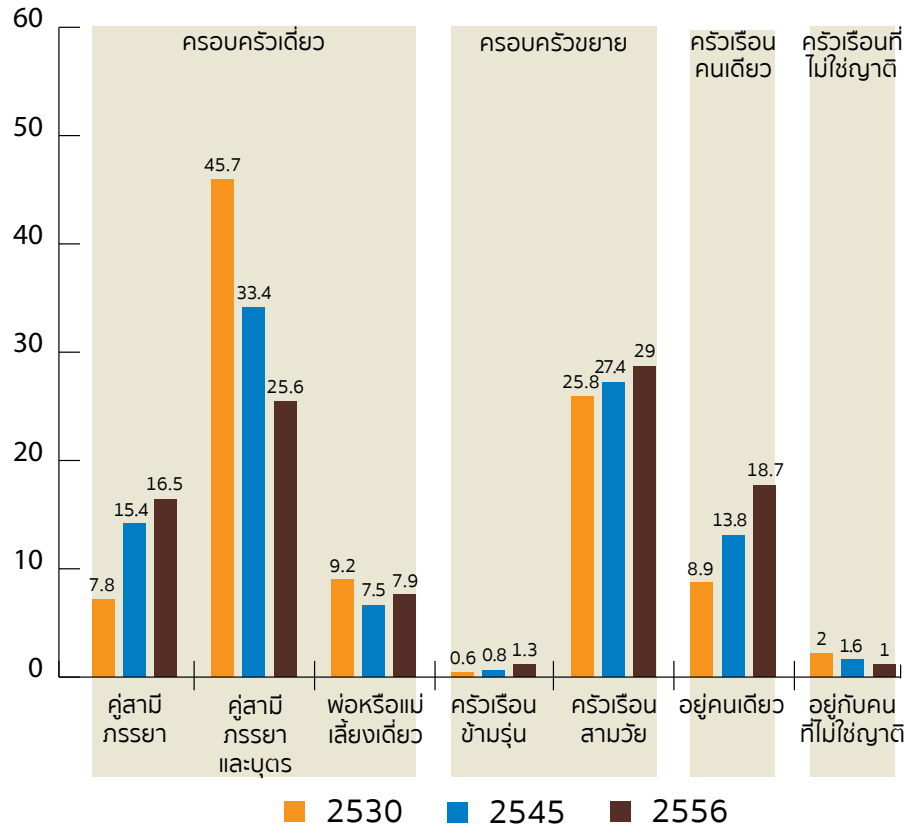
แผนภูมิ 2.3 ร้อยละของประเภท ครัวเรือนจำแนกตามจำนวน ครัวเรือน พ.ศ. 2530-2556

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการ ทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2530-2556

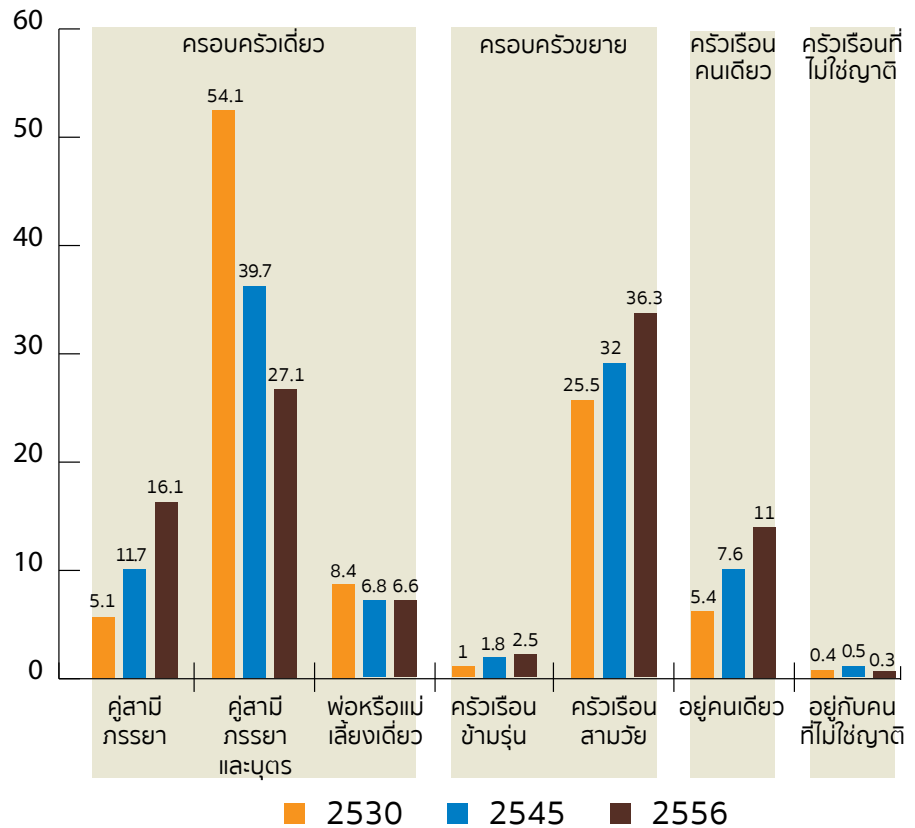
**แผนภูมิ 2.4 ร้อยละของครัวเรือน
จำแนกตามจำนวนครัวเรือนใน
เขตเทศบาล พ.ศ. 2530-2556**

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการ
ทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ.
2530-2556

**แผนภูมิ 2.5 ร้อยละของครัวเรือน
จำแนกตามจำนวนครัวเรือนนอก
เขตเทศบาล พ.ศ. 2530-2556**

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการ
ทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ.
2530-2556

2.2 อนาคตการพัฒนาคอร์ปและครีเอทีฟไทย

ประเภทของคอร์ปไทยมีความแตกต่างหลากหลายมากขึ้น จากเดิมที่แทบจะมีเฉพาะคอร์ปเดียวและคอร์ปขยายนั้น ปัจจุบันเรากำลังพบเห็นคอร์ปประเภทใหม่ๆ เกิดขึ้นอันเป็นผลมาจากรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ทันสมัยและการใช้ชีวิตแบบคนเมือง ส่วนคอร์ปขยายก็กำลังกลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้ง สะท้อนให้เห็นถึงระบบเกื้อหนุนระหว่างคนต่างรุ่นต่างวัยที่เข้มแข็งภายในคอร์ป อย่างไรก็ตาม ขณะนี้คนรุ่นใหม่ใช้ชีวิตอย่างอิสระ แต่งานช้าลง และมีลูกน้อยลงนั้น ก็ทำให้การสร้างคอร์ปขยายมีความเป็นไปได้น้อยลงในอนาคต ดังนั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญในการวางแผนเพื่อรับมือกับคอร์ปรูปแบบใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ตลอดจนการอยู่อาศัยร่วมกันในลักษณะอื่นๆ ที่จะปรากฏขึ้นมาอีกเรื่อยๆ

ยุคของ “คนเจนวาย”

ประชากรเจนเนอเรชันวาย (Generation Y) หรือ เจนวาย (Gen Y) คือกลุ่มประชากรที่เกิดระหว่างปี พ.ศ. 2523-2546 เป็นรุ่นลูกของประชากรรุ่น “เบบี้บูม (baby boomer)” ประชากรเจนวายเป็นรุ่นวัยที่มีความรอบรู้เรื่องต่างๆ มากที่สุด ได้รับการศึกษาดีที่สุด และมีความสามารถทางเทคโนโลยีสูงที่สุด ประชากรเจนวายมีความเป็นปัจเจกสูง แสดงความคิดเห็นของตัวเองอย่างมีอิสระ ตลอดจนทำทลายความคาดหวังทางวัฒนธรรม และผู้ที่อาวุโสกว่า

ประชากรเจนวายจะแตกต่างจากรุ่นวัยก่อนหน้า กล่าวคือ คนเจนวายมักจะพึ่งพาพ่อแม่มากกว่าคนรุ่นก่อนเป็นเวลานานกว่าก่อน ส่วนพ่อแม่เองก็ลงทุนในด้านการศึกษาต่อและการพัฒนาด้านต่างๆ เป็นเงินจำนวนมาก เมื่อประชากรรุ่นนี้ได้รับการศึกษานานจนถึงระดับปริญญาโทและปริญญาเอก การเริ่มต้นทำงานก็ล่าช้าออกไปด้วย และเมื่อประชากรรุ่นนี้เริ่มมีรายได้ก็มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนงานบ่อยเพื่อหาสิ่งที่เหมาะสมกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของตนเอง และให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลให้กับชีวิตส่วนตัวและงาน (work-life balance) ที่ตนยอมรับได้

ในอดีต ระดับการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยมีอิทธิพลที่แข็งแกร่งต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับการหาคู่และการสร้างคอร์ป ดังที่เราจะสังเกตเห็นได้จากสำมะโนประชากรนั้น ประชากรรุ่นเบบี้บูมจะแต่งงานเร็วกว่าและมีจำนวนบุตร

มากกว่าประชากรรุ่นปัจจุบันอย่างมีนัยสำคัญ ประชากรเจนวายจะถูกบีบบังคับจากความคาดหวังทางสังคมน้อยกว่า และส่วนมากแล้วจะตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องครอบครัว โดยขึ้นอยู่กับว่าการสมรสหรือการมีบุตรจะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตในปัจจุบันของพวกเขาหรือไม่ และจะเปลี่ยนอย่างไร

ประชากรเจนวายและรุ่นต่อๆ ไปจะเป็นอนาคตของครอบครัวไทย แทนที่เราจะทำการเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจเลี่ยงได้นี้ ประเทศไทยมีโอกาสในการตอบสนองความต้องการของประชากรรุ่นวัยเหล่านี้ ทั้งยังสามารถหาแนวทางที่สร้างสรรค์ที่สามารถตอบสนองความต้องการของประชากรเหล่านี้ พร้อมๆ ไปด้วยกับการกระตุ้นให้เกิดการสร้างครอบครัวและพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

ที่มา: ภูเบศร์ สมุทรจักร และ นิพนธ์ ดาราวุฒิมาประภรณ์, 2557

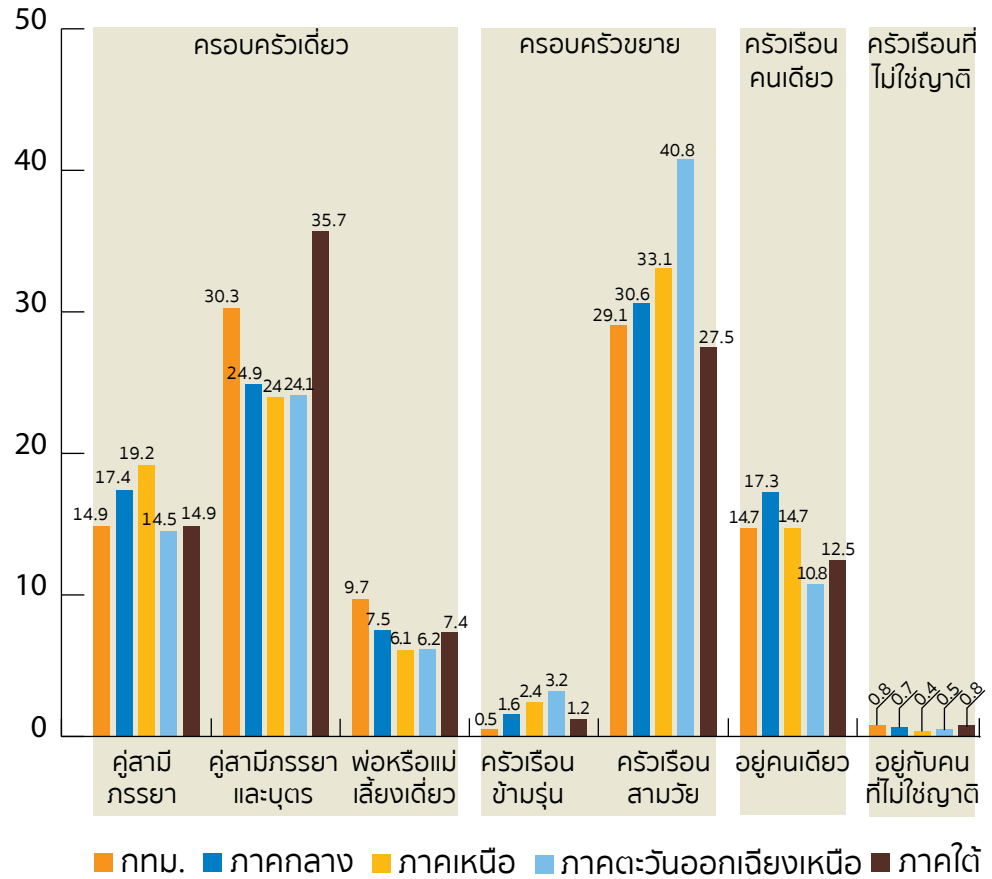
2.3 ความแตกต่างระดับภาค

แม้ว่ากรุงเทพมหานครจะมีปัจจัยด้านรูปแบบการดำเนินชีวิตและด้านสังคมเศรษฐกิจที่มีอิทธิพลและมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวจำนวนมาก ที่อาจทำให้มีครอบครัวประเภทที่มีลักษณะเฉพาะตัวเมื่อเทียบกับภาคอื่น แต่กลับพบว่าประเภทของครอบครัวและครัวเรือนของชาวกรุงเทพมหานครไม่ได้แตกต่างไปจากภาคอื่นๆ ในประเทศไทยมากนัก ดังแสดงในแผนภูมิ 2.6 กล่าวคือ ครอบครัวเดี่ยวที่มีพ่อแม่และลูกอาศัยอยู่ด้วยกันนั้น ยังคงเป็นประเภทหลักของครัวเรือนในเกือบทุกภาค รวมทั้งกรุงเทพมหานครด้วย ครัวเรือนคนเดียวมีมากที่สุดในภาคกลาง สำหรับครัวเรือนข้ามรุ่นนั้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีมากที่สุดและกรุงเทพมหานครมีน้อยที่สุด ทั้งนี้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังมีครอบครัวสามรุ่นสูงที่สุดเช่นเดียวกับครัวเรือนข้ามรุ่นด้วย ส่วนภาคใต้เป็นภาคที่มีครัวเรือนคนเดียวมีน้อยที่สุด

สำหรับแผนที่และร้อยละของครัวเรือนประเภทต่างๆ จำแนกรายจังหวัดนั้น มีแสดงไว้ในภาคผนวก

**แผนภูมิ 2.6 ร้อยละของประเภท
ครัวเรือนจำแนกตามจำนวนครัว
เรือนรายภาค พ.ศ. 2556**

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการ
ทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ.
2556

2.4 ลักษณะครัวเรือนกำลังเปลี่ยนแปลงไป

ลักษณะของครัวเรือนไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากครอบครัวชนชั้นกลางมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ในระหว่างปี พ.ศ. 2533-2553 นั้นจำนวนรวมของครัวเรือนเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 65 (จาก 12.3 ล้านครัวเรือน เป็น 20.3 ล้านครัวเรือน) ในขณะที่จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 20 ดังนั้นแล้ว ขนาดครัวเรือนโดยรวมจึงลดลงจากครัวเรือนละ 4.4 คน เป็น 3.1 คน นอกจากนี้ การเป็นเจ้าของบ้านยังลดลงจากร้อยละ 87.4 เป็นร้อยละ 78.9 ในช่วงเวลาเดียวกัน เนื่องจากการอาศัยอยู่ในหน่วยที่อยู่อาศัยแบบเช่าได้กลายเป็นบรรทัดฐานใหม่ของการดำรงชีวิตในเขตเมืองสำหรับครัวเรือนขนาดเล็ก

ตาราง 2.1 ลักษณะของครัวเรือน
พ.ศ. 2533-2553

ที่มา: สสช., สำมะโนประชากรและ
เคหะ พ.ศ. 2533-2553

ลักษณะ	2533	2543	2553	% ผลต่าง (2533-2553)
จำนวนประชากร (ล้านคน)	54.5	60.9	65.9	121
จำนวนครัวเรือน (ล้านครัวเรือน)	12.3	15.9	20.3	167
ขนาดเฉลี่ยของครัวเรือน	4.4	3.8	3.1	70
ครัวเรือนคนเดียว (%)	5.1	9.4	18.4	361
ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นหญิง (%)	19.4	26.2	34.7	179
ครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย (%)	87.4	82.4	78.9	90

บทสรุป

ปัจจุบันเกิดการสูงวัยทางประชากรจากการที่คนไทยมีอายุเฉลี่ยมากขึ้น และจะทำให้ประเทศไทยมีสัดส่วนของผู้สูงอายุมากกว่าวัยเด็กในอนาคตอันใกล้ การเปลี่ยนแปลงทางประชากรในลักษณะดังกล่าว ย่อมส่งผลกระทบต่อพลวัตครอบครัวและครัวเรือนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่ได้เห็นกันแล้วว่ามีครอบครัวประเภทใหม่ๆ เกิดขึ้น และมีความแตกต่างหลากหลาย เช่น ครัวเรือนคนเดียว ครอบครัวข้ามรุ่น และพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว เพิ่มเติมขึ้นมาจากครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวขยายตามแบบแผนดั้งเดิม บทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้หญิงในสังคมไทย อันเป็นผลมาจากการศึกษาและความเท่าเทียมทางเพศที่เพิ่มมากขึ้นนั้นก็ส่งผลกระทบต่ออัตราการสมรสและการหย่าร้าง ตลอดจนภาวะเจริญพันธุ์โดยรวม ส่วนความแตกต่างในระดับภาคและระดับจังหวัด ก็แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่สุดได้ทยอยเกิดขึ้นในเขตเมืองและเขตอุตสาหกรรมบ้างแล้ว อีกทั้งลักษณะของแต่ละครอบครัวก็ยังมีเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งเป็นผลมาจากการศึกษาและการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนชั้นกลาง

3

ครอบครัวเดี่ยว

คำว่า “ครอบครัวเดี่ยว” ในที่นี้หมายถึงครัวเรือนที่ประกอบด้วย

- คู่ที่อยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยาอย่างเปิดเผยที่มีบุตร โดยจดทะเบียนสมรสหรือไม่ก็ตาม
- คู่ที่อยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยาอย่างเปิดเผยที่ไม่มีบุตร โดยจดทะเบียนสมรสหรือไม่ก็ตาม

สำหรับครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวซึ่งเป็นครอบครัวเดี่ยวอีกประเภทหนึ่งนั้น จะนำเสนอในบทที่ 4

ดังที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 1 และ บทที่ 2 แล้วว่าสัดส่วนของครัวเรือนที่เป็นครอบครัวเดี่ยวในประเทศไทยลดลงอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2530 ครัวเรือนที่เป็นครอบครัวเดี่ยวคิดเป็นร้อยละ 66.7 ของครัวเรือนทั้งหมด แต่ในปัจจุบันคิดเป็นเพียงร้อยละ 49.9 ซึ่งการลดลงดังกล่าวนี้เกิดขึ้นทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท เนื้อหาในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์ดูสถานการณ์และอธิบายถึงปัจจัยที่มีผลต่อครอบครัวเดี่ยวทั้งสองประเภท กล่าวคือ ครอบครัวเดี่ยวที่มีบุตร และครอบครัวเดี่ยวที่ไม่มีบุตร

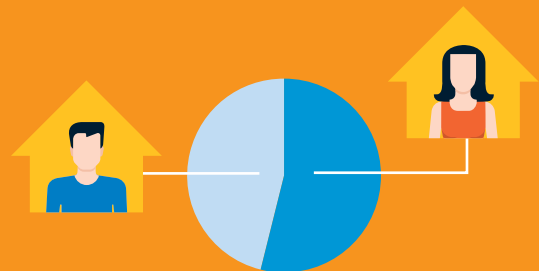
นิยามครอบครัวเดี่ยว

คู่ที่อยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยา ทั้งที่จดทะเบียน/ไม่จดทะเบียน และมีบุตร/ไม่มีบุตร อาจรวมถึงคู่ที่มีเพศเดียวกัน

แนวโน้มครอบครัวเดี่ยว

ครอบครัวเดี่ยวไม่มีบุตรเพิ่มขึ้น 3 เท่า จาก 5.6% ของครัวเรือนทั้งหมดในปี 2530 เป็น 16.2% ในปี 2556

โฉมหน้าครอบครัวเดี่ยว

มากกว่าครึ่งหนึ่งของหัวหน้าครัวเรือนในครอบครัวเดี่ยวเป็นผู้หญิง ปี 2530 อยู่ที่ 54.4 % , ปี 2556 อยู่ที่ 51.9%

ปัจจัยที่คนไม่มีบุตร

สมัครใจ -- เลือกที่จะยังไม่มีบุตร

- ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ
  - ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรสูง
  - ค่าใช้จ่ายสะสมในการเลี้ยงดูบุตร
- ปัจจัยด้านทัศนคติ
  - ทัศนคติที่เปลี่ยนไปของคนรุ่นใหม่ ให้ความสำคัญกับการมีลูกเป็นลำดับท้ายๆ มีลูกทำให้ไม่มีอิสระ มีลูกทำให้ต้องทำงานมากขึ้น กลัวลูกเป็นอันตราย เก่งกว่าจะไม่สามารถสั่งสอนลูกได้
- ปัจจัยด้านหน้าที่การงาน
  - ผู้หญิงต้องเลือกระหว่างมีลูกหรือก้าวหน้าในอาชีพ วัยที่ควรจะมีลูกเป็นวัยเดียวกับที่ผู้หญิงก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้น
  - ขาดการสนับสนุนจากนายจ้าง นายจ้างไม่เห็นความสำคัญเรื่องสมดุลระหว่างงานกับครอบครัว
- ปัจจัยด้านการเลี้ยงดูบุตร
  - ขาดการสนับสนุนจากฝ่ายชายในการดูแลบ้านและครอบครัว ผู้หญิงใช้เวลาในชีวิตประจำวันมากกว่าผู้ชายถึง 2 เท่าเพื่อดูแลสมาชิกในครัวเรือนและจัดการงานในบ้าน
  - คุณภาพและจำนวนสถานบริการดูแลเด็กเล็กทั่วประเทศมีศูนย์เลี้ยงเด็กในที่ทำงานมีจำนวนจำกัด

ไม่สมัครใจ -- อยากมีแต่มีไม่ได้

- ปัจจัยด้านสุขภาพ
  - มีบุตรยาก 15.4% ของผู้หญิงวัยเจริญพันธุ์มีปัญหาภาวะการมีบุตรยาก

สถิติแสดงให้เห็นว่า 1 ใน 5 ของผู้หญิงที่แต่งงานแล้วยังอยากมีบุตรเพิ่ม

1 ใน 5 ของผู้หญิงที่แต่งงานแล้วต้องการมีลูกเพิ่ม โดยเฉพาะผู้หญิงในภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3.1 แนวโน้มของครอบครัวเดี่ยว

สัดส่วนครอบครัวเดี่ยวมีแนวโน้มลดลงในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา เมื่อพิจารณาถึงแนวโน้มของครอบครัวเดี่ยวโดยจำแนกตามประเภทนั้น พบว่าครอบครัวเดี่ยวที่ไม่มีบุตรเพิ่มสูงขึ้นอย่างชัดเจน จากร้อยละ 5.6 ของครัวเรือนทั้งหมดในปี พ.ศ. 2530 เป็นร้อยละ 16.2 ของครัวเรือนทั้งหมดในปี พ.ศ. 2556 อย่างไรก็ตาม การตีความข้อมูลดังกล่าวต้องใช้ความระมัดระวัง เนื่องจากครอบครัวเดี่ยวที่ทั้งสามีและภรรยาไม่มีรายได้แต่ไม่มีบุตรอยู่ด้วย หรือที่เรียกว่า DINK (double income, no kids) นั้น อาจไม่ได้หมายความว่าสามีภรรยาคนนั้นไม่มีบุตรเสมอไป ครอบครัวเดี่ยวประเภทนี้อาจหมายถึงคู่สามีภรรยาที่มีบุตรที่โตแล้วและย้ายออกจากบ้านไปอาศัยอยู่ที่อื่น ดังนั้นการเพิ่มขึ้นของครอบครัวเดี่ยวที่ไม่มีบุตร จึงเป็นผลรวมกันของคู่ที่ไม่มีบุตรกับคู่ที่บุตรย้ายไปอาศัยอยู่ที่อื่น

3.2 หัวหน้าครัวเรือนของครอบครัวเดี่ยว

ข้อมูลสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 รายงานว่าร้อยละ 34.7 ของครัวเรือนทั้งหมดมีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือน อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรเผยให้เห็นข้อเท็จจริงที่น่าสนใจว่า ในครัวเรือนที่เป็นครอบครัวเดี่ยวทั้งที่มีบุตรและไม่มีบุตรนั้นมีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวในสัดส่วนที่สูงกว่าเพศชาย (ร้อยละ 54.4 ในปี พ.ศ. 2530 และร้อยละ 51.9 ในปี พ.ศ. 2556) แม้ว่าแนวโน้มนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยในช่วงปี พ.ศ. 2530-2556 โดยมีเพศชายเป็นหัวหน้าครัวเรือนในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นบ้างก็ตาม ในปัจจุบันผู้หญิงยังคงเป็นหัวหน้าครัวเรือนของครอบครัวเดี่ยวในสัดส่วนสูงกว่าผู้ชาย

3.3 ครอบครัวเดี่ยวที่มีบุตร

3.3.1 ภาวะเจริญพันธุ์ของผู้หญิงไทย

วัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิงคือช่วงอายุที่ผู้หญิงมีความสามารถพร้อมทางร่างกายที่จะมีบุตร ซึ่งโดยปกติแล้วคือช่วงอายุ 15-49 ปี อย่างไรก็ตาม ช่วงอายุดังกล่าวอาจไม่ใช้ระยะเวลาที่ปลอดภัยที่สุดหรือเหมาะที่สุดสำหรับผู้หญิงในการตั้งครรภ์และคลอดบุตรที่มีสุขภาพแข็งแรง เนื่องจากผู้หญิงในวัยตอนต้นและตอนปลายของช่วงอายุดังกล่าว มักมีแนวโน้มประสพภาวะแทรกซ้อนจากการตั้งครรภ์ หรือคลอดบุตรที่มีน้ำหนักแรกเกิดต่ำหรือมีโรคพิการแต่กำเนิด

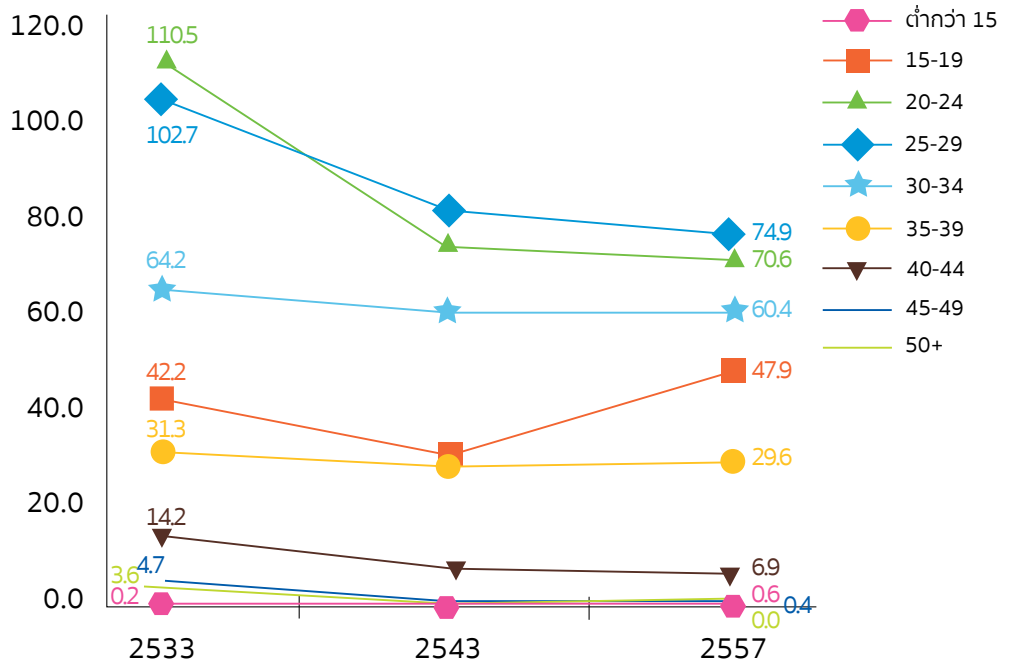
แม้จะไม่มีกฎตายตัวว่าเวลาที่ดีที่สุดในการมีบุตรคือเมื่อใด อีกทั้งการที่คู่สามีภรรยาจะมีหรือไม่มีบุตร หรือจะมีเมื่อใดนั้นล้วนเป็นทางเลือกในการมีบุตรของแต่ละคู่กันๆ กระนั้นก็ตาม การศึกษาวิจัยหลายชิ้นได้แสดงให้เห็นว่า การตั้งครรภ์เมื่ออายุต่ำกว่า 20 ปีนั้นเพิ่มความเสี่ยงต่อสุขภาพของทั้งมารดาและบุตร และความสามารถในการมีบุตรก็มักจะเริ่มลดลงอย่างรวดเร็วเมื่อผู้หญิงอายุเกิน 35 ปี

สำหรับคำถามที่ว่าผู้หญิงไทยที่สมรสแล้วคลอดบุตรคนแรกเมื่ออายุเท่าไ่นั้น ข้อมูลจากการสำรวจอนามัยการเจริญพันธุ์ พ.ศ. 2552 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติเผยให้เห็นว่า อายุเฉลี่ยของผู้หญิงไทยที่สมรสแล้วหรืออยู่กินกับคู่เมื่อคลอดบุตรคนแรกคือ 24.8 ปี โดยผู้หญิงในภาคเหนือมีอายุเฉลี่ยเมื่อคลอดบุตรคนแรกน้อยที่สุด (24.1 ปี) ในขณะที่ผู้หญิงในกรุงเทพมหานครมีอายุเฉลี่ยเมื่อคลอดบุตรคนแรกมากที่สุด (27.6 ปี)

นอกจากนั้น สถิติสาธารณสุขยังแสดงให้เห็นว่าอัตราการคลอดของผู้หญิงอายุ 20-34 ปี อยู่ในระดับสูงที่สุดเมื่อเทียบกับผู้หญิงในวัยอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ในช่วงกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมา อัตราการคลอดของผู้หญิงกลุ่มนี้และกลุ่มที่อายุมากกว่าได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่อัตราการคลอดในผู้หญิงกลุ่มอายุต่ำกว่า 20 ปี กลับเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ

แผนภูมิ 3.1 อัตราเจริญพันธุ์ (ต่อประชากรหญิง 1,000 คน) จำแนกตามกลุ่มอายุมารดา พ.ศ. 2533 และ 2557

ที่มา: สถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2533-2557

การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นมีผลกระทบต่อเชิงลบด้านสุขภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ทั้งต่อตัวแม่วัยรุ่นเอง ต่อเด็กที่เกิดจากแม่วัยรุ่น ต่อครอบครัว ตลอดจนต่อสังคมโดยรวม ดังนั้น นโยบายครอบครัวจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญไม่เพียงแต่ในด้านการวางแผนครอบครัวสำหรับคู่สามีภรรยาหรือคู่ที่อยู่กินกันแล้วและการส่งเสริมการเกิดอย่างมีคุณภาพในผู้หญิงวัย 20-34 ปี แต่ยังคงมุ่งลดอัตราการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นลงด้วย

3.3.2 ขนาดครอบครัวที่ผู้หญิงไทยต้องการ

ข้อมูลจากการสำรวจอนามัยการเจริญพันธุ์ พ.ศ. 2552 แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงอายุ 15-49 ปีที่เคยสมรสร้อยละ 20.8 ต้องการมีบุตรเพิ่ม นอกจากนี้ยังมีรายงานอีกว่า ความต้องการมีบุตรเพิ่มนั้นมีความสัมพันธ์ผกผันกับอายุ กล่าวคือ ผู้หญิงเคยสมรสที่อายุน้อยต้องการมีบุตรมากกว่า ผู้หญิงเคยสมรสที่อายุมากกว่า และผู้หญิงเคยสมรสที่ยังไม่มีบุตรหรือมีบุตรเพียงหนึ่งคนมีความต้องการมีบุตรมากกว่าผู้หญิงที่มีบุตร 2 คนขึ้นไปอย่างเห็นได้ชัด

การสำรวจเดียวกันนี้แสดงให้เห็นด้วยว่ายังมีความแตกต่างระหว่างจำนวนบุตรที่ต้องการกับจำนวนบุตรตามจริง กล่าวคือ แม้ว่าจำนวนบุตรเฉลี่ยที่ผู้หญิงวัยเจริญพันธุ์ในประเทศไทยต้องการคือ 1.93 คน แต่จำนวนบุตรเฉลี่ยที่ยังมีชีวิตกลับมีเพียง 1.67 คน เมื่อจำแนกรายภาคนั้น ผู้หญิงเคยสมรสในภาคใต้ต้องการมีจำนวนบุตรเฉลี่ยมากกว่าภาคอื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญ ส่วนผู้หญิงเคยสมรสในกรุงเทพมหานครต้องการมีจำนวนบุตรเฉลี่ยน้อยที่สุด หนึ่ง เป็นเรื่องน่าสนใจที่ว่าผู้หญิงเคยสมรสในภาคใต้มีจำนวนบุตรเฉลี่ยที่ยังมีชีวิตมากที่สุด (1.94 คน) ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยจำนวนบุตรที่ต้องการทั่วประเทศ (1.93 คน) ข้อมูลชุดนี้ยังชี้ให้เห็นอีกว่า ผู้หญิงสมรสแล้วในภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือต้องการมีจำนวนบุตรเฉลี่ยมากที่สุด (2.33 คน และ 2.08 คน ตามลำดับ) ซึ่งเป็นจำนวนที่ใกล้เคียงกับภาวะเจริญพันธุ์ระดับทดแทน (จำนวนบุตรเฉลี่ย 2.1 คน ต่อสตรี 1 คน) และจึงทำให้มีช่องว่าง (ส่วนต่าง 0.39 และ 0.30 ตามลำดับ) ที่จะบรรลุนโยบายในการมีจำนวนบุตรเฉลี่ยสูงกว่าผู้หญิงในภาคอื่น

ตาราง 3.1 จำนวนบุตรเฉลี่ยที่ต้องการ จำนวนบุตรเฉลี่ยที่ยังมีชีวิต และส่วนต่างทางภาวะเจริญพันธุ์ที่ไม่บรรลุของหญิงเคยสมรสอายุ 15-49 ปี จำแนกตามเขตการปกครองและภาค พ.ศ. 2552

ที่มา: ดัดแปลงจากสสช., การสำรวจอนามัยการเจริญพันธุ์ พ.ศ. 2552

เขตการปกครองและภาค	จำนวนบุตรเฉลี่ยที่ต้องการ	จำนวนบุตรเฉลี่ยที่ยังมีชีวิต	ส่วนต่างทางภาวะเจริญพันธุ์ที่ไม่บรรลุ
ทั่วประเทศ	1.93	1.67	0.26
เขตการปกครอง			
ในเขตเทศบาล	1.76	1.54	0.22
นอกเขตเทศบาล	2.00	1.72	0.28
ภาค			
กรุงเทพมหานคร	1.69	1.53	0.16
ภาคกลาง	1.72	1.52	0.20
ภาคเหนือ	1.75	1.53	0.22
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2.08	1.78	0.30
ภาคใต้	2.33	1.94	0.39

ในภาพรวมทั่วประเทศไทยนั้น หญิงที่สมรสแล้วประมาณ 1 ใน 5 คนต้องการมีบุตรเพิ่ม กลุ่มหญิงที่สมรสแล้วที่มีอายุน้อย หญิงที่สมรสแล้วที่ไม่มีบุตรหรือมีเพียง 1 คน เป็นกลุ่มที่ต้องการมีบุตรเพิ่มมากที่สุด คำถามสำคัญก็คือ ประเทศไทยควรมีมาตรการสนับสนุนเพิ่มเติมใดบ้าง และควรทำอย่างไร เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการมีบุตรเพิ่มที่ยังไม่บรรลุดังกล่าวนี้

3.3.3 สุขภาพอนามัยและพัฒนาการของเด็ก

แม้ว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในหลายทศวรรษที่ผ่านมาส่งผลให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศที่มีรายได้ปานกลางระดับสูง แต่สุขภาพอนามัยและพัฒนาการของเด็กไทยยังไม่ได้รับการเอาใจใส่มากพอ กล่าวคือ ร้อยละ 16 ของเด็กไทยอายุต่ำกว่า 5 ปี มีภาวะทุพโภชนาการเรื้อรังหรือมีความสูงเทียบกับอายุต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ทั้งยังมีเด็กอีกเกือบ 1 ใน 10 คน (ร้อยละ 9) ที่มีน้ำหนักเทียบกับอายุต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน นอกจากนี้ยังมีเด็กประมาณร้อยละ 7 ที่มีน้ำหนักเทียบกับความสูงต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ทั้งนี้ เด็กจากครัวเรือนที่ยากจนมากมีภาวะทุพโภชนาการเรื้อรังและน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ในอัตราสูงกว่าเด็กจากครัวเรือนที่ร่ำรวยมาก ยิ่งไปกว่านั้นประมาณร้อยละ 8 ของทารกแรกเกิดมีน้ำหนักตัวต่ำกว่าปกติ (สสช., 2556)

พัฒนาการรับรู้และเคลื่อนไหวของเด็กยังคงเป็นข้อท้าทายอีกประการหนึ่ง จากการสำรวจพัฒนาการเด็กปฐมวัยที่กรมอนามัยดำเนินการระหว่างปี พ.ศ. 2542-2553 พบว่าเด็กไทยมี

ปัญหาพัฒนาการด้านภาษาและการใช้กล้ามเนื้อมัดเล็กค่อนข้างมาก ซึ่งพัฒนาการทั้งสองด้านนี้มีความสัมพันธ์กับความฉลาดทางสติปัญญา (IQ) ของเด็ก โดยการสำรวจในปี พ.ศ. 2553 พบว่าประมาณร้อยละ 30 ของเด็กอายุ 0-5 ปี มีพัฒนาการด้านใดด้านหนึ่งล่าช้า

นอกจากนั้น การสำรวจระดับสติปัญญาหรือ IQ ของกรมสุขภาพจิต พ.ศ. 2554 ยังพบว่านักเรียนไทยอายุ 6-15 ปีมีค่าคะแนนเฉลี่ยของระดับเชาวน์ปัญญา 98.59 คะแนน ซึ่งเป็นค่าที่ค่อนข้างไปทางต่ำกว่าค่าเกณฑ์เฉลี่ยมาตรฐานที่ 100 คะแนน และเมื่อดูภาพรวมในระดับประเทศนั้นพบว่าเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 48.5) ของนักเรียนที่สำรวจมีปัญหาระดับสติปัญญาอยู่ในเกณฑ์ต่ำ (ระดับ IQ ต่ำกว่า 100) ข้อมูลจากการสำรวจเดียวกันนี้ยังเผยว่านักเรียนถึงร้อยละ 6.5 ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา (ระดับ IQ ต่ำกว่า 70) ซึ่งเป็นสัดส่วนที่เกินมาตรฐานสากลซึ่งกำหนดไว้ที่ร้อยละ 2

ในขณะเดียวกัน การสำรวจระดับความฉลาดทางอารมณ์หรือ EQ เมื่อปี พ.ศ. 2545 และ 2550 นั้นพบว่าเด็กอายุ 3-5 ปี มีคะแนน EQ อยู่ในเกณฑ์ปกติ อย่างไรก็ตามแนวโน้มลดลง กล่าวคือ จากเดิม 139-202 คะแนนในปี พ.ศ. 2545 เป็น 125-198 คะแนนในปี พ.ศ. 2550 ส่วนเด็กอายุ 6-11 ปีนั้นพบว่าคะแนนด้านความมุ่งมั่นพยายามก็ลดลงเช่นกัน จาก 148-225 คะแนนในปี 2545 เป็น 129-218 คะแนนในปี พ.ศ. 2550 (กรมสุขภาพจิต, 2557)

ประมาณร้อยละ 93 ของเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี มีสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ใหญ่อายุมากกว่า 15 ปีที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้และเตรียมความพร้อมในการเข้าโรงเรียน อย่างไรก็ตาม พบว่าฝ่ายบิดามีส่วนร่วมกับกิจกรรมดังกล่าวในระดับต่ำมาก ทั้งนี้ ครัวเรือนที่ยากจนมากและพ่อแม่ที่มีการศึกษาน้อยมักมีแนวโน้มที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กน้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ (สสช., 2556)

3.3.4 แนวโน้มภาวะเจริญพันธุ์

มีการคาดประมาณว่าจำนวนบุตรเฉลี่ยที่สตรีหนึ่งคนจะมีได้ หรืออัตราเจริญพันธุ์รวมนั้น จะลดลงจาก 1.62 คน เป็น 1.3 คนต่อสตรีวัยเจริญพันธุ์หนึ่งคนในช่วงปี พ.ศ. 2553-2583 (สสช., 2556) หากไม่มีมาตรการกระตุ้นเสริมใดๆ นำมาใช้แล้ว ก็มีแนวโน้มว่าประเทศไทยจะยังคงมีจำนวนเด็กเกิดใหม่น้อยลงเช่นนี้เรื่อยๆ ซึ่งหมายความว่าจำนวนครอบครัวเดียวที่มีบุตรจะยังคงลดลงอย่างต่อเนื่องในอนาคต

เมื่อพิจารณาหาค่าความแตกต่างระดับจังหวัดนั้นพบว่าเป็นที่น่าตกใจไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน กล่าวคือ ประชากรหญิงใน 6 จังหวัดมีภาวะเจริญพันธุ์ที่ต่ำมาก โดยมีอัตราเจริญพันธุ์รวมเพียง 0.28 คนในจังหวัดสมุทรสาคร และ 0.89 คนในกรุงเทพมหานคร ในทางตรงกันข้าม ประชากรหญิงใน 6 จังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนบุตรโดยเฉลี่ยมากกว่า 2 คน (โปรดดูแผนที่และตารางร้อยละของอัตราเจริญพันธุ์รวมรายจังหวัดที่แสดงไว้ในภาคผนวก)

3.3.5 การสมรสตั้งแต่อายุน้อยและแม่วัยรุ่น

1 การสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2555 แสดงตัวเลขที่สูงกว่านี้ กล่าวคือมีหญิงอายุ 15-19 ปี ร้อยละ 16.3 มีสถานะสมรสหรืออาศัยอยู่กับคู่อยู่กับด้วยกันในปัจจุบัน

จากข้อมูลสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 ประมาณร้อยละ 10 ประชากรหญิง¹ และร้อยละ 5 ของประชากรชาย อายุ 15-19 ปี เป็นผู้ที่อาศัยอยู่กินกับคู่ หรืออีกนัยหนึ่งคือ ผู้หญิงประมาณ 222,800 คน และผู้ชายประมาณ 114,750 ในกลุ่มอายุดังกล่าวอาศัยอยู่กินด้วยกันกับคู่แล้ว ประมาณร้อยละ 3 ของชายและหญิงในกลุ่มอายุนี้นี้มีสถานะสมรสหย่า หม้าย หรือแยกกันอยู่กับคู่ของตน การสมรสของหญิงและชายในขณะยังเป็นวัยรุ่นนั้นอาจนำไปสู่การเป็นพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวหรือการสมรสใหม่ แม้จะไม่มีสถิติมารองรับข้อกล่าวอ้างนี้ แต่ก็มีความเป็นไปได้ว่าหญิงที่คลอดบุตรขณะยังเป็นวัยรุ่นบางรายอาจปล่อยให้เด็กอยู่ในความดูแลของพ่อแม่ของตน ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่จะกล่าวถึงต่อไปในบทที่ 5 ว่าด้วยครอบครัวข้ามรุ่น

การสมรสตั้งแต่อายุน้อยของผู้หญิงมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น กล่าวคือ ประมาณร้อยละ 22 ของผู้หญิงอายุ 20-24 ปีรายงานว่าสมรสก่อนอายุ 18 ปี ในขณะที่มีเพียงประมาณร้อยละ 12-14 ของผู้หญิงในกลุ่มอายุที่สูงกว่าที่รายงานว่าสมรสก่อนอายุ 18 ปี ทั้งนี้ผู้หญิงในครัวเรือนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจนมาก ผู้หญิงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นอกเขตเทศบาลมีแนวโน้มเข้าสู่การสมรสตั้งแต่อายุน้อยสูงกว่า (สสช., 2555) อีกทั้งมากกว่าครึ่งหนึ่งของวัยรุ่นที่สมรสแล้วเป็นหญิงที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาเท่านั้น และ 1 ใน 4 มาจากครัวเรือนที่มีฐานะยากจนมาก (ตาราง 3.2) แนวโน้มที่เกิดขึ้นใหม่ของการสมรสตั้งแต่อายุน้อยของผู้หญิงนี้สอดคล้องกับแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นของการคลอดในวัยรุ่น ซึ่งอัตราการคลอดในวัยรุ่นนี้เพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 40 ในช่วงปี พ.ศ. 2533-2553 และเข้าสู่ระดับคงที่ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ในช่วงปี พ.ศ. 2554-2555 มีวัยรุ่นประมาณ 128,000 รายต่อปีที่คลอดบุตร โดยคิดเป็นร้อยละ 16 ของจำนวนเด็กเกิดใหม่ทั้งหมดในแต่ละปี (จำนวนเด็กเกิดใหม่ทั้งหมดประมาณ 780,000 รายต่อปี) ซึ่งนับว่าเป็นช่วงที่การคลอดในวัยรุ่นเพิ่มขึ้นสูงสุดเป็นประวัติการณ์

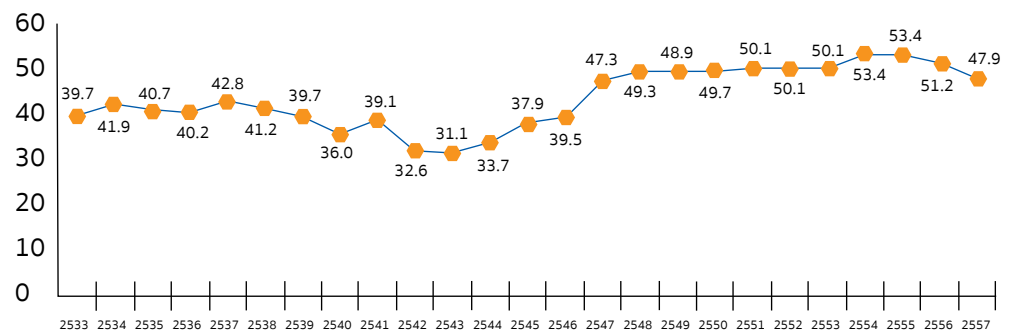
ส่วนต่างทางอายุของวัยรุ่นหญิงกับคู่ นั้นสามารถสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นได้ ประมาณครึ่งหนึ่งของวัยรุ่นหญิงที่สมรสแล้วมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับคู่สมรสหรือคู่ที่อยู่กินด้วย หรือมีอายุน้อยกว่าคู่ไม่เกินห้าปี ทั้งนี้มีประมาณร้อยละ 13 ที่มีคู่สมรสหรือ

คู่ที่อยู่กินด้วยอายุน้อยกว่า และประมาณร้อยละ 11 ที่มีคู่สมรสหรือคู่ที่อยู่กินด้วยอายุมากกว่า
เกินสิบปี ในแง่ของความแตกต่างทางสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมนั้น ในกลุ่มวัยรุ่นหญิงที่
คู่สมรสหรือคู่ที่อยู่กินด้วยอายุมากกว่าตนเองเกินสิบปี พบว่า 1 ใน 4 ของวัยรุ่นหญิงกลุ่มนี้มี
การศึกษาระดับประถมศึกษาเท่านั้น

ข้อมูลที่ได้จากผู้ปฏิบัติงานล้นเห็นพ้องว่า แม่วัยรุ่นจำนวนมากมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นแม่
เลี้ยงเดี่ยว แต่สิ่งที่ยังไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดก็คือ มีกี่รายที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพัง หรือได้กลับไป
เรียนต่อหรือทำงานต่อและปล่อยให้บุตรอยู่ในการดูแลของปู่ย่าหรือตายาย

แผนภูมิ 3.2 อัตราการคลอดใน
วัยรุ่น (ต่อหญิงอายุ 15-19 ปี
หนึ่งพันคน) พ.ศ. 2533-2557

ที่มา: สถิติสาธารณสุข
พ.ศ. 2533-2557

ตาราง 3.2 หญิงอายุ 15-19 ปี ที่
สมรสหรืออยู่กินกับชาย

ที่มา: สสช., การสำรวจสถานการณ์เด็ก
และสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2555

ภาค	ร้อยละ	พื้นที่	ร้อยละ
กรุงเทพมหานคร	12.3	ในเขตเทศบาล	13.1
ภาคกลาง	16.4	นอกเขตเทศบาล	18.7
ภาคเหนือ	15.1	รวมทั้งประเทศ	16.3
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	18.4		
ภาคใต้	15.4		
การศึกษา	ร้อยละ	ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน	ร้อยละ
ไม่มีการศึกษา	14.5	ยากจนมาก	23.1
ประถมศึกษา	58.7	ยากจน	17.9
มัธยมศึกษา	15.4	ปานกลาง	20.5
สูงกว่ามัธยมศึกษา	2.2	ร่ำรวย	16.5
		ร่ำรวยมาก	4.7

3.4 ครอบครัวเดี่ยวที่ไม่มีบุตร

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า ร้อยละของครัวเรือนเดี่ยวที่ไม่มีบุตรเพิ่มขึ้นเกือบสามเท่าของตัวเลขในสามทศวรรษที่ผ่านมา หลักฐานที่ไม่เป็นทางการชี้ให้เห็นว่าภายใต้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ คู่สามีภรรยา มักจะชั่งน้ำหนักของต้นทุนค่าใช้จ่ายจริงในการเลี้ยงดูบุตร ต้นทุนค่าเสียโอกาสการได้มาซึ่งสิ่งอื่นๆ ในชีวิต รวมทั้งข้อเสียของการมีบุตรที่อาจส่งผลต่อโอกาสก้าวหน้าในอาชีพของผู้หญิง

สามีภรรยาหลายคู่อาจต้องเผชิญข้อท้าทายสำคัญทางการเงินและทางสังคมหลายอย่างจากการมีบุตร จึงเลือกที่จะไม่มีบุตรโดยสมัครใจแม้ว่าอาจต้องการมีบุตรหนึ่งคนหรือมากกว่านั้นก็ตาม ส่วนคู่สามีภรรยาอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคู่ที่มีอายุไม่มากอาจเลือกรูปแบบการดำเนินชีวิตตามความพึงพอใจในการใช้เวลาว่างและทรัพย์สินของตนเอง ซึ่งอาจไม่ได้รวมการมีลูกไว้เป็นความสำคัญลำดับต้นๆ ข้อมูลจากการสำรวจพบว่า ประชากรเจนเนอเรชันวายในประเทศไทยต้องการสร้างความมั่นคงทางหน้าที่การงานและทรัพย์สิน โดยเฉพาะระหว่างอายุ 26-35 ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาส่วนใหญ่ของวัยเจริญพันธุ์ ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขที่อาจทำให้ประชากรรุ่นนี้ลดทอนความสำคัญและชะลอการมีบุตร (กျပเบศร์ สมุทรจักร และนิพนธ์ ดารา-วุฒิมหาประภรณ์, 2557) ในขณะที่เดียวกันสามีภรรยาบางคู่ก็ไม่ได้ตั้งใจไม่มีลูกแต่เป็นเพราะภาวะมีบุตรยากหรือเป็นเพราะการแต่งงานช้า จึงเป็นกังวลเรื่องความเสี่ยงต่อสุขภาพทั้งของตนเองและของบุตรอีกด้วย

3.4.1 การไม่มีบุตรโดยสมัครใจ

- **ทัศนคติเกี่ยวกับการมีบุตรเปลี่ยนไป**

ในสังคมไทยนั้นการมีบุตรนับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในระดับสูงต่อครอบครัวโดยเฉพาะคุณค่าทางจิตใจต่อพ่อและแม่ ทัศนคติเช่นนี้ยังพบในประชากรรุ่นใหม่ด้วย จากการสำรวจผู้ที่มีอายุระหว่าง 15-24 ปี ด้วยแบบสอบถามออนไลน์ (พิมลพรรณ อิศรภักดี, 2557) พบว่าเยาวชนที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ต้องการมีบุตรและมากกว่าครึ่งต้องการมีบุตรสองคน อย่างไรก็ตามประมาณร้อยละ 14 ของเยาวชนที่ตอบแบบสอบถามรายงานว่าไม่ต้องการมีลูก โดยให้เหตุผลว่าการมีลูกทำให้พ่อแม่ไม่มีอิสระบ้าง กลัวลูกเป็นอันตรายหรือประพฤติดีเพราะสภาพสังคมในปัจจุบันที่มีปัญหาต่างๆ มากมายบ้าง เกรงว่าจะไม่มีความสามารถในการส่งลูกให้เป็นคนดีได้บ้าง และบ้างก็ว่าการมีลูกเป็นภาระที่ทำให้ต้องทำงานเพิ่มขึ้น

เช่นเดียวกับการสำรวจในกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยอายุระหว่าง 17-22 ปี ในปี พ.ศ. 2557 (ภูเบศร์ สมุทรจักร และ นิพนธ์ ตาราวุฒิมมาประภรณ์, 2557) พบว่าเยาวชนส่วนใหญ่ (มากกว่าร้อยละ 80) ยังต้องการที่จะมีบุตร และวางแผนที่จะมีบุตรโดยเฉลี่ย 2 คน อย่างไรก็ตาม รูปแบบการดำเนินชีวิตมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการมีบุตร โดยเยาวชนที่ตอบแบบสอบถามให้ความสำคัญกับการศึกษาต่อ การทำงาน และการซื้อรถและบ้านในลำดับต้นๆ ส่วนเรื่องการมีบุตรนั้นพบว่าให้ความสำคัญในลำดับท้ายๆ รูปแบบการดำเนินชีวิตดังกล่าวอาจส่งผลให้ช่วงเวลาที่ควรจะมีบุตรของผู้หญิงเหลือน้อยลง และอาจทำให้ทรัพยากรทางการเงินที่สามารถนำไปใช้ในการเลี้ยงดูบุตรหมดไปกับกิจกรรมอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

หลักฐานโดยคำบอกเล่ายังชี้ให้เห็นว่าคุณามีภรรยาที่ตัดสินใจไม่มีบุตร หรือชะลอการมีบุตรออกไปจนกว่าจะมีอายุมากขึ้น เลือกรับทำเช่นนั้นเพราะเชื่อว่าสภาพเงื่อนไขที่เป็นอยู่ไม่เหมาะสม ซึ่งมีเหตุผลและปัจจัยที่เกี่ยวข้องซับซ้อนกันหลายประการ เช่น ภาระค่าใช้จ่ายสูงในการเลี้ยงดูบุตร ความปรารถนาให้บุตรของตนได้รับความสะดวกสบายและโอกาสทางการศึกษาที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การหาคนที่ไว้ใจได้ให้มาดูแลบุตรเมื่อทั้งพ่อและแม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน การขาดแคลนศูนย์เด็กเล็กที่ได้มาตรฐาน และปัญหาต่างๆ นานาอีกมากมาย นอกจากนี้ยังมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับสถานการณ์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของโลกในปัจจุบัน และกลัวว่าบุตรของตนจะต้องดิ้นรนต่อสู้อย่างหนักเพื่อความอยู่รอด

• การสร้างสมดุลระหว่างการมีบุตรกับค่าใช้จ่าย

รัฐบาลไทยได้จัดให้มีมาตรการสนับสนุนบางประการ เช่น สิทธิลาคลอดบุตร สิทธิประโยชน์ต่างๆ สำหรับเด็ก การศึกษาขั้นพื้นฐานโดยรัฐจัดสรรงบประมาณสนับสนุน เป็นต้น กระนั้นก็ดูเหมือนว่ามาตรการเหล่านี้ยังไม่เพียงพอต่อภาระค่าใช้จ่ายที่พ่อแม่ต้องแบกรับตามสภาพเศรษฐกิจไทยในปัจจุบัน จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากรายงานบัญชีกระแสการโอนประชาชาติของประเทศไทย พ.ศ. 2554 พบว่าค่าเฉลี่ยยอดรวมที่พ่อแม่ใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ 20 ปี คิดเป็นเงินประมาณ 1 ล้านบาท (ดูตาราง 3.3) ตัวเลขนี้ไม่ได้รวมส่วนที่รัฐบาลอุดหนุนหรือสนับสนุนผ่านมาตรการคุ้มครองทางสังคมต่างๆ เช่น สุขภาพ การศึกษา เป็นต้น นั้นหมายความว่า พ่อแม่จะต้องลงทุนอย่างน้อยเดือนละ 4,000 บาท สำหรับการเลี้ยงดูบุตรแต่ละคนจนกว่าจะอายุครบ 20 ปี ซึ่งเงินจำนวนนี้นับว่าค่อนข้างสูงเมื่อพิจารณาว่าเป็นยอดที่มากกว่าร้อยละ 15 ของรายได้เฉลี่ยครัวเรือนไทยเดือนละ 25,194 บาท (สสช., 2556) และจะยิ่งสูงกว่านี้มากหากพ่อแม่ต้องการให้บุตรได้รับการศึกษาในโรงเรียนเอกชน หรือต้องการลงทุนกับบุตรในรูปแบบอื่นๆ เพิ่มเติม เช่น กิจกรรมเสริมหลักสูตรต่างๆ ดังนั้น หากคู่สามีภรรยาู้สึกว่าตนไม่พร้อมทางการเงินแล้ว การตัดสินใจที่จะมีบุตรอาจต้องถูกเลื่อนออกไปหรือพักไว้ก่อน

ตาราง 3.3 ค่าใช้จ่ายสะสมในการเลี้ยงดูบุตร พ.ศ. 2554

ที่มา: สศช., ประมวลผลจากรายงานบัญชีกระแสการโอนประชาชาติ พ.ศ. 2554

บาท	0-15 ปี	0-18 ปี	0-20 ปี
ใช้จ่ายโดยพ่อแม่	666,806	876,872	1,034,233
สนับสนุนโดยรัฐบาล	666,933	808,070	889,173
ยอดรวม	1,333,739	1,684,942	1,923,406

ลูกจ้างที่เป็นแรงงานในระบบในประเทศไทยและเป็นผู้ประกันตนที่ส่งเงินสมทบเข้ากองทุนประกันสังคม จะได้รับเงินสงเคราะห์บุตรเหมาจ่ายเดือนละ 400 บาท ต่อบุตรหนึ่งคนตั้งแต่อายุแรกเกิดจนอายุ 6 ปีบริบูรณ์ จำนวนคราวละไม่เกิน 3 คน ยกเว้นบุตรบุญธรรม ส่วนผู้ประกอบการอาชีพอิสระและแรงงานนอกระบบที่ไม่สามารถระบุนายจ้างได้ เช่น แรงงานทำงานบ้าน ก็มีสิทธิได้รับประโยชน์ทดแทนในกรณีสงเคราะห์บุตรด้วย หากเป็นผู้ประกันตนโดยสมัครใจที่ส่งเงินสมทบรายเดือนเข้ากองทุนประกันสังคมเป็นประจำ

ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา รัฐบาลได้จัดโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดให้แก่ครอบครัวยากจน (ครัวเรือนที่รายได้ต่ำกว่าเดือนละ 3,000 บาทต่อคน) โดยให้เงินอุดหนุนเด็กแรกเกิดรายละ 400 บาทต่อเดือน และจะเพิ่มเป็น 600 บาทนับแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2559 เป็นต้นไป พร้อมทั้งขยายระยะเวลาให้เงินอุดหนุนเด็กแรกเกิดจากเดิม 1 ปีเป็น 3 ปี

• การสร้างสมดุลระหว่างการมีบุตรกับภาระรับผิดชอบและโอกาสอื่น ๆ ในชีวิต

ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วก่อนหน้านี้ วัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิงโดยปกติแล้วอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 15-49 ปี หรือเป็นระยะเวลาประมาณ 34 ปี แต่เมื่อพิจารณาว่าผู้หญิงที่สมรสแล้วเริ่มมีบุตรคนแรกเมื่ออายุเฉลี่ย 25 ปี อีกทั้งช่วงอายุที่ผู้หญิงสามารถคลอดบุตรได้อย่างปลอดภัยและมีสุขภาพแข็งแรงอยู่ระหว่าง 20-34 ปี ย่อมหมายความว่า “ช่วงอายุที่ควรมีบุตร” ของผู้หญิงไทยมีแนวโน้มลดลงเหลือเพียงระยะเวลาประมาณ 15 ปี อีกทั้งช่วงอายุที่ควรมีบุตรนี้ยังมักเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับที่ผู้หญิงที่อยู่ในภาคการทำงานมักได้รับมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบที่สำคัญหรือก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้น ดังนั้นจึงทำให้ผู้หญิงในช่วงวัยนี้ต้องตัดสินใจเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง ระหว่างการมีลูกหรือการประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน นับว่าเป็นข้อเสียเปรียบที่เกิดกับผู้หญิงเพียงฝ่ายเดียว เพราะผู้ชายไม่จำเป็นต้องเลือกระหว่างสิ่งใดสิ่งหนึ่งเช่นว่านี้ นอกจากนี้ “ช่วงอายุที่ควรมีบุตร” นี้ยังมักเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับที่คู่สามีภรรยา โดยเฉพาะฝ่ายหญิงที่ต้องรับผิดชอบต่อดูแลพ่อแม่ที่เข้าสู่วัยชราหรือมีสุขภาพไม่แข็งแรง

ในขณะที่ช่วงอายุที่ควรจะมีบุตรมีระยะเวลาหดแคบลงนั้น ผู้หญิงยังจำต้องสร้างสมดุลระหว่างการมีลูกกับการเปิดรับโอกาสในหน้าที่การงาน ซึ่งมักจะเกิดขึ้นในระยะเวลาเดียวกัน จนบางคนตัดสินใจชะลอการมีบุตรหรือเลือกไม่มีบุตรไปเลย ข้อมูลจากการสำรวจของกระทรวงสาธารณสุข (กรมอนามัย, 2556) เผยให้เห็นว่าผู้ป่วยส่วนใหญ่ที่เข้ารับการรักษาเนื่องจากภาวะแทรกซ้อนหลังการยุติการตั้งครรภ์นั้น รายงานว่าตนเองต้องการยุติการตั้งครรภ์เพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจและสังคม ประมาณร้อยละ 40 ของผู้ป่วยกลุ่มนี้เป็นหญิงอายุ 25 ปีขึ้นไป ซึ่งประมาณร้อยละ 75 ของผู้ป่วยในกลุ่มอายุนี้ รายงานว่าตนไม่ได้ตั้งใจมีบุตร และกว่าร้อยละ 64 รายงานว่าตนไม่ได้ใช้วิธีการคุมกำเนิดใดๆ สำหรับกลุ่มผู้ป่วยที่ใช้การคุมกำเนิดนั้น พบว่าใช้วิธีการคุมกำเนิดแบบชั่วคราว โดยเฉพาะอย่างยิ่งยาเม็ดคุมกำเนิด เป็นวิธีที่พบมากที่สุด ข้อมูลเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าไม่เพียงแต่ผู้หญิงในวัยรุ่นเท่านั้นที่ประสบปัญหาการตั้งครรภ์ไม่พร้อม หากแต่ผู้หญิงในวัยแรงงานก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน ดังนั้นมาตรการเพื่อส่งเสริมการเข้าถึงข้อมูลและบริการคุมกำเนิดสำหรับผู้หญิงในวัยแรงงานจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจละเลยได้

- **ขาดการสนับสนุนจากคู่และบทบาทในครอบครัวที่ไม่เท่าเทียมกัน**

แม้ผู้หญิงจะมีความก้าวหน้าทางการศึกษา อีกทั้งยังมีสัดส่วนสูงในการเป็นหัวหน้าครัวเรือนของครอบครัวเดี่ยว แต่ผู้หญิงก็ยังคงต้องแบกรับภาระหน้าที่หนักในการดูแลงานในบ้าน เช่น ทำอาหาร ทำความสะอาด และอบรมเลี้ยงดูบุตร การสำรวจการใช้เวลาของประชากร พ.ศ. 2552 พบว่าผู้หญิงที่สมรสแล้วต้องสละเวลาในชีวิตประจำวันของตนเองมากกว่าผู้ชายที่สมรสแล้วถึง 2 เท่าเพื่อดูแลสมาชิกในครัวเรือนและจัดการงานในบ้าน ทั้งๆ ที่ผู้หญิงก็มีส่วนช่วยในภาคแรงงานเท่าๆ กันกับผู้ชาย ในความเป็นจริงพบว่าผู้หญิงที่มีสถานภาพสมรสนั้นใช้เวลาดูแลสมาชิกและภารกิจในครัวเรือนโดยไม่ได้รับค่าตอบแทนมากกว่าผู้หญิงที่มีสถานภาพสมรสอื่นๆ เช่น โสด แยกกันอยู่ หย่าร้าง และหม้าย (สสช., 2552)

ตาราง 3.4 เวลาที่ใช้โดยเฉลี่ยของประชากรชายและหญิง (อายุ 15 ปีขึ้นไป) จำแนกตามกิจกรรมหลัก สถานภาพสมรส และเพศ (หน่วย: ชั่วโมงต่อวัน) พ.ศ. 2552

ที่มา: สสช., การสำรวจการใช้เวลาของประชากร พ.ศ. 2552

กิจกรรมหลัก	โสด	สมรส	แยกกันอยู่	หย่าร้าง	หม้าย
การให้บริการในครัวเรือนของตนเองโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน					
ชาย	1.4	1.5	1.9	1.7	1.9
หญิง	2.0	3.0	2.5	2.6	2.7
การให้บริการดูแลสมาชิกในครัวเรือนโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน					
ชาย	1.4	1.5	1.4	1.6	2.3
หญิง	2.5	3.3	2.6	1.9	2.8

นอกจากนั้น พบว่าความพยายามในการเพิ่มบทบาทของผู้ชายและส่งเสริมบทบาทที่เท่าเทียมกันของชายและหญิงในการเลี้ยงดูบุตรยังมีอยู่น้อย เช่น กระทรวงสาธารณสุขได้จัดบริการให้สามีของหญิงตั้งครรภ์เข้าร่วมกลุ่มรับคำแนะนำและความรู้เกี่ยวกับการดูแลแม่และบุตรจากบุคลากรสาธารณสุข อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการสำรวจอนามัยการเจริญพันธุ์ พ.ศ. 2552 แสดงให้เห็นว่าสามีของหญิงตั้งครรภ์เพียงร้อยละ 34.1 หรือประมาณ 1 ใน 3 เท่านั้นที่เข้าร่วมกลุ่มดังกล่าว ในส่วนของการลาดูแลบุตร ปัจจุบันบิดาที่เป็นข้าราชการมีสิทธิลาไปช่วยเหลือภรรยาที่คลอดบุตรได้ครั้งหนึ่งติดต่อกันไม่เกิน 15 วันทำการ โดยได้รับค่าตอบแทนในระหว่างลา ทั้งนี้ ระเบียบว่าด้วยการลาของข้าราชการดังกล่าวเพิ่งประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2555 และยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่ามีการใช้สิทธิการลาของบิดาอย่างเต็มที่หรือไม่ ส่วนบิดาที่อยู่นอกระบบข้าราชการ ปัจจุบันยังไม่ได้รับสิทธิการลาเพื่อช่วยเหลือภรรยาที่คลอดบุตรแต่อย่างใด

การสำรวจประชากรเจนเนอเรชันวาย อายุระหว่าง 17-22 ปี (ภูเบศร์ สมุทรจักร และนิพนธ์ ดารารุฒิมมาประภรณ์, 2557) รายงานว่าเยาวชนชายต้องการมีบุตรเร็วกว่าเยาวชนหญิง คือ โดยเฉลี่ยแล้วเยาวชนชายต้องการมีบุตรเมื่ออายุ 28-29 ปี ในขณะที่เยาวชนหญิงต้องการมีบุตรคนแรกเมื่ออายุ 30-32 ปี ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะผู้หญิงยังต้องต้องการความเป็นตัวของตัวเองและมีอิสระในชีวิต นอกจากนี้ ยังพบว่าเยาวชนหญิงให้คะแนนการแบ่งกันทำงานในบ้านระหว่างหญิงและชายสูงกว่าเยาวชนชายอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งอาจสะท้อนได้ว่าเพศหญิงยังรู้สึกว่าการดูแลบ้าน (และอาจรวมถึงการดูแลบุตร) ยังตกอยู่กับฝ่ายหญิง ดังนั้น หากทั้งชายและหญิงสามารถจัดสรรปันส่วนแบ่งหน้าที่ในบ้านกันได้แล้ว แรงจูงใจที่จะมีบุตรของผู้หญิงก็น่าจะเพิ่มขึ้นตามไปด้วย

ในขณะที่ผู้หญิงได้รับความคาดหวังสูงให้ทำหน้าที่รับผิดชอบในครัวเรือน แต่การตัดสินใจในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยเรื่องในครอบครัวกลับยังคงตกอยู่กับฝ่ายชาย ซึ่งรวมไปถึงการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับทางเลือกในการมีบุตรของผู้หญิงด้วย เช่น ยังคงเป็นแนวปฏิบัติทั่วไปที่ภรรยาจะต้องได้รับความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจากสามีก่อนเข้ารับบริการทำหมันหญิง

การขาดแรงสนับสนุนและบทบาทในครอบครัวที่ไม่เท่าเทียมกันดังกล่าวข้างต้นนี้ ทำให้การเลี้ยงดูบุตรเป็นเรื่องไม่น่าดึงดูดใจสำหรับผู้หญิง และแนวโน้มนี้ก็ไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในประเทศไทยเท่านั้น เช่น ในประเทศเกาหลีใต้ อัตราการเกิดได้ลดลงอย่างรวดเร็วกว่าประเทศอื่นๆ ที่พัฒนาแล้ว ทั้งมีผู้หญิงจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ที่เลือกครองโสด ส่วนคู่สามีภรรยาก็มักจะ มีบุตรเพียงคนเดียว จึงมีการคาดการณ์ว่าตราบดีที่ผู้หญิงยังคงต้องแบกรับภาระหน้าที่ความรับผิดชอบในครัวเรือนรวมทั้งงานบ้านอย่างไม่เท่าเทียมกันอยู่เช่นนี้ แนวโน้มดังกล่าวก็จะยังคงเกิดขึ้นต่อไปเรื่อยๆ (The Economist, 2015)

- **ขาดการสนับสนุนจากนายจ้างและการเลือกปฏิบัติในที่ทำงาน**

การขาดแรงสนับสนุนจากนายจ้างและการเลือกปฏิบัติในที่ทำงาน อาจกีดกันผู้หญิงในภาคการทำงานจากการตั้งครรรภ์และอาจส่งผลให้ผู้หญิงที่มีบุตรไม่สามารถกลับไปเข้าสู่ภาคการทำงานได้ ข้อมูลจากการศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2549 แสดงให้เห็นว่า ในประเทศไทยความขัดแย้งระหว่างงานกับครอบครัวไม่ถือว่าเป็นปัญหาในทรรศนะของนายจ้าง อีกทั้งนายจ้างยังมีการยอมรับอยู่ในระดับต่ำมากที่ว่า การสนับสนุนเรื่องครอบครัวจะช่วยยกระดับผลิตภาพได้ (องค์การแรงงานระหว่างประเทศ, 2549) อย่างไรก็ตาม การศึกษาหนึ่งในประเทศออสเตรเลียพบว่าการเพิ่มจำนวนผู้หญิงในกำลังแรงงานขึ้นอีกเพียงร้อยละ 6 จะช่วยเพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศได้มากถึง 25 พันล้านดอลลาร์ (Grattan Institute, 2012)

ในประเทศไทย ลูกจ้างที่เป็นแรงงานในระบบเมื่อตั้งครรรภ์มีสิทธิลาคลอดบุตรครั้งหนึ่งได้ไม่เกิน 90 วัน โดยได้รับค่าตอบแทน และจะต้องกลับไปทำงานหลังจากนั้น ทั้งนี้ ที่ทำงานอาจมีหรือไม่มีบริการดูแลเด็กจัดไว้ให้ อีกทั้งที่ทำงานหลายแห่งก็ลังเลที่จะยอมรับว่าผู้หญิงที่มีบุตรนั้นต้องรับภาระเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า คำกล่าวนี้ ยืนยันได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า ทั่วประเทศมีศูนย์ดูแลเด็กในที่ทำงานเพียง 61 แห่งเท่านั้น ตามรายงานของกระทรวงแรงงานเมื่อปี พ.ศ. 2555 (ดูตาราง 3.5)

พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 43 บัญญัติว่า “ห้ามมิให้นายจ้างเลิกจ้างลูกจ้างซึ่งเป็นหญิงเพราะเหตุมีครรรภ์” อย่างไรก็ตาม การศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2555 ได้เผยให้เห็นว่ายังมีกรณีที่ผู้หญิงถูกบังคับให้ออกจากงานเนื่องจากการตั้งครรรภ์ หรือไม่ได้รับการดูแลที่เหมาะสมจากนายจ้างในระหว่างตั้งครรรภ์ (มูลนิธิสร้างความรู้เข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง, 2555) ส่วนในประเทศออสเตรเลียนั้นก็มีรายงานว่า เกือบร้อยละ 50 ของผู้หญิงที่ตั้งครรรภ์และผู้หญิงที่มีบุตรมีประสบการณ์ถูกเลือกปฏิบัติในที่ทำงาน ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง ในระหว่างตั้งครรรภ์ ลาคลอดหรือเมื่อกลับไปทำงานหลังคลอด ทั้งนี้ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งประเทศออสเตรเลียยังได้รายงานอีกว่า บุคคลมีแนวโน้มที่จะมีประสบการณ์ถูกเลือกปฏิบัติในที่ทำงานที่ผู้ชายเป็นใหญ่ และในบริษัทธุรกิจขนาดใหญ่มากกว่าบริษัทธุรกิจขนาดเล็ก (The Australian Human Rights Commission, 2014)

ญี่ปุ่นแก้ปัญหาการคุกคามสตรีตั้งครรรภ์ จัดหาศูนย์ดูแลเด็กเล็กห้วงชะลอประชากรลด

ญี่ปุ่นประกาศมาตรการหยุดยั้งการคุกคามสตรีตั้งครรรภ์ในที่ทำงาน เพิ่มศูนย์รับเลี้ยงเด็กรายวัน และเพิ่มเวลาลาดูแลบุตรหลังคลอด หวังยับยั้งไม่ให้ประชากรญี่ปุ่นลดน้อยลงกว่านี้และเพื่อเร่งรัดการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจ

การแก้ปัญหาประชากรสูงวัยและประชากรมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็วของญี่ปุ่น กลายเป็นวาระเร่งด่วน เพราะการขาดแคลนแรงงานและการหดตัวของตลาดในประเทศได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการลงทุนของภาคเอกชน

“ขั้นที่สองของนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจตามแผนอาเบะโนมิกส์ก็คือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับรากฐานของการดูแลเด็กเล็กและสวัสดิการเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ” นายกรัฐมนตรีอาเบะเผยหลังเสร็จสิ้นการประชุมคณะรัฐมนตรี

แผนอาเบะโนมิกส์ช่วยดันราคาสินทรัพย์และผลประกอบการธุรกิจให้ขยับตัวสูงขึ้น ตั้งแต่ นายอาเบะเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อเกือบสามปีที่แล้ว แต่ภาคครัวเรือนกลับรู้สึกถูกปล่อยทิ้ง

นายอาเบะเผยว่า รัฐบาลจะมุ่งดูแลเด็กเล็ก สวัสดิการสังคม และการกระจายความมั่งคั่งมากขึ้น ซึ่งอาจลบค่าลบประมาทจากนักวิจารณ์ว่านโยบายของเขาไม่ได้กระจายไปถึงมือประชาชนทั่วไปอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย

รัฐบาลจะเสนอร่างกฎหมายต่อรัฐสภามากกว่า 10 ฉบับ ในการประชุมสภาสมัยถัดไปในปีหน้า เพื่อเพิ่มอัตราการเกิดจากปัจจุบันอยู่ที่ 1.42 คนต่อสตรี 1 คน เป็น 1.8 คนต่อสตรี 1 คน และอำนวยความสะดวกให้กับการดูแลคนชรา เจ้าหน้าที่สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเผย

กฎหมายดังกล่าวจะแก้ปัญหาการคุกคามสตรีตั้งครรรภ์ในที่ทำงาน ซึ่งเป็นที่สนใจของประชาชนปีที่แล้ว เมื่อศาลฎีกาตัดสินให้หญิงคนหนึ่งชนะคดีบางส่วน ตามที่ได้ยื่นฟ้องนายจ้างเก่าเพราะถูกปรับลดตำแหน่งในระหว่างตั้งครรรภ์

ตั้งแต่นั้นมา หญิงตั้งครรรภ์และผู้หญิงที่เป็นแม่ในวัยแรงงานจำนวนมาก ต่างออกมาเปิดเผยเรื่องพวกตนถูกคุกคามในที่ทำงาน ไม่ได้รับการสนับสนุนให้ลาคลอดตามสิทธิทางกฎหมาย หรือถูกกดดันให้ลาออกจากงาน

กฎหมายฉบับใหม่นี้ยังจะอำนวยความสะดวกให้กับแรงงานนอกระบบในการขอ
ลาหยุดในระหว่างตั้งครรภ์ และยังเพิ่มเงินอุดหนุนสำหรับการรักษาภาวะมีบุตร
ยาก อีกทั้งขยายขีดความสามารถในการรองรับด้านบ้านพักผู้สูงอายุหลังเกษียณ

รัฐบาลกำลังอยู่ระหว่างพิจารณาตัดสินใจเรื่องจำนวนเม็ดเงินที่จะใช้จ่ายครั้งใหม่
ในขั้นตอนนี้เดือนหน้า ซึ่งเป็นช่วงที่เหมาะสมสำหรับการยื่นของบประมาณพิเศษ
รัฐบาลผสมที่ควบคุมเสียงข้างมากในสภาย่อมหมายถึงการไม่มีอุปสรรคสำคัญต่อ
การผ่านร่างกฎหมายฉบับใหม่ดังกล่าว

จุดมุ่งหมายของนายอาเบะคือ การยับยั้งไม่ให้ประชากรลดลงไปต่ำกว่า 100 ล้าน
คน จากประมาณ 127 ล้านคนในปัจจุบัน

ด้านนักเศรษฐศาสตร์บางคนแย้งว่า แผนของนายอาเบะยังไม่เพียงพอ เพราะ
เศรษฐกิจพัฒนาแล้วจะต้องมีอัตราเด็กเกิดใหม่ 2.1 คนต่อสตรี 1 คน จึงจะสามารถ
รักษาจำนวนประชากรให้คงที่ได้

ที่มา: Reuters, 2558

- **สถานบริการดูแลเด็กเล็กที่เหมาะสมและมีคุณภาพ**

สถานดูแลเด็กเล็กในประเทศไทยที่บริหารจัดการโดยหน่วยงานต่างๆ ของรัฐนั้นมีหลายประเภท
จากข้อมูลของกระทรวงที่เกี่ยวข้องพบว่า ทั่วประเทศมีสถานดูแลเด็กเล็กของรัฐไม่ถึง 22,000
แห่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัยในระดับท้องถิ่นสำหรับเด็กอายุ 2-5 ปี ภายใต้
สังกัดกระทรวงมหาดไทย ทั้งนี้ สถานรับเลี้ยงเด็กอ่อนของเอกชนและศูนย์เลี้ยงเด็กในสถาน
ประกอบกิจการสำหรับลูกจ้างที่เป็นแรงงานในระบบมีจำนวนน้อยกว่ามาก เมื่อพิจารณาว่า
ประเทศไทยมีจำนวนเด็กเกิดใหม่ในแต่ละปีประมาณ 700,000-800,000 ราย ซึ่งควรมีการ
พิจารณาว่าจำนวนสถานดูแลเด็กเล็กของรัฐในประเทศนั้นเพียงพอสอดคล้องกับความต้องการ
แท้จริงหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้ อาจพิจารณาศึกษาเพิ่มเติมว่ามีการกระจายตัวของสถานดูแล
เด็กเล็กในพื้นที่ต่างๆ อย่างเหมาะสมหรือไม่

ค่าใช้จ่ายสำหรับสถานดูแลเด็กเล็กของรัฐนั้น ส่วนใหญ่ได้รับการอุดหนุนงบประมาณจาก
รัฐบาล อย่างไรก็ตามคุณภาพของบริการอาจแตกต่างกันไปเนื่องจากหน่วยงานรัฐแต่ละ
หน่วยงานต่างกำหนดมาตรฐานสถานดูแลเด็กเล็กในสังกัดของตน คู่สามีภรรยาบางรายอาจยัง

สิ่งที่จะฝากบุตรของตนไว้กับสถานดูแลเด็กของรัฐ ในขณะที่คู่สมรสในครอบครัวขยายอาจพึ่งพาพ่อแม่ในวัยสูงอายุให้ช่วยดูแลบุตรก่อนวัยเรียนของตนได้ แต่คู่สามีภรรยาในครอบครัวเดี่ยวที่ทั้งคู่ต่างต้องทำงานนั้นไม่มีทางเลือกที่จำกัดกว่า เฉพาะคู่สามีภรรยาที่มีกำลังจ่ายเท่านั้นจึงจะสามารถเลือกฝากบุตรของตนไว้กับสถานรับเลี้ยงเด็กอ่อนของเอกชน หรือจ้างคนดูแลให้มาช่วยเลี้ยงบุตร และกว่าบุตรจะถึงวัยตามเกณฑ์ที่สามารถเข้ารับการดูแลในสถานดูแลเด็กเล็กของรัฐได้นั้น (อายุ 2 ปี) พ่อแม่ก็จำเป็นต้องรับผิดชอบในการดูแลบุตรด้วยตนเอง นี่จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้หญิงที่เป็นมารดาที่ต้องการจะกลับไปในภาคการทำงาน และสำหรับคู่สามีภรรยาที่จำเป็นต้องมีรายได้ทั้งคู่ การสนับสนุนในเรื่องการจัดบริการดูแลเด็กเล็กที่เหมาะสมและมีคุณภาพจึงมีส่วนสำคัญต่อการตัดสินใจในการมีบุตรของคู่สามีภรรยา

ตาราง 3.5 จำนวนสถานดูแลเด็กเล็กทั่วประเทศจำแนกตามประเภทและหน่วยงานรัฐที่สังกัด

ที่มา: รวบรวมข้อมูลที่ไม่ได้เผยแพร่จากกระทรวง มท. พม. จง. และ กทม.

หน่วยงานรัฐที่สังกัด	ประเภทสถานดูแลเด็กเล็ก	จำนวนสถานดูแลเด็กเล็ก	จำนวนครุ/ผู้ดูแลเด็ก	จำนวนเด็ก	ข้อมูล ณ
กระทรวงมหาดไทย (มท.)	ศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัย (อายุ 2 - 5 ปี)	19,658	52,362	933,356	ตุลาคม 2558
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.)	สถานรับรองเด็กเอกชน (แรกเกิด - 5 ปี)	1,727	7,241	82,895	สิงหาคม 2558
กระทรวงแรงงาน (รง.)	ศูนย์เลี้ยงเด็กในสถานประกอบกิจการและชุมชน (ไม่จำกัดอายุขั้นต่ำ)	61	190	1,521	กันยายน 2558
กรุงเทพมหานคร (กทม.)	ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน (อายุ 2 - 5 ปี)	312	2,089	25,993	กันยายน 2558
รวม		21,758	61,882	1,043,765	

เพื่อเป็นการขานรับความสำคัญของการพัฒนาเด็กปฐมวัย ในปี พ.ศ. 2556 ประเทศไทยได้ประกาศเจตนารมณ์อันเป็นความร่วมมือระหว่างกระทรวงที่เกี่ยวข้อง 3 กระทรวง ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงสาธารณสุข ในการดำเนินงานศูนย์เด็กเล็กและโรงเรียนอนุบาลคุณภาพ-ปลอดภัย ภายในปี พ.ศ. 2563 และภายใต้เจตนารมณ์นี้หนึ่งในหน้าที่รับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย คือ การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานในการจัดการศึกษาในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเพื่อให้บริการได้ครอบคลุมทุกพื้นที่ทั่วประเทศ (มท., 2557)

นอกจากนี้ เมื่อปี พ.ศ. 2557 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้จัดทำ “โครงการการพัฒนาเด็กปฐมวัยตามกรอบแนวคิดการพัฒนาอนาคตเด็กไทย (แรกเกิด - 5

ปี)“ ภายใต้โครงการดังกล่าวนี้ สสส. ได้ทำงานร่วมกับกระทรวงสาธารณสุข กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่ง เพื่อแก้ปัญหาช่องว่างของระบบและกลไกในการดูแลเด็กปฐมวัยทั้งในระบบสาธารณสุขและระบบการศึกษา ในพื้นที่ 23 จังหวัดทั่วประเทศ (กรมสุขภาพจิต, 2557)

เสียงจากคนที่กำลังจะเป็นพ่อ

“ลูกกำลังจะเกิดเดือนหน้า เลยมองหาคนเลี้ยงเด็ก พี่เลี้ยงเด็กจากศูนย์ ค่าจ้างพี่เลี้ยงเด็กคนไทยจากศูนย์อยู่ที่ 17,000-18,000 บาทต่อเดือน ตามประสบการณ์ไม่รวมค่ากินกับ OT ถ้าจะให้ทำงานวันอาทิตย์ด้วย ถ้าจะอยากลดต้นทุน ไปหาพี่เลี้ยงเด็กต่างชาติ เดี่ยวนี้ก็เรียก 10,000 ถ้วน ไม่มีประสบการณ์ กินอยู่กับนายจ้าง แต่ก็เสี่ยงอีก”

ที่มา: กระตุ้สนทนาพันทิป, 2556

3.4.2 การไม่มีบุตรโดยไม่สมัครใจ

ในขณะที่คู่สามีภรรยาหลายคู่เลือกที่จะไม่มีบุตรโดยไม่สมัครใจด้วยเหตุผลตามที่กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ แต่อีกหลายคู่อาจจะมีทางเลือกเพียงน้อยนิดหรืออาจไม่มีเลย เนื่องจากภาวะมีบุตรยากหรือเพราะการสมรสเมื่ออายุมากแล้วและคำนึงถึงความเสี่ยงจากการตั้งครรภ์ในช่วงปลายวัยเจริญพันธุ์ของฝ่ายหญิง นอกจากนี้ยังอาจเป็นเพราะไม่สามารถเข้าถึงการขอรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม เช่น ในกรณีของคู่ที่เป็นคนรักเพศเดียวกัน หรือเป็นผลจากลักษณะการอยู่อาศัยของคู่สามีภรรยาที่ไม่เอื้อต่อการมีบุตร

• ภาวะมีบุตรยาก

ภาวะมีบุตรยากตามคำนิยามขององค์การอนามัยโลกหมายถึง โรคที่เกี่ยวข้องกับระบบสืบพันธุ์ที่ทำให้ไม่สามารถตั้งครรภ์ได้หลังจากที่คู่สามีภรรยามีเพศสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอโดยไม่ได้คุมกำเนิดอย่างน้อย 12 เดือน แม้ว่าภาวะมีบุตรยากจะเป็นปัญหาสุขภาพส่วนบุคคล แต่ก็อาจกลายเป็นปัญหาของครอบครัวเมื่อคู่สามีภรรยาปรารถนาจะมีบุตร ในความเป็นจริงแล้ว ภาวะการมีบุตรยากส่งผลกระทบต่อคู่สามีภรรยาทั่วโลกและก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานทางอารมณ์และจิตใจแก่ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ตลอดจนนำไปสู่การเลือกปฏิบัติและการกีดกันทางสังคมอีกด้วย (Mascarenhas MN, et al., 2012)

การศึกษาวินิจฉัยและการสำรวจในประเทศไทยหลายชิ้น เผยให้เห็นแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นของภาวะมีบุตรยาก โดยในปี พ.ศ. 2549 พบว่าร้อยละ 15.4 ของผู้หญิงวัยเจริญพันธุ์อายุ 15-49 ปี มีปัญหาภาวะการมีบุตรยาก (ปานฉัตร เสียงดัง และ อมรา สุนทรธาดา, 2551) ถึงแม้ว่าในปัจจุบันเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์สำหรับรักษาภาวะมีบุตรยากจะก้าวหน้าไปอย่างมาก ทั้งยังมีทางเลือกไว้ให้บริการหลายรูปแบบ แต่ค่าใช้จ่ายก็อาจสูงเกินไปสำหรับคู่สามีภรรยาส่วนใหญ่ โดยอัตราค่าบริการมีหลากหลายตั้งแต่ 6,000 บาทไปจนถึง 400,000 บาท (ปานฉัตร เสียงดัง และ อมรา สุนทรธาดา, 2551) อีกทั้งอัตราความสำเร็จก็ยังไม่แน่นอน ทั้งนี้ประเทศไทย ยังไม่ได้ยอมรับว่าภาวะมีบุตรยากเป็นโรคหรือการเจ็บป่วย ดังนั้น ค่าใช้จ่ายในการรักษาภาวะมีบุตรยากจึงยังไม่ครอบคลุมภายใต้ระบบบริการสาธารณสุขรูปแบบใดๆ ที่มีอยู่ในขณะนี้ ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงไม่มีการนำเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ไปใช้อย่างกว้างขวางในประเทศไทย จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจอนามัยการเจริญพันธุ์ พ.ศ. 2549 ยังแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงวัยเจริญพันธุ์ที่มีภาวะมีบุตรยากเพียงร้อยละ 29.1 เท่านั้นที่ขอรับคำปรึกษาหรือการตรวจเกี่ยวกับภาวะมีบุตรยาก

ตาราง 3.6 ร้อยละของสตรี
วัยเจริญพันธุ์ (อายุ 15-49 ปี)
จำแนกตามภาวะมีบุตรยากและ
ภาค พ.ศ. 2549

ที่มา: ดัดแปลงจาก ปานฉัตร เสียงดัง
และ อมรา สุนทรธาดา, 2551

พื้นที่และภาค	ภาวะมีบุตรยาก	ภาวะเจริญพันธุ์
ทั่วประเทศ	15.4	84.6
พื้นที่		
ในเขตเทศบาล	16.1	83.9
นอกเขตเทศบาล	15.2	85.8
ภาค		
กรุงเทพมหานคร	17	83
ภาคกลาง	13.7	86.3
ภาคเหนือ	12.8	87.2
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	14.1	85.9
ภาคใต้	24.7	75.3

อีกทางเลือกหนึ่งสำหรับคู่สามีภรรยาที่มีภาวะมีบุตรยาก ได้แก่ การตั้งครรภ์แทน ซึ่งเป็นทางเลือกสำหรับคู่ที่ฝ่ายหญิงมีสุขภาพไม่พร้อมหรือไม่สามารถที่จะตั้งครรภ์จนครบกำหนดคลอดได้ ก่อนหน้าเดือนเมษายน พ.ศ. 2558 นั้น การตั้งครรภ์แทนไม่มีพระราชบัญญัติหรือกฎหมายรองรับ ทั้งนี้ไม่ค่อยมีข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนคู่สามีภรรยาคนไทยที่ใช้บริการตั้งครรภ์แทน แต่จากหลักฐานที่เป็นข่าวหรือจากคำบอกเล่าแสดงให้เห็นว่าชาวต่างชาติจำนวนมากเดินทางมาเมืองไทยเพื่อใช้บริการตั้งครรภ์แทนจากหญิงไทยที่รับอุปบุญ

การรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม เป็นอีกทางออกหนึ่งสำหรับคู่สามีภรรยาที่มีภาวะมีบุตรยาก และต้องการมีบุตร ในประเทศไทยนั้นก็มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องคือ พระราชบัญญัติการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม พ.ศ. 2522 ขั้นตอนการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมจนครบทั้งกระบวนการนั้นอาจใช้เวลาเนิ่นนานมาก เนื่องจากต้องมีการตรวจสอบคุณสมบัติของผู้ขอรับบุตรบุญธรรมอย่างละเอียด (เช่น การตรวจสุขภาพจิต ความสามารถทางเศรษฐกิจและสังคม ประวัติอาชญากรรม ฯลฯ) ต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาที่แท้จริงของเด็ก ต้องได้รับการอนุมัติจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและจากคณะกรรมการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม อีกทั้งต้องมีการทดลองเลี้ยงดูเป็นเวลานานไม่น้อยกว่า 6 เดือน ในกรณีขอรับบุตรบุญธรรมจากสถานเลี้ยงเด็กกำพร้า ที่น่าสนใจก็คือเด็กจำนวนมากในสถานเลี้ยงเด็กกำพร้าในประเทศไทยยังคงมีพ่อหรือแม่ หรือทั้งพ่อและแม่ที่มีชีวิตอยู่ แต่ไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรของตนได้เนื่องด้วยความยากจน จำคุก หรือเหตุผลอื่นๆ เช่น แม่วัยรุ่น และพ่อแม่ที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นไม่ได้ลงนามในเอกสารยินยอมของบิดามารดาของเด็กไว้

ในขณะที่การรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมอาจจะเป็ทางออกที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย และสามารถทำได้สำหรับคู่สมรสที่มีบุตรยากหรือคนรักเพศเดียวกันในหลายประเทศ แต่วิธีนี้ก็กลับไม่ปรากฏว่าเป็นทางเลือกหลักของครอบครัวที่ไม่มีบุตรในสังคมไทย ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะค่านิยมในเรื่องสายเลือดระหว่างพ่อแม่กับเด็ก และส่วนหนึ่งเป็นเพราะขั้นตอนอันละเอียดและใช้เวลานาน นอกจากนี้ การรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมในประเทศไทยยังไม่อนุญาตให้คู่รักเพศเดียวกันกระทำได้ เนื่องจากความสัมพันธ์ในครอบครัวในรูปแบบนี้ยังไม่เป็นที่ยอมรับตามกฎหมาย จากสถิติปี พ.ศ. 2554-2556 ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ จำนวนการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมโดยครอบครัวไทยมีอยู่ประมาณปีละ 2,300-3,000 รายต่อปี ซึ่งจัดว่าอยู่ในระดับต่ำมาก เด็กที่ถูกขอเป็นบุตรบุญธรรมส่วนใหญ่มีพ่อหรือแม่หรือทั้งพ่อและแม่ที่มีชีวิตอยู่ และมีญาติขอรับไปเป็นบุตรบุญธรรม ขณะที่แม่เพียงร้อยละ 2-3 ที่เป็นเด็กที่ไม่มีทั้งพ่อและแม่ แต่ไม่ได้อยู่ในสถานเลี้ยงเด็กกำพร้า (เด็กที่อยู่ภายใต้คำสั่งศาล) และมีเพียงประมาณร้อยละ 1 เท่านั้นที่เป็นเด็กจากสถานเลี้ยงเด็กกำพร้า

เสียงของผู้หญิงที่ไม่มีลูก

หญิงสมรสแล้ว วัย 34 ปี ไม่มีบุตร จากกรุงเทพมหานคร

“ดิฉันแต่งงานช้า แต่งมาได้สองปีกว่าแล้ว เรื่องลูกอยากมีสองคน แต่เจอปัญหา มีลูกยากค่ะ เคยไปหาหมอกินยาปรับฮอร์โมน ฉีดยากระตุ้นไข่ตก แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เลยหยุดยาแล้วหันมาออกกำลังกายแทน ถ้าหากวิธีการนี้ยังไม่ได้ผล อีกภายในสองสามเดือนก็จะกลับไปหาหมออีกครั้ง ดิฉันจะรอลุ้นไปจนกว่าจะอายุ 40 ปีโดยพึงวิธีธรรมชาติ เคยศึกษาเรื่องทำกิฟต์เหมือนกัน แต่ยังไม่แน่ใจค่ะ เพราะ

ราคาสูงพอสมควร ต้องทำหลายครั้ง บางคนอาจใช้เวลาเป็นปีจะ กว่าจะสำเร็จ ไม่อยากรับเด็กมาเป็นลูกบุญธรรมด้วยเพราะอยากมีลูกของตัวเองมากกว่า สุดท้ายแล้วถ้าไม่มีลูกก็ไม่มีอะไร เพราะโชคดียี่ทางครอบครัวของตัวเองและครอบครัวสามี ไม่ได้กดดันอะไร”

ที่มา: บทสัมภาษณ์จากไทยพับลิก้า, 2558

- **การแต่งงานช้าและความกลัวต่อความเสี่ยงทางสุขภาพ**

การตั้งครรรภ์อาจกลายเป็นอุปสรรคทำทนายสำหรับผู้หญิงที่แต่งงานช้า เนื่องจากศักยภาพในการเจริญพันธุ์โดยทั่วไปของผู้หญิงลดลงเมื่ออายุมากขึ้น สมาคมเวชศาสตร์การเจริญพันธุ์แห่งสหรัฐอเมริกาได้ระบุว่า ภาวะเจริญพันธุ์ของผู้หญิงมักสิ้นสุดลงในช่วง 5 ถึง 10 ปี ก่อนหมดประจำเดือน (The American Society for Reproductive Medicine, 2012)

สัดส่วนของหญิงโสดในทุกกลุ่มอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา และอายุเฉลี่ยแรกสมรสของผู้หญิงก็เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เมื่อผู้หญิงครองโสดนานขึ้นและแต่งงานเมื่ออายุมากขึ้น ย่อมส่งผลกระทบต่อการวางแผนครอบครัว เนื่องจากความกลัวต่อความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรรภ์

การวิเคราะห์ข้อมูลสำมะโนประชากรและเคหะเผยให้เห็นว่า อัตราส่วนของผู้หญิงที่สมรสแล้วหรือเคยสมรสที่ไม่มีบุตรได้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่อง จากร้อยละ 1.8 เมื่อปี พ.ศ. 2513 เป็นร้อยละ 8.8 เมื่อปี พ.ศ. 2553 ซึ่งเป็นการเพิ่มสูงขึ้นถึง 5 เท่าตัว ทั้งนี้ยังไม่เป็นที่ชัดเจนว่า แนวโน้มที่เพิ่มสูงขึ้นนี้เกิดจากการตัดสินใจของฝ่ายหญิงทั้งโดยสมัครใจหรือไม่สมัครใจหรือไม่ หรือมีสาเหตุเนื่องมาจากการแต่งงานช้าหรือภาวะมีบุตรยากหรือไม่

3.5 ครอบครัวเพศเดียวกัน

ครอบครัวรูปแบบใหม่อีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยที่สมควรทำการศึกษาเพิ่มเติม นั่นก็คือ ครอบครัวเพศเดียวกัน สำหรับรายงานฉบับนี้ ด้วยข้อจำกัดของการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาวะการทำงาน ทำให้ไม่สามารถอธิบายสัดส่วนของครอบครัวเพศเดียวกันได้ ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่าครอบครัวเดี่ยวประเภทที่ไม่มีบุตรนั้น ส่วนหนึ่งอาจเป็นการอยู่อาศัยด้วยกันในครัวเรือนของคู่ที่มีเพศเดียวกัน ซึ่งจำเป็นต้องทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมต่อไป

เครดิตภาพ ชานวต ภิรมย์ลักษณ์ไพศาล
Chanwut Jiempluxpaisal

ในภาพรวมนั้นพบว่าข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับสถานการณ์ครอบครัวเพศเดียวกันในประเทศไทยยังมีอยู่อย่างจำกัด และยังไม่มีการรวบรวมสถิติไว้อย่างเป็นทางการ จึงไม่ทราบจำนวนที่แท้จริงของครอบครัวลักษณะนี้ อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานที่เป็นข่าวการจัดพิธีสมรสของคู่ที่เป็นเพศเดียวกัน และจากการที่ภาครัฐและภาคประชาสังคมพยายามขับเคลื่อนกฎหมายเพื่อรับรองการจดทะเบียนของบุคคลเพศเดียวกัน ซึ่งให้เห็นว่าปัจจุบันมีคู่ชีวิตเพศเดียวกันจำนวนหนึ่งที่ใช้ชีวิตร่วมกันดังครอบครัวคู่รักชายหญิงทั่วไป

ปัจจุบัน การใช้ชีวิตคู่ของคนเพศเดียวกันในประเทศไทยยังไม่ได้มีการรับรองสถานภาพทางกฎหมาย เนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดให้การสมรสกระทำไ้ระหว่างชายและหญิงเท่านั้น และการสมรสตามกฎหมายจะมีได้เฉพาะเมื่อจดทะเบียนแล้วเท่านั้น จึงทำให้ครอบครัวของคนเพศเดียวกันไม่สามารถเข้าถึงและได้รับประโยชน์จากบริการ สิทธิประโยชน์ สวัสดิการ ที่รัฐจัดให้แก่คู่สมรสและบุตร อาทิ การลดหย่อนภาษีเงินได้ การรักษาพยาบาล การรับบุตรบุญธรรม การรับมรดก เป็นต้น

ในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยได้แสดงความพยายามในการขับเคลื่อนเชิงกฎหมายเพื่อรับรองการจดทะเบียนของบุคคลเพศเดียวกันโดยมีการจัดทำ “ร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต” ที่ขับเคลื่อนโดยกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม และ “ร่าง

พระราชบัญญัติคู่ชีวิต” ที่ซับซ้อนโดยภาคประชาสังคม ซึ่งผลักดันให้คู่ชีวิตมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายเสมือนคู่สมรสที่ชอบด้วยกฎหมาย แต่จนถึงปัจจุบันร่างพระราชบัญญัตินี้ยังคงค้างงยังไม่ได้ผ่านการพิจารณาในกระบวนการทางกฎหมาย

ประเทศที่กฎหมายอนุญาตการสมรสของคนเพศเดียวกัน จำแนกตามปีที่มีผลบังคับใช้

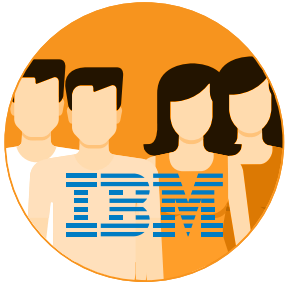
เนเธอร์แลนด์ (2543) เบลเยียม (2546) แคนาดา (2548) สเปน (2548) นอร์เวย์ (2552) สวีเดน (2552) อาร์เจนตินา (2553) โปรตุเกส (2553) ไอร์แลนด์ (2553) เดนมาร์ก (2555) ฝรั่งเศส (2556) อังกฤษ และ เวลส์ (2556) บราซิล (2556) อุรุกวัย (2556) ลักเซมเบิร์ก (2557) สกอตแลนด์ (2557) ไอร์แลนด์ (2558) นิวซีแลนด์ (2556) แอฟริกาใต้ (2549) ฟินแลนด์ (2558) กรีนแลนด์ (2558) สหรัฐอเมริกา (2558)

ที่มา: <http://www.pewforum.org/2015/06/26/gay-marriage-around-the-world-2013/>

ข้อมูลจากโครงการสำรวจสภาวะทางสังคม วัฒนธรรมและสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 และโครงการสำรวจสภาวะทางสังคมและวัฒนธรรม พ.ศ. 2554 แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติไปในทางบวกกับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศมากขึ้น และมีการยอมรับคนรักเพศเดียวกันมากขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป โดยพบว่าประชากรเจนวายยอมรับได้กับคนรักเพศเดียวกันมากกว่าประชากรในวัยอื่นๆ ที่มีอายุมากกว่า (พิมลพรรณ อิศรภักดี, 2558) นอกจากนี้ การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในปี 2556 (ศูนย์สำรวจความคิดเห็น “นิด้าโพล”, 2556) พบว่า ร้อยละ 88 ของผู้ตอบแบบสำรวจยอมรับได้หากมีเพื่อนหรือเพื่อนร่วมงานในองค์กรเป็นเพศที่ 3 และร้อยละ 78 ยอมรับได้หากมีสมาชิกหรือคนในครอบครัวเป็นเพศที่ 3 และร้อยละ 53 เห็นด้วยกับการออกกฎหมายยอมรับการจดทะเบียนคู่ชีวิตของบุคคลเพศเดียวกัน

ทัศนคติของสังคมที่เปิดกว้างต่อความหลากหลายทางเพศและยอมรับความสัมพันธ์ของคนเพศเดียวกันที่ปรากฏนี้อาจหมายถึงโอกาสของบุคคลที่จะใช้ชีวิตแบบเพศทางเลือกโดยเปิดเผยตนเองเร็วขึ้นและสามารถปรับตัวเพื่ออยู่ในสังคมได้มากขึ้น รวมไปถึงการสร้างครอบครัวหรืออยู่อาศัยร่วมกันกับคู่ที่มีเพศเดียวกันในครัวเรือนมากยิ่งขึ้น จึงเป็นวาระที่ผู้กำหนดนโยบายควรให้ความสนใจและทำการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ของครอบครัวเพศเดียวกัน เพื่อนำไปพัฒนานโยบายและบริการที่เหมาะสมต่อไป

บริษัทไอบีเอ็มประเทศญี่ปุ่นรับรองความสัมพันธ์ของคู่เพศเดียวกัน

เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2558 บริษัทไอบีเอ็ม ประเทศญี่ปุ่น จำกัด ประกาศพร้อมที่จะสร้างระบบใหม่ที่เรียกว่า “ระบบการจดทะเบียนคู่อชีวิตของไอบีเอ็ม” ซึ่งรับรองสถานะของคู่อชีวิตของพนักงานเทียบเท่ากับคู่สมรส โดยเป็นหนึ่งในนโยบายของบริษัทในการสร้างสภาพแวดล้อมการทำงานเพื่อส่งเสริมให้พนักงานทุกคน รวมถึงผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศ ได้แสดงความสามารถของตนอย่างเต็มที่ ระบบใหม่นี้จะมีผลบังคับใช้ ตั้งแต่เดือนมกราคม 2559 เป็นต้นไป

ความหลากหลายในด้านเชื้อชาติ วัฒนธรรม ความคิด และเพศ เป็นที่มาของนวัตกรรมในบริษัทไอบีเอ็ม และเป็นหนึ่งในองค์ประกอบขั้นพื้นฐานของกลยุทธ์ภายในองค์กร บริษัทไอบีเอ็มเป็นองค์กรที่ริเริ่มมาตรการที่เป็นมิตรต่อความหลากหลายทางเพศมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว โดยได้จัดการฝึกอบรมพนักงานและจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการยอมรับและความเข้าใจของผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศ และตั้งแต่ปี 2555 บริษัทฯ ได้ให้เงินช่วยเหลือการสมรสแก่พนักงานที่มีความหลากหลายทางเพศ นอกจากนี้ ยังร่วมมือกับองค์กรภาคประชาสังคมจัดเวทีอภิปรายเพื่อส่งเสริมนโยบายองค์กรที่เป็นมิตรต่อความหลากหลายทางเพศให้แก่บริษัทอื่นๆ

“ระบบการจดทะเบียนคู่อชีวิตของไอบีเอ็ม” จะนำไปใช้กับพนักงาน และคู่อชีวิตของพนักงาน โดยมีเงื่อนไขว่าบุคคลทั้งสองต้องเป็นผู้ที่บรรลุนิติภาวะและไม่มีคู่สมรสอยู่ก่อนแล้ว และคู่อชีวิตนั้นต้องไม่ใช่ญาติของพนักงาน ระบบใหม่นี้จะช่วยให้พนักงานได้รับสิทธิการลาในโอกาสพิเศษและยังได้รับค่าตอบแทน รวมถึงการลาเพื่อร่วมงานมงคลและงานศพกับคู่อชีวิตได้ ยิ่งไปกว่านั้น บริษัทฯ จะขยายชุดสิทธิประโยชน์ให้แก่คู่อชีวิตของพนักงานให้ได้รับเบี้ยเลี้ยงเมื่อต้องย้ายถิ่นฐานตามพนักงานไปประจำสำนักงานไอบีเอ็มอีกแห่งหนึ่ง บริษัทฯ ยังประกาศด้วยว่าจะยังคงเดินหน้าสะท้อนความคิดเห็นจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับนโยบายขององค์กรต่อไป”

ที่มา: <http://out-japan.com/2016/03/04/%EF%BF%BCibm-japan-ltd-to-recognize-same-sex-couples/>

บทสรุป

ครอบครัวเดี่ยวยังคงเป็นลักษณะของครัวเรือนที่พบมากที่สุดในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม เป็นเรื่องที่ควรให้ความสนใจเนื่องจากครอบครัวเดี่ยวจำนวนมากเป็นครอบครัวที่ไม่มีบุตร ซึ่งเป็นผลมาจากทั้งที่เป็นความสมัครใจและไม่ได้สมัครใจ และในขณะที่ผู้หญิงเข้าสู่ภาคการทำงานมากขึ้น และกลายเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศมากขึ้นนั้น ผู้หญิงหลายคนก็เลือกที่จะหรือจำเป็นต้องชะลอการแต่งงานและมีบุตรออกไปก่อน และทำให้ “ช่วงอายุที่ควรจะมีบุตร” ของผู้หญิงเหลือระยะเวลาอันน้อยลง

สำหรับผู้หญิงที่มีคู่แล้วนั้น พบว่าเกือบ 1 ใน 5 ต้องการมีบุตร และแม้ว่าจำนวนบุตรเฉลี่ยที่ผู้หญิงวัยเจริญพันธุ์ที่มีคู่แล้วในประเทศไทยต้องการคือ 1.93 คน แต่จำนวนบุตรเฉลี่ยที่ยังมีชีวิตกลับมีเพียง 1.67 คน แสดงให้เห็นถึงความต้องการที่ยังไม่บรรลุ นอกจากนี้ ผู้หญิงที่มีคู่แล้วในภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือต้องการมีจำนวนบุตรเฉลี่ยมากกว่าผู้หญิงในภาคอื่นๆ คือ 2.33 คน และ 2.08 คน ตามลำดับ ซึ่งเป็นจำนวนที่ใกล้เคียงกับภาวะเจริญพันธุ์ระดับทดแทนที่จะทำให้จำนวนประชากรในประเทศคงที่ได้ จึงเป็นคำถามที่สำคัญว่าประเทศไทยควรมีมาตรการสนับสนุนเพิ่มเติมใดบ้างและควรทำอย่างไร เพื่อให้สามารถตอบสนองของความต้องการมีบุตรเพิ่มขึ้นที่ยังไม่บรรลุดังกล่าวนี้

ในทางสังคมนั้น ผู้หญิงโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงที่เป็นแม่ด้วยแล้ว ล้วนแบกรับความคาดหวังต่างๆ ที่ทับซ้อนกันอยู่หลายชั้น นอกจากจะต้องมีอาชีพที่สร้างรายได้และได้เต้าท้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสูงในหน้าที่การงานแล้ว ความรับผิดชอบส่วนใหญ๋ในงานบ้าน การอบรมเลี้ยงดูเด็ก และการดูแลพ่อแม่วัยชรา ยังเป็นภาระที่ผู้หญิงต้องแบกรับไว้ด้วย แต่ทว่าแรงสนับสนุนจากฝ่ายชายในการดูแลบ้านและครอบครัว กลับไม่มีที่เท่าที่จะกระตุ้นให้เท่าทันกับบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้หญิงและผู้หญิงที่เป็นแม่ นี่จึงอาจเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงไม่อยากที่จะมีบุตร

ประเทศไทยได้แสดงความพยายามในการส่งเสริมการสร้างครอบครัวผ่านทางนโยบายต่างๆ อย่างไรก็ตาม ยังคงมีภารกิจอีกมากมายที่จำเป็นต้องเดินหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการส่งเสริมบทบาทที่เท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิงในการเลี้ยงดูบุตร การสนับสนุนนโยบายในสถานที่ทำงานที่ส่งเสริมการสร้างครอบครัว การอุดหนุนค่าใช้จ่ายในการรักษาภาวะมีบุตรยาก และการทบทวนกระบวนการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมเพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกให้กับคู่ที่ต้องการรับบุตรบุญธรรม

4

ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง ครอบครัวที่ประกอบด้วย บิดาหรือมารดาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงลำพังกับบุตร ตั้งแต่หนึ่งคนขึ้นไป โดยที่อีกฝ่ายหนึ่งอาจอยู่ในฐานะ ผู้อุปการะเลี้ยงดูที่เป็นอิสระแต่ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกันจน สามีภรรยา ครอบครัวซึ่งบิดาหรือมารดาคนใดคนหนึ่ง ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วย เนื่องจากการทำงานหรือการศึกษา ทำให้ต้องแยกกันอยู่ ก็ถือว่าเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เช่นกัน

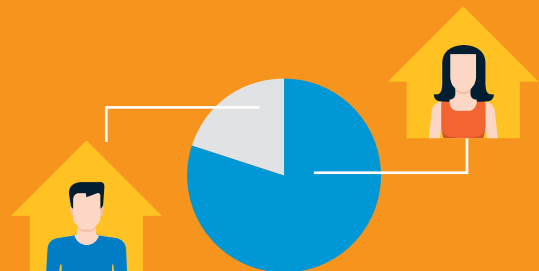
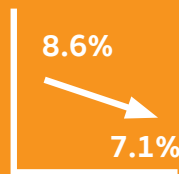
ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นทั่วโลก ไม่เว้นแม้แต่ในประเทศไทย การยอมรับ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้นเป็นเรื่องที่ต้องความใช้พยายามอย่างหนัก และถึงแม้ทัศนคติต่อ ครอบครัวรูปแบบนี้กำลังเปลี่ยนแปลงไป ก็ยังคงมีการตีตราในเรื่องการหย่าร้างหรือการแยก กันอยู่ให้พบเห็นอยู่บ่อยครั้ง ความเป็นหม้ายหรือหย่าร้างถูกเชื่อมโยงกับพฤติกรรมและทัศนคติ ทางสังคมบางอย่าง ซึ่งมักเป็นอคติต่อฝ่ายหญิงอยู่มาก

นิยามครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ครอบครัวที่มีเพียงพ่อหรือแม่อยู่กับลูกตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป

แนวโน้มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

- จำนวนเพิ่มขึ้นแต่ขนาดครัวเรือนเล็กลง ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
- จากจำนวน 970,000 ครัวเรือนในปี 2530 เป็น 1.4 ล้านครัวเรือนในปี 2556 แต่สัดส่วนลดลงจาก 8.6% เป็น 7.1%
- สมาชิกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวลดลง จาก 4.03 คนในปี 2530 เป็น 2.76 คนในปี 2556

โฉมหน้าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว 80% ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวทั้งหมดเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

ปัจจัยที่ทำให้เกิดครอบครัว เลี้ยงเดี่ยว

- สิ้นสุดความสัมพันธ์: หย่าร้าง/แยกทาง

- สถิติการหย่าร้างของคนไทยเพิ่มขึ้นต่อเนื่องจาก 77,735 คู่ในปี 2545 เป็น 107,031 คู่ในปี 2556 (ดูแผนภูมิ 4.2)

- คู่เสียชีวิต: หม้าย

สิ่งที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เผชิญ โดยเฉพาะแม่เลี้ยงเดี่ยว

- ความยากจน

- ปัญหาเรื่องรายได้ -- โดยเฉพาะแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเคยเป็นผู้หารายได้หลัก

- ปัญหาการจ้างงาน -- แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องดูแลลูกที่ยังเล็กไม่สามารถทำงานในระบบได้

- การหาที่อยู่อาศัย

- อาจต้องหาที่อยู่ใหม่ที่ราคาเหมาะสม

- บางรายต้องย้ายกลับไปอยู่กับพ่อแม่หรือญาติ

- บางรายต้องส่งลูกไปอยู่กับปู่ย่าตายายในต่างจังหวัด

- เครียด ซึมเศร้า -- โดยเฉพาะแม่เลี้ยงเดี่ยว

- การขาดระบบช่วยเหลือและสนับสนุนต่างๆ เช่น บริการดูแลเด็กที่มีคุณภาพและเหมาะสม การส่งเสริมการจ้างงานแก่แม่เลี้ยงเดี่ยว บริการให้คำปรึกษาและสนับสนุนทางจิตใจ

อุปสรรคเชิงสถาบันที่กีดกันผู้หญิงที่หย่าร้างไม่ให้อาศัยสิทธิในความเป็นมารดาอย่างเต็มที่นั้นยังคงมีปรากฏอยู่ ตัวอย่างเช่น แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการรับนักเรียนเข้าเรียนในสถานศึกษาที่กำหนดว่าต้องแสดงสำเนาทะเบียนบ้านของบิดา ถึงแม้ภาวะสมรสได้สิ้นสุดลงไปแล้วและมารดาได้รับสิทธิปกครองบุตรแต่เพียงผู้เดียวก็ตาม และแม้ว่าจะมีตัวอย่างของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จที่สามารถเอาชนะความยากลำบากและมีชีวิตครอบครัวอันน่าพึงใจ แต่การเลี้ยงดูบุตรในฐานะพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวย่อมเต็มไปด้วยข้อท้าทายนานัปการ ทั้งด้านการเงิน ด้านสังคม ไปจนถึงด้านอารมณ์จิตใจ เนื้อหาในบทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเน้นให้เห็นแนวโน้มเหล่านี้ รวมทั้งขนาดของปรากฏการณ์ดังกล่าว ตลอดจนระบุข้อท้าทายบางอย่างที่ครอบครัวเหล่านี้ต้องเผชิญ โดยหวังให้เกิดการสร้างความเข้มแข็งให้แก่นโยบายและระบบที่ช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

4.1 แนวโน้มของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

บุตรในครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง บุคคลที่มีอายุไม่เกิน 18 ปีบริบูรณ์ ที่ยังพึ่งพิงด้านเศรษฐกิจจากบิดาหรือมารดาหรือจากทั้งบิดาและมารดา หรือเป็นบุคคลที่มีอายุไม่เกิน 25 ปีบริบูรณ์หากยังคงศึกษาอยู่ในระดับอุดมศึกษา สำหรับบุตรที่คาดว่าจะต้องอาศัยอยู่กับบิดาหรือมารดาอย่างถาวร เนื่องจากสภาพจิตหรือสภาพร่างกายบางประการ ก็หมายรวมอยู่ในคำนิยามนี้ด้วยเช่นกัน อนึ่ง สถานะของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอาจเปลี่ยนแปลงไป เมื่อบุตรมีอายุเกิน 18 ปีหรือเมื่อบิดาหรือมารดาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสมรสใหม่

ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในหลายประเทศทั่วโลก ในปี พ.ศ. 2554 ประเทศที่เป็นสมาชิกองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economic Co-operation and Development - OECD) ที่มีร้อยละของครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวสูงสุด ได้แก่ นิวซีแลนด์ (11.2%) ลัตเวีย (11.5%) ออสเตรเลีย (10.4%) แคนาดา (10.3%) เม็กซิโก (9.9%) สหรัฐอเมริกา (9.5%) และสาธารณรัฐเกาหลี (9.2%) (OECD, 2015) โดยมีสัดส่วนของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้หญิงสูงกว่าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้ชายในเกือบทุกประเทศ ทั้งนี้มีการคาดการณ์ว่าจากช่วงปี พ.ศ. 2543 ไปจนถึงช่วงปี พ.ศ. 2568-2573 ญี่ปุ่น สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย นอร์เวย์ และนิวซีแลนด์ จะมีพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวเพิ่มขึ้นคิดเป็นระหว่างร้อยละ 22-29 (OECD, 2011)

สำหรับประเทศไทย สถิติระหว่างปี พ.ศ. 2530-2556 แสดงให้เห็นว่า ขณะที่สัดส่วนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวลดลงเล็กน้อยนั้น จำนวนของครัวเรือนรูปแบบนี้กลับเพิ่มขึ้น จากประมาณ 970,000

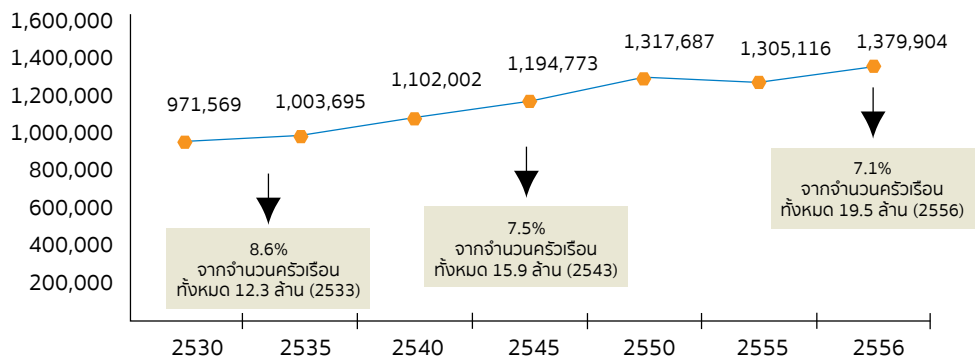

ครัวเรือน เมื่อ พ.ศ. 2530 เป็น 1.4 ล้านครัวเรือนในปี 2556 หรือคิดเป็นประมาณร้อยละ 7.1 ของครัวเรือนทั้งหมด (แผนภูมิ 4.1) รายงานจากประเทศสมาชิก OECD แสดงให้เห็นว่าขนาดของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นตัวกำหนดต้นทุนที่เพิ่มขึ้น ความรับผิดชอบในการอุปการะเลี้ยงดู และสิทธิในการรับผลประโยชน์ต่างๆ โดยเฉพาะแล้วครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวมีขนาดหรือจำนวนสมาชิกในครัวเรือนน้อยกว่าครอบครัวเดี่ยว ซึ่งในประเทศไทยขนาดของครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวลดลงอย่างต่อเนื่อง จาก 4.03 คน ในปี พ.ศ. 2530 เป็น 2.76 คน ในปี พ.ศ. 2556 ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะจำนวนเด็กเกิดใหม่รายปีโดยรวมลดลง ตลอดจนจำนวนการหย่าร้างและแยกกันอยู่เพิ่มสูงขึ้น

ขณะที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มประเทศ OECD เพิ่มขึ้นนั้น ประเทศเยอรมนีกลับมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด โดยมีการคาดประมาณว่าจำนวนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจะลดลงร้อยละ 16 ภายในปี พ.ศ. 2568 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพราะจำนวนเด็กเกิดใหม่ที่ลดลง พร้อมๆ กับที่จำนวนการหย่าร้างและแยกกันอยู่เพิ่มสูงขึ้น (OECD, 2011) คำอธิบายนี้อาจนำมาใช้ได้กับการลดลงของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในประเทศไทย เพราะมีการหย่าร้างและแยกกันอยู่เพิ่มสูงขึ้น อีกทั้งอัตราการเกิดก็ลดลง ตลอดจนจำนวนครัวเรือนโดยรวมที่เป็นตัวหารก็มีมากขึ้น

แผนภูมิ 4.1 จำนวนและร้อยละของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่บุตรอายุต่ำกว่า 18 ปี อาศัยอยู่กับพ่อหรือแม่เพียงลำพัง พ.ศ. 2530-2556

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2530-2556

ลักษณะการอยู่อาศัยของเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ซึ่งให้เห็นลักษณะเฉพาะบางอย่างของสถานการณ์ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ซึ่งรวมถึงครอบครัวที่พ่อหรือแม่คนใดคนหนึ่งไม่ได้อยู่ร่วมกันเนื่องจากการทำงานหรือการศึกษา ดังแสดงในตาราง 4.1 จะพบว่าถึงแม้เด็กร้อยละ 15 จะอยู่กับแม่เพียงลำพัง และร้อยละ 3 อยู่กับพ่อเพียงลำพัง ประมาณร้อยละ 57 ก็อาศัยอยู่กับทั้งพ่อและแม่ ส่วนอีกร้อยละ 22 นั้นไม่ได้อยู่กับทั้งพ่อหรือแม่ ทั้งนี้เด็กในพื้นที่ชนบทมักจะพบว่าไม่ได้อยู่กับพ่อและแม่มากกว่าเมื่อเทียบกับเด็กในเขตเมือง และพบว่าเด็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มไม่ได้อยู่กับพ่อแม่มากที่สุด ทั้งนี้ มีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยระหว่างเด็กหญิงกับเด็กชายที่อาศัยอยู่กับพ่อหรืออยู่กับแม่ โดยเด็กในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้นมีแนวโน้มที่จะอยู่กับมารดามากกว่าในช่วงที่ยังเล็ก ในแง่ของสถานะทางเศรษฐกิจนั้น จะเห็นได้ชัดว่าเด็กในครอบครัวที่ยากจนมากมีแนวโน้มที่จะอยู่กับพ่อน้อยที่สุด ซึ่งเป็นข้อมูลที่ตรงกันข้ามกับเด็กในครอบครัวที่ร่ำรวยมาก

4.2 แม่เลี้ยงเดียวกับพ่อเลี้ยงเดี่ยว

1 ตัวเลขที่รายงานในหัวข้อ 4.2 คำนวณโดยใช้จำนวนครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวทั้งหมดเป็นตัวหาร ส่วนตัวเลขที่รายงานในตาราง 4.1 นั้น ใช้จำนวนเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปีเป็นตัวหาร

ตาราง 4.1 ร้อยละของเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี และลักษณะการอยู่อาศัย

ที่มา: สสช., การสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2555
หมายเหตุ: จำนวนนี้รวมถึง * 0.3% เป็นเด็กที่ทั้งพ่อและแม่เสียชีวิต; ** 1.9% พ่อเสียชีวิต; *** 0.3% แม่เสียชีวิต

เมื่อมีการหย่าร้างหรือแยกกันอยู่เกิดขึ้น ผู้ที่เป็นมารดามักกลายเป็นผู้เลี้ยงดูหลักในการดูแลบุตร ซึ่งคิดเป็นประมาณร้อยละ 80 ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวทั้งหมดในประเทศไทย¹ สำหรับสัดส่วนของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นพบว่าลดลงเล็กน้อยจากร้อยละ 83 ในปี พ.ศ. 2530 เป็นร้อยละ 81 ในปี พ.ศ. 2556 หรือแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงในช่วงระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา

	อยู่กับพ่อและแม่	ไม่ได้อยู่กับพ่อและแม่*	อยู่กับแม่เท่านั้น**	อยู่กับพ่อเท่านั้น***	ไม่ทราบสถานะ	รวม	พ่อหรือแม่คนใดคนหนึ่งหรือทั้งสองคนเสียชีวิต
รวม	57.6	22.8	15.4	3.4	0.8	100	4.1
เพศ							
ชาย	58.3	22.0	15.2	3.7	0.9	100	4.0
หญิง	56.8	23.6	15.6	3.3	0.7	100	4.2
พื้นที่							
ในเขตเทศบาล	60.9	18.3	15.8	4.3	0.8	100	4.1
นอกเขตเทศบาล	55.5	25.6	15.1	3.0	0.8	100	4.1
ภาค							
กรุงเทพมหานคร	69.5	13.0	12.3	4.6	0.5	100	2.8
กลาง	60.0	18.5	16.0	4.7	0.9	100	4.4
เหนือ	56.6	22.3	15.7	4.0	1.2	100	5.2
ตะวันออกเฉียงเหนือ	49.7	31.2	16.0	2.2	0.9	100	3.6
ใต้	60.7	12.5	14.0	3.6	0.2	100	4.4
กลุ่มอายุ							
0-4 ปี	60.0	21.3	16.1	2.2	0.4	100	0.9
5-9 ปี	56.0	25.4	14.4	3.7	0.6	100	2.6
10-14 ปี	56.3	22.9	15.5	4.3	1.1	100	6.1
15-17 ปี	58.7	20.4	15.8	3.7	1.4	100	7.7
สถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน							
ยากจนมาก	48.7	33.7	14.3	2.4	0.9	100	5.1
ยากจน	49.3	30.4	15.7	3.3	1.3	100	4.2
ปานกลาง	57.4	21.7	15.4	4.8	0.8	100	4.1
ร่ำรวย	63.3	16.0	16.6	3.5	0.6	100	3.7
ร่ำรวยมาก	72.4	9.2	14.8	3.2	0.3	100	3.1

(การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2530 และ พ.ศ. 2556) ทั้งนี้ จากการรายงาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมาพบว่า ร้อยละของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพิ่มขึ้นในพื้นที่ชนบทสูงกว่าในเขตเมืองโดยคิดเป็นร้อยละ 58.4 และร้อยละ 41.6 ตามลำดับ (การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2556)

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2558) รายงานว่า ประมาณร้อยละ 63 ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีบุตรเพียงคนเดียว และอีกประมาณร้อยละ 30 มีบุตรสองคน นับว่าเป็นเรื่องที่น่ากังวล เนื่องจากพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมักจะเผชิญกับความยากลำบากทางการเงินมากกว่า กล่าวคือ ประมาณครึ่งหนึ่งของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีค่าใช้จ่ายสูงกว่ารายได้ที่เกิดขึ้นจริง และประมาณร้อยละ 40 ไม่มีเงินออมทรัพย์ประเภทใดๆ เลย ทั้งนี้ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวประมาณร้อยละ 60 มีงานทำ และประมาณร้อยละ 25 ประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม

4.3 แรงผลักดันสู่การเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

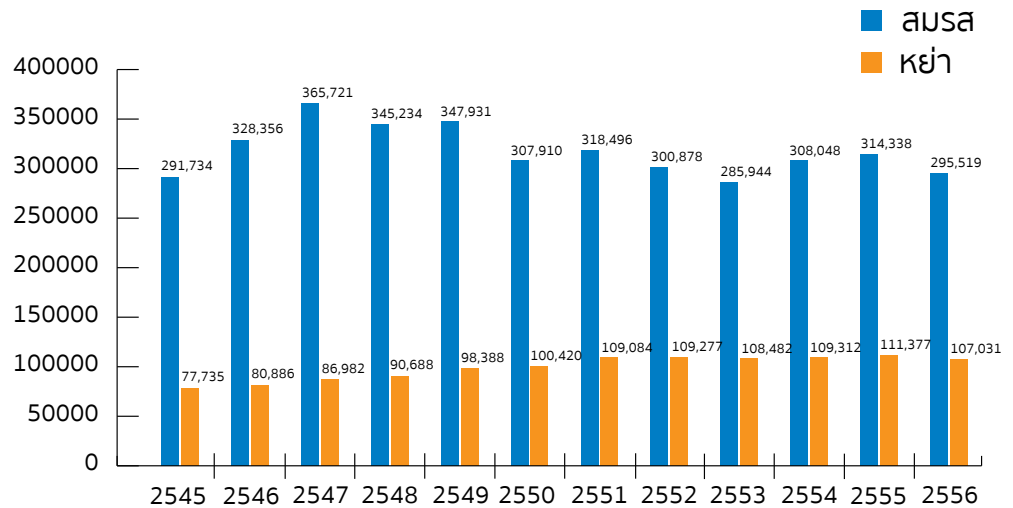
การหย่าร้างและการแยกกันอยู่ ก่อปรกับการเสียชีวิตของคู่สมรส มีส่วนทำให้จำนวนรวมของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพิ่มสูงขึ้น ข้อมูลจากปี พ.ศ. 2558 ชี้ให้เห็นว่าการตายของคู่สมรสคิดเป็นร้อยละ 28 ของสาเหตุครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ส่วนสาเหตุอื่นๆ ได้แก่ การหย่าร้าง (ร้อยละ 18) การแยกกันอยู่ (ร้อยละ 41) และการทอดทิ้งหรือการสาบสูญ (ร้อยละ 13) (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2558) การตายของคู่สมรสชายพบมากที่สุดในภาคเหนือซึ่งมีแนวโน้มว่าเกิดจากการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ และในภาคใต้ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (ดูตาราง 4.1)

อัตราการหย่าร้างของประชากรไทยกำลังเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ สวนทางกับอัตราการสมรสที่ลดลง ดังแสดงไว้ในแผนภูมิ 4.2 ทั้งนี้ อัตราการจดทะเบียนสมรสและหย่านี้ เป็นการรายงานต่ำกว่าความเป็นจริงของประเทศไทย เพราะหลายคู่อยู่กินฉันสามีภรรยาโดยไม่ได้จดทะเบียนทางกฎหมาย เมื่อพิจารณาสถานะสมรสของประชากรไทยพบว่า เฉลี่ยร้อยละ 7 ของชายที่เคยสมรส และร้อยละ 15 ของหญิงที่เคยสมรส มีสถานะหย่า แยกกันอยู่ หรือหม้าย (แผนภูมิ 4.3 และ 4.4) ผู้หญิงในวัย 40-49 ปี มีแนวโน้มที่จะมีสถานภาพหย่า แยกกันอยู่ หรือหม้าย สูงกว่าชายวัยเดียวกันเป็น 2 เท่า ทั้งนี้ สัดส่วนดังกล่าวเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 45 ของผู้หญิง เมื่อเทียบกับชายที่มีเพียงร้อยละ 20 เมื่ออายุ 60 ปี

กรุงเทพมหานครมีอัตราการหย่า แยกกันอยู่ และเป็นหม้ายต่ำที่สุด กล่าวคือ ชายร้อยละ 5 และหญิงร้อยละ 11 (โปรดดูแผนที่ในภาคผนวก) ตามที่ได้นำเสนอไว้แล้วในบทที่ 1 แนวโน้มนี้ น่าจะเป็นผลของการที่ประชากรกรุงเทพฯ ยังอยู่ในวัยแรงงานที่มีอายุไม่มาก เนื่องจากการหย่า แยกกันอยู่ และการเสียชีวิตของคู่สมรสมีแนวโน้มที่จะเกิดเมื่ออายุมากขึ้น ทั้งนี้ จังหวัดที่มีร้อยละของเด็กที่อยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวสูงๆ นั้น ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับจังหวัดที่มีอัตราการสิ้นสุด

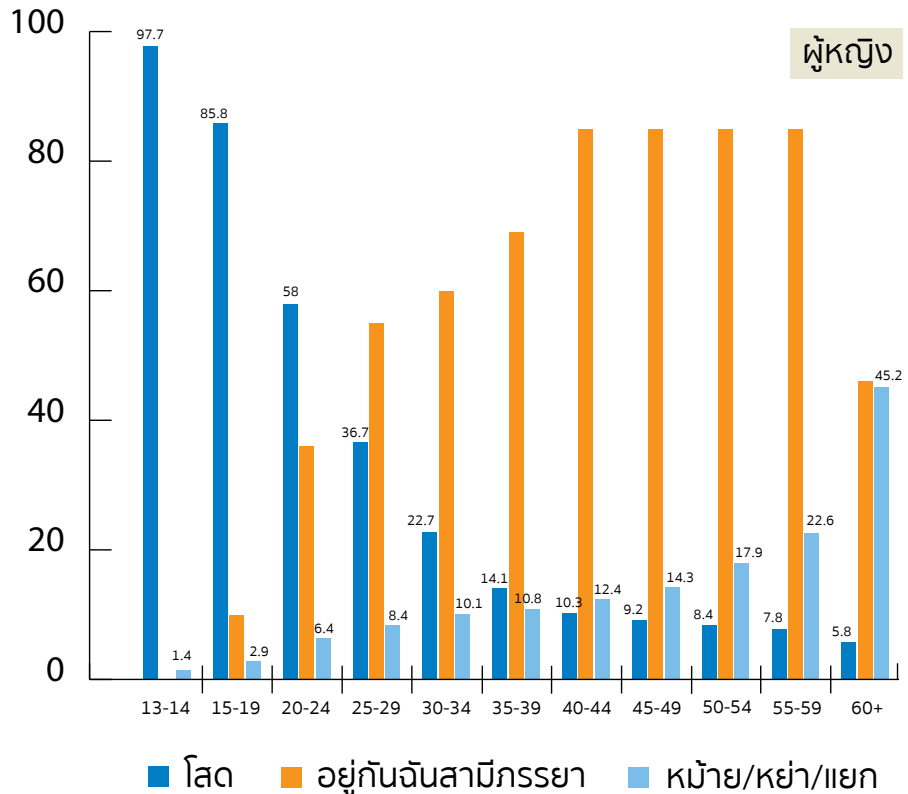
แผนภูมิ 4.2 จำนวนการสมรสและการหย่า พ.ศ. 2545-2556

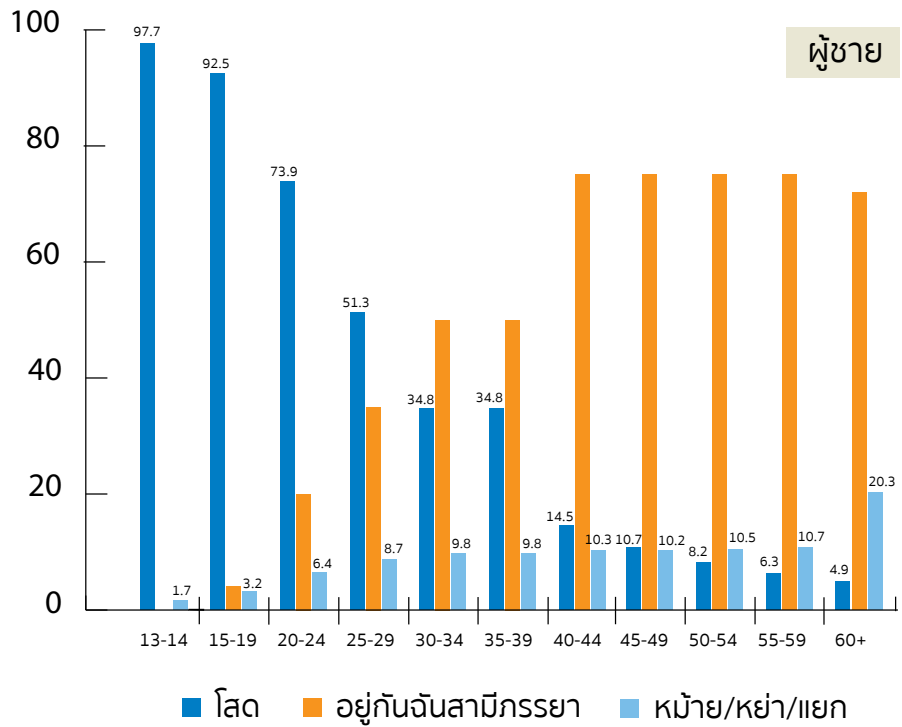
ที่มา: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2545-2556

แผนภูมิ 4.3 สถานะสมรสของประชากรไทย พ.ศ. 2553

ที่มา: สสช., สัมภาษณ์ประชากรและคณะ พ.ศ. 2553

ภาวะสมรสสูง ไม่ว่าจะโดยการหย่า แยกกันอยู่ หรือการตายของคู่สมรสก็ตาม นอกจากนี้ การสมรสใหม่ของพ่อหรือแม่เลี้ยงเด็วยังมีส่วนนำไปสู่ความไม่สอดคล้องดังกล่าวนี้ด้วยเช่นกัน

แผนภูมิ 4.3 แสดงให้เห็นว่า ในขณะที่การสมรสมีจำนวนลดลงนั้น การหย่าร้างก็เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย โดยประมาณ 1 ใน 3 ของการสมรสสิ้นสุดลงด้วยการหย่า การศึกษาวิจัยเพื่ออธิบายเหตุผลการสร้างครอบครัวของชายและหญิงในประเทศไทยนั้นมีอยู่ไม่มากนัก การศึกษาโดย กฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ (2546) ที่ทำการสำรวจประชากรในเขตกรุงเทพมหานครและนครสวรรค์ พบว่ามีผู้อยู่กับฉันสามีภรรยาหรือคู่สมรสเพียงครึ่งหนึ่งเท่านั้นที่จดทะเบียนสมรส โดย 1 ใน 7 ของคู่ที่อยู่ด้วยกันฉันสามีภรณานั้นเพียงอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ หญิงที่เคยสมรสแล้ว 1 ใน 5 คนรายงานว่าตนไม่ได้เป็นผู้เลือกสามีหรือคู่ แต่เป็นการสมรสหรืออยู่กับกันที่พ่อแม่จัดให้หรือด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ

ประการสุดท้าย สิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึงคือ ใ้ว่าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวทุกครอบครัวจะเป็นผลมาจากการสูญเสียคู่ หรือการสิ้นสุดความสัมพันธ์ กล่าวคือ จะพบเห็นได้ว่ายังมีผู้หญิงจำนวนหนึ่งที่ต้องการมีบุตรแต่ไม่ต้องการมีคู่ชีวิต แต่ไม่มีตัวเลขยืนยันจำนวนความต้องการนี้

4.4 การต่อสู้ดิ้นรนของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

มีปัจจัยมากมายหลายอย่างที่ทำให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวกับลูกๆ ต้องมีชีวิตที่ซับซ้อนยากลำบาก ความเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวอาจจะเป็นสภาพเงื่อนไขชั่วคราว เพราะว่าพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวอาจหา คู่คนใหม่ได้ แต่อย่างไรก็ตาม พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวนมากยังอยู่เป็นโสด และหลายคน ต้องประสบปัญหาต่างๆ นานา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการดูแลบุตรและด้านการเงิน และ จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตและความคาดหวังในอาชีพของตนเองอย่างมาก เนื่องจากกลไกการช่วยเหลืออย่างเป็นทางการให้แก่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเพื่อให้พวกเขาได้พัฒนา อาชีพได้อย่างเต็มที่ซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด

มีข้อมูลแสดงให้เห็นว่าชายที่หย่าร้างมีแนวโน้มสมรสใหม่สูงกว่าหญิงที่หย่าร้าง (Sobieszczyk, 2003) สำหรับประเทศไทยนั้น แนวโน้มการสมรสใหม่สะท้อนให้เห็นได้จากการที่ชายสูงอายุ ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 80) มีสถานะสมรสในขณะที่มีเพียงครึ่งเดียวของหญิงสูงอายุที่มีสถานะ สมรส (Knodel and Chayovan, 2009) พ่อที่สมรสใหม่หรือสร้างครอบครัวใหม่นั้นอาจแบกรับ ภาระในการส่งเสียเลี้ยงดูครอบครัวเดิมของตนในระดับที่น้อยกว่าฝ่ายแม่อย่างมาก เพราะ ประเทศไทยไม่มีภาระผูกพันตามกฎหมายว่าด้วยค่าเลี้ยงดูที่ศาลสั่งให้จ่ายให้แก่คู่สมรสหลัง การหย่า ซึ่งส่งผลเสียต่อความมั่นคงทางการเงินของอีกฝ่ายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อฝ่ายหญิง ในทางกลับกัน การอุปการะเลี้ยงดูบุตรนั้นมีการตรากฎหมาย และสามารถตกลงกันได้เอง หรือยื่นฟ้องต่อศาล โดยค่าอุปการะเลี้ยงดูบุตรนี้ฝ่ายที่ไม่ได้รับสิทธิปกครองบุตรต้องจ่ายให้แก่ ฝ่ายที่ได้รับสิทธิปกครองบุตร อนึ่ง ภายใต้กฎหมายไทยนั้น ทั้งบิดาและมารดามีภาระผูกพัน ตามกฎหมายที่จะต้องส่งเสียเลี้ยงดูบุตรจนอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์

นอกจากนั้น พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้น ยังคงต้องเผชิญกับการไม่ ยอมรับทางวัฒนธรรมจากสมาชิกในสังคมที่ดูแคลนการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว (Quah, 2015) ซึ่ง นำไปสู่การลดความเชื่อมั่นและความภาคภูมิใจในตนเองของทั้งแม่เลี้ยงเดี่ยวเองและบุตรของ แม่เลี้ยงเดี่ยว (กมลชนก ขำสุวรรณ และ บุรเทพ โชคนานุกุล, 2555) และอาจนำไปสู่การเลือก ปฏิบัติในเชิงลบต่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เช่น การจ้างงาน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม เป็นต้น

ปัจจัย 3 ประการที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมากที่สุด อีกทั้งมีผลต่อ พัฒนาการด้านจิตสังคมและสติปัญญาของเด็ก ได้แก่ สถานะการจ้างงานและระดับรายได้ ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งรวมถึงการมีบริการดูแลเด็กที่มีคุณภาพและราคาเหมาะสม ประการ ที่สอง คือการมีสถานที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมในราคาที่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถแบกรับได้ และ สุดท้าย คือการเข้าถึงระบบช่วยเหลือและสนับสนุนต่างๆ ที่รวมถึงการช่วยเหลือทางจิตใจด้วย

4.4.1 ความยากจน

ความเป็นพ่อแม่เลี้ยงเด็ยงเด็ยงนั้นมีความสัมพันธ์ในระดับสูงกับความยากจน และเป็นจริงอย่างยิ่งกับผู้เลี้ยงที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่อายุน้อย งานวิจัยหลายชิ้นได้แสดงให้เห็นแนวโน้มทั่วโลกว่า ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้เลี้ยงต้องเผชิญกับความยากจนที่รุนแรงกว่าครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้ชาย (Deere, 2012; Kennedy and Peter, 1992; สุชาติดา ทวีสิทธิ์, 2554) การที่หัวหน้าครอบครัวเป็นผู้เลี้ยง โดยเฉพาะครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีสถานภาพสมรสเป็นหม้าย หย่า แยกกับคู่สมรส จะมีฐานะด้อยกว่าครอบครัวที่มีหัวหน้าเป็นชายนั้น ก็เพราะครอบครัวขาดสามีที่เป็นหารายได้หลักที่สำคัญไป (Fuwa, 2000) ดังนั้น ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวนมากจึงถูกผลักดันไปสู่การจ้างงานนอกระบบที่มีอัตราค่าจ้างต่ำ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ความยากจนของครอบครัว (ชาย โพธิสิตา และ มาลี สันภูวรรณ, 2552)

ความพร้อมด้านบริการดูแลเด็กมีผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและขีดความสามารถในการหารายได้ด้วยกัน แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ขาดการเข้าถึงบริการดูแลเด็กหรือไม่สามารถจ่ายค่าบริการดูแลเด็กได้นั้น มีแนวโน้มที่จะไม่สามารถเข้าสู่กำลังแรงงานในระบบ จึงเท่ากับทำลายความหวังที่จะยกฐานะครอบครัวให้พ้นจากความยากจน

ทั้งนี้ สิ่งที่ยังไม่ทราบแน่ชัดเกี่ยวกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในประเทศไทยนั้น ได้แก่ สถานะการจ้างงาน การมีคู่ใหม่ และความยากจนของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว จากการวิเคราะห์ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนอังกฤษ (British Household Panel Survey) เกี่ยวกับพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่าเวลาที่ใช้ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจะเพิ่มความเสี่ยงของการประสบความยากจน พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่มีคู่นั้นส่วนใหญ่มักจะเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีอายุมากกว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีอายุน้อยกว่าที่ยังสามารถหาคู่ใหม่ได้ ระยะเวลาของการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความสัมพันธ์กับความเสี่ยงต่อการว่างงานและความยากจนที่เพิ่มขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ความยากจนและการว่างงานจะคงอยู่ยาวนานที่สุดกับกลุ่มพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่มีคู่นั้น ประมาณร้อยละ 70 ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มประเทศสมาชิก OECD มีสถานะมีงานทำโดยได้รับค่าจ้าง แต่อัตราการจ้างงานที่สูงนี้ก็ไม่ได้รับประกันว่าความยากจนของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจะอยู่ในระดับต่ำ ในความเป็นจริง พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมักจะมีงานที่ได้ค่าจ้างต่ำ ได้รับสวัสดิการการทำงานหรือความช่วยเหลืออื่นๆ ไม่เพียงพอที่จะช่วยลดความเสี่ยงต่อความยากจนลงได้มาก อย่างไรก็ตาม กลุ่มประเทศนอร์ดิกในยุโรปเหนือมีรายงานว่า อัตราการจ้างงานพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวอยู่ในระดับสูง และอัตราความยากจนมีระดับค่อนข้างต่ำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพราะรูปแบบนโยบายทางสังคมของกลุ่มประเทศนอร์ดิก โดยทั่วไปเป็นนโยบายที่มุ่งเน้นการจ้างงาน

ประชากรวัยผู้ใหญ่อย่างถ้วนหน้าโดยไม่คำนึงถึงสถานภาพพลเมือง และมุ่งส่งเสริมนโยบายนี้ผ่านการสนับสนุนด้านการเพิ่มการเข้าถึงบริการดูแลเด็ก สวัสดิการจากการทำงาน และการลดหย่อนภาษี (OECD, 2011)

4.4.2 ความยากจนกับการสมรสตั้งแต่อายุน้อย

ความยากจนอาจมีความสัมพันธ์กับการที่ผู้หญิงสมรสหรืออยู่กินกับคู่ตั้งแต่อายุน้อย การสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2555 พบว่าวัยรุ่นหญิงที่สมรสหรืออยู่กินกับคู่ก่อนอายุ 18 ปีนั้น ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 21.2) อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีฐานะยากจนที่สุด และเกือบหนึ่งในห้า (ร้อยละ 19.1) อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีภาวะความยากจนสูงกว่าภาคอื่นๆ นอกจากนี้ ยังพบว่าวัยรุ่นหญิงที่สมรสหรืออยู่กินกับชายตั้งแต่อายุไม่ถึง 18 ปีประมาณ 1 ใน 10 คนมีสามีหรือคู่ที่อายุแก่กว่าตนเองมากกว่า 10 ปีขึ้นไป ประมาณ 2 ใน 3 เป็นนักเรียนนักศึกษา และมีเพียงร้อยละ 52.5 เท่านั้นที่อยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยาอย่างเป็นทางการกับคู่ ผู้หญิงที่มีคู่ตั้งแต่อายุน้อยจึงอาจมีความเสี่ยงต่อการหย่าร้าง การแต่งงานใหม่ในขณะอายุน้อย การเปลี่ยนคู่หลายครั้ง รวมถึงการกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวด้วย

4.4.3 ที่อยู่อาศัย

พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีแนวโน้มที่จะต้องใช้ความพยายามอย่างหนักเพื่อหาที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมและบางรายอาจต้องเผชิญกับการไม่มีที่อยู่อาศัย เนื่องจากตนเองไม่ได้เป็นเจ้าของบ้าน ก่อปรกับการสูญเสียแหล่งที่มาสำคัญของรายได้จากคู่สมรสอย่างกะทันหัน พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนหนึ่งจึงแก้ปัญหานี้โดยการย้ายกลับไปอยู่กับพ่อแม่ของตนเอง (กฤษมา พลแก้ว, 2544) หรือไม่ก็ส่งลูกให้ไปอาศัยอยู่กับปู่ย่าหรือตายายในต่างจังหวัด ซึ่งจะช่วยลดค่าใช้จ่ายและความจำเป็นในการดูแลเด็ก และช่วยให้พ่อแม่ได้ทำงานเต็มเวลา แต่ก็อาจสร้างปัญหาอื่นๆ ขึ้นได้ เช่น พัฒนาการด้านอารมณ์ สังคม และสติปัญญาของเด็กที่อาศัยอยู่ในครอบครัวที่ทั้งพ่อและแม่ไม่ได้อยู่ในครัวเรือนเดียวกัน โดยทั่วไปจะพัฒนาช้าหลังกว่าเด็กคนอื่น (อารี จำปากลาง, 2555) และอาจประสบปัญหาในการสื่อสารกับคนต่างรุ่น ซึ่งพบว่าทำให้โอกาสในการมีพฤติกรรมเสี่ยงสูงขึ้น

4.4.4 การสนับสนุนพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวและครอบครัว

ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวไม่เพียงแต่ต้องเผชิญกับความยากลำบากทางเศรษฐกิจเพราะรายได้ที่

ลดลงอย่างรุนแรงเท่านั้น หากยังต้องรับมือกับทัศนคติเหมารวมในเชิงลบและการตีตราทางสังคม อันเป็นผลมาจากสถานะตัวคนเดียวของพวกเขา โดยไม่คำนึงว่าเกิดจากสาเหตุใด ซึ่งเป็นผลให้มีแรงกดดัน ความไม่สะดวกสบาย ความกังวล และความเครียดเป็นเวลาต่อเนื่องยาวนาน ความรู้สึกไม่มั่นคงที่เกิดจากความรู้สึกล้มเหลว อ่างว้างโดดเดี่ยว แปรกแยก โทษตัวเอง ตลอดจนปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน จะมีผลต่อสุขภาพจิตใจและร่างกายของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวและลูกๆ ได้

แม่เลี้ยงเดี่ยวที่เผชิญกับการหย่าหรือการตายของคู่สมรสนั้น จะประสบกับภาวะซึมเศร้าในอัตราที่สูงกว่าพ่อเลี้ยงเดี่ยว ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากประเทศอื่นๆ เช่น แม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวนมากถึงร้อยละ 14.7 รายงานว่ามีภาวะซึมเศร้าในปีที่ผ่านมา โดยมีโอกาสเกิดภาวะซึมเศร้าเพิ่มสูงขึ้น เมื่อการสนับสนุนทางสังคมลดลง (von der Lippe, 2013) ซึ่งให้เห็นว่าอคติจากกลุ่มมารดาที่มีสถานะทางสังคมสูงกว่านั้นสามารถนำไปสู่ภาวะซึมเศร้าที่เพิ่มมากขึ้นของแม่เลี้ยงเดี่ยว การส่งเสริมให้แม่เลี้ยงเดี่ยวมีการจ้างงานที่ได้รับผลประโยชน์เต็มเม็ดเต็มหน่วย รวมทั้งสามารถเข้าถึงบริการดูแลเด็กนั้นพบว่าส่งผลกระทบเชิงบวกต่อสุขภาพจิตของแม่เลี้ยงเดี่ยว (Harkness and Skipp, 2013)

ปัจจุบันรัฐบาลไทยยังมิได้กำหนดให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้รับการสนับสนุนด้านสวัสดิการใดเป็นการเฉพาะ เหมือนกับกลุ่มอื่นๆ เช่น เด็ก สตรี คนพิการ และผู้สูงอายุ (สุรียพร พันพิ่ง และ กมลพรรณ พันพิ่ง, 2552) พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวบางรายอาจได้รับการสนับสนุนเพราะมีรายได้ต่ำ แต่ความต้องการเฉพาะของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้นจำเป็นต้องได้รับความเอาใจใส่ เช่น บริการด้านการดูแลเด็กและการศึกษาในราคาที่เหมาะสม การจ้างงานหรือกู้ยืมที่มีดอกเบี้ยต่ำ ความมั่นคงในการจ้างงาน การศึกษาต่อ การดูแลสุขภาพที่เพียงพอ และบ้านพักฉุกเฉินสำหรับผู้ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงในครอบครัว

นอกจากนั้น ควรมีการเพิ่มสวัสดิการด้านบริการให้คำปรึกษาและการเยียวยาช่วยเหลือทางจิตใจให้แก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ทั้งนี้รวมถึงข้อเสนอแนะทางกฎหมายสำหรับกรณีเกี่ยวกับสิทธิในการเลี้ยงดูบุตร การสนับสนุนดังกล่าวยังมีอยู่อย่างจำกัด และมักจะจัดให้บริการในสถานพยาบาล หรือโดยองค์กรพัฒนาเอกชน หรือกลุ่มสนับสนุนพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งมีอยู่เพียงไม่กี่กลุ่ม

เนื่องจากการสนับสนุนที่ไม่เพียงพอดังกล่าวนี้ พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวบางคนต้องใช้ความพยายามดิ้นรนอย่างมากเพื่อเลี้ยงดูบุตรให้เพียงพอและเหมาะสม บางรายต้องฝากลูกให้อยู่ในการดูแลของพ่อแม่ตนเองซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผู้สูงอายุแล้ว ในขณะที่ตนเองออกไปหางานทำ บางรายอาจต้องย้ายกลับไปอยู่กับพ่อแม่หรืออาศัยอยู่กับเครือญาติเพื่อลดค่าใช้จ่ายและเพื่อการสนับสนุน

ทางจิตใจ ส่วนบางรายก็อาจจะแสวงหาเครือข่ายพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเพื่อจะได้สนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

กลุ่มประเทศสมาชิก OECD ได้ประกาศใช้นโยบายและมาตรการหลากหลายรูปแบบที่สนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีรายได้ต่ำมักได้รับประโยชน์จากนโยบายภาษีและสวัสดิการที่ดีกว่าผู้ที่มีรายได้ในครอบครัวที่ทั้งสามีและภรรยา มีรายได้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเกิดจากการรับประกันสวัสดิการการทำงานและความช่วยเหลือทางสังคมให้แก่ครัวเรือนที่มีรายได้น้อย ทั้งยังเป็นผลของนโยบายที่มีเป้าหมายช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นการเฉพาะ

นโยบายของกลุ่มประเทศสมาชิก OECD อาจแตกต่างกันอย่างมากในแง่ของจังหวะเวลา ระยะเวลา การจ่ายเงิน และเงินได้/รายรับ หลายประเทศจึงมีนโยบายหลายมิติที่ตอบสนองการสนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ดังระบุในตาราง 4.2 และ 4.3

ตาราง 4.2 นโยบายหลายมิติที่ตอบสนองเป้าหมายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มประเทศสมาชิก OECD

ที่มา: OECD, 2011, ตาราง 6.1

ส่วนเพิ่มเติมค่าจ้างชีพสำหรับครอบครัว	เบลเยียม เดนมาร์ก เอสโตเนีย ฟินแลนด์ ฝรั่งเศส กรีซ ฮังการี ไชล์แลนด์ อิตาลี เกาหลี นอร์เวย์ โปแลนด์ โปรตุเกส สโลวีเนีย
การลดหย่อนหรือลดวันภาษี	ออสเตรีย เบลเยียม แคนาดา เอสโตเนีย ฝรั่งเศส เยอรมนี ไอร์แลนด์ อิสราเอล อิตาลี ลักเซมเบิร์ก เนเธอร์แลนด์ โปแลนด์ โปรตุเกส สหราชอาณาจักร (การลดภาษีรายได้จากการทำงาน)
การลาเพื่อเลี้ยงดูบุตร	ออสเตรีย โปแลนด์ สาธารณรัฐสโลวัก สเปน
สิทธิประโยชน์ด้านการดูแลเด็ก	เบลเยียม แคนาดา ไชล์แลนด์ ญี่ปุ่น เกาหลี นอร์เวย์
สวัสดิการทางสังคมเพิ่มเติมด้านที่อยู่อาศัย	เบลเยียม สาธารณรัฐเช็ก ฝรั่งเศส เยอรมนี ฮังการี อิสราเอล ญี่ปุ่น เกาหลี เนเธอร์แลนด์ สาธารณรัฐสโลวัก สโลวีเนีย สหราชอาณาจักร
การอุดหนุนรายได้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว	ออสเตรีย (การจ่ายค่าเลี้ยงดูเด็ก) ฝรั่งเศส ไชล์แลนด์ (เบี้ยเลี้ยงพ่อแม่) ไอร์แลนด์ (สิทธิประโยชน์สำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว) ญี่ปุ่น (สิทธิประโยชน์สำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว) นิวซีแลนด์ (สิทธิประโยชน์เพื่อวัตถุประสงค์ในครอบครัว) นอร์เวย์ (สิทธิประโยชน์ในระยะเปลี่ยนผ่าน)
เงินจ่ายล่วงหน้าเพื่อเป็นค่าเลี้ยงดูบุตร	เดนมาร์ก เอสโตเนีย ฟินแลนด์ เยอรมนี นอร์เวย์ โปแลนด์ สาธารณรัฐสโลวัก สโลวีเนีย สวีเดน สวิสเซอร์แลนด์
ไม่ระบุนโยบายที่จะจาง	ชิลี เม็กซิโก ตุรกี สหรัฐอเมริกา

ตาราง 4.3 นโยบายกลุ่มประเทศสมาชิก OECD ที่คาดหวังให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวหางานทำเมื่อบุตรเข้าเรียนระดับอนุบาลหรือประถมศึกษา

ที่มา: OECD, 2011, ตาราง 6.2

**"Work-test" หมายถึง อายุของบุตรคนสุดท้ายที่พ่อแม่ได้รับสิทธิการสนับสนุนรายได้โดยไม่จำเป็นต้องไปทำงานแบบเต็มเวลา และ/หรือ เข้าฝึกอบรม

ประเทศ	นโยบาย	อายุจำกัดสำหรับการจ่ายเงิน (บุตร)	การอุดหนุนเงินได้ตามอายุบุตรคนสุดท้าย (work test)	ค่าใช้จ่ายด้านการดูแลเด็ก (% ของ GDP)
ออสเตรีย	การจ่ายค่าเลี้ยงดูเด็กให้แก่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว	จนกว่าบุตรจะอายุครบ 8 ปี ซึ่งหลังจากนั้นจะโอนไปเป็นค่าเบี้ยเลี้ยงประเภทเริ่มต้นใหม่ (New Start Allowance) และยังได้รับสิทธิการอุดหนุนตามอายุบุตรคนสุดท้ายด้วย (work test)	ตั้งแต่อายุ 6 ปี	0.4
เบลเยียม	อุดหนุนเพิ่มเติมจากสวัสดิการทางสังคม	จนกว่าบุตรจะอายุครบ 18 ปี หรือ 25 ปี หากยังศึกษาอยู่	ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจ	0.8
ญี่ปุ่น	สิทธิประโยชน์สำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว	จนกว่าบุตรจะอายุครบ 18 ปี (เฉพาะแม่เลี้ยงเดี่ยวเท่านั้น)	ไม่มี	0.3
นอร์เวย์	สิทธิประโยชน์ในระยะเปลี่ยนผ่าน	จนกว่าบุตรจะอายุครบ 3 ปี	พ่อแม่ที่มีลูก 1 คนสามารถขอย้ายการรับสิทธิประโยชน์ออกไปได้อีก 2 ปี (ตั้งแต่อายุ 3 ปี) ถ้าอยู่ระหว่างการฝึกอบรมครอบครัวที่มีบุตร	1.0
สหราชอาณาจักร	การสนับสนุนรายได้	จนกว่าบุตรจะอายุครบ 18 ปี	อายุ 7 ปีขึ้นไป	1.1

บทสรุป

ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา จำนวนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพิ่มขึ้นเป็น 1.3 ล้านครัวเรือนในปี พ.ศ. 2556 แต่สัดส่วนลดลงเล็กน้อยจากร้อยละ 8 เป็นร้อยละ 7 พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีแนวโน้มที่จะมีสถานะยากจน และยังคงจำเป็นต้องศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมในรายละเอียดเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขทางเศรษฐกิจและทางสังคมของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เพื่อที่จะนำไปเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายเพื่อหนุนครอบครัวประเภทนี้ได้เหมาะสม ทั้งนี้ พบว่าบุตรในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่อาศัยอยู่กับแม่ ก่อให้เกิดความเครียดและแรงกดดันทั้งในแง่เศรษฐกิจและอารมณ์จิตใจของแม่เลี้ยงเดี่ยว นอกจากนี้ พบว่าฝ่ายบิดายังคงถือเป็นผู้ปกครองหลักของเด็กเมื่อต้องดำเนินการทางเอกสาร แม้ว่าฝ่ายมารดาจะเป็นผู้แบกรับภาระหน้าที่เลี้ยงดูบุตรแต่เพียงผู้เดียวก็ตาม นโยบายในปัจจุบันกำหนดให้ฝ่ายที่ไม่ได้รับสิทธิในการเลี้ยงดูบุตร (โดยมากเป็นฝ่ายพ่อ) ต้องจ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดูบุตร แต่การบังคับใช้ข้อผูกพันทางกฎหมายนี้ยังมีอยู่อย่าง

จำกัด ส่งผลให้ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวนมากตกอยู่ในภาวะยากจนหรือไม่มีที่อยู่อาศัย นอกจากนั้น ปัจจุบันยังไม่มีข้อบังคับในเรื่องค่าเลี้ยงดูให้แก่ภรรยาที่หย่าร้างกับสามี

แม่เลี้ยงเดี่ยววัย 29 ปี แต่งงานและหย่าสองครั้ง

“ที่บ้านมีฐานะยากจนจึงไม่ได้เรียนหนังสือและทำงานรับจ้างในอำเภอเมืองเลย มาตั้งแต่เด็ก พบกับสามีคนแรกตอนอายุ 15 ปี แต่เมื่อตั้งครภภได้ 5 เดือนก็เลิกกับสามีเพราะครอบครัวเขาฐานะดีและญาติสามีก็ดกกันเพราะต้องการให้สามีแต่งงานกับคนอื่น ดังนั้นจึงย้ายกลับมาอยู่ที่เชียงใหม่และทำงานรับจ้างทุกประเภท เพื่อเลี้ยงลูกชายด้วยตัวเองหลังจากนั้นประมาณ 2 ปีจึงได้พบกับสามีคนที่สอง และอยู่ด้วยกันจนมีลูกอีก 2 คน แต่สามีติดเพื่อนและติดยาเสพติดหนักมาก ทำให้ต้องเลี้ยงลูกคนเดียวมาโดยตลอด

เมื่อเลิกกับสามีพี่และลูกรวม 4 คนก็ต้องย้ายออกจากบ้านสามีแล้วมาเช่าบ้านอยู่เดือนละ 1,500 บาท และทำงานรับจ้างทุกอย่างเพื่อหาเงินเลี้ยงลูก ทั้งก่อสร้าง เสิร์ฟอาหาร ทำความสะอาดที่พัก โดยเพื่อนบ้านละแวกนั้นช่วยหางานให้ไปทำอยู่เสมอ เพราะเข้าใจว่าเราเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว อีกทั้งญาติของสามีที่อยู่บ้านใกล้กันก็ช่วยดูแลลูกๆ ให้ระหว่างที่พี่ไปทำงาน ดังนั้น พี่จึงทำงานหาเลี้ยงลูกๆ ได้อย่างสบายใจ

สิ่งที่ต้องการมากที่สุดตอนนี้คือทุนการศึกษาของลูก เพราะแม่จะมีนโยบายเรียนฟรี แต่โรงเรียนก็มีค่าใช้จ่ายอื่นๆ ตลอดทั้งปี ซึ่งปัจจุบันลูกทั้ง 3 คนเรียนอยู่ชั้น ม.1 ป.6 และ ป.2 รองลงมาคือการช่วยเหลือเรื่องที่อยู่อาศัยและอาชีพ

ถึงแม้ชีวิตจะลำบากแต่ครอบครัวก็มีความสุข เวลาที่เหนื่อยหรือท้อใจ เมื่อกลับบ้านมาเห็นลูกๆ ก็หายเหนื่อยแล้ว และจะทำวันนี้ให้ดีที่สุด เลี้ยงลูกให้ดีที่สุด ต้องสู้ต่อไปจะท้อถอยไม่ได้แล้ว”

ที่มา: บทสัมภาษณ์จากไทยพับลิก้า, เมษายน 2558

5

ครอบครัวข้ามรุ่น

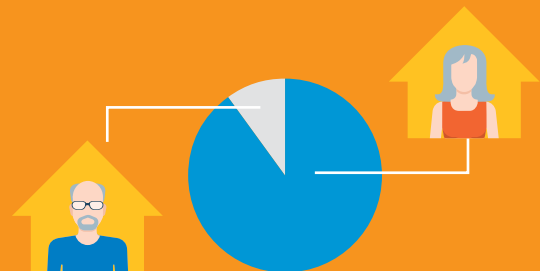
ครอบครัวข้ามรุ่น หรือครอบครัวแหว่งกลาง หมายถึง ครอบครัวที่คนในรุ่นปู่ย่า/ตายายอาศัยอยู่ร่วมกับกับคนรุ่นหลาน ในขณะที่คนวัยทำงานหรือคนรุ่นกลางไม่ได้อาศัยอยู่ร่วมด้วย โดยส่วนใหญ่มักจะย้ายไปอยู่ที่อื่นไม่ว่าจะเป็นการอยู่ที่อื่นอย่างถาวรหรือกึ่งถาวร เพื่อทำงานหรือการศึกษา การที่ไม่มีคนวัยทำงานอาศัยอยู่ด้วยอาจส่งผลกระทบต่อทั้งเด็กและผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ร่วมกันโดยไม่มีคนวัยทำงานอยู่ร่วมด้วย

การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองมีมากขึ้นเป็นแนวโน้มที่เห็นได้ชัดเจนทั่วโลก รวบรวมโดย 75 ของประชากรโลกอาศัยอยู่ในเขตเมือง (Tacoli et al., 2015) ในส่วนของประเทศไทย ข้อมูลจากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 พบว่าร้อยละ 44 ของประชากรอาศัยอยู่ในพื้นที่เขตเมือง โดยมีอัตราการขยายตัวต่อปีอยู่ที่ร้อยละ 0.6 ซึ่งเกิดจากการย้ายถิ่นของประชากรในประเทศ (Nauman et al., 2015) ปรัชญาการณีนี้นี้เป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่นำไปสู่การขยายตัวของเขตเมืองไปสู่ย่านชานเมืองที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 10 ถึง 15 ปีที่ผ่านมา และมีส่วนสำคัญ

นิยามครอบครัวข้ามรุ่น

ปู่ย่า/ตายาย อยู่กับเด็กรุ่นหลาน โดยไม่มีคนวัยทำงานอาศัย
อยู่ด้วยในครัวเรือน

แนวโน้มครอบครัวข้ามรุ่น

- เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จาก 107,494 ครัวเรือนในปี 2530 เป็น 405,615 ครัวเรือนใน ปี 2556
- ส่วนใหญ่ (76%) อยู่ในพื้นที่ชนบท
- เกือบครึ่ง (47%) อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ดูแผนภูมิ 5.2)
- ปัจจุบันมีเด็กจำนวน 1.24 ล้านคน อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น (ปี 2556)

โฉมหน้าครอบครัวข้ามรุ่น

- หัวหน้าครัวเรือนข้ามรุ่น กว่าครึ่งเป็นผู้มีอายุมากกว่า 60 ปี และเกือบ 90% เป็นผู้หญิง เลี้ยงดูหลานเพียงลำพัง
- หัวหน้าครัวเรือนข้ามรุ่นส่วนใหญ่ยังคงทำงาน และโดยมากอยู่ในภาคเกษตรกรรม
- หัวหน้าครอบครัวข้ามรุ่น ร้อยละ 16 สุขภาพไม่แข็งแรง
- 1 ใน 5 ของผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นมีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน

ปัจจัยที่ทำให้เกิดครอบครัวข้ามรุ่น

- การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมือง
- ค่าครองชีพในเขตเมืองที่สูงกว่าชนบท
- ขาดระบบสนับสนุนต่างๆ

ค่าใช้จ่ายของครอบครัวข้ามรุ่น

- ครอบครัวข้ามรุ่นมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยประมาณ 12,058 บาท/เดือน
- ด้านที่อยู่อาศัย 2,424 บาท
- ด้านสุขภาพ 116 บาท
- ค่าอาหาร 5,402 บาท

แหล่งรายได้ของครอบครัวข้ามรุ่น

- เงินที่ส่งจากบุตรของตนเอง
- รายได้จากการทำงานส่วนใหญ่ทำงานในภาคเกษตรกรรม
- พึ่งพิงเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ

อย่างมากต่อความเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ การเติบโตและความมั่งคั่งของประเทศที่เพิ่มขึ้นจึงได้รับแรงหนุนจากการขยายความเป็นเมืองอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองไม่ว่าจะเป็นเพื่อการทำงานหรือเพื่อการศึกษาที่สูงขึ้นก็ตามยังนำไปสู่ความท้าทายใหม่ๆ มากขึ้น ซึ่งรวมถึงการสร้างครอบครัวและการพัฒนาความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว ซึ่งยังคงเป็นปัจจัยหลักในการรักษาความสัมพันธ์ที่ระหว่างคนต่างรุ่นต่างวัยโดยมีครอบครัวเป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของคนต่างวัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่สภาพสังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในบริบทของการเกิดน้อย มีจำนวนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีการย้ายถิ่นเพิ่มมากขึ้น แต่บุตรที่ผู้ย้ายถิ่นทิ้งไว้เบื้องหลัง หรือผู้สูงอายุที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูหลานให้ลูกของตนที่ย้ายถิ่นเหล่านั้นกลับไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร มีงานวิจัยจำนวนมากที่ดำเนินการศึกษาผลกระทบต่อเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูและเติบโตขึ้นมาโดยปู่ย่าหรือตายายในหลายพื้นที่ เช่น ฟิลิปปินส์ ประเทศกลุ่มแคริบเบียน และชนบทของจีน ซึ่งล้วนแต่เป็นประเทศที่มีคนวัยทำงานย้ายถิ่นไปอยู่ที่อื่นจำนวนมาก แต่ในประเทศไทยยังมีข้อมูลเชิงลึกที่จำกัดเกี่ยวกับครอบครัวของคนข้ามรุ่น ยังขาดข้อมูลว่ามีจำนวนไม่น้อยเพียงใด แนวโน้มเป็นแบบไหน สถานการณ์ด้านการเงินเป็นอย่างไร และมีสวัสดิการและระบบการช่วยเหลือโดยอ้อมบ้าง ผลกระทบระยะยาวของการที่ครอบครัวขาดคนรุ่นวัยทำงานอาศัยอยู่ด้วยส่งผลกระทบต่อพัฒนาการด้านอารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญาของเด็กอย่างไร ผลกระทบทางด้านการเงินผู้สูงอายุรุ่นปู่ย่าตายายที่รับภาระเป็นผู้รับเลี้ยงหลานเป็นอย่างไรบ้าง

ทั้งนี้ ทางเลือกอันดับต้นๆ ของพ่อแม่ที่ย้ายถิ่นคือการพาบุตรย้ายติดตามไปด้วยเพื่อครอบครัวจะได้อยู่พร้อมหน้าไม่ต้องแยกกันอยู่ แต่แรงกดดันต่อผู้ย้ายถิ่นที่จะต้องหารายได้จำนวนมากในเวลาอันรวดเร็วในสภาพแวดล้อมที่ไม่คุ้นเคย กอปรกับค่าครองชีพที่สูงกว่ามากเมื่อต้องมาใช้วิถีชีวิตแบบคนในเมือง อีกทั้งยังขาดระบบสนับสนุนต่างๆ เช่น การหาที่เรียนใหม่ให้กับลูก ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ผู้เป็นพ่อแม่ที่ย้ายถิ่นจำนวนหนึ่งไม่สามารถพาบุตรไปพร้อมกับตนได้ (Piotrowski, 2009) ไม่ว่าจะการทิ้งเด็กๆ ไว้ให้อยู่กับปู่ย่าตายายจะเป็นความตั้งใจตั้งแต่แรก หรือจะเป็นการพาเด็กกลับมาฝากไว้กับปู่ย่าตายายภายหลังก็ตาม ผลที่เกิดตามมานั้นล้วนไม่แตกต่างกัน นั่นคือพ่อแม่และเด็กจำนวนมากต้องใช้ชีวิตที่พลัดพรากแยกกันอยู่คนละที่

5.1 ปรากฏการณ์และแนวโน้มของครอบครัวข้ามรุ่น

ในช่วงเวลาไม่ถึง 30 ปี (พ.ศ. 2530 – 2556) จำนวนครอบครัวข้ามรุ่นในประเทศไทยมีเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า ปัจจุบันมีครอบครัวข้ามรุ่นมากกว่า 400,000 ครอบครัว หรือคิดเป็นร้อยละ 2 ของครัวเรือนทั้งหมดในประเทศไทย และมีแนวโน้มที่คาดว่าจะเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ นั้นหมายความว่า

เด็กจำนวนมากถึง 1.24 ล้านคนในประเทศไทยที่ปัจจุบันอาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่นดังกล่าวนี้ ทั้งนี้ถึงแม้ครอบครัวข้ามรุ่นจะพบได้มากกว่าในพื้นที่ชนบท แต่ในพื้นที่เขตเมืองก็มีครอบครัวลักษณะนี้เพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน (ตาราง 5.1)

ตาราง 5.1 จำนวนและสัดส่วนของครอบครัวข้ามรุ่น

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2530-2556

ปี	จำนวนของครอบครัวข้ามรุ่น	ร้อยละของครอบครัวข้ามรุ่น	ร้อยละของพื้นที่ชนบท
จำแนกตามจำนวนครัวเรือน (จำนวนครัวเรือนทั้งหมด = 19.5 ล้านครัวเรือนในปี พ.ศ. 2556)			
2530	107,494	0.95%	86.0%
2540	168,396	0.01%	98.8%
2550	359,092	1.97%	83.4%
2556	405,615	2.07%	76.1%
จำแนกตามจำนวนประชากร (จำนวนประชากรทั้งหมด = 67.5 ล้านคนในปี พ.ศ. 2556)			
2530	353,250	0.7%	85.1%
2540	598,932	1.0%	89.6%
2550	1,224,758	1.7%	75.8%
2556	1,241,635	1.8%	75.5%

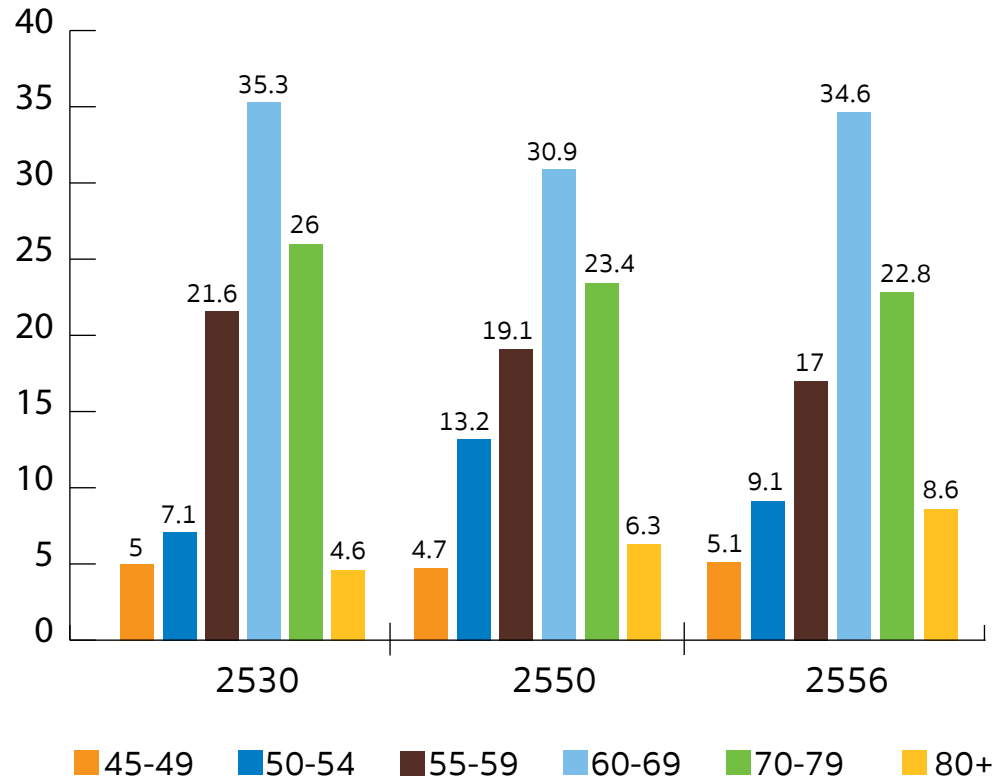
ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา จำนวนครอบครัวข้ามรุ่นมีแนวโน้มคงที่ไม่เพิ่มขึ้นมากแบบในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งอาจบ่งชี้ว่า

1. มีพ่อแม่ย้ายถิ่นจำนวนมากขึ้นที่สามารถนำบุตรติดตามไปอยู่อาศัยด้วยเมื่อตนย้ายถิ่น ซึ่งอาจเป็นข้อบ่งชี้ที่สะท้อนให้เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองรายใหม่ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมาเริ่มมีมาตรฐานการครองชีพและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิม
2. มีพ่อแม่จำนวนมากขึ้นที่พบบุตรที่โตแล้วไปอาศัยอยู่ร่วมกับพ่อแม่ ทั้งนี้เกิดจากการมีรายได้เพิ่มขึ้น และการเป็นเด็กโตทำให้ความต้องการดูแลเด็กหลังเลิกเรียนน้อยลง นอกจากนี้ในเมืองให้โอกาสทางการศึกษาแก่บุตรที่ดีกว่า การพบบุตรที่โตแล้วไปอยู่ด้วยกับพ่อแม่ในเมืองยังเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของปู่ตายายที่จะต้องรับภาระดูแลหลานที่เป็นวัยรุ่น
3. ในช่วงที่ผ่านมาผู้ย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองจำนวนมากขึ้นเป็นผู้ที่ไม่มีบุตรหรือมีบุตรจำนวนน้อย
4. ผู้ย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองน้อยมีแนวโน้มลดลง ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นว่ามีโอกาสทำงานใกล้ถิ่นที่อยู่อาศัยมากขึ้น
5. จำนวนผู้ย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองด้วยกันแบบคู่สามีภรรยา มีน้อยลง แต่เป็นลักษณะของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่พ่อหรือแม่อาศัยอยู่กับลูก ในขณะที่อีกคนหนึ่งไปทำงานหาเงินในเขตเมือง

หัวหน้าครัวเรือนข้ามรุ่นมากกว่าครึ่งหนึ่งเป็นผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 60 ปี โดยร้อยละ 8.6 หรือประมาณ 106,000 ของครอบครัวข้ามรุ่นมีหัวหน้าครัวเรือนอายุมากกว่า 80 ปี และเกือบร้อยละ 90 เป็นเพศหญิง โดยปกติแล้ว ครัวเรือนที่จะเรียกว่าเป็นครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวได้นั้น จะต้องไม่มีชายวัยผู้ใหญ่อาศัยอยู่ด้วย ซึ่งหมายความว่า ครอบครัวข้ามรุ่นส่วนใหญ่มีหญิงสูงอายุเป็นหัวหน้าครอบครัวและต้องแบกรับภาระในการเลี้ยงดูเด็กวัยเยาว์เพียงลำพัง

แผนภูมิ 5.1 ร้อยละของครอบครัวข้ามรุ่นจำแนกตามอายุของหัวหน้าครอบครัว พ.ศ. 2530-2556

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2530-2556

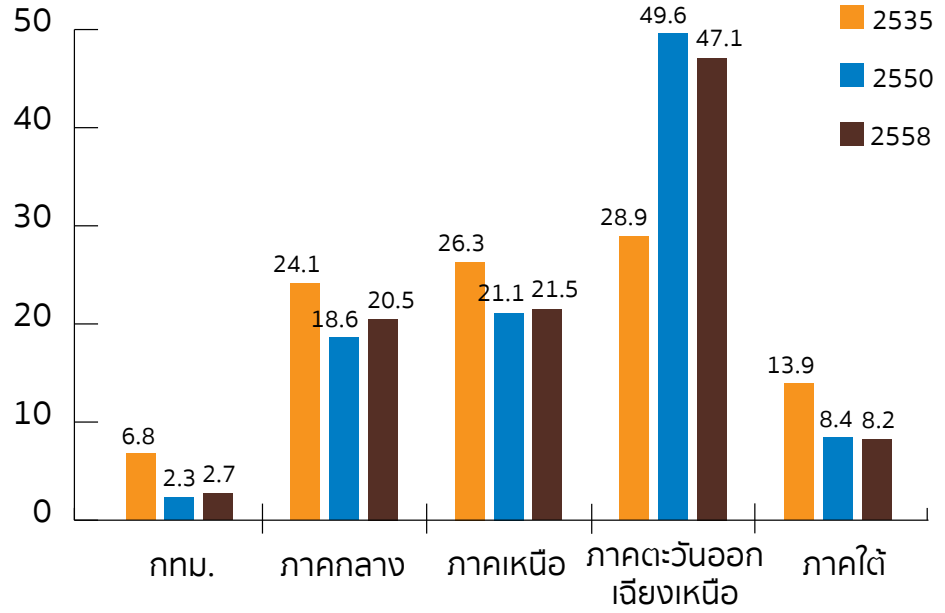
5.2 ความแตกต่างระดับภูมิภาค

จะเห็นได้ว่ามีครอบครัวข้ามรุ่นกระจายอยู่ในทุกภาค แต่ตัวเลขจำนวนของครอบครัวรูปแบบนี้ก็ไม่ได้เท่ากันในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ ข้อมูลแสดงให้เห็นว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีครอบครัวข้ามรุ่นในสัดส่วนสูงที่สุด (ร้อยละ 47.1) ซึ่งสะท้อนให้เห็นรูปแบบการย้ายถิ่นเข้าสู่เขตเมืองที่เกิดขึ้นมานานแล้วของประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจน้อยกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานครและภาคกลาง นอกจากนี้ ทั้งในกรุงเทพมหานครและภาคใต้แสดงให้เห็นถึงการลดลงของครอบครัวประเภทนี้ ส่วนในภาคเหนือและภาคกลางนั้น สัดส่วนของครอบครัวประเภทนี้ค่อนข้างคงที่

แผนภูมิ 5.2 ร้อยละของครอบครัวข้ามรุ่นจำแนกรายภาค พ.ศ. 2535-2556

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3

หมายเหตุ: คำนวณโดยใช้จำนวนของครัวเรือนข้ามรุ่นทั้งหมดเป็นตัวหาร

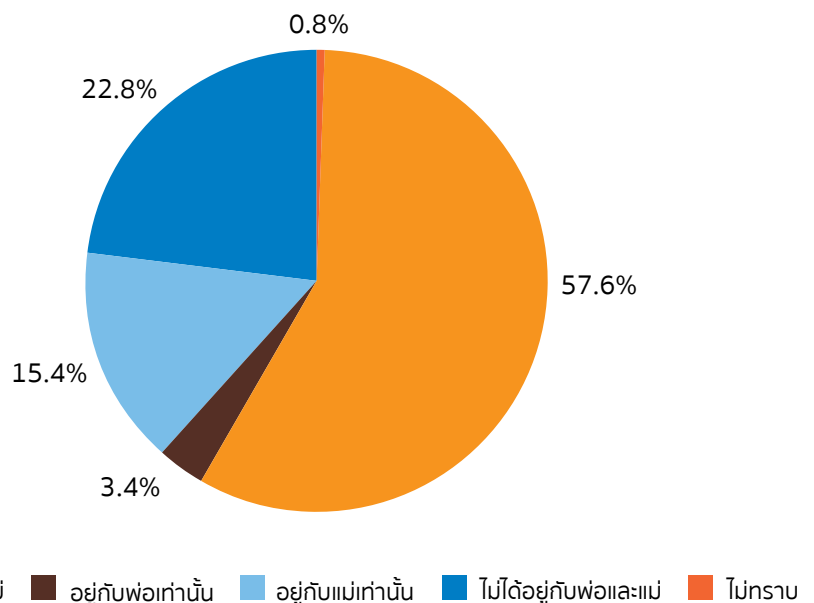
ตาราง 5.2 การย้ายถิ่นเข้าออก และสุทธิในระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2548-2553) จำแนกรายภาค พ.ศ. 2553

ที่มา: สสช., สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553

ภาค	% การย้ายถิ่นเข้า	% การย้ายถิ่นออก	% การย้ายถิ่นสุทธิ
กรุงเทพมหานคร	7.51	5.15	2.36
ภาคกลาง	5.79	1.83	3.97
ภาคเหนือ	1.27	3.07	-1.79
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	0.08	4.27	-3.45
ภาคใต้	1.14	1.75	-0.6

แผนภูมิ 5.3 ลักษณะการอยู่อาศัยของเด็กอายุ 0-17 ปี พ.ศ. 2555

ที่มา: สสช., การสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2555

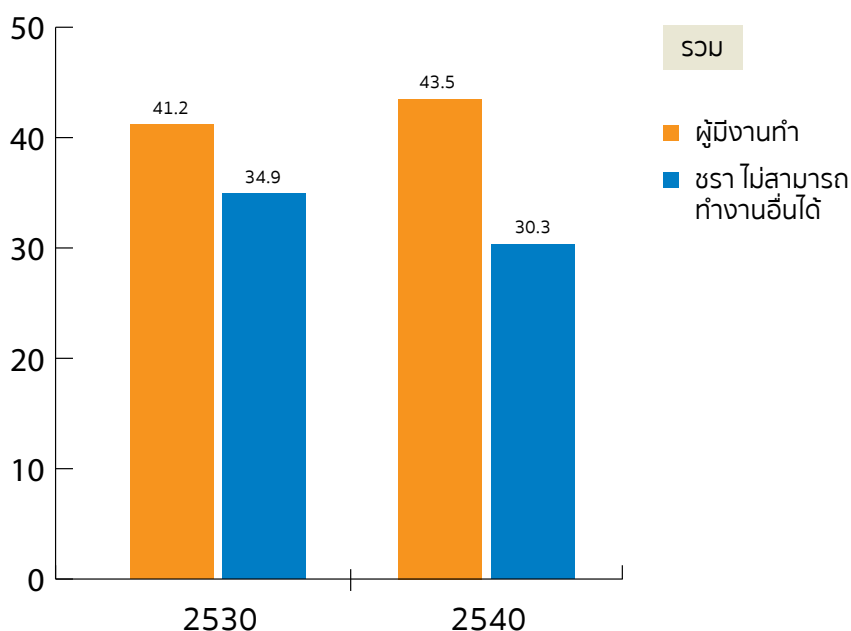
5.3 การจ้างงานครอบครัวข้ามรุ่น

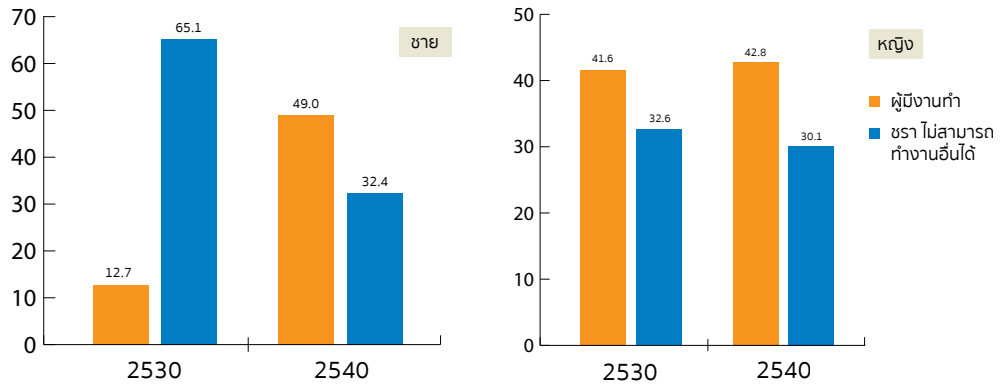
ตามที่ระบุไว้ในแผนภูมิที่ 5.1 นั้น กว่าร้อยละ 80 ของหัวหน้าครอบครัวข้ามรุ่นเป็นผู้สูงอายุที่มีวัยมากกว่า 60 ปี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหญิง ประมาณร้อยละ 37 ของผู้ที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ในประเทศไทย ได้รับเงินที่ส่งจากบุตรของตนเองเป็นแหล่งรายได้หลัก และอีกร้อยละ 34 ยังคงทำงานหารายได้เลี้ยงชีพด้วยตนเอง (สสช., 2557) ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ว่า เกือบครึ่งหนึ่งของหัวหน้าครอบครัวข้ามรุ่นยังคงทำงาน ขณะที่ประมาณ 1 ใน 3 ไม่สามารถทำงานได้แล้วเนื่องจากอายุมาก (ดูแผนภูมิ 5.4)

หัวหน้าครัวเรือนในพื้นที่ชนบทที่ต้องดูแลรับผิดชอบงานบ้านแต่ไม่ได้รับค่าจ้างมีสัดส่วนสูงขึ้น ทั้งนี้ ชายและหญิงในครอบครัวข้ามรุ่นส่วนใหญ่ทำงานในภาคเกษตรกรรม โดยเกือบ 1 ใน 10 ของครอบครัวข้ามรุ่นในเขตเมืองไม่สามารถทำงานได้เนื่องจากความเจ็บป่วยหรือความพิการ ซึ่งมากกว่าในชนบทถึงสามเท่า นอกจากนี้ ยังมีผู้สูงอายุที่สุขภาพไม่แข็งแรงอีกเป็นจำนวนมาก จากข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุ พ.ศ. 2557 ประมาณร้อยละ 15 ของผู้ที่มีอายุมากกว่า 60 ปี มีเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุรายเดือน (ประมาณ 600-1,000 บาท ขึ้นอยู่กับอายุ) เป็นแหล่งรายได้หลัก ข้อมูลจากการสำรวจเดียวกันนี้ยังชี้ให้เห็นว่า ร้อยละ 13.9 และร้อยละ 2.1 ของผู้สูงอายุรายงานว่าตนเองมีสุขภาพ “อ่อนแอ” หรือ “อ่อนแอมาก” ยิ่งไปกว่านั้นแล้ว ยังมีครอบครัวข้ามรุ่นบางครอบครัวที่สตรีสูงอายุที่ไม่เพียงแต่ต้องดูแลหลานเท่านั้น หากยังต้องดูแลสามีที่เจ็บป่วยอีกด้วย

แผนภูมิ 5.4 อาชีพของหัวหน้าครอบครัวข้ามรุ่นจำแนกตามเพศ พ.ศ. 2530-2556

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2530-2556

5.4 สถานะทางเศรษฐกิจ

ครอบครัวข้ามรุ่นโดยทั่วไปจะมีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่าครัวเรือนที่เด็กและพ่อแม่อยู่ด้วยกัน (อารี จำปาภักย์, 2552) แม้ว่าพ่อแม่จะส่งเงินกลับเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลเด็ก แต่การสนับสนุนนี้อาจไม่เพียงพอหรือไม่สม่ำเสมอ ทำให้ครอบครัวข้ามรุ่นมีชีวิตอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ เมื่อรายได้ไม่พอกับค่าใช้จ่าย ปู่ย่าตายายจึงต้องกลายเป็นแหล่งรายได้หลัก ซึ่งหมายความว่า ปู่ย่าตายายในวัยชราอาจถูกผลักดันให้ต้องกลับไปทำงาน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าร้อยละ 43.5 ของ ปู่ย่าตายายในวัยชราที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น ยังต้องทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการของบุตรหลาน ทั้งนี้เมื่อปี พ.ศ. 2555 ประมาณ 1 ใน 5 ของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่นมีรายได้ครัวเรือนต่อหัวต่ำกว่าเส้นความยากจน¹ (สสช., 2556) ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อพัฒนาการของหลานที่อยู่โรงเรียน

¹ บุคคลที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีฐานะยากจน หมายถึง บุคคลที่อาศัยอยู่ในครอบครัวที่ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวต่อเดือนต่ำกว่าเส้นความยากจนของจังหวัดที่ตั้งครัวเรือนแห่งนั้น

ครอบครัวข้ามรุ่นใช้จ่ายโดยเฉลี่ยประมาณ 12,058 บาทต่อเดือนต่อครัวเรือน โดยแบ่งเป็นค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัย 2,424 บาท ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ 116 บาท และค่าอาหาร 5,402 บาท (สสช., 2556) ทั้งนี้เป็นเพราะระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าของประเทศไทย ทำให้ครอบครัวข้ามรุ่น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกผู้สูงอายุ ได้รับการแบ่งเบาค่าใช้จ่ายในการดูแลและรักษาสุขภาพยามเจ็บไข้ได้ป่วย กระนั้นภาระทางการเงินก็ยังคงสูงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงที่พึ่งพิงเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุรายเดือนเป็นหลัก

สถิติแสดงให้เห็นว่า เกือบร้อยละ 90 ของครอบครัวข้ามรุ่นมีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้หญิงในวัยผู้ใหญ่หรือวัยชราที่ไม่มีคู่ชีวิตอยู่ด้วย (เนื่องจากเสียชีวิตไปก่อน) ถึงแม้ข้อมูลนี้จะดูเหมือนว่าไม่ได้สร้างความแตกต่างอย่างใดต่อสถานะยากจน แต่ก็สามารถทำให้เกิดความเครียดเพิ่มเติมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อย่าหรือยายเลี้ยงเดี่ยว เพราะมีแนวโน้มว่าหญิงสูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่นอกเขตเทศบาลนั้น ต่างก็มีช่องทางการเงินและโอกาสทางเศรษฐกิจที่จำกัดอยู่แล้ว

5.5 พัฒนาการด้านอารมณ์และสังคม

ครอบครัวข้ามรุ่นมีโอกาสเกิดความขัดแย้งและความเครียดได้มาก การไม่มีรุ่นพ่อแม่อาศัยอยู่ด้วยนั้นอาจมีผลกระทบต่อความผูกพันระหว่างพ่อแม่และลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเด็กเล็ก ที่ผลกระทบต่อเชิงลบอาจเกิดขึ้นได้เมื่อพวกเขาเติบโตขึ้นไปเป็นผู้ใหญ่ เมื่อถึงเวลาที่เด็กเหล่านี้ต้องให้การดูแลและสนับสนุนพ่อแม่วัยชรา นอกจากนี้ยังมีผลต่อวัยรุ่น โดยเฉพาะอีกด้วย เนื่องจากเด็กอาจมีความคาดหวังว่าพ่อแม่ที่ไม่ได้อยู่ด้วยกันนี่ในที่สุดแล้วจะกลับมาพาพวกเขาไปอยู่ในเมืองด้วย ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อแรงจูงใจทางการศึกษาของเด็ก

สำหรับความถี่ที่เด็กจะได้พบหน้าพ่อแม่ที่ย้ายถิ่นนั้นยังไม่มีข้อมูลให้ทำความเข้าใจมากนัก อย่างไรก็ตาม วันลาหยุดประจำปีเป็นสิทธิประโยชน์ที่อาจมีความสำคัญยิ่งต่อคู่สามีภรรยาที่ทำงานทั้งคู่ โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่คนละที่กับคู่และ/หรือบุตรของตน ในประเทศไทย พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน มาตรา 34 บัญญัติว่า “ให้ลูกจ้างมีสิทธิลาเพื่อกิจธุระอันจำเป็นได้ตามข้อบังคับเกี่ยวกับการทำงาน” อย่างไรก็ตาม ข้อบังคับเกี่ยวกับการทำงานเรื่องระเบียบการลาหยุดประจำปีรวมทั้งจำนวนวันลา ขึ้นอยู่กับการกำหนดโดยนายจ้างแต่เพียงผู้เดียว ลูกจ้างโรงงานในประเทศไทยตามปกติแล้วมีสิทธิหยุดพักผ่อนประจำปีไม่น้อยกว่าปีละ 6 วัน อย่างไรก็ตาม เมื่อรวมวันหยุดพักผ่อนประจำปี 6 วันนี้กับวันหยุดราชการแล้ว ก็ยังไม่เพียงพอที่จะสร้างความผูกพันพันกับบุตรในต่างจังหวัดให้แน่นแฟ้นขึ้นได้ นอกจากนี้ มีแนวโน้มว่าพ่อแม่ที่ย้ายถิ่นมีโอกาสพบหน้าบุตรของตนไม่บ่อยนัก ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการพัฒนาสายใยผูกพันในครอบครัวให้แน่นแฟ้น

ปู่ย่าตายาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่อยู่ในพื้นที่ชนบท มักไม่ค่อยได้ติดตามข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเด็กและวัยรุ่นที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เป็นผลให้ปู่ย่าตายายอาจประสบกับความท้าทายในการเลี้ยงดูเด็กในโลกที่ทันสมัยมากขึ้น ทั้งนี้มักพบว่าปู่ย่าตายายต้องเผชิญกับความเครียดเนื่องจากความต้องการ ความคาดหวัง และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อหลานเข้าสู่วัยรุ่น (Darawuttimaprakorn & Punpuing, 2010; Abas et al., 2009)

นอกจากจะมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์แล้ว ภาระทางการเงินในการเลี้ยงดูบุตรหลานนั้นอาจมีผลกระทบต่อระดับความเครียดของปู่ย่าตายายได้ ในความเป็นจริงนั้น เชื่อว่าปู่ย่าตายายทุกคนจะเป็นผู้สูงอายุ เพราะด้วยเหตุที่จำนวนแม่วัยรุ่นเพิ่มสูงขึ้น ปู่ย่าตายายจำนวนมากยังอยู่ในช่วงอายุ 40 หรือ 50 ปี ความเครียดที่เพิ่มมากขึ้นจากการที่สลับสับเปลี่ยนการใช้เวลาของตนเองระหว่างความจำเป็นที่จะต้องเลี้ยงหลานกับการดูแลหน้าที่การงานของตนเองนั้นอาจก่อให้เกิดภาระเหน็ดเหนื่อยทางด้านอารมณ์และจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับย่าหรือยาย

เลี้ยงเดี่ยว เมื่อประชากรมีอายุยืนยาวขึ้น ปรัชญาการณครอครวข้ามรุ่นของคนี่รุ่นวัย โดยที่ ทั้งรุ่นพ่อแม่และรุ่นปู่ย่าตายายไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกัน และมีเพียงคนรุ่นทวดเป็นผู้ดูแลคนรุ่นที่อายุน้อยที่สุดจึงมีให้พบเห็นแล้ว

5.6 ผลกระทบทางจิตสังคมต่อผู้ดูแลและเด็ก

ในประเทศไทยนั้น ยังไม่เป็นที่เข้าใจกันอย่างถ่องแท้ว่า การเลี้ยงดูเด็กจะส่งผลกระทบต่อปู่ย่าตายายอย่างไรบ้าง อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากประเทศอื่นๆ แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้การมีส่วนร่วมดูแลหลานจะมีผลเชิงบวกต่อสุขภาพโดยรวม แต่การอยู่อาศัยร่วมกับหลาน เช่น ในกรณีของครอบครัวข้ามรุ่นนั้น ก็อาจส่งผลกระทบที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพโดยรวมของปู่ย่าตายายได้ (Chen, F. et al., 2014) อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบนี้ถูกโต้แย้งโดยการศึกษาในประเทศจีน ซึ่งพบว่า ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีรายได้ของครอบครัวสูงจะประสบผลเสียสุขภาพน้อยที่สุด (Chen, F. & G. Liu, 2012) ทั้งยังมีงานวิจัยที่ศึกษาครอบครัวข้ามรุ่นในไต้หวันพบว่า ปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่นประเมินสุขภาพของตนเองในระดับดีกว่า แสดงอาการภาวะซึมเศร้าน้อยกว่า และมีความพอใจในชีวิตสูงกว่า ซึ่งเป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามกับกลุ่มที่ไม่มีหน้าที่ดูแลหลาน และยิ่งปู่ย่าตายายได้ดูแลหลานนานขึ้นเท่าไร ผลในเชิงบวกเหล่านี้ยิ่งเด่นชัดมากขึ้น ดังนั้นจึงยังไม่เป็นที่แน่นอนว่าครอบครัวข้ามรุ่นมีผลเชิงลบอันร้ายแรงใดต่อสุขภาพของผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลหรือไม่

อย่างไรก็ตาม ผลด้านลบยังอาจพบได้ในเด็กที่เติบโตขึ้นมาจากรุ่นพ่อแม่ เนื่องจากพ่อแม่ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วย เด็กวัยเยาว์มีแนวโน้มที่จะไม่สามารถผูกพันแน่นแฟ้นกับพ่อแม่ อย่างที่เด็กๆ ควรจะได้ทำหากได้อยู่ร่วมกันพร้อมหน้า นอกจากนี้ เด็กเหล่านี้ยังอาจลงเอยด้วยการจำกัดรับมิตรขอบดูแลปู่ย่าตายายวัยชรา ยิ่งไปกว่านั้น ช่องว่างระหว่างวัยอาจทำให้การสื่อสารแบบเปิดใจคุยกันในเรื่องสำคัญต่างๆ เช่น การเริ่มเป็นหนุ่มเป็นสาวและเรื่องเกี่ยวกับเพศเป็นเรื่องยากลำบากหรือต้องห้าม ทั้งนี้ มีหลักฐานบางอย่างแสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นตั้งครอครวบางรายซึ่งเป็นเด็กเรียนดีนั้นเป็นเด็กที่มาจากครอครวข้ามรุ่น (Bangkok Post, 2015)

มีข้อมูลแสดงให้เห็นว่า เด็กที่มีพ่อแม่เป็นผู้ย้ายถิ่นจะพบผลเสียในด้านพัฒนาการและการศึกษาต่อ เนื่องจากเด็กกลุ่มนี้มีโอกาสเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาต่ำกว่า (อารี จำปาภาย, 2549) ส่วนพัฒนาการของเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูโดยปู่ย่าตายายนั้นมีโอกาสดีกว่าเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูโดยบิดามารดา และเด็กวัยเรียนที่อยู่ในครอบครัวที่มีสมาชิกเป็นผู้ย้ายถิ่นยังมีระดับเชาวน์ปัญญา (IQ) ต่ำกว่าเด็กในครอบครัวที่ไม่มีใครเป็นผู้ย้ายถิ่นอีกด้วย (สุธรรม นันทมงคลชัย

และคณะ, 2549) จากข้อมูลในช่วงเมื่อไม่นานมานี้ กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุขได้ระบุว่า สถานการณ์ครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวข้ามรุ่นที่มีเฉพาะผู้สูงอายุกับเด็กนั้นเป็นสาเหตุหนึ่งของระดับไอคิวที่ต่ำของเด็ก (The Nation, May 28, 2015)

มีงานวิจัยที่ศึกษาผลกระทบต่อด้านสุขภาพและคุณภาพชีวิตของเด็กที่ถูกปล่อยให้อยู่กับผู้สูงอายุเมื่อพ่อแม่ย้ายถิ่น โดยศึกษาเด็กอายุ 8-15 ปี จากครอบครัวข้ามรุ่นในชนบท 1,456 ครอบครัวที่อาศัยอยู่ใน 2 จังหวัดทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อารี จำปากลาย และคณะ, 2556) การศึกษาดังกล่าวนี้นิยามว่า ครอบครัวที่ไม่มีพ่อแม่อยู่ด้วยเนื่องจากเป็นผู้ย้ายถิ่นนั้นมีสถานการณ์ทางการเงินที่ดีขึ้นจากการส่งเงินกลับก็จริง แต่เด็กที่ได้รับการดูแลโดยปู่ย่าตายายที่ผู้สูงอายุมีผลการเรียนที่ต่ำกว่าเด็กที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ และพบว่าเด็กที่พ่อหรือแม่ย้ายถิ่นเพียงคนเดียวมีแนวโน้มมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีแอลกอฮอล์มากกว่าเด็กที่ไม่มีพ่อแม่ย้ายถิ่น และเด็กที่พ่อแม่ย้ายถิ่นทั้งคู่

unaru

จำนวนครอบครัวข้ามรุ่นที่เพิ่มขึ้นนี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความลำบากทางเศรษฐกิจ พ่อแม่เกิดแรงจูงใจที่จะปล่อยให้บุตรอยู่กับปู่ย่าตายายเพราะการทำเช่นนั้นจะทำให้เด็กได้อยู่ในบ้านที่มั่นคงและปลอดภัยในระหว่างที่ตนเองย้ายถิ่นเข้าไปหางานทำในเมือง แม้ครอบครัวข้ามรุ่นจะเป็นทางออกหนึ่งในการแก้ปัญหาเพื่อรองรับความต้องการทางเศรษฐกิจของครอบครัว แต่ก็มีแนวโน้มว่าจะเป็นทางออกที่ไม่ยั่งยืน เพราะมีการศึกษาที่แสดงให้เห็นแล้วว่า กลุ่มครอบครัวข้ามรุ่นอาจมีผลเชิงลบต่อสภาพความอยู่ดีมีสุขทางสังคม เศรษฐกิจ และจิตใจของทั้งเด็กและปู่ย่าตายาย อีกทั้งพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กไทยที่ล่าช้าลงอยู่แล้วยังอาจลดต่ำลงอีก อันเป็นผลมาจากการที่ไม่มีพ่อแม่อาศัยอยู่ด้วย นอกจากนั้นเด็กยังมีแนวโน้มที่จะรับเอาพฤติกรรมเสี่ยงและไม่ดีต่อสุขภาพอีกด้วย

ปู่ย่าเลี้ยงหลาน 3 คน – ทวด 1 คน

ครอบครัวปู่หนูสินมี 6 คน คือย่าทวดมีในวัย 97 ปี ปู่หนูสินและย่าอายุ 60 ปีเท่ากัน กับหลานอีก 3 คนอายุ 6 ปี 8 ปี และ 18 ปี

ปู่และย่าเดิมมีอาชีพทำนา มีเนื้อที่กว่า 30 ไร่ แต่เลิกทำนาและปล่อยให้คนอื่นเช่ามานานหลายปีแล้ว ปู่มีลูก 2 คนแต่ทำงานที่กรุงเทพฯ ทั้งหมด และไม่ยอมกลับบ้านมาทำนา โดยลูกสาวเอาหลานมาฝากเลี้ยง 2 คนที่อายุ 6 และ 8 ปี และลูกชายเอาหลานอายุ 18 มาฝากเลี้ยง

แต่ละเดือนจะได้รับเงินค่าเลี้ยงดูหลานประมาณ 3,000-4,000 บาท ส่วนรายได้ทางอื่นได้มาจากเบี้ยเลี้ยงคนชราและทำไร่มันสำปะหลัง หลานๆ เป็นเด็กเลี้ยงง่าย ทั้ง 3 คนเป็นเด็กดี ไม่ติดเพื่อนหรือติดยาเสพติด เชื้อฟังครอบครัวและชอบอยู่แต่บ้าน

ส่วนย่าทวดมีเป็นโรคความดัน แต่สุขภาพโดยรวมยังแข็งแรงดี สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ทุกอย่าง ทั้งอาบน้ำ กินข้าว ปูที่นอน เดิน ดังนั้นคนในครอบครัวยังดูแลช่วยเหลือกันได้อยู่ ไม่มีใครเป็นภาระใคร

ที่มา: บทสัมภาษณ์จากไทยพับลิก้า, พฤษภาคม 2558

คุณทวดผู้ยังต้องเลี้ยงหลาน

พ่อใหญ่วัน (70 ปี) ชาวจังหวัดอุบลราชธานี อาศัยอยู่กับภรรยาชื่อแม่ใหญ่ชม (67 ปี) กับ “ไอซ์” วัย 3 ขวบ ผู้เป็นหลานของแกทั้งสอง แม่ของเด็กคนนี้ (18 ปี) ทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯ ทุกเดือนจะส่งเงินมาให้เดือนละ 2,000-3,000 บาท นอกจากนี้ก็ได้รับเบี้ยยังชีพคนชรา กับเบี้ยความพิการ รวมกันแล้วก็ประมาณเดือนละ 2,000 บาท แต่รายได้นี้ก็ยังไม่เพียงพออยู่ดี ทั้งพ่อใหญ่วันกับภรรยาเลยต้องออกไปหาหน่อไม้ หาหอยไปขาย หาเงินเสริมได้วันละ 100-200 บาท

คนชราทั้งสองเลี้ยงหลานคนนี้นี้มาตั้งแต่เด็กอายุได้ 6 เดือนเท่านั้น พ่อใหญ่วันเล่าว่าการเลี้ยงลูกคนอื่นนั้นเป็นเรื่องยากลำบากใจอย่างมาก เพราะแกคิดว่าแกคงอบรมสั่งสอนเด็กอย่างที่แกเคยอบรมสั่งสอนลูกตัวเองไม่ได้แล้ว

“คงจะสบายกว่านี้หน่อยเวลาเด็กเข้าโรงเรียนแล้วนะ จะได้ไม่ต้องเบียดเบียนเวลากับเมียคอยเฝ้าหลานอยู่บ้าน เรื่องเงินทองนั้นคงไม่มีปัญหาอะไรมั้ง ก็แม่เด็กเขาจะจัดการจ่ายค่าใช้จ่ายของเขาเอง”

ที่มา: บทสัมภาษณ์จากไทยพับลิก้า, 2558

หลานชายคอยดูแลยายผู้พิการ

นายสมร (68 ปี) และนางเข็มทอง (64 ปี) มีหลานชายหนึ่งคนวัย 13 ปี อาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกัน นายสมรมีสายตาที่เกือบบอดสนิทจากโรคต้อหิน ที่เป็นมาตั้งแต่ อายุ 46 ปี ส่วนนางเข็มทองก็มีปัญหาเดินลำบากเพราะเคยขาหักจากอุบัติเหตุรถมอเตอร์ไซด์ล้ม ทั้งสองคนเป็นโรคเบาหวานและความดันโลหิตสูง ซึ่งรักษาโดยใช้สิทธิหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า มีอาชีพทำนาทำไร่ มีรายได้ไม่มากนัก ต้องพึ่งพาเงินที่ลูกสาวส่งมาให้จนเจือจรรบครัว

นางเข็มทองมีหน้าที่ดูแลทำความสะอาดบ้านและหุงหาอาหาร ส่วนนายสมรทำอะไรได้ไม่มากนักเพราะสายตาที่มองไม่เห็น หลานชายจึงต้องคอยดูแลยายอย่างดี คอยซื้อข้าว จับปลามาให้เสมอๆ ทุกครั้งที่ป่วยหรืออยากจะไปไหนมาไหน หลานชายจะทำหน้าที่เป็นผู้พาไป เพราะยายเดินไกลๆ ไม่ได้

สำหรับค่าใช้จ่ายนั้น แต่ละเดือนจะจ่ายค่าน้ำค่าไฟประมาณ 200-300 บาท ค่าอาหารอย่างต่ำเดือนละ 1,000 บาท และให้ค่าขนมหลานไปโรงเรียนวันละ 20 บาท ส่วนค่าเล่าเรียนของหลานนั้นนอกจากเรียนฟรีตามนโยบายรัฐแล้วยังได้ทุนเรียนฟรีของโรงเรียนด้วย จึงไม่มีภาระด้านการศึกษา

“ใช้ชีวิตลำบากเพราะสุขภาพไม่เต็มร้อย คนหนึ่งตาบอด คนหนึ่งขาหัก ต่างคนต่างป่วยคนละอย่าง โชคดีที่นักสังคมสงเคราะห์มาช่วยสอนทักษะการใช้ชีวิตขณะตาบอดให้ จึงทำให้ใช้ชีวิตได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ยังอยากให้รัฐเพิ่มเบี้ยเลี้ยงผู้เฒ่าให้ด้วย เพราะหากลูกไม่ส่งเงินให้จะเอาเงินที่ไหนใช้จ่าย บมีข้าวกิน บมีเงินใช้ อยู่ไม่ได้” นายสมรกล่าว

ที่มา: บทสัมภาษณ์จากไทยพับลิก้า, 2558

เครดิตภาพ นายศิระวิชญ์ สิทธิพันธ์
รางวัลชุมชนยอดเยี่ยมประเภทนักเรียนนักศึกษา จากโครงการประกวดภาพถ่าย "ทุกการเกิดมีความหมาย"
ลิขสิทธิ์ UNFPA Thailand

6

ครัวเรือนอยู่คนเดียว

ครัวเรือนอยู่คนเดียว เป็นลักษณะการอยู่อาศัยที่บุคคลไม่ได้อาศัยอยู่ร่วมกับผู้อื่น จัดหาอาหารการกิน หรือปัจจัยพื้นฐานสำคัญอื่นๆ เพื่อการดำรงชีวิตด้วยตนเอง

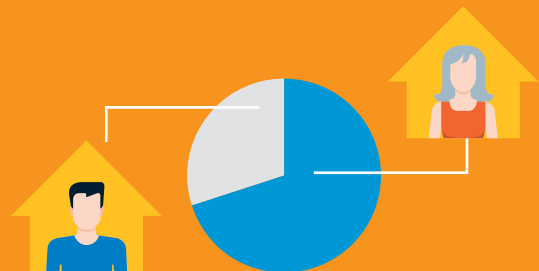
แม้ว่าครัวเรือนอยู่คนเดียวจะไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ แต่ก็เป็นประเภทของครัวเรือนที่พบว่ามีเพิ่มขึ้นสูงที่สุดในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา ทั้งนี้ ครัวเรือนอยู่คนเดียวทั่วโลกเพิ่มขึ้นจาก 153 ล้านครัวเรือนเมื่อปี พ.ศ. 2539 เป็น 277 ล้านครัวเรือนในปี พ.ศ. 2554 แม้ว่าตัวเลขนี้มีแนวโน้มรายงานต่ำกว่าความเป็นจริงก็ตาม แนวโน้มเช่นนี้ยังเกิดขึ้นในประเทศไทยด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เขตเมือง ในทุกเพศและทุกกลุ่มอายุ โดยจะพบในกลุ่มผู้มีงานทำมากกว่าผู้ว่างงาน และในกลุ่มผู้มีการศึกษาสูงมากกว่าผู้มีการศึกษาน้อย

การอยู่อาศัยโดยลำพังย่อมมีผลกระทบบางประการ กล่าวคือ มีแนวโน้มว่าแรงสนับสนุนด้านจิตใจและอารมณ์จะมีน้อยลง ในขณะที่ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต ค่าใช้จ่ายทางสังคม และค่าใช้จ่ายในด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานมีมากขึ้น เนื่องจากมีความจำเป็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับที่

นิยามครัวเรือนอยู่คนเดียว

การอยู่อาศัยเพียงคนเดียวในครัวเรือน โดยไม่มีบุคคลอื่น
อาศัยร่วมด้วย

แนวโน้มครัวเรือนอยู่คนเดียว

- ทั่วโลกมีคนอยู่คนเดียวเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในยุโรป
- ประเทศไทยอยู่คนเดียวเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบัน 2.7 ล้านคนกำลังอยู่คนเดียว และจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ
- เพิ่มจาก 6 % ของครัวเรือนทั้งหมดในปี 2530 เป็น 14% ในปี 2556
- เพิ่มจาก 0.7 ล้านครัวเรือนในปี 2530 เป็น 2.7 ล้านครัวเรือนในปี 2556
- อีก 20 ปีข้างหน้าคาดว่า 1 ใน 5 ของครัวเรือนทั้งหมดเป็นครัวเรือนอยู่คนเดียว

โฉมหน้าครัวเรือนอยู่คนเดียว

- ส่วนใหญ่ (75.4%) เป็นวัยแรงงานอายุ 15-59 ปี
- โดยรวมครัวเรือนอยู่คนเดียวเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย
- วัยแรงงานที่อยู่คนเดียวเป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิงเล็กน้อย แต่วัยสูงอายุที่อยู่คนเดียวเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชายเกือบเท่าตัว

แรงผลักดันของการอยู่คนเดียว

สมัครใจ

- ต้องการเป็นอิสระ
  - ย้ายถิ่นฐานเพราะการงาน
  - การเงินพร้อม
  - ที่อยู่อาศัยพร้อม
  - สุขภาพแข็งแรง
  - มีเครือข่ายทางสังคมที่พึ่งพาอาศัยได้
-

ไม่สมัครใจ

- หย่า แยกกันอยู่ หรือเป็นหม้าย
  - ไม่มีบุตร หรือบุตรย้ายออก
  - ขาดคนอาศัยร่วมด้วย
-

ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น

- ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตเพิ่มขึ้น ประสบปัญหาทางการเงิน
  - มีแนวโน้มขาดแรงสนับสนุนด้านจิตใจ อ่างว้าง โดดเดี่ยว โดยเฉพาะผู้สูงอายุ
-

ความต้องการที่เปลี่ยนไป ด้านที่อยู่อาศัย

- ขนาดที่อยู่อาศัยที่มีเนื้อที่น้อยลง และรองรับเครือข่ายสนับสนุนทางสังคมและกิจกรรมสันทนาการมากขึ้น
-

อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น แม้ว่าที่อยู่อาศัยนั้นอาจมีขนาดเล็กก็ตาม อีกทั้งยังต้องการระบบช่วยเหลือ และสนับสนุนที่จัดให้โดยหน่วยงานต่างๆ แทนที่จะเป็นจากสมาชิกในครอบครัว ประชากรในครัวเรือนอยู่คนเดียวนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ไม่มีบุตร เพราะบุคคลเหล่านี้อาจมีบุตรวัยผู้ใหญ่ที่ย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่อื่น อย่างไรก็ตาม ประชากรที่อาศัยในครัวเรือนอยู่คนเดียวจำนวนไม่น้อยเป็นผู้ไม่มีบุตร และอาจมีความต้องการความช่วยเหลือและการสนับสนุนด้านต่างๆ มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุที่อยู่เพียงลำพัง

เป็นที่แน่ชัดว่าแนวโน้มของการอาศัยอยู่ตามลำพังนี้ต้องการการตอบสนองเชิงนโยบายที่หลากหลายในหลายระดับ เพื่อส่งเสริมให้ประชากรที่อาศัยในครัวเรือนอยู่คนเดียวนี้สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของสังคมไทย

เนื่องจากการเก็บข้อมูลครัวเรือนอยู่คนเดียวในประเทศไทยนั้นยังมีอยู่ไม่มาก จึงยังจำเป็นต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชากรในกลุ่มนี้ได้อย่างลึกซึ้ง เนื้อหาในบทนี้พยายามอธิบายแง่มุมต่างๆ ของครัวเรือนอยู่คนเดียว ทั้งในระดับโลก ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และระดับจังหวัด โดยให้ข้อมูลเชิงลึกเพื่ออธิบายถึงสาเหตุของการอยู่คนเดียว ทั้งยังวิเคราะห์คุณลักษณะของครัวเรือนอยู่คนเดียว และพิจารณาผลกระทบจากการใช้ชีวิตตามลำพังที่อาจมีต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตของบุคคล ตลอดจนชุมชนและสังคมโดยรวม

6.1 แนวโน้มในระดับโลก

สถิติครัวเรือนอยู่คนเดียวที่มีแนวโน้มสูงขึ้นนี้มีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและมาตรฐานการครองชีพ ในกลุ่มประเทศสมาชิก OECD นั้น สถิติจากข้อมูลล่าสุดแสดงให้เห็นว่า ประเทศนอร์เวย์และฟินแลนด์มีสัดส่วนครัวเรือนอยู่คนเดียวสูงสุด คิดเป็นร้อยละ 37 ตามมาด้วยเดนมาร์ก (ร้อยละ 36) เยอรมนี (ร้อยละ 35) เนเธอร์แลนด์ (ร้อยละ 33) ฝรั่งเศส (ร้อยละ 31) สหราชอาณาจักร (ร้อยละ 30) และสหรัฐอเมริกา (ร้อยละ 27) และมีค่าเฉลี่ยของกลุ่มประเทศสมาชิก OECD ที่ร้อยละ 27 (OECD, 2014)

จากข้อมูลการคาดประมาณสัดส่วนของครัวเรือนอยู่คนเดียวในประเทศอุตสาหกรรม ตัวเลขของกลุ่มประเทศสมาชิก OECD ในช่วงปี พ.ศ. 2543 - 2568/2573 แสดงให้เห็นว่าฝรั่งเศสเป็นประเทศที่มีสัดส่วนครัวเรือนอยู่คนเดียวสูงที่สุด (คิดเป็นร้อยละ 75 ของครัวเรือนทั้งหมด) ตามมาด้วยนิวซีแลนด์และอังกฤษ ที่สูงถึงร้อยละ 71 และ 60 ตามลำดับ สำหรับประเทศในเอเชีย นั้น เกาหลีใต้และญี่ปุ่นจะมีตัวเลขเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 43 และ 26 ตามลำดับ กล่าวอีกนัยหนึ่ง

นี่เป็นแนวโน้มที่ดูเหมือนจะเกิดขึ้นพร้อมกับการขยายเขตเมืองที่เพิ่มมากขึ้น การศึกษาที่สูงขึ้น ความมั่งคั่งที่เพิ่มขึ้น และบรรทัดฐานทางสังคมที่มีความเสรีมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดทางเลือกรูปแบบการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนไปจากความคาดหวังทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมในการสร้างและทำนุบำรุงครอบครัว (OECD, 2014)

6.2 แนวโน้มในระดับภูมิภาค

จากการวิเคราะห์ห่อภิมานเปรียบเทียบข้อมูลการสำรวจสำมะโนประชากรและเคหะของแต่ละประเทศนั้น มีข้อสังเกตที่พบได้ทั่วทวีปเอเชียและโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ว่ามีแนวโน้มของครัวเรือนอยู่คนเดียวเพิ่มสูงขึ้น แม้ว่าจะน้อยกว่าประเทศส่วนใหญ่ในกลุ่มประเทศสมาชิก OECD ก็ตาม (Jean Yeung & Ka-Lok Cheung, 2015) โดยอาจเป็นไปได้ที่ประเทศที่มีการพัฒนามากที่สุดในเอเชีย เช่นใน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และไต้หวัน จะเป็นประเทศที่มีสัดส่วนครัวเรือนอยู่คนเดียวสูงสุด (ร้อยละ 32.4 ร้อยละ 23.9 และร้อยละ 22 ตามลำดับ) ส่วนฟิลิปปินส์ มาเลเซีย และเวียดนามนั้นล้วนแต่มีอัตราครัวเรือนอยู่คนเดียวต่ำกว่าร้อยละ 10 ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ทั้งนี้ยังมีข้อมูลแสดงให้เห็นว่าลักษณะของประชากรที่เลือกอยู่อาศัยเพียงลำพังนั้นมีความแตกต่างกันมาก ซึ่งหมายความว่าประชากรที่เลือกวิถีชีวิตรูปแบบนี้ไม่ได้มีลักษณะจำเพาะเจาะจงอย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ สัดส่วนของผู้ที่อาศัยอยู่ตามลำพังที่เป็นหม้ายนั้นมีขนาดใหญ่มาก เช่นในประเทศเวียดนาม ข้อมูลจากปี พ.ศ. 2552 ระบุว่าร้อยละ 17 ของผู้ที่เป็นหม้ายนั้นอาศัยอยู่โดยลำพัง ทั้งๆ ที่โดยวัฒนธรรมแล้วผู้เป็นหม้ายอาศัยควรอยู่กับสมาชิกในครอบครัว (Guilmoto and de Loenzien, 2015) อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนอยู่คนเดียวจำนวนมากเป็นประชากรวัยผู้ใหญ่ตอนต้นที่อาศัยในเขตเมืองที่เลือกใช้ชีวิตตามเพียงลำพัง อันเป็นผลมาจากการชะลอหรือการลดลงของการสมรส การหย่าที่เพิ่มขึ้น และการโยกย้ายตำแหน่งที่อยู่ที่เพิ่มขึ้น

6.3 แนวโน้มในประเทศไทย

ข้อมูลจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรไทยรายงานว่า สถิติครัวเรือนอยู่คนเดียวมีสัดส่วนเพิ่มสูงขึ้นจากร้อยละ 6 เมื่อปี พ.ศ. 2530 เป็นร้อยละ 14 ในปี พ.ศ. 2556 โดยเพิ่มจาก 0.7 ล้านครัวเรือนเป็น 2.7 ล้านครัวเรือน และแนวโน้มการเพิ่มขึ้นนี้คาดว่าจะยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่องโดยมีจำนวนครัวเรือนอยู่คนเดียวในเขตเมืองมากกว่าในพื้นที่ชนบท

เมื่อพิจารณาจากแนวโน้มนี้ก็จะคาดการณ์ได้ว่า จำนวนครัวเรือนอยู่คนเดียวในประเทศไทยจะยังคงเพิ่มขึ้นต่อไป และจะมีสัดส่วนเป็น 1 ใน 5 หรืออาจถึง 1 ใน 4 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดภายใน 20 ปีข้างหน้า อันเป็นผลมาจากการที่คนที่ไม่มียุติและคนโสดมีชีวิตยืนยาวขึ้น การที่คนรุ่นเยาว์จำนวนมากชะลอเวลาเริ่มต้นชีวิตคู่และครองโสดนานขึ้น อีกทั้งการที่ประชากรที่มีสถานะหย่าและหม้ายไม่อาศัยอยู่กับสมาชิกในครอบครัวอีกต่อไป

6.4 ใครคือผู้ที่อาศัยในครัวเรือนอยู่คนเดียว?

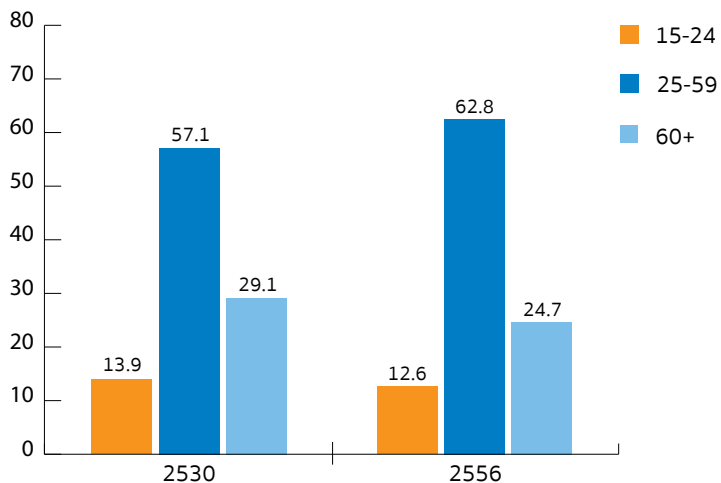
ในประเทศไทยนั้น กว่าครึ่งหนึ่งของผู้ที่อาศัยในครัวเรือนอยู่คนเดียวคือประชากรวัยแรงงาน (แผนภูมิ 6.1) และเกินครึ่งหนึ่งเล็กน้อยของครัวเรือนรูปแบบนี้เป็นประชากรหญิง และมีแนวโน้มเป็นเช่นนี้ต่อไป อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเฉพาะกลุ่มวัยแรงงาน (อายุ 15-59 ปี) พบว่าครัวเรือนอยู่คนเดียวมีสัดส่วนของประชากรชายมากกว่าประชากรหญิงเล็กน้อย (แผนภูมิ 6.2) ส่วนข้อมูลของประชากรวัยชราอายุ 60 ปีขึ้นไปที่อยู่คนเดียวนั้นแสดงให้เห็นว่ามีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงระหว่างชายกับหญิง โดยผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังร้อยละ 65.8 เป็นผู้หญิง (แผนภูมิ 6.3) แนวโน้มดังกล่าวนี้จะน่าจะอธิบายได้จากการมีอายุยืนยาวขึ้นของผู้หญิงที่ไม่เคยสมรส หรือที่มีสถานะหย่าและหม้ายแล้วใช้ชีวิตตามเพียงลำพังในวัยชรา เมื่อพิจารณาจากกลุ่มผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปที่อยู่คนเดียวโดยลำพังนั้นกว่าครึ่งหนึ่ง มีอายุ 70 ปีขึ้นไป (ตาราง 6.1)

เมื่อพิจารณาการอยู่อาศัยเพียงลำพังกับระดับการศึกษานั้นพบว่ามีความแตกต่างทางเพศสภาพที่น่าสนใจ กล่าวคือ ในกลุ่มคนอยู่คนเดียวที่มีการศึกษาสูงนั้นมีสัดส่วนของผู้หญิงวัยแรงงานอายุ 15-59 ปีมากกว่าอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับการที่มีประชากรหญิงที่มีการศึกษาสูงอาศัยอยู่คนเดียวมากขึ้น ในทางกลับกัน ในกลุ่มคนอยู่คนเดียวที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาชั้นต้นพบว่ามีสัดส่วนของประชากรชายมากกว่า (แผนภูมิ 6.4) ส่วนประชากรหญิงที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า ก็มักจะเป็นสตรีสูงอายุซึ่งเมื่อครั้งยังเยาว์วัยไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเหมือนอย่างในปัจจุบัน และการที่ประชากรชายจำนวนมากมีการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาชั้นต้น อาจสะท้อนให้เห็นตัวเลขของผู้ย้ายถิ่นในกลุ่มแรงงานไร้ฝีมือหรือวิชาชีพที่ใช้ทักษะต่ำ

ทั้งนี้ ส่วนใหญ่ของประชากรทั้งชายและหญิงที่อาศัยในครัวเรือนอยู่คนเดียวเป็นผู้มีงานทำ (ชายร้อยละ 75.8 และหญิงร้อยละ 68.1) และในกลุ่มผู้มีงานทำนั้น กว่าครึ่งหนึ่งทำงานในภาคบริการ (แผนภูมิ 6.5)

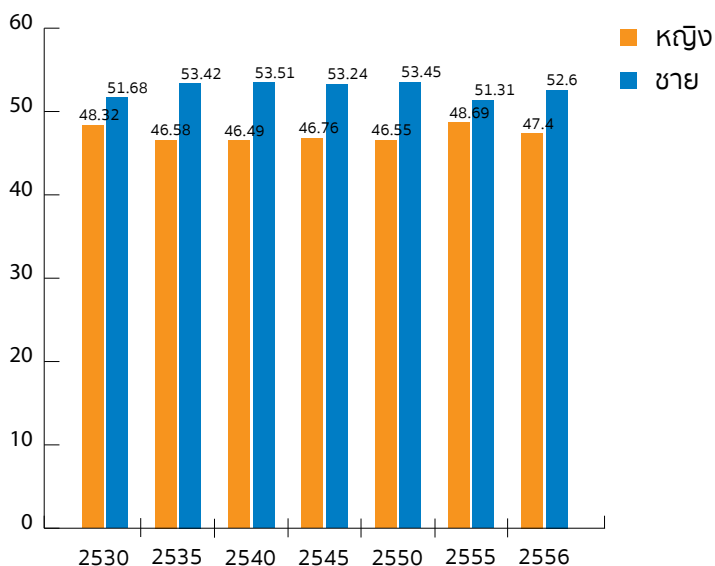
**แผนภูมิ 6.1 ร้อยละของครัวเรือน
อยู่คนเดียวจำแนกตามอายุ พ.ศ.
2556**

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการ
ทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ.
2556

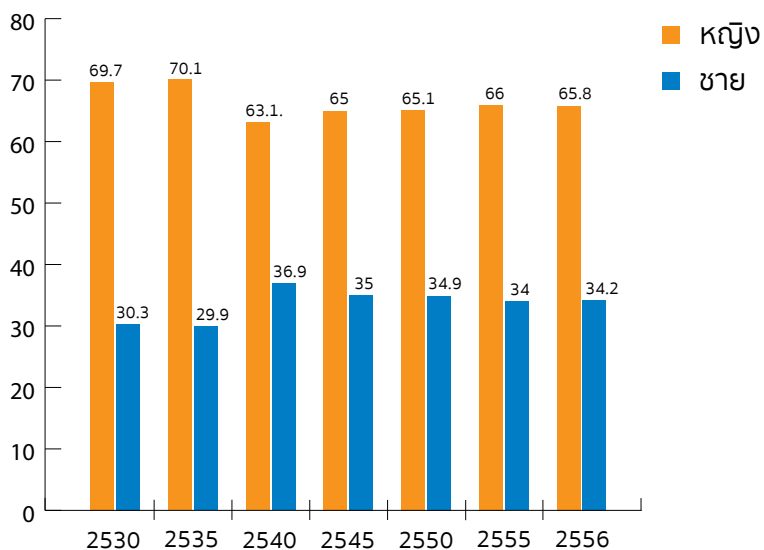
**แผนภูมิ 6.2 ร้อยละของครัวเรือน
อยู่คนเดียวอายุ 15-59 ปี จำแนก
ตามเพศ พ.ศ. 2530-2556**

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการ
ทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ.
2530-2556

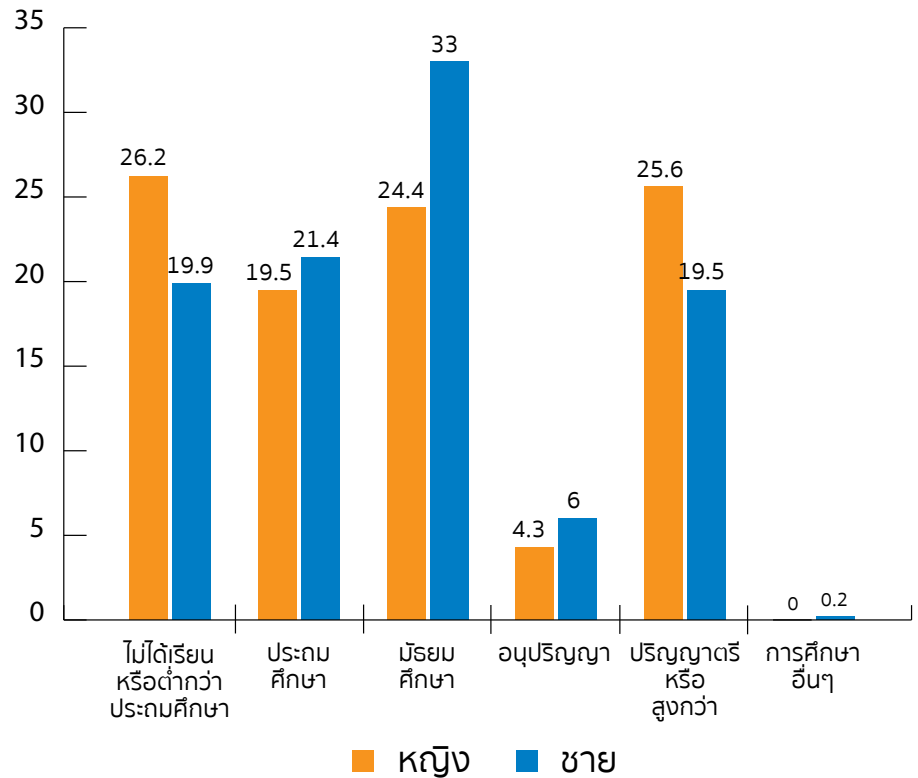
**แผนภูมิ 6.3 ร้อยละ ของครัว
เรือนอยู่คนเดียวอายุ 60 ปีขึ้นไป
จำแนกตามเพศ พ.ศ. 2530-
2556**

ที่มา: สสช., การสำรวจภาวะการ
ทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ.
2530-2556

**แผนภูมิ 6.4: ร้อยละของครัวเรือน
อยู่คนเดียวอายุ 25-59 ปี จำแนก
ตามระดับการศึกษา พ.ศ. 2556**

ที่มา: สสช., ประมวลผลจากการสำรวจ
ภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส
ที่ 3 พ.ศ. 2556

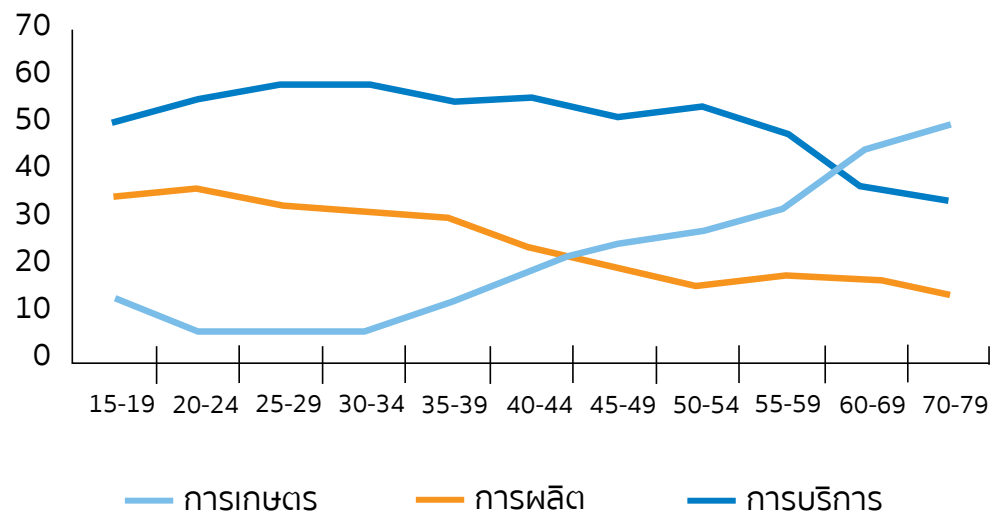
**ตาราง 6.1 ร้อยละของครัวเรือน
อยู่คนเดียวที่เป็นผู้สูงอายุจำแนก
ตามอายุและเพศ พ.ศ. 2556**

ที่มา: สสช., ประมวลผลจากการสำรวจ
ภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส
ที่ 3 พ.ศ. 2556

อายุ	เพศชาย	เพศหญิง	รวม
60-69	17.5	30.3	47.8
70-79	12.2	23.2	35.4
80+	5.6	11.2	16.8
รวม	35.3	64.7	100.0

**แผนภูมิ 6.5 ร้อยละของภาคการ
ทำงานของครัวเรือนอยู่คนเดียว
พ.ศ. 2556**

ที่มา: สสช., ประมวลผลจากการสำรวจ
ภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส
ที่ 3 พ.ศ. 2556

6.5 เหตุใดจึงอยู่คนเดียว?

นักวิจัยทั่วโลกพยายามทำความเข้าใจว่าทำไมผู้คนจึงอาศัยอยู่เพียงลำพัง ทั้งโดยสมัครใจหรือไม่สมัครใจก็ตาม โดยพบว่าเหตุผลนั้นอาจเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ เช่น พลวัตประชากร สถานะทางเศรษฐกิจ และบริบททางสังคม ตลอดจนทัศนคติของสังคมที่มีต่อการอยู่คนเดียว ในขณะที่อายุแรกสมรสเพิ่มขึ้น คนที่สมรสมีจำนวนน้อยลง อัตราการหย่าร้างสูงขึ้น อีกทั้งจำนวนคนที่ไม่มีบุตรที่เพิ่มขึ้น ตลอดจนส่วนต่างของอายุขัยระหว่างหญิงและชาย ด้วยเหตุเหล่านี้จึงส่งผลให้ผู้คนจำนวนหนึ่งมีช่วงเวลาที่ต้องใช้ชีวิตอยู่เพียงลำพังเป็นระยะเวลาสั้นบ้างยาวบ้าง นอกจากนี้บางคนยังอาจตัดสินใจอยู่คนเดียว ไม่ว่าจะถูกสถานการณ์บังคับ หรือขาดโอกาส หรือเป็นเพราะพอใจที่จะอยู่คนเดียวมากกว่า

ในขณะที่ปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวมีบทบาททำให้เกิดแนวโน้มเช่นนี้ในประเทศไทย แต่ก็ถูกต้านทานไว้ด้วยความคาดหวังต่างๆ ทางวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น พ่อแม่และบุตรไม่ได้คาดหวังว่าบุตรจะต้องออกไปอยู่ตามลำพังทันทีหลังเรียนจบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย การอยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยา ก่อนสมรสยังถือเป็นเรื่องต้องห้าม และยังมี ความคาดหวังโดยทั่วไปว่าพ่อแม่วัยชราในที่สุดแล้วจะต้องอาศัยอยู่กับลูกหลานของตน การเปลี่ยนแปลงบรรทัดฐานเหล่านี้ยังไม่ได้เป็นหัวข้อที่มีการศึกษาอย่างครอบคลุมในประเทศไทย จึงทำให้รายละเอียดและแรงจูงใจของการอยู่โดยลำพังยังไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดอยู่มาก

ปัจจัยของการอยู่อาศัยในแต่ละรูปแบบนั้นแปรเปลี่ยนไปตามอายุและสถานการณ์ ตามปกติเด็กมักจะอาศัยอยู่กับผู้ดูแล และในที่สุดอาจจะออกไปอาศัยอยู่ตามลำพังหรือยังคงอาศัยอยู่กับผู้ดูแลต่อไปด้วยเหตุผลต่างๆ เช่น เพื่อเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น เพื่ออยู่กับคู่ของตน หรือเพื่อความ เป็นอิสระไม่พึ่งพิงใคร ส่วนผู้ที่สมรสหรือใช้ชีวิตร่วมกับคู่ฉันสามีภรรยาอาจเผชิญกับการสิ้นสุดสัมพันธภาพและต้องอยู่อาศัยตามลำพัง การย้ายถิ่นและโอกาสในการทำงานที่จำกัดก็อาจบีบบังคับให้ผู้ที่ย้ายถิ่นไปยังเขตเมืองต้องอยู่อาศัยตามลำพังได้เช่นกัน และสำหรับคนที่มีคู่และมีอายุมากแล้วอาจเลือกใช้ชีวิตตามลำพังเพราะตนเองมีความสามารถทางการเงิน หรืออาจเป็นเพราะการหย่าร้าง แยกกันอยู่ หรือกลายเป็นหม้าย การอยู่อาศัยอย่างอิสระตามลำพังอาจเป็นทางเลือกสำหรับผู้สูงอายุที่มีเครือข่ายสนับสนุนที่เข้มแข็ง มีสุขภาพดี และมีความมั่นคงทางการเงิน ตาราง 6.2 แสดงภาพรวมของแรงผลักดันต่างๆ ที่อาจจะบีบให้บางคนต้องใช้ชีวิตเพียงลำพังทั้งโดยสมัครใจและไม่สมัครใจ

ตาราง 6.2 แรงผลักดันสู่การใช้ชีวิตโดยไม่พึ่งพิงตามลำพัง จำแนกตามอายุและลักษณะการอยู่อาศัย

ที่มา: Bennett, J. and Dixon, M. (2006)

สถานะครัวเรือน/อายุ	ปัจจัย "โดยสมัครใจ"	ปัจจัย "โดยไม่สมัครใจ"
อาศัยอยู่ในบ้านพ่อแม่/ วัยเด็กและวัยรุ่นสาว	ต้องการย้ายออกจากบ้านพ่อแม่ เป็นอิสระมากขึ้น คำนิยม ความบังเอิญ	ย้ายออกจากบ้านพ่อแม่
อยู่กับเงินบำนาญ/วัยหนุ่มสาว	ความบังเอิญ	สิ้นสุดสัมพันธภาพ
อยู่กับเงินบำนาญ/วัยผู้ใหญ่	เป็นอิสระมากขึ้น คำนิยม การเปลี่ยนอาชีพ ความพร้อมด้านที่อยู่อาศัย	สิ้นสุดสัมพันธภาพ บุตรย้ายออกจากบ้าน ขาดคนมาอาศัยร่วมด้วย
อยู่กับเงินบำนาญ/ผู้สูงอายุ	เครือข่ายสนับสนุนที่เข้มแข็ง มีสุขภาพแข็งแรง	สูญเสียบุคคลที่รักจากการเสียชีวิต บุตรย้ายออกจากบ้าน

ผู้ที่ใช้ชีวิตโดยลำพังเป็นอิสระไม่พึ่งพิงใครนั้นสามารถแบ่งออกเป็นประเภทย่อยได้อีก ได้แก่ ผู้ที่เลือกที่จะไม่สมรส ผู้ที่สมรสแล้วแต่อยู่คนเดียว คู่สามีภรรยาที่มีสัมพันธภาพมั่นคงแต่อาศัยอยู่ในครัวเรือนซึ่งแยกกันคนละแห่ง ผู้ที่มี "สัมพันธภาพแบบคู่รักแต่ไม่ได้อาศัยอยู่ร่วมกัน (visiting relationship)" และผู้ที่มีสถานะหย่า แยกกันอยู่ และหม้าย

ทั้งนี้ มีเหตุปัจจัยใดบ้างที่กระตุ้นให้เกิดการตัดสินใจไม่แต่งงานหรือเลือกใช้ชีวิตโดยไม่มีคู่ครองอย่างถาวร สังคมไทยนั้นก็เช่นเดียวกับสังคมอื่นๆ ที่ต่างก็คาดหวังว่าทุกคนคงจะได้พบกับคู่ครองเมื่อถึงเวลาใดเวลาหนึ่งในชีวิต กระนั้นก็ตาม สถิติได้แสดงให้เห็นแล้วว่าในกลุ่มอายุ 15-49 ปีนั้น ผู้ชายร้อยละ 29 และผู้หญิงร้อยละ 32 ไม่เคยสมรส (UNFPA, 2011) และถึงแม้อายุเฉลี่ยเมื่อแรกสมรสในปัจจุบันของผู้หญิงคือ 24 ปี และของฝ่ายชายคือ 28 ปีนั้น อายุขั้นต่ำตามกฎหมายที่หญิงชายสามารถสมรสอยู่กันด้วยกันนั้นเริ่มตั้งแต่มียังมีอายุเพียง 17 ปีบริบูรณ์

แม้ว่ายังหาข้อสรุปไม่ได้ แต่ก็มีหลักฐานโดยคำบอกเล่าอยู่พอสมควรที่ชี้ให้เห็นว่า วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปและระดับการศึกษาที่สูงขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งของผู้หญิงไทย คือต้นเหตุที่ทำให้มีประชากรอยู่คนเดียวมากขึ้น พ่อแม่และเครือญาติไม่ได้จัดแจงหรือบงการให้บุตรหลานต้องแต่งงานแบบในอดีตที่ผ่านมาอีกต่อไป อีกทั้งไม่ได้มีความคาดหวังว่าผู้หญิงจะต้องคอยเป็นฝ่ายรับในการเลือกคู่เช่นที่ผ่านมาในอดีต ความแตกต่างด้านวุฒิการศึกษาของชายและหญิงที่กำลังเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ก็นับเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งด้วยเช่นกัน แม้ว่าจะมีความพยายามส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศมานานหลายทศวรรษ แต่ก็มีผู้หญิงเป็นส่วนน้อยที่จะยอมรับการแต่งงานกับผู้ชายที่มีการศึกษาน้อยกว่าตนเองได้ ในขณะที่ผู้ชายยังคงยอมรับการแต่งงานกับผู้หญิงที่มีการศึกษาน้อยกว่าตนเอง

ผู้หญิงจำนวนมากที่ไม่สามารถหาคู่ที่เหมาะสมได้จึงยอมเลือกละทิ้งการครองคู่ไปโดยสิ้นเชิง ยิ่งไปกว่านั้นแล้ว ประมาณ 1 ใน 3 ของการสมรสในประเทศไทยจบลงด้วยการหย่าร้าง ดังได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2

แม้ว่าการใช้ชีวิตเป็นอิสระเพียงลำพังอาจนำไปสู่ความรู้สึกอ้างว้างหรือโดดเดี่ยว ผู้ที่อาศัยอยู่คนเดียวจำนวนมากก็รายงานว่าตนเองไม่ได้รู้สึกโดดเดี่ยวแต่อย่างใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ไม่เคยมีสัมพันธภาพถาวรกล่าวว่า ตนเองมีความรู้สึกโดดเดี่ยวน้อยกว่ากลุ่มที่เป็นคู่สามีภรรยา ผู้ที่มีสถานะหม้ายหรือแยกกันอยู่ หรือผู้ที่มีคู่อริหรือเพื่อนสนิท นอกจากนี้ยังกล่าวอีกว่าตนเองให้คุณค่ากับความเป็นส่วนตัว และเลือกที่จะไม่อยู่กับผู้อื่น แม้ว่าการอาศัยอยู่กับผู้อื่นแทนการอยู่ตามลำพังอาจช่วยลดค่าใช้จ่ายลงได้ก็ตาม บางคนสบายใจกับการอยู่คนเดียว และเลือกที่จะอยู่เช่นนี้ต่อไป

นอกจากนั้น ยังมีแนวโน้มว่าผู้ที่อยู่คนเดียวมักใช้เวลาไปกับกิจกรรมทางสังคม การพบปะสังสรรค์กับเพื่อนฝูง และกิจกรรมจิตอาสามากกว่าคนกลุ่มอื่น ดังนั้นจึงสามารถสร้างเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพเข้มแข็งสำหรับการสนับสนุนทางสังคมได้ ทำให้รู้สึกว่าคุณสามารถพึ่งพาอาศัยเพื่อนในกลุ่มได้ยามต้องการ ยิ่งไปกว่านั้น ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารยังช่วยให้ผู้ที่อยู่ตามลำพังไม่รู้สึกอ้างว้างโดดเดี่ยวอีกด้วย (Klinenberg, 2012)

• ความอ้างว้างโดดเดี่ยวและความรู้สึกถูกทอดทิ้ง

สังคมตะวันตกมีเรื่องราวของการทอดทิ้งคนชราปรากฏอยู่ทั่วทุกหัวระแหง ซึ่งมักจะมีสาเหตุจากความสัมพันธ์ในครอบครัวที่เลื่อมคลายและความไม่สะดวกของการมีคนสามารถช่วยเหลืออาศัยอยู่ด้วยกัน แม้ที่พักอาศัยเฉพาะสำหรับคนวัยหลังเกษียณจะไม่ใช่ประเพณีดั้งเดิมในสังคมไทย แต่ปรากฏการณ์ที่ผู้สูงอายุลงเอยด้วยการอยู่คนเดียวมีเพิ่มมากขึ้น และในขณะที่ผู้สูงอายุในสังคมตะวันตกคาดว่าสักวันหนึ่งตนเองอาจจะต้องย้ายไปอยู่ที่บ้านพักสำหรับคนชรา กลุ่มผู้สูงอายุชาวไทยกลับไม่ได้คาดหมายเช่นนั้น ผู้สูงอายุไทยมีความพร้อมสำหรับการอยู่ตามลำพำน้อยมากทั้งด้านจิตใจอารมณ์และด้านสังคม เนื่องจากยังไม่มีโครงสร้างอื่นใดรองรับนอกเหนือจากการอยู่อาศัยแบบครอบครัวขยาย

ทั้งนี้ ภาวะซึมเศร้า ซึ่งติดอันดับสูงสุดของความผิดปกติทางจิตในประเทศไทย ค่อนข้างจะเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับผู้สูงอายุ จากการศึกษาคนชราจำนวน 1,713 ราย พบว่าร้อยละ 12.2 มีอาการที่บ่งบอกถึงภาวะซึมเศร้า (Thongtang, et al., 2002) การศึกษาอื่นๆ ได้รายงานว่ามีอัตราสูงถึงร้อยละ 25 (นิพนธ์ ดารารุฒิมมาประภรณ์, 2549) และจากการศึกษาผู้สูงอายุ 113

คนที่อาศัยอยู่ในสถานรับเลี้ยงคนชราระยะยาว พบว่าร้อยละ 23.5 มีอาการโรคซึมเศร้าระดับสูง และร้อยละ 32.5 แสดงแนวโน้มการฆ่าตัวตายตั้งแต่ระดับต่ำ (ร้อยละ 22.7) ไปจนถึงขั้นรุนแรง (ร้อยละ 1.2) (Wongpakaran and Wongpakaran, 2012) ข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2554 สนับสนุนผลการศึกษาดังกล่าวนี้นี้ โดยพบว่าจากการสำรวจสุขภาพจิต เกือบ 1 ใน 5 ของผู้สูงอายุมีคะแนนต่ำกว่าค่าเฉลี่ย โดยมีสุขภาพจิตลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น และการอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมชนบท (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2555)

ทั้งนี้ยังไม่อาจสรุปแน่ชัดได้ว่า ผลลัพธ์เชิงลบด้านสุขภาพจิตเหล่านี้ เป็นผลมาจากการใช้ชีวิตอยู่ตามลำพังหรือไม่ แต่การศึกษาเหล่านี้ก็ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า กลุ่มผู้สูงอายุเป็นจำนวนมากมีผลลัพธ์ด้านสุขภาพจิตไม่ดี และเป็นไปได้ว่าผลลัพธ์ที่ไม่ดีดังกล่าวเป็นผลหรือส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งและอยู่คนเดียว นอกจากนี้ผลลัพธ์เชิงลบด้านสุขภาพจิตยังมีความสัมพันธ์กับสุขภาพร่างกายในระดับสูงอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรคที่เกิดจากความเสื่อมสภาพ การที่ประชากรสูงอายุมิแนวโน้มจะเกิดโรคภัยไข้เจ็บระยะยาวโดยไม่มีระบบรองรับหรือมีการเงินเพียงพอสำหรับการรักษานั้น จึงเป็นสิ่งกระตุ้นให้ทั้งรัฐบาลและประชาชนควรให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ ประชากรวัยเยาว์ก็อาจประสบกับผลลัพธ์เชิงลบด้านสุขภาพจิตโดยมีสาเหตุจากการอยู่อาศัยเพียงลำพังได้เช่นกัน การศึกษาในประเทศเกาหลีแสดงให้เห็นว่า ประชากรวัยหนุ่มสาวที่มีสถานะโสดในเขตเมืองที่อาศัยอยู่คนเดียววัน มีความพึงพอใจในชีวิตในระดับต่ำกว่ามาก เมื่อเปรียบเทียบกับคนวัยเดียวกันที่มีสถานะสมรส (Ho, 2015)

• ที่อยู่อาศัย

จำนวนครัวเรือนอยู่คนเดียวที่เพิ่มขึ้นนี้ เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความต้องการที่อยู่อาศัยและโครงสร้างพื้นฐาน กล่าวคือ ความต้องการที่อยู่อาศัยอาจจะน้อยลงในแง่พื้นที่ แต่อาจจะมีความต้องการเฉพาะรูปแบบอื่นๆ เพิ่มเติม เช่น สถานที่ซึ่งสามารถรองรับเครือข่ายสนับสนุนทางสังคมและกิจกรรมสันทนาการ และความต้องการด้านสิ่งจำเป็นพื้นฐานหรือสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ก็อาจลดลง เช่น ต้องอยู่ใกล้โรงเรียนหรือสนามเด็กเล่น เป็นต้น ความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ดึงดูดความสนใจของธุรกิจพัฒนาอสังหาริมทรัพย์รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัยก็เช่นกัน ซึ่งปัจจุบัน ทั้งภาครัฐและเอกชนโดยส่วนใหญ่ยังจัดเตรียมโครงสร้างพื้นฐานสำหรับครอบครัวที่มีสมาชิกหลายคนเท่านั้น จึงควรมีการเปลี่ยนแปลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับความต้องการของประชากรที่อยู่คนเดียวให้มากขึ้น โดยควรคำนึงถึงขนาดเฉลี่ยของคอนโดมิเนียมและบ้านพักที่สอดคล้องกับขนาดของครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปเมื่อเวลาผ่านไป

- **เศรษฐกิจกับครัวเรือนอยู่คนเดียว**

ปัจจัยการยังชีพของครัวเรือนอยู่คนเดียวนั้นส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับสถานะการจ้างงาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา กว่าร้อยละ 65 ของผู้ที่อาศัยในครัวเรือนอยู่คนเดียวเป็นประชากรวัยแรงงาน และสามารถทำงานหารายได้ ส่วนชายและหญิงที่อายุหลังวัยเกษียณในครัวเรือนอยู่คนเดียว นั้นมักไม่มีงานที่ก่อให้เกิดรายได้ จึงอาจต้องอาศัยเงินเบี้ยยังชีพสำหรับคนชราเป็นรายได้หลัก หรือความช่วยเหลือจากบุตรหลาน หรือเงินออมหากมีการเก็บเงินสะสม และบางคนอาจจำเป็นต้องทำงานเพื่อหาเลี้ยงตัวเอง

- **ปัญหาของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่เดี่ยว**

ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่คนเดียวเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 3.6 เป็นร้อยละ 8.7 ของผู้สูงอายุทั้งหมด ภายในระยะเวลา 20 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537-2557 (สสข., 2557) โดยหญิงสูงอายุที่อยู่คนเดียวมีมากกว่าชายสูงอายุ อีกทั้งยังมีการคาดประมาณว่าแนวโน้มนี้จะเพิ่มขึ้นอีก เนื่องจากอัตราการเจริญพันธุ์ยังคงลดลงอย่างต่อเนื่อง การสำรวจเดียวกันนี้เมื่อปี พ.ศ. 2550 พบว่า ผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวมีความรู้สึกอ้างว้างโดดเดี่ยว (ร้อยละ 53.8) ไม่มีใครคอยดูแลยามเจ็บไข้ได้ป่วย (ร้อยละ 26.3) และประสบปัญหาทางการเงินในการดำรงชีวิต (ร้อยละ 15.3)

- **ปัจจัยที่เกิดขึ้นจากประชากรรุ่นวัยเจนเนอเรชันวาย**

ครัวเรือนอยู่คนเดียวคือผลผลิตของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดระหว่างคนต่างรุ่นวัย ได้แก่ คนรุ่นวัยเจนเนอเรชันวายกับพ่อแม่รุ่นวัยเบบี้บูม ประชากรเจนเนอเรชันวายเป็นรุ่นวัยที่มีความรอบรู้เรื่องต่างๆ มากที่สุด ได้รับการศึกษาดีที่สุด และมีความสามารถทางเทคโนโลยีสูงสุด คนรุ่นวัยนี้จะไม่ค่อยเชื่อฟังตามขนบธรรมเนียมแบบดั้งเดิมมากนัก มักจะมีความเป็นปัจเจกสูง แสดงความคิดเห็นของตัวเองอย่างมีอิสระเสรีมาก ตลอดจนท้าทายความคาดหวังของผู้บังคับบัญชาและผู้มีอาวุโสกว่าอีกด้วย

ประชากรรุ่นวัยนี้มักจะพึ่งพาการเงินจากพ่อแม่เป็นเวลานานมาก เมื่อการเข้ารับการศึกษาในสาขาวิชาที่ตนสนใจยืดเยื้อออกไป การเริ่มต้นทำงานและเริ่มมีรายได้ก็ล่าช้าออกไปด้วย คนรุ่นวัยเจนเนอเรชันวายเป็นผู้ที่มีการตัดสินใจด้วยตัวเองอย่างอิสระ พยายามแสวงหา “รูปแบบการดำเนินชีวิตแบบไม่เร่งรีบ” ออกแบบตารางการดำเนินชีวิตของตัวเอง ต้องการสร้างสมดุลให้กับชีวิตส่วนตัวและการทำงานที่ตนยอมรับได้ และเป็นผู้กำหนดเองว่าเมื่อไหร่จึงจะมีคู่หรือมีบุตร คนรุ่นวัยนี้มักจะมีทัศนคติที่ชัดเจนในเรื่องเป้าหมายทางเศรษฐกิจของตนเองเสมอ คนที่อยู่

ในเจเนอเรชันวัยมีแนวโน้มมากขึ้นที่จะใช้ชีวิตอยู่ตามลำพังมีวิถีชีวิตแบบใหม่ที่แตกต่างไป
จากรุ่นพ่อแม่ของตนที่ผ่านมา

unaşu

ครัวเรือนอยู่คนเดียวในสังคมไทยกำลังมีเพิ่มมากขึ้น แม้จะไม่เด่นชัดเหมือนในประเทศอื่นๆ
ก็ตาม และแม้ว่าครัวเรือนอยู่คนเดียวอาจไม่ได้ส่งผลกระทบต่อระดับความยากจนใน
ช่วงแรกๆ แต่อาจส่งผลกระทบต่อที่สำคัญในระยะยาวทั้งในด้านความยากจนและสุขภาพจิต และ
แม้ว่าครัวเรือนอยู่คนเดียวจะให้ทางเลือกในมิติเศรษฐกิจให้คนวัยหนุ่มสาวสามารถเลือกที่อยู่
อาศัยและรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เข้ากับตนเอง แต่ก็อาจนำมาซึ่งผลกระทบต่อเชิงลบทั้งในด้าน
เศรษฐกิจ สังคม และจิตใจในอนาคตได้

จึงเป็นวาระที่เราควรทำความเข้าใจและให้ความสำคัญกับพลวัตทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง
อยู่ในปัจจุบัน และเตรียมความพร้อมด้านยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานเพื่อตอบสนอง
ประชากรสองรุ่นวัยที่พบว่าอาศัยอยู่ในครัวเรือนคนเดียวมากที่สุด นั่นก็คือ คนทำงานวัยหนุ่ม
สาวที่เป็นโสด และผู้สูงอายุ

เครดิตภาพ เสาวลักษณ์ ศักดิ์สิทธิ์
Saowalak Saksit Thaipublica.org

พ่อเฒ่าวัย 79 ปี จากอุบลราชธานี

“ตั้งแต่เมียตายจากไป อะไรๆ มันเหงาหงอยไปหมด แต่จะให้ตาทำยังไงได้ ย้ายไปอยู่กับลูกหลานนั่นหรือ? ไม่เอาหรอก ไม่อยากเป็นภาระของใครเขา ทุกวันนี้ตาก็ไม่ต้องทำอะไรเอง ข้าวปลาอาหาร ซักผ้า กวาดบ้าน ... ลูกหลานเขามาทำให้หมด นอกจากดูแลตัวเองแล้ว ตาก็เลี้ยงนกนี้แหละ พอได้ฟังเสียงมันร้องเพลง บางทีก็ฟังวิทยุ สถานตะกร้ากระบุงไปเรื่อย ไร่ขายแถวบ้านเรานี่แหละ สถานได้วันละใบสองใบ แล้วคนเขาก็จะมาซื้อใบละ 35 บาท ตอนนี้อาสาสมัครไม่คล่องเหมือนแต่ก่อนเลยไม่ทันขาย งานอื่นก็หนักไป ตาทำไม่ไหว เลิกทำนามาได้เป็น 10 กว่าปีแล้ว”

พ่อเฒ่าเป็นโรคต่อมลูกหมากโต ปวดเมื่อยตามร่างกาย จึงเดินลำบาก ตอนนั้นแก่หลังค่อมแล้ว แต่ยังพอปั่นจักรยานได้ตามทางเรียบๆ พอเจอถนนขรุขระ แก่ต้องลงจูงจักรยานจึงจะผ่านไปได้ พ่อเฒ่าได้รับเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและความพิการรวมเดือนละ 1,500 บาท แก่ใช้เงินจำนวนนี้เป็นค่าน้ำ ค่าไฟ และค่าบุหรี่

ที่มา: บทสัมภาษณ์จากไทยพับลิก้า, 2558

สาวโสดวัย 35 ปี จากกรุงเทพฯ

“บ้านเกิดฉันอยู่ที่ชุมพรค่ะ มีพี่น้องสามคน ฉันเป็นคนโต ได้ย้ายมาเรียนมัธยมที่เพชรบุรี แล้วก็มาเรียนต่อจนจบปริญญาตรีและทำงานที่กรุงเทพฯ ตอนนี้ก็เช่าหอพักอยู่ค่ะ

อยู่ตัวคนเดียวก็ไม่ได้ทำให้ฉันรู้สึกว่าจะไรเซดหายไปนะคะ เพราะว่าฉันต้องออกไปทำงานตามต่างจังหวัด ทำให้ชีวิตส่วนตัวไม่หิวหิวมีสีสันมากมายนัก เลยทำให้คบหาดูใจกับใครก็ยากเพราะไลฟ์สไตล์เราไม่ตรงกับคนอื่นเขา

ก็ไม่ได้อยากเป็นโสดหรอกนะคะ ยังรอว่าสักวันคงจะเจอคนที่เขาเข้าใจไลฟ์สไตล์เรา ตอนนี้ก็มีคนเข้ามาคุยบ้างนะคะ แต่หน้าที่การงานของฉันก็ไม่เอื้อให้มีครอบครัวได้เลยค่ะ ถ้าอยากจะทำครอบครัวจริงๆ แล้วละก็ ฉันคงต้องยอมเปลี่ยนงานนั่นแหละค่ะ”

ที่มา: บทสัมภาษณ์จากไทยพับลิก้า, 2558

หญิงโสดวัย 59 ปี จากสงขลา

“ฉันอยู่ที่คลองแดนมาตลอดทั้งชีวิตเลยละคะ มีพี่น้องอีก 4 คนที่บ้าน พี่ชายคนหนึ่ง พี่สาวอีกสาม ฉันเป็นลูกคนสุดท้องค่ะ พอเราโตขึ้นมา พี่ๆ เขาก็แต่งงานออกเรือน ไปอยู่ที่อื่นกันหมด เลยเหลือแต่เราอยู่เป็นโสดคอยดูแลพ่อแม่ พอพ่อแม่เสีย ก็เลยอยู่คนเดียวมาตลอด บ้านใกล้เรือนเคียงก็ญาติๆ กันทั้งนั้น

พี่ชายเขาแต่งงานแล้วก็มีลูกชายคนหนึ่ง พอเขาแยกทางกันกับเมีย ก็เลี้ยงลูกคนเดียวนะ พอพี่เขาเสียเราก็รับหลานมาเลี้ยง จนเด็กเขาโตแล้วก็ย้ายไปเรียนต่อในสงขลา เราก็เลยต้องอยู่คนเดียวตั้งแต่นั้นมา ฉันขายข้าวซ้อมมือในชุมชนคลองแดนเรานี่แหละ รายได้ก็ไม่คงที่หรอกค่ะ ค่าใช้จ่ายเดือนๆ หนึ่งก็ประมาณ 6,000 บาท ก็รวมภาษีสังคม เป็นค่าช่วยงานงานบวชงานศพอะไรพวกนั้นด้วย ถ้าเจ็บป่วยก็ใช้สิทธิหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ในยามฉุกเฉินก็จะติดต่อ อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) ให้มาช่วยบ้าง ฉันเองก็เตรียมตัวไว้ยามแก่เฒ่าบ้างแล้ว ตอนนี้ก็ทำประกันชีวิตไว้กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรกับทำประกันชีวิตกับกองทุนสวัสดิการชุมชนจ่ายวันละ 1 บาทไว้ด้วย ญาติๆ คนอื่นๆ เขาก็จ่ายวันละ 1 บาทกับกองทุนสวัสดิการชุมชนด้วยเหมือนกัน อีกสัก 5-6 ปี เราก็จะได้เงินคืนกันคนละประมาณ 15,000 บาท

อยู่คนเดียวก็ได้เหงาอะไรหรอก มีคนแวะมาคุยเป็นเพื่อนเยาะแยะเลยนะวันหนึ่งๆ ก็คุยเรื่องสัตว์เลี้ยงเหาะบ้าง เรื่องส่วนตัว เรื่องในชุมชนบ้าง อีกรายการพอปิดเทอมหลานชายก็จะมาอยู่ด้วย”

ที่มา: บทสัมภาษณ์จากไทยพับลิก้า, 2558

7

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

7.1 บทสรุปข้อค้นพบสำคัญ

- ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรต่อสถาบันครอบครัว

ครอบครัวไทยทั่วประเทศเกิดการเปลี่ยนแปลง อัตราเจริญพันธุ์รวมของสตรีลดลงอย่างมาก จนถึงระดับที่จำนวนบุตร 1.6 คนต่อสตรีหนึ่งคนในปัจจุบัน โดยมี 6 จังหวัดรวมทั้ง กรุงเทพมหานครที่อัตราเจริญพันธุ์รวมอยู่ระดับต่ำกว่า 1 สถานการณ์ที่มีภาวะเจริญพันธุ์ลดลง ผู้คนเลือกที่จะไม่มีบุตรกันมากขึ้น และวิถีการใช้ชีวิตของคนรุ่นใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป ล้วนเป็น ปัจจัยให้ขนาดเฉลี่ยของครัวเรือนลดลงเหลือเพียง 2.7 คนต่อครัวเรือน ในปัจจุบัน สัดส่วน ประชากรมีคนที่อยู่ในวัยทำงานจำนวนมากที่สุดแล้ว โดยสัดส่วนประชากรวัยนี้จะลดลงเหลือ เพียงร้อยละ 52 ภายในปี พ.ศ. 2583 ซึ่งเมื่อถึงเวลานั้น 1 ใน 3 ของประชากรจะเป็นผู้สูงวัยที่ อายุมากกว่า 60 ปี และ 1 ใน 6 จะเป็นเด็กที่อายุน้อยกว่า 15 ปี ทั้งนี้ระหว่างปี พ.ศ. 2523- 2583 ประชากรไทยอายุน้อยกว่า 15 ปี จะลดลงไปอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องถึงเจ็ดเท่าจาก ร้อยละ 38.3 เป็นร้อยละ 5.5 ในขณะที่กลุ่มประชากรที่มีอายุมากกว่า 60 ปีจะเพิ่มขึ้นเป็น สองเท่าในช่วงเวลาดังกล่าว

ระดับการศึกษาที่สูงขึ้นมีส่วนทำให้ผู้หญิงชะลอการตั้งครรภ์หรือมีบุตรช้า ทุกวันนี้ ผู้หญิงสำเร็จการศึกษาระดับปริญญามากขึ้น และโดยเฉลี่ยแล้วมีความก้าวหน้าทางการศึกษา มากกว่าผู้ชาย กล่าวคือ ประมาณครึ่งหนึ่งของผู้หญิงอายุ 25-29 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ในขณะที่มีเพียง 1 ใน 3 สามของผู้ชายที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ในขณะที่จำนวนผู้ชายที่จบระดับอาชีวศึกษามีมากกว่าจำนวนผู้หญิง

เมื่อพิจารณาในด้านกำลังแรงงานพบว่า ร้อยละ 60 ของผู้หญิงอยู่ในภาคกำลังแรงงาน ซึ่งมีส่วนทำให้ผู้หญิงชะลอการตัดสินใจมีครอบครัว โดยพบว่าผู้หญิงในกลุ่มอายุ 50-59 ปี ประมาณร้อยละ 7 ยังคงเป็นโสด ส่วนผู้หญิงวัยเดียวกันที่สมรสแล้วพบว่ามากถึงร้อยละ 9 ที่ไม่มีบุตร กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ปัจจุบันผู้หญิงอายุ 50-59 ปี ทุกๆ 1 ใน 6 คนเป็นผู้ที่ไม่มีบุตร ในขณะที่ผู้ชายในวัยเดียวกันที่ไม่มีบุตรมีสัดส่วนที่น้อยกว่า

สำหรับการจ้างงานของประชากรไทยนั้น พบว่าในภาคการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ส่วนการจ้างงานในภาคเกษตรกรรมลดลงจากร้อยละ 65 เป็นร้อยละ 40 ในระหว่างปี พ.ศ. 2533-2554 โดยมีการลดลงอย่างเด่นชัดในกลุ่มผู้ที่อายุน้อยกว่า 30 ปี แต่พบว่ามี การจ้างงานในภาคบริการเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลการอยู่อาศัยของประชากรในปัจจุบัน โดยประชากรประมาณร้อยละ 40 อาศัยอยู่ในพื้นที่เขตเมือง กรุงเทพมหานครมีสัดส่วนประชากรวัยแรงงานทั้งชายและหญิงสูงที่สุด ในขณะที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีกลุ่มประชากรอายุ 20-39 ปี น้อยกว่าภาคอื่นๆ โดยที่ภาคกลางมีประชากรวัยเด็กและเยาวชนในสัดส่วนสูงมากกว่าภาคอื่นๆ

ทั้งนี้ ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางพลวัตประชากรนั้นสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

- **รูปแบบครอบครัวเดี่ยวที่หลากหลาย และการเพิ่มขึ้นของครอบครัวที่ไม่มีบุตร**

ครอบครัวเดี่ยวยังคงเป็นครอบครัวประเภทหลักของสังคมไทยแม้ว่าจะมีแนวโน้มลดลง ส่วนครอบครัวขยายมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น กล่าวคือ ประมาณ 1 ใน 3 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดหรือครึ่งหนึ่งของจำนวนประชากรในปัจจุบันอาศัยอยู่ในครอบครัวขยายที่มีสมาชิกจากคน 3 รุ่นวัยอาศัยอยู่ร่วมกัน ในครอบครัวเดี่ยวนั้นประมาณครึ่งหนึ่งมีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือน เมื่อเทียบกับครัวเรือนทุกประเภทที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้หญิงเพียงร้อยละ 35 โดยเฉลี่ย

ในระหว่าง พ.ศ. 2530-2556 ครอบครัวเดี่ยวที่ไม่มีเด็กอาศัยอยู่ด้วยมีจำนวนเพิ่มขึ้นถึง 3 เท่า ส่วนครอบครัวเดี่ยวรูปแบบทั่วไปที่มีพ่อ แม่และลูกอยู่ร่วมกันนั้นลดลงถึงครึ่งหนึ่ง ส่วนครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเด็ยวนั้นมีสัดส่วนลดลงเล็กน้อยแต่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ พบว่าทั่วประเทศมีครัวเรือนมากกว่า 1 ใน 5 ที่ไม่มีเด็กอยู่อาศัยด้วย โดยพบมากในบางจังหวัดทางภาคเหนือตอนบน และบางจังหวัดในภาคใต้และภาคตะวันออก ส่วนครอบครัวเดี่ยวทั่วไปที่ประกอบด้วยพ่อแม่ลูกอาศัยอยู่ด้วยกันนั้นพบกระจุกตัวหนาแน่นในภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดทางใต้สุดของประเทศ และในบางจังหวัดตามเขตชายแดน สำหรับครัวเรือนในเขตกรุงเทพมหานครนั้น ประมาณ 1 ใน 3 เป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีบุตร และประมาณ 1 ใน 6 เป็นครอบครัวที่ไม่มีบุตร

เป็นที่น่าสังเกตว่า จำนวนบุตรเฉลี่ยที่ผู้หญิงไทยต้องการนั้นคือ 1.93 คน แต่ในความเป็นจริงผู้หญิงมีจำนวนบุตรเฉลี่ยเพียง 1.67 คน ซึ่งยังมีส่วนต่างอยู่ถึง 0.26 คน ทั้งนี้ความต้องการมีบุตรที่ยังไม่บรรลุของผู้หญิงนั้นมีระดับสูงสุดในภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีระดับต่ำสุดในเขตกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ พบว่าภาวะเจริญพันธุ์ลดลงสูงสุดในกลุ่มผู้หญิงอายุ 20-29 ปี สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติและรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของคนรุ่นใหม่ อย่างไรก็ตาม พบว่าการคลอดบุตรของวัยรุ่นหญิงอายุต่ำกว่า 20 ปี กลับมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น

- **การสมรสตั้งแต่อายุน้อยและแม่วัยรุ่นมีเพิ่มขึ้น**

อัตราการคลอดในวัยรุ่นที่เพิ่มสูงขึ้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาสอดคล้องกับข้อมูลที่ว่า ประมาณร้อยละ 10 ของประชากรหญิง และร้อยละ 5 ของประชากรชายอายุ 15-19 ปีเป็นผู้ที่อาศัยอยู่กับฉันสามีภรรยาทั้งคู่ ยิ่งไปกว่านั้นในกลุ่มอายุเดียวกันนี้ ทั้งชายและหญิงในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันมีสถานภาพแยกกันอยู่ตั้งแต่อายุยังไม่ถึง 20 ปี แนวโน้มของการสมรสตั้งแต่อายุน้อยนั้นมีมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าร้อยละ 22 ของผู้หญิงที่มีอายุ 20-24 ปี รายงานว่าสมรสหรืออยู่กินกันก่อนอายุ 18 ปี เมื่อเทียบกับผู้หญิงกลุ่มอายุอื่นๆ ที่มีไม่ถึงร้อยละ 15 ที่รายงานว่าตนเองสมรสก่อนอายุ 18 ปี

ความยากจนกลายเป็นแรงผลักดันให้ผู้หญิงจำนวนหนึ่งสมรสหรือใช้ชีวิตครอบครัวตั้งแต่อายุไม่ถึง 18 ปี โดยแม่วัยรุ่น เพียงร้อยละ 52.5 เท่านั้นที่อยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยาอย่างเป็นทางการกับพ่อเด็ก ดังนั้น จึงมีความอ่อนไหวสูงต่อการกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว การแต่งงานใหม่ในขณะอายุน้อย หรือการเปลี่ยนคู่หลายครั้ง

- **ทัศนคติที่เปลี่ยนไปเกี่ยวกับการมีบุตร 'ลูกเป็นภาระ'**

แม้ว่าคู่สามีภรรยาไทยหลายคู่ปรารถนาที่จะมีบุตรแต่ก็มักต้องเผชิญกับความท้าทายทางการเงินและสังคมในการมีบุตรจึงตัดสินใจไม่มีลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรเจนเอเรชั่นวายหรือประชากรรุ่นหลังๆ ที่ให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางหน้าที่การงานและทรัพย์สินจึงชะลอการสร้างครอบครัวและมีบุตรออกไป สำหรับประเทศไทยนั้น การเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งอายุ 20 ปีบริบูรณ์นั้นมีค่าใช้จ่ายประมาณ 1.9 ล้านบาท โดยมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายที่ใกล้เคียงกันระหว่างค่าใช้จ่ายโดยพ่อแม่ (54%) และเงินอุดหนุนจากรัฐ (46%) ซึ่งหมายความว่าพ่อแม่จำเป็นต้องลงทุนในการเลี้ยงลูกเฉลี่ยเดือนละ 4,000 บาท การมีบุตรอาจนำไปสู่ความไม่คล่องตัวทางการเงินของคู่สมรส และอาจทำให้ชะลอการมีบุตรออกไปก่อน หรือตัดสินใจไม่มีบุตรไปเลย

- **ขาดการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีบุตร**

แม้จะมีความก้าวหน้าทางการศึกษาและการจ้างงานที่ดีกว่า ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วก็ยังคงต้องแบกรับภาระงานบ้านและการดูแลเด็กรวมทั้งสมาชิกคนอื่น ๆ ในครัวเรือน ถึงแม้ผู้หญิงจะมีสิทธิลาคลอดโดยได้รับค่าจ้าง 3 เดือน และสามีที่เป็นข้าราชการมีสิทธิลาช่วยเหลือภรรยาที่คลอดบุตรได้ไม่เกิน 15 วันทำการ โดยได้รับค่าตอบแทน แต่ก็ยังไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดว่าผู้ชายใช้สิทธินี้อย่างเต็มที่หรือไม่ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีหญิงชายอีกเป็นจำนวนมากที่เป็นแรงงานนอกระบบและ

ไม่ได้รับสิทธิลาคลอดหรือสิทธิลาช่วยเหลือภรรยาที่คลอดบุตรดังกล่าว การขาดการสนับสนุนจากนายจ้างและการเลือกปฏิบัติในที่ทำงานยังอาจเป็นสาเหตุให้ผู้หญิงไม่ต้องการตั้งครรภ์หรืออาจก็ตัดสินใจไม่ให้ผู้หญิงสามารถกลับไปทำงานต่อหลังคลอดได้ด้วย

- **บริการดูแลเด็กเล็กที่เหมาะสมและมีคุณภาพ**

ประเทศไทยมีสถานเลี้ยงเด็กประมาณ 22,000 แห่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ โดยส่วนใหญ่รับเลี้ยงเด็กอายุ 2-5 ปี ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงมหาดไทย ทั้งนี้ ในช่วงที่เด็กอายุยังไม่ถึงเกณฑ์ 2 ปีที่จะสามารถเข้ารับบริการเลี้ยงเด็กของรัฐได้นั้น พ่อแม่ต้องรับผิดชอบจัดการดูแลเด็กด้วยตนเอง การหาสถานรับเลี้ยงเด็กเล็กที่เหมาะสมยังเป็นสิ่งท้าทาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้หญิงที่ต้องการกลับไปทำงาน เช่นเดียวกันกับความยากลำบากในการหาคนดูแลเด็กเล็กที่มีคุณภาพและค่าจ้างไม่แพง ข้อจำกัดเหล่านี้อาจกลายเป็นอุปสรรคขัดขวางคู่สามีภรรยาจนตัดสินใจชะลอการมีบุตรออกไปก่อนในที่สุด

- **ภาวะมีบุตรยากเพิ่มขึ้นมากในขณะที่การรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมยังคงมีน้อย**

ผู้หญิงไทยวัยเจริญพันธุ์ประมาณร้อยละ 15 เป็นผู้ที่มีภาวะมีบุตรยาก โดยผู้หญิงในภาคใต้และกรุงเทพมหานครมีภาวะมีบุตรยากสูงกว่าผู้หญิงในภาคอื่นๆ ทั้งนี้ มีเพียง 1 ใน 3 ของผู้หญิงที่มีภาวะมีบุตรยากที่ขอรับคำปรึกษาหรือหาทางรักษา ซึ่งการรักษามักมีค่าใช้จ่ายสูงและอัตราความสำเร็จยังไม่เป็นที่แน่ชัด

ถึงแม้การรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับคู่สมรสที่มีบุตรยาก แต่ก็ยังไม่ปรากฏว่าเป็นทางเลือกของครอบครัวชาวไทยที่ไม่มีบุตร ดังจะเห็นได้จากจำนวนเด็กเพียงไม่กี่พันคนที่ถูกขอรับเป็นบุตรบุญธรรมในแต่ละปี

- **พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีมากขึ้นและมีผลกระทบต่อฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชาย**

จำนวนครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวได้เพิ่มขึ้นจาก 971,000 ครัวเรือน (พ.ศ. 2530) เป็น 1,379,000 ครัวเรือน (พ.ศ. 2556) อย่างไรก็ตาม เนื่องจากจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในช่วงเวลาดังกล่าวได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 65 ส่งผลให้สัดส่วนของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวลดลงเล็กน้อยจากร้อยละ 8 ใน พ.ศ. 2530 เป็นร้อยละ 7 ใน พ.ศ. 2556 ทั้งนี้ เกือบร้อยละ 60 ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เป็นผลมาจากการหย่าร้างหรือแยกกันอยู่ และอีกร้อยละ 28 เป็นเพราะการเสียชีวิตของคู่สมรส

ประมาณร้อยละ 80 ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีแม่เป็นผู้ดูแลเด็กเป็นหลัก โดยผู้หญิงมีสถานะแยกกันอยู่ หย่าร้าง และเป็นหม้ายสูงกว่าผู้ชายถึงสองเท่า (ร้อยละ 15 และร้อยละ 7 ตามลำดับ) โดยสัดส่วนยิ่งสูงขึ้นในกลุ่มที่มีอายุมาก กล่าวคือ ในกลุ่มผู้มีอายุสูงกว่า 60 ปี ผู้หญิงร้อยละ 45 และผู้ชายร้อยละ 20 มีสถานภาพแยกกันอยู่ หย่าร้าง และหม้าย

เมื่อพิจารณาในแง่ความมั่นคงของการสมรสพบว่า ผู้หญิง 1 ใน 5 คนรายงานว่าตนไม่ได้เป็นผู้เลือกคู่สมรสหรือคู่ที่อยู่กินด้วย แต่อยู่ด้วยกันเพราะพ่อแม่จัดให้หรือด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ โดยมีคู่ที่อยู่กินกันฉันสามีภรรยาเพียงครึ่งหนึ่งเท่านั้นที่จดทะเบียนสมรส

แม้ว่าภายใต้กฎหมายไทยนั้น ทั้งบิดาและมารดามีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องอุปการะเลี้ยงดูบุตรของตนจนอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ แต่กลับไม่มีข้อผูกพันทางกฎหมายที่จะให้สิทธิในการได้รับค่าอุปการะเลี้ยงดูจากคู่สมรสในกรณีหย่า ซึ่งอาจส่งผลเสียต่อความมั่นคงทางการเงินของคู่สมรสได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายหญิงที่ต้องเลี้ยงดูบุตร

ในปัจจุบันยังไม่มีมาตรการสนับสนุนใดที่จัดให้เป็นการเฉพาะแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว แม้จะเห็นได้ชัดว่าผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบทางการเงินสูงกว่าเมื่อต้องกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นวัยรุ่น

- **ครอบครัวขยายเพิ่มมากขึ้น**

ครอบครัวขยายมีมากขึ้นโดยมีสัดส่วนในพื้นที่ชนบทสูงกว่าในเขตเมือง แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนขยายที่มีเพิ่มขึ้นนี้มีผู้ใหญ่ช่วยแรงงานอย่างน้อยหนึ่งคนอาศัยอยู่กับพ่อแม่และบุตรของตน แนวโน้มการเพิ่มขึ้นของครอบครัวประเภทนี้อาจตีความได้หลายแง่มุม เช่น บุตรวัยผู้ใหญ่ย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาเพื่อดูแลพ่อแม่วัยชราของตนมากขึ้น ซึ่งอาจเป็นกรณีของประชากรที่เกิดในยุคเบบี้บูมเมื่อ 40 ปีก่อนที่อัตราเจริญพันธุ์อยู่ในระดับสูง นอกจากนี้ยังมีประชากรจำนวนหนึ่งที่มีแนวโน้มกลับไปอยู่กับพ่อแม่ของตนเองหลังจากการหย่าร้างหรือแยกกันกันอยู่กับคู่รูปแบบการอยู่อาศัยที่มีบุตรวัยผู้ใหญ่อย่างน้อยหนึ่งคนอาศัยอยู่กับพ่อแม่วัยชรา โดยที่บุตรอาจเป็นผู้ย้ายถิ่นกลับไปอยู่กับครอบครัวตามเดิม ได้กลายเป็นเรื่องปกติในช่วงหลายปีที่ผ่านมา เหตุผลอีกประการหนึ่งอาจเป็นไปได้ว่า บุตรวัยผู้ใหญ่บางรายมีรายได้ไม่เพียงพอที่จะแยกออกมาอาศัยอยู่เอง จึงย้ายถิ่นกลับไปอยู่กับครอบครัวตามเดิม

รูปแบบครอบครัวไทยนั้นมีการเปลี่ยนแปลง จากที่เกือบจะมีแต่เฉพาะครอบครัวเดี่ยวกับครอบครัวขยาย ปัจจุบันมีครอบครัวประเภทใหม่ๆ เกิดขึ้น ซึ่งเป็นผลของรูปแบบการดำเนิน

ชีวิตที่ทันสมัยและการอยู่อาศัยในเขตเมือง ส่วนครอบครัวขยายที่กลับมาได้รับความนิยมใหม่อีกครั้งนั้นสะท้อนให้เห็นถึงระบบเกื้อกูลระหว่างคนต่างรุ่นต่างวัยภายในครอบครัว อย่างไรก็ดี เมื่อคนรุ่นใหม่ใช้ชีวิตอยู่อย่างอิสระขึ้น แต่งงานช้าขึ้น และมีลูกน้อยลง โอกาสในการเริ่มสร้างครอบครัวขยายในอนาคตอันใกล้นี้ก็จะมีลดลงตามไปด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในครอบครัวชนชั้นกลาง

ดังนั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องวางแผนรับมือกับครอบครัวประเภทใหม่ๆ ที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น รวมทั้งรูปแบบที่อยู่อาศัยแบบใหม่ๆ ที่จะเกิดตามมา

• ครอบครัวข้ามรุ่น ปรากฏการณ์ในชนบทและผลกระทบต่อผู้หญิง

ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีเพียงผู้สูงอายุอยู่กับเด็กนั้นเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า แม้ว่าจะยังคงอยู่ในระดับต่ำหรือคิดเป็นเพียงร้อยละ 2 ของครัวเรือนทุกประเภท โดยจะพบในพื้นที่ชนบทมากกว่าในเขตเมือง และถึงแม้จะยังคงเป็นปรากฏการณ์ของพื้นที่ชนบท แต่ก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในเขตเมือง ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา หัวหน้าครัวเรือนของครอบครัวข้ามรุ่นประมาณร้อยละ 90 เป็นผู้หญิง และมากกว่าครึ่งหนึ่งอายุเกิน 60 ปี ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าครอบครัวข้ามรุ่นที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุมากกว่า 80 ปี เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าจากร้อยละ 4 เป็นร้อยละ 8 ในช่วงปี พ.ศ. 2530-2556 เกือบครึ่งหนึ่งของครอบครัวประเภทนี้พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภาคที่มีประชากรวัยแรงงานอายุ 20-39 ปี ลดลงอย่างมาก

ในด้านสถานะการจ้างงานของหัวหน้าครัวเรือนครอบครัวข้ามรุ่น พบว่าผู้หญิงประมาณร้อยละ 40 และผู้ชายร้อยละ 49 มีงานทำ ขณะที่อีกประมาณ 1 ใน 3 นั้นชราจนไม่สามารถทำงานอื่นได้ ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า 1 ใน 6 ของผู้สูงอายุวัย 60 ปีขึ้นไปอาศัยเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุประมาณเดือนละ 600 ถึง 1,000 บาท เป็นแหล่งรายได้หลัก

สำหรับกลุ่มแม่วัยรุ่นนั้นมักพบว่าผู้ที่เป็นย่าหรือยายมีแนวโน้มอยู่ในช่วงอายุ 40-59 ปี ซึ่งอาจหมายถึงความเครียดที่เพิ่มขึ้นของผู้เป็นย่าหรือยายจากการที่ต้องเลี้ยงดูหลานไปพร้อมๆ กับที่ต้องทำงานของตัวเองด้วย

ทั้งนี้ ยังมีข้อมูลไม่มากนักเกี่ยวกับความผูกพันระหว่างเด็กกับพ่อแม่ที่ย้ายถิ่นซึ่งไม่มีโอกาสพบหน้าลูกของตนเองบ่อยๆ และอาจมีผลกระทบเชิงลบต่อการพัฒนาความผูกพันที่แน่นแฟ้นในครอบครัว นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มด้วยว่าการที่พ่อแม่ไม่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนส่งผลให้เด็กมีความเปราะบางต่อสถานการณ์ที่มีความเสี่ยงสูงและไม่เป็นผลดีต่อสุขภาพ

- **ครัวเรือนอยู่คนเดียวทั้งที่สมัครใจและไม่ได้สมัครใจ**

สัดส่วนของครัวเรือนอยู่คนเดียวเพิ่มสูงขึ้นเป็นสองเท่าในช่วงเวลา 26 ปีที่ผ่านมา หรือคิดเป็นร้อยละ 14 ของครัวเรือนทั้งหมด และยังมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นไปอีกจนถึง 1 ใน 4 หรือ 1 ใน 5 ของครัวเรือนทั้งหมด เนื่องจากคนที่ไม่เป็นบุตรและอยู่คนเดียวมีอายุยืนยาวขึ้น คนหนุ่มสาวจำนวนมากขึ้นครองโสดนานขึ้นก่อนจะเริ่มมีคู่ ตลอดจนผู้ที่มีสถานะหย่าและหม้ายไม่ได้กลับไปอาศัยอยู่กับสมาชิกในครอบครัวเดิมของตนเอง

แม้ว่าประมาณ 2 ใน 3 ของครัวเรือนอยู่คนเดียวจะเป็นผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานอายุ 25-59 ปี พบว่าประมาณ 1 ใน 4 เป็นผู้ที่มีอายุมากกว่า 60 ปี และอีกเกือบ 1 ใน 6 มีอายุระหว่าง 15-24 ปี การอาศัยอยู่ในครัวเรือนตามลำพังเพิ่มสูงขึ้นในกลุ่มคนวัยทำงาน โดยพบว่าเป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ซึ่งตรงกันข้ามกับกลุ่มผู้สูงอายุที่พบว่ามีสัดส่วนของหญิงสูงอายุที่อาศัยอยู่คนเดียวมากกว่าชายถึงสองเท่า ผู้หญิงที่อยู่โดยลำพังมักจะเป็นผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาหรือมีวุฒิต่ำกว่าประถมศึกษา หรือไม่ก็เป็นผู้ที่จบปริญญาตรีหรือสูงกว่า ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าประมาณ 2 ใน 3 ของชายและหญิงที่อยู่คนเดียวเป็นผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษา อีกทั้งส่วนใหญ่ยังเป็นผู้สูงอายุอีกด้วย

ในแง่ของการจ้างงานนั้น สัดส่วนครัวเรือนอยู่คนเดียวที่ทำงานในภาคเกษตรกรรมมีมากขึ้นไปตามอายุที่มากขึ้น ส่วนกลุ่มที่อยู่ในภาคบริการและการผลิตมีแนวโน้มที่จะอยู่คนเดียวน้อยลงเมื่ออายุมากขึ้น

รูปแบบการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปและการมีการศึกษาที่สูงขึ้นของผู้หญิง เป็นปัจจัยที่มีส่วนทำให้คนจำนวนมากขึ้นโดยเฉพาะผู้หญิงเลือกใช้ชีวิตเพียงลำพัง พ่อแม่และเครือญาติไม่ได้จัดแจงหรือรบเร้าให้ลูกหลานของตนแต่งงานอีกต่อไปแล้ว นอกจากนี้ ช่องว่างทางระดับการศึกษาที่มากและมีแต่จะเพิ่มขึ้นไปอีกระหว่างฝ่ายชายกับฝ่ายหญิงยังเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ไม่สามารถหาคู่ที่เหมาะสมลงตัว เนื่องจากฝ่ายชายมีแนวโน้มที่จะ ‘แต่งกับคู่ที่มีคุณสมบัติด้อยกว่า’ และฝ่ายหญิงมักจะ ‘แต่งกับคู่ที่มีคุณสมบัติเหนือกว่า’ ในแง่ของอายุและสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ ผู้หญิงบางคนไม่สามารถหาคู่ที่เหมาะสมกับตนเองได้และอาจล้มเลิกความตั้งใจในการมีคู่ไปอย่างสิ้นเชิง โดยอาจจะเลือกอยู่ตามลำพังเพียงคนเดียวหรืออยู่กับเครือญาติเมื่อเข้าสู่วัยชรา

การเพิ่มขึ้นของครัวเรือนอยู่คนเดียวนี้ยังมีนัยที่เกี่ยวเนื่องกับความต้องการด้านที่พักอาศัยอีกด้วย กล่าวคือ กว่า 2 ใน 3 ของผู้ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนอยู่คนเดียวนั้นเป็นผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานและมีรายได้ ในขณะที่ผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวอาจต้องพึ่งพิงเงินบำนาญหรือเงินออมเป็นแหล่ง

รายได้หลัก ซึ่งบางคนอาจจำเป็นต้องหางานทำเพื่อเลี้ยงชีพ

- **ครอบครัวประเภทหลักของแต่ละภาคแตกต่างกัน**

แต่ละภูมิภาคมีครอบครัวประเภทหลักแตกต่างกัน โดยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนครัวเรือนขยายสูงที่สุด ทั้งประเภทครอบครัวข้ามรุ่นและประเภทครอบครัวสามรุ่นวัย ในขณะที่ภาคใต้มีสัดส่วนครอบครัวเดี่ยวแบบทั่วไปที่มีพ่อแม่กับเด็กอาศัยอยู่ด้วยกันสูงที่สุด ส่วนภาคเหนือมีครอบครัวเดี่ยวที่ไม่มีเด็กมากที่สุด ในขณะที่กรุงเทพมหานครมีครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวมากที่สุด ส่วนครัวเรือนอยู่คนเดียวพบมากที่สุดในภาคกลาง

- **จำนวนครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้นแต่การเป็นเจ้าของลดลง**

ในช่วงระยะเวลา 30 ปีตั้งแต่ พ.ศ. 2523-2553 ขนาดของประชากรได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 121 ขณะที่จำนวนของครัวเรือนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วยิ่งกว่า กล่าวคือร้อยละ 167 อย่างไรก็ตาม การเป็นเจ้าของครัวเรือนกลับลดลงร้อยละ 10 ในช่วงเวลาเดียวกัน สะท้อนให้เห็นถึงการเพิ่มขึ้นของจำนวนครัวเรือนที่มีขนาดเล็กลง การเป็นเจ้าของบ้านลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเจ้าของครัวเรือนที่ยังอายุไม่มาก

7.2 นโยบายด้านครอบครัวในประเทศไทย

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาสถาบันครอบครัว จึงได้บรรจุประเด็นครอบครัวไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544 นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว ฉบับแรกได้รับการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2540 หลังจากนั้นคณะรัฐมนตรีก็ได้อนุมัตินโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2547-2556 เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2547 เพื่อเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ซึ่งนำไปสู่ผลลัพธ์สำคัญ 5 ประการ ได้แก่ 1) พัฒนางานองค์ความรู้และฐานข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัว มีการพัฒนาเครื่องมือในการประเมินความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว และจัดทำระบบฐานข้อมูลเพื่อติดตามความรุนแรงในครอบครัว 2) การผลักดันนโยบายและยกระดับการตระหนักรู้เพื่อส่งเสริมสายใยสัมพันธ์อันเหนียวแน่นในครอบครัว 3) พัฒนากลไกท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนสถาบันครอบครัว 4) พัฒนากลไกระดับชาติเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมสาธารณะ รวมไปถึงการจัดตั้งคณะกรรมการนโยบายและยุทธศาสตร์ครอบครัวแห่งชาติ และจัดการประชุมสัมมนา

ครอบครัวระดับจังหวัดและระดับชาติ 5) วิจัยและพัฒนาตลอดจนเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับสถาบันครอบครัว ขณะนี้กำลังอยู่ระหว่างการจัดทำนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาศาสนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2558-2564 (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2558)

นอกจากนี้ ประเทศไทยยังได้แสดงให้เห็นความพยายามในการผ่านกฎหมายหรือแก้ไขกฎหมาย รวมทั้งการออกนโยบายสนับสนุนครอบครัวในด้านต่างๆ ได้แก่ สุขภาพ การศึกษา การอุดหนุนทางการเงิน การดูแลและพัฒนาเด็ก ตลอดจนมาตรการทางกฎหมายเพื่อรับมือกับภาวะมีบุตรยากหรือส่งเสริมการพัฒนาสถาบันครอบครัว ทั้งนี้ กฎหมายและนโยบายที่มีอยู่และเกี่ยวข้องโดยตรงกับการสนับสนุนสถาบันครอบครัวในประเทศไทยได้สรุปไว้ในตาราง 7.1

เมื่อพิจารณาเฉพาะช่วงเวลาสี่ปีที่ผ่านมา พบว่าประเทศไทยมีความรุดหน้าในแง่ของนโยบายที่สนับสนุนความมั่นคงของครอบครัวหลายประการ ซึ่งรวมถึงการเริ่มใช้ระเบียบที่อนุญาตให้ข้าราชการลาไปช่วยเหลือภริยาที่คลอดบุตรได้เป็นครั้งแรก โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2555 ระบุว่าข้าราชการซึ่งประสงค์จะลาไปช่วยเหลือภริยาโดยขอด้วยกฎหมายที่คลอดบุตร ให้เสนอหรือจัดส่งใบลาต่อผู้บังคับบัญชาก่อนหรือในวันที่ลาภายใน 90 วัน นับแต่วันที่คลอดบุตร และให้ข้าราชการมีสิทธิลาไปช่วยเหลือภริยาที่คลอดบุตรครั้งหนึ่งติดต่อกันได้ไม่เกิน 15 วันทำการ โดยได้รับค่าจ้างระหว่างลา

เมื่อปี พ.ศ. 2554 ประเทศไทยได้จัดทำมาตรฐานการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อใช้เป็นแนวทางระดับชาติในการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทั่วประเทศภายใต้การดูแลของแต่ละกระทรวงที่เกี่ยวข้อง แนวทางการดำเนินงานฉบับนี้เป็นเครื่องมือในการรับประกันว่าเด็กทุกคนในทุกพื้นที่ทั่วประเทศไทย จะต้องได้รับการดูแลเด็กอย่างเท่าเทียมกันโดยมีมาตรฐานขั้นต่ำเดียวกัน (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์, 2555)

เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2556 ประเทศไทยได้ประกาศใช้นโยบาย “ฝากท้องทุกที่ฟรีทุกสิทธิ ด้วยบัตรสุขภาพแม่และเด็ก” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสุขภาพที่ดีของแม่และเด็ก รวมทั้งคุณภาพประชากรตั้งแต่อยู่ในครรภ์ ภายใต้นโยบายนี้ หญิงตั้งครรภ์ทุกคน ไม่ว่าจะใช้สิทธิรักษาพยาบาลใด (หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ประกันสังคม หรือสวัสดิการรักษายาบาลข้าราชการ) จะได้รับบัตรสุขภาพเมื่อเข้ารับบริการฝากครรภ์จากโรงพยาบาลของรัฐ ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงสาธารณสุข และจะได้รับบริการทางการแพทย์ที่มีคุณภาพ เช่น การฝากครรภ์ห้าครั้ง การตรวจคัดกรองสุขภาพทารก ซึ่งรวมถึงอาการดาวน์ซินโดรม และบริการคลอดบุตร ทารกทุกคนที่คลอดในโรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุขจะได้รับบัตรสุขภาพด้วยเช่นกัน เพื่อให้ได้รับบริการดูแลสุขภาพโดยไม่มีค่าใช้จ่ายเมื่อเข้ารับบริการที่ศูนย์สุขภาพ

เด็กที่ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ 5 ปี (กระทรวงสาธารณสุข, 2556)

และเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2558 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบในหลักการโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด ที่เสนอโดยกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในการจัดสรรเงิน 400 บาท ต่อคนต่อเดือน เพื่อเป็นการคุ้มครองทางสังคมและสวัสดิการพื้นฐานให้แก่เด็กแรกเกิด รวมทั้งส่งเสริมให้มีพัฒนาการเหมาะสมตามวัย แก่เด็กที่เกิดระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2558 ถึง 30 กันยายน พ.ศ. 2559 ที่อยู่ในครอบครัวยากจนที่สมาชิกในครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่า 3,000 บาท ต่อคนต่อเดือน เป็นเวลา 1 ปี และในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2559 คณะรัฐมนตรีได้มีมติขยายระยะเวลาการช่วยเหลือเด็กแรกเกิดจาก 1 ปี เป็น 3 ปี และเพิ่มวงเงินช่วยเหลือจากเดิม 400 บาท เป็น 600 บาทต่อเดือน

ความก้าวหน้าอีกประการหนึ่งของรัฐบาล ได้แก่ การแก้ไขพระราชบัญญัติประกันสังคม เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2558 ที่ผ่านมา ซึ่งกำหนดให้สิทธิประโยชน์กรณีประสบอันตรายหรือเจ็บป่วยของผู้ประกันตนครอบคลุมค่าใช้จ่ายในการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค โดยคาดการณ์ว่าตามการแก้ไขนี้ สิทธิประโยชน์สำหรับการคุมกำเนิดประเภทอื่นๆ นอกเหนือจากการทำหมันชายและการทำหมันหญิงจะถูกรวมไว้ในกฎหมายฉบับลูกที่จะออกตามมา นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในพระราชบัญญัติประกันสังคมฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ยังมีบทบัญญัติให้ผู้ประกันตนได้รับเงินสงเคราะห์กรณีคลอดบุตรเหมาจ่าย ครั้งละ 13,000 บาท โดยไม่จำกัดจำนวนครั้ง ซึ่งก่อนหน้านี้มีสิทธิได้รับเงินสงเคราะห์คลอดบุตรเพียงไม่เกินสองครั้ง ยิ่งไปกว่านั้น สำหรับกรณีสงเคราะห์บุตร จากที่ได้รับเหมาจ่ายรายเดือน เดือนละ 400 บาท ต่อคน สำหรับบุตรอายุ 0-6 ปี ยังเพิ่มขึ้นจากราวละไม่เกินสองคน เป็นราวละไม่เกินสามคน

เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2558 ประเทศไทยยังได้ผ่านพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558 (หรือที่เรียกว่า พ.ร.บ. คุ้มครอง) กฎหมายฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยคู่สมรสที่ไม่มีบุตรให้สามารถมีบุตรของตนเองได้โดยอาศัยการตั้งครรภ์แทน ทั้งยังป้องกันไม่ให้เกิดการนำเทคโนโลยีดังกล่าวไปใช้ในทางที่ไม่ถูกต้อง การเปลี่ยนแปลงสำคัญในกฎหมายฉบับนี้คือห้ามใช้การตั้งครรภ์แทนเพื่อธุรกิจหรือผลประโยชน์ทางการค้า ตลอดจนให้สิทธิความเป็นพ่อแม่ของเด็กที่เกิดจากการตั้งครรภ์แทนแก่บิดามารดาผู้ให้กำเนิด ซึ่งสอดคล้องกับกฎหมายลักษณะครอบครัวและมรดก (Bangkok Post, 2015)

**ตาราง 7.1 สรุปกฎหมาย
และนโยบายสนับสนุนสถาบัน
ครอบครัวที่มีอยู่ในประเทศไทย**

1 <http://www.nhso.go.th/eng/Study/ContentItems.aspx?type=M-w%3d%3d> เข้าถึงเมื่อ 19 กันยายน 2558

2 <http://www.sso.go.th/wpr/eng/maternity-benefit.html> เข้าถึงเมื่อ 19 กันยายน 2558

3 <http://www.mol.go.th/sites/default/files/images/jpg/01.pdf> เข้าถึงเมื่อ 19 กันยายน 2558

4 อ้างแล้วจากแหล่งเดียวกัน

5 <http://www.sso.go.th/wpr/content.jsp?lang=th&cat=898&id=4155>

6 <http://www.personnel.psu.ac.th/word/9.274.pdf> เข้าถึงเมื่อ 19 กันยายน 2558

7 อ้างแล้วจากแหล่งเดียวกัน

8 <http://www.sso.go.th/wpr/eng/child.html> เข้าถึงเมื่อ 19 กันยายน 2558

9 <http://information.rid.go.th/secretary/scan/zc337.pdf> เข้าถึงเมื่อ 11 เมษายน 2559

10 <http://www.opp.go.th/book170255.pdf> เข้าถึงเมื่อ 20 กันยายน 2558

11 <http://admin.e-library.onecapps.org/Book/421.pdf> เข้าถึงเมื่อ 20 กันยายน 2558

12 <http://www.rd.go.th/publ/557.0.html> เข้าถึงเมื่อ 20 กันยายน 2558

13 <http://www.cabinet.thaigov.go.th/acrobat/studyfree.pdf> เข้าถึงเมื่อ 20 กันยายน 2558

14 http://rh.anamai.moph.go.th/all_file/index/พรบ.เทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์.pdf เข้าถึงเมื่อ 20 กันยายน 2558

15 <http://www.thailawforum.com/database1/child-adoption-act.html> เข้าถึงเมื่อ 19 กันยายน 2558

ด้าน	กฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้อง
สุขภาพ	
การวางแผนครอบครัว	<ul style="list-style-type: none"> สิทธิประโยชน์ด้านบริการวางแผนครอบครัวสำหรับทุกคน และตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2557 ได้มีนโยบายให้บริการห่วงอนามัยและยาฝังคุมกำเนิดแก่ผู้หญิงอายุต่ำกว่า 20 ปี เพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ซ้ำ¹ (หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า) สิทธิประโยชน์ในการทำหมันชายและทำหมันหญิงของผู้ประกันตน (สิทธิประกันสังคม)
การดูแลมารดา	<ul style="list-style-type: none"> ค่าบริการทางการแพทย์สำหรับการฝากครรภ์ การคลอดบุตรไม่เกิน 2 ครั้ง และการดูแลสุขภาพทารกแรกเกิด (หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า) ผู้ประกันตนมีสิทธิได้รับเงินกรณีคลอดบุตรเหมาจ่าย ครั้งละ 13,000 บาท ไม่ว่าจะคลอดหรือไม่ โดยไม่จำกัดจำนวนครั้ง (พ.ร.บ.ประกันสังคม ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2558)² นโยบายบัตรสุขภาพแม่และเด็กเพื่อส่งเสริมสุขภาพที่ดีของแม่และเด็กไม่ว่าจะใช้สิทธิรักษาพยาบาลใด (นโยบายกระทรวงสาธารณสุข, มีผลบังคับใช้เมื่อ 14 สิงหาคม 2556)
ที่ทำงาน	
สภาพการทำงานที่ดีต่อสุขภาพของหญิงตั้งครรภ์และมารดา	<ul style="list-style-type: none"> ห้ามมิให้นายจ้างให้ลูกจ้างซึ่งเป็นหญิงมีครรภ์ทำงานล่วงเวลาหรือทำงานในลักษณะอันตราย และบทบัญญัติให้มีสภาพการทำงานที่เหมาะสมสำหรับลูกจ้างหญิงก่อนและหลังคลอดบุตร (มาตรา 39 และ 42, พ.ร.บ.คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541)³
การจ้างงานหญิงตั้งครรภ์	<ul style="list-style-type: none"> ห้ามมิให้นายจ้างเลิกจ้างลูกจ้างซึ่งเป็นหญิงเพราะเหตุมีครรภ์ (มาตรา 43, พ.ร.บ.คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541)
การลาคลอด	<ul style="list-style-type: none"> ให้ลูกจ้างซึ่งเป็นหญิงตั้งครรภ์มีสิทธิลาเพื่อคลอดบุตรครั้งหนึ่งได้ไม่เกิน 90 วัน (มาตรา 41, พ.ร.บ.คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541)⁴ ผู้ประกันตนมีสิทธิรับเงินสงเคราะห์การคลอดบุตรเป็นระยะเวลา 90 วัน (พ.ร.บ.ประกันสังคม) ผู้ประกันตนนอกระบบมีสิทธิรับเงินสงเคราะห์การคลอดบุตรในอัตราเงินเดือนคงที่ 4,800 บาทต่อเดือน เป็นระยะเวลา 90 วัน⁵ ข้าราชการซึ่งประสงค์จะลาคลอดบุตรมีสิทธิได้รับเงินเดือนระหว่างลาครั้งหนึ่งติดต่อกันได้ไม่เกิน 90 วัน (ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการลาของข้าราชการ พ.ศ. 2555)⁶
การลาไปช่วยเหลือภริยาที่คลอดบุตร	<ul style="list-style-type: none"> ข้าราชการมีสิทธิลาไปช่วยเหลือภริยาที่คลอดบุตรครั้งหนึ่งติดต่อกันได้ไม่เกิน 15 วัน โดยได้รับค่าจ้าง (ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการลาของข้าราชการ พ.ศ. 2555)⁷
การดูแลเด็กและการพัฒนาเด็ก	
การสนับสนุนทางการเงินแก่เด็ก	<ul style="list-style-type: none"> ผู้ประกันตนมีสิทธิได้รับเงินสงเคราะห์บุตรเหมาจ่ายเดือนละ 400 บาทต่อบุตรหนึ่งคน สำหรับบุตรโดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งมีอายุแรกเกิดจนถึง 6 ปี บริบูรณ์ จำนวนคราวละไม่เกิน 3 คน บุตรโดยชอบด้วยกฎหมายดังกล่าวไม่รวมถึงบุตรบุญธรรมหรือบุตรซึ่งได้ยกให้เป็นบุตรบุญธรรมของคุณค่าอื่น (พ.ร.บ.ประกันสังคม ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2558)⁸ การจัดสรรเงินเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด 600 บาท/คน/เดือน เป็นเวลา 3 ปี ให้แก่เด็กแรกเกิดในครอบครัวที่สมาชิกในครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่า 3,000 บาท/คน/เดือน (มติคณะรัฐมนตรี, 22 มีนาคม 2559)⁹

สุขภาพเด็ก	<ul style="list-style-type: none"> สิทธิประโยชน์ด้านบริการที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพเด็ก การพัฒนาเด็ก และโภชนาการ รวมทั้งการฉีดวัคซีน ตามโครงการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคแห่งชาติ (หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า)
การพัฒนาเด็ก	<ul style="list-style-type: none"> การส่งเสริมวลาของครอบครัวในการดูแลเด็ก สนับสนุนสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยและส่งเสริมโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมสำหรับครอบครัว และระบบสนับสนุนเพื่อให้บริการแก่ครอบครัวที่เผชิญกับปัญหา (แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2555-2559, กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์)¹⁰ การเพิ่มคุณภาพสถานพัฒนาเด็กและสถานบริการการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย (นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กปฐมวัย พ.ศ. 2550-2559, กระทรวงศึกษาธิการ)¹¹
ภาษี	
การยกเว้นภาษีเงินได้ส่วนบุคคล	<ul style="list-style-type: none"> สามีหรือภริยาของผู้มีเงินได้มีสิทธิหักลดหย่อนได้ 30,000 บาท สามีหรือภริยาของผู้มีเงินได้มีสิทธิหักลดหย่อนบุตรชอบด้วยกฎหมายได้คนละ 15,000 บาท หรือ 17,000 บาท หากยังศึกษาอยู่ (ในชั้นอุดมศึกษา) แต่รวมกันต้องไม่เกิน 3 คน (ให้หักได้เฉพาะบุตรซึ่งมีอายุไม่เกิน 25 ปี และยังคงศึกษาอยู่ในสถาบันอุดมศึกษา หรือเป็นผู้เยาว์ หรือศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ) คู่สมรสมีสิทธิหักลดหย่อนค่าอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาได้คนละ 30,000 บาท บิดามารดาที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ หรือต่ำกว่า 30,000 บาทต่อปี สามีหรือภริยาของผู้มีเงินได้มีสิทธิหักลดหย่อนดอกเบี้ยเงินกู้ยืมตามจำนวนเงินที่ได้อำนาจไปจริงแต่ไม่เกิน 100,000 บาท กรณีสามีภริยาร่วมกันกู้ยืม แต่ละฝ่ายมีสิทธิหักลดหย่อนดอกเบี้ยเงินกู้ยืมได้ไม่เกิน 50,000 บาท¹²
การศึกษา	
ปฐมวัยจนถึงมัธยมศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> เรียนฟรี 15 ปี ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลถึงมัธยมศึกษา รวมค่าเล่าเรียน (ไม่มีค่าใช้จ่ายสำหรับโรงเรียนรัฐบาล และเงินอุดหนุนบางส่วนสำหรับโรงเรียนเอกชน) หนังสือเรียน สื่อการเรียนการสอน นมโรงเรียนและอาหาร เครื่องแบบนักเรียน และรายการอื่นๆ¹³
ทางเลือกสำหรับการมีบุตรยาก	
การตั้งครรภ์แทน	<ul style="list-style-type: none"> สิทธิความเป็นพ่อและแม่ของเด็กที่เกิดจากการตั้งครรภ์แทนแก่บิดามารดา ผู้ให้กำเนิดตามกฎหมายลักษณะครอบครัวและมรดก (พ.ร.บ.คุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558)¹⁴
การรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม	<ul style="list-style-type: none"> ผู้ใดประสงค์จะขอรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม ให้ยื่นคำขอพร้อมทั้งหนังสือแสดงความยินยอมของบุคคลผู้มีอำนาจให้ความยินยอมในการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมตามกฎหมาย ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง (พ.ร.บ.การรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม พ.ศ. 2522)¹⁵

7.3 ตัวอย่างวิธีปฏิบัติที่ดีของนโยบายส่งเสริมสถาบันครอบครัว

ประเทศไทยมีความก้าวหน้าที่สำคัญหลายด้านในการพัฒนานโยบายที่เหมาะสมเพื่อส่งเสริมสถาบันครอบครัว อย่างไรก็ตาม ยังคงมีภารกิจอีกมากที่จำเป็นต้องลงมือทำ การถอดบทเรียนจากประสบการณ์ของกลุ่มประเทศสมาชิก OECD จะช่วยให้สามารถนำเครื่องมือทางนโยบายเกี่ยวกับครอบครัวได้อย่างเหมาะสม

กลุ่มประเทศสมาชิก OECD กับสิทธิประโยชน์สำหรับครอบครัว

ทั่วทุกประเทศในกลุ่มประเทศสมาชิก OECD มีการใช้จ่ายสาธารณะในเรื่องสิทธิประโยชน์สำหรับครอบครัวมากขึ้น โดยเฉลี่ยคิดเป็น 1 ใน 10 ของการใช้จ่ายสุทธิรวมของภาครัฐในด้านสังคม ตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษที่ 1990 (พ.ศ. 2533-2542) เป็นต้นมานั้น แนวโน้มเป็นไปในทิศทางเพิ่มขึ้นสำหรับการใช้จ่ายในรูปแบบผลประโยชน์หรือสวัสดิการ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริการดูแลเด็ก) ขณะที่การใช้จ่ายในการโอนเงินสดค่อนข้างรักษาระดับคงที่ ถึงแม้ว่าจะยังคงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของสิทธิประโยชน์สำหรับครอบครัวก็ตาม

ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเด็กอายุ 3 ขวบ ครอบครัวที่มีเด็กเล็กมักจะต้องเผชิญกับความเครียดต่อความยากจนในระดับสูงสุด ... บางครอบครัวอาจต้องประสบปัญหาความยากจนถึงขีดสุดหรือต่อเนื่องยาวนานหากพ่อหรือแม่หยุดทำงาน... แม้ว่าจะมีการพัฒนาและส่งเสริมนโยบายครอบครัวมากขึ้นในช่วงต้นของวิกฤตเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของแผนกระตุ้นเศรษฐกิจก็จริง แต่ปัจจุบันหลายประเทศต้องปรับเข้าสู่มาตรการรัดเข็มขัดทางการคลัง งบประมาณสำหรับนโยบายครอบครัวจึงได้รับผลกระทบตามไปด้วย

มาตรการเชิงนโยบายในการสนับสนุนครอบครัวแบ่งตามวัตถุประสงค์หลัก 5 ประการ ดังนี้

- การสนับสนุนหญิงตั้งครรถ์จนกระทั่งคลอดบุตร: ประเทศส่วนใหญ่จัดให้มีบริการดูแลทางการแพทย์ให้ข้อมูลหรือคำปรึกษา (เกี่ยวกับพฤติกรรมสุขภาพที่ส่งผลดีและผลเสีย) และการคลอดบุตรในโรงพยาบาล
- การสนับสนุนการคลอดบุตร: เช่น “ชุดรับขวัญเด็กแรกเกิด” (ซึ่งอาจมีขวดนมและเสื้อผ้าเด็กอ่อน) บัตรกำนัล หรือเงินอุดหนุนเหมาจ่ายก่อนหรือในวันคลอดบุตร)

- ความช่วยเหลือทางการเงินในระยะยาวสำหรับครอบครัวเพื่ออุดหนุนค่าใช้จ่ายโดยตรงของเด็ก: ซึ่งอาจรวมถึงเบี้ยเลี้ยงสำหรับครอบครัว สิทธิประโยชน์สวัสดิการตามจำนวนเด็ก การหักลดหย่อนภาษีสำหรับครอบครัวที่มีเด็ก และบริการหรือการสนับสนุนทางการศึกษาและการดูแลเพื่ออุดหนุนค่าใช้จ่ายทางการศึกษาและการดูแลเด็กบางส่วน
- การสนับสนุนที่ออกแบบมาเพื่อช่วยเหลือผู้ดูแลของพ่อแม่ที่ต้องออกไปทำงาน: การสนับสนุนประเภทนี้ครอบคลุมสิทธิในการลาคลอดหรือลาเพื่อดูแลเด็กก่อนหรือเด็กป่วย สถานรับเลี้ยงเด็กและสถานศึกษา และสิทธิประโยชน์ทางการเงินและการหักลดหย่อนภาษีที่เชื่อมโยงกับการจ้างงาน
- สิทธิประโยชน์ที่จ่ายให้แก่พ่อแม่ที่ไม่มีรายได้จากการทำงานหรือหยุดทำงานเพื่อดูแลเด็กเล็ก: รวมถึงความช่วยเหลือทางสังคมหรือสิทธิประโยชน์ด้านที่อยู่อาศัยที่เกี่ยวข้องกับขนาดของครอบครัว การลาหยุดโดยได้รับค่าจ้าง เบี้ยเลี้ยงสำหรับครอบครัว เงินอุดหนุนการเลี้ยงดูเด็ก และบริการรับเลี้ยงเด็กและบริการด้านการศึกษา

การสนับสนุนประเภทต่างๆ เหล่านี้ขยายมากขึ้นเมื่อเวลาเปลี่ยนไปและในระดับการจ่ายเงินที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงคาดการณ์ได้ว่าการสนับสนุนเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อระดับที่แตกต่างกันต่อการตัดสินใจว่าจะมีบุตรหรือไม่ จะเลี้ยงบุตรให้เติบโตได้อย่างไร และจะกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานหรือว่าจะออกไปเลย

ที่มา: OECD, 2011. *Doing Better for Families*, หน้า 55 & 59

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างของนโยบายส่งเสริมครอบครัวเชิงบวกที่เหมาะสมและมีความสร้างสรรค์จากกลุ่มประเทศสมาชิก OECD รวมทั้งกลุ่มประเทศรายได้ปานกลางที่เทียบเคียงกันได้ในสหภาพยุโรป วิธีปฏิบัติที่ดีเหล่านี้สามารถนำมาใช้เป็นตัวอย่งสำหรับประเทศไทยในการออกแบบนโยบายรูปแบบใหม่ๆ เพื่อส่งเสริมการสร้างครอบครัว

ประเทศออสเตรเลีย

- **เงินเบี้ยเลี้ยงเยาวชน (Youth Allowance)**

ความช่วยเหลือทางการเงินสำหรับผู้ที่อยู่อายุ 16 ถึง 24 ปี ที่กำลังศึกษาเต็มเวลา ฝึกงานเต็มเวลา อยู่ระหว่างฝึกอบรม หางาน หรือเจ็บป่วย

ที่มา: <http://www.australia.gov.au>

ประเทศบัลแกเรีย

- **เงินช่วยเหลือหญิงตั้งครรภ์ที่ไม่มีงานทำ**

หญิงตั้งครรภ์ที่ไม่มีงานทำได้รับเงินช่วยเหลือเหมาจ่ายเมื่อตั้งครรภ์

ที่มา: ฐานข้อมูลนโยบายครอบครัวแห่งสหภาพยุโรป <http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/database/>

ประเทศแคนาดา

- **เบี้ยยังชีพ**

เบี้ยยังชีพเป็นสิทธิประโยชน์ที่จัดสรรให้แก่คนที่มีรายได้ต่ำที่อาศัยอยู่ในประเทศแคนาดา ที่คู่ชีวิตหรือคู่สมรสตามกฎหมายเสียชีวิต

- **การให้ความรู้แก่พ่อแม่ตามโครงการไม่มีใครสมบูรณ์แบบ**

โครงการไม่มีใครสมบูรณ์แบบเป็นการให้ความรู้แก่พ่อแม่ และแผนงานสนับสนุนพ่อแม่ ที่มีบุตรในวัยแรกเกิดจนถึง 5 ขวบ เป็นโครงการที่ออกแบบมาเพื่อตอบสนองความจำเป็นของพ่อแม่วัยรุ่นเลี้ยงเดี่ยวที่ถูกกีดกันทางสังคมหรือพื้นที่ หรือมีรายได้ต่ำ หรือมีการศึกษาน้อย

- **การอุดหนุนคู่สมรสและเด็ก**

การอุดหนุนคู่สมรสเป็นเงินที่คู่สมรสฝ่ายหนึ่งจ่ายให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง ภายหลังจากการแยกหรือหย่าร้าง บางครั้งเรียกว่าค่าอุปการะเลี้ยงดูคู่สมรสหรือเงินอุดหนุน เงินอุดหนุนคู่สมรสนั้นมักจ่ายเมื่อคู่สมรสมีรายได้แตกต่างกันมากภายหลังจากแยกกันอยู่ เงินอุดหนุนเด็กเป็นเงินที่พ่อหรือแม่จ่ายเพื่อช่วยเหลือเลี้ยงดูบุตรโดยเป็นการสนับสนุนทางการเงิน ภายหลังจากการแยกหรือหย่าร้าง โดยปกติมักจ่ายให้แก่พ่อหรือแม่ที่เป็นผู้ดูแลเด็ก ไม่ได้ให้แก่เด็กโดยตรง โดยศาลจะพิจารณาสถานการณ์ครอบครัวเพื่อกำหนดให้มีการจ่ายเงินอุดหนุนเด็กตามความเหมาะสม

ที่มา: <http://www.cra-arc.gc.ca/bnfts/menu-eng.html>

ประเทศโครเอเชีย

- **ความช่วยเหลือให้แก่ครอบครัวที่มีเด็กพิการ**

ครอบครัวจะได้รับเงินสงเคราะห์รายเดือน และเงินเบี้ยเลี้ยงเพื่อช่วยเหลือครอบครัวที่มีเด็กหรือสมาชิกในครอบครัวเป็นคนพิการ

ที่มา: ฐานข้อมูลนโยบายครอบครัวแห่งสหภาพยุโรป <http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/database/>

ประเทศญี่ปุ่น

- **ระบบประกันสุขภาพระยะยาว**

ระบบประกันสุขภาพระยะยาวโดยให้เงินอุดหนุนแก่ผู้ประกันตนประเภทหนึ่ง (อายุ 65+)

และผู้ประกันตนประเภทสอง (อายุ 40-64 ปี) เพื่อให้บุคคลได้รับบริการดูแลเชิงป้องกันระยะยาว บริการดูแลเชิงป้องกันระยะยาวโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน บริการในบ้าน (ครอบคลุมถึงการดัดแปลงต่อเติมบ้าน)

ที่มา: <http://www.japan.go.jp>

ประเทศโรมาเนีย

• เงินอุดหนุนการสมรส

การสนับสนุนทางการเงิน (200 ยูโร) แก่ครอบครัวใหม่โดยมอบให้แก่คู่สมรสแต่ละฝ่ายในการสมรสครั้งแรก โดยต้องมีที่อยู่อาศัยหลักในประเทศโรมาเนีย โดยไม่มีข้อจำกัดในด้านสัญชาติ

ที่มา: ฐานข้อมูลนโยบายครอบครัวแห่งสหภาพยุโรป <http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/database/>

สหราชอาณาจักร

• เงินอุดหนุนการศึกษา (Care to Learn)

โครงการเงินอุดหนุนการศึกษาโดยช่วยเหลือค่าใช้จ่ายสำหรับการดูแลเด็กสำหรับผู้ที่ยังอยู่ระหว่างการศึกษา ผู้รับเงินอุดหนุนจะต้องมีอายุไม่ถึง 20 ปีบริบูรณ์ขณะที่เริ่มต้นหลักสูตร โครงการนี้ช่วยเหลือเฉพาะผู้ที่เข้าศึกษาในหลักสูตรที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลอังกฤษเท่านั้น

• เงินสมทบเพื่อการศึกษาของพ่อแม่

นักเรียนนักศึกษาเต็มเวลาที่มีบุตรจะได้รับเงินสมทบปีละไม่เกิน 1,523 ปอนด์ (ประมาณ 77,000 บาท) เพื่อช่วยเป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียน เงินสมทบนี้สามารถนำไปใช้จ่ายค่าหนังสือ อุปกรณ์การเรียน และค่าเดินทาง จำนวนเงินที่ได้รับขึ้นอยู่กับรายได้ของครัวเรือน เงินสมทบเพื่อการศึกษาของพ่อแม่เป็นเงินให้เปล่าโดยไม่ต้องใช้คืน เป็นการจ่ายสมทบต่อยอดจากเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษา และจะไม่กระทบต่อสิทธิประโยชน์อื่นๆ หรือการหักภาษี

ที่มา: <https://www.gov.uk>

7.4 ข้อจำกัดของรายงานฉบับนี้

แม้ว่ารายงานฉบับนี้จะตั้งใจนำเสนอข้อมูลเพื่อให้ใช้เป็นหลักฐานสนับสนุนนโยบายสาธารณะเกี่ยวกับสถาบันครอบครัว แต่ข้อมูลในเชิงลึกอาจยังไม่มากพอที่จะแสดงให้เห็นความท้าทายต่างๆ ที่ครอบครัวแต่ละประเภทต้องเผชิญ ไม่ว่าจะเป็นในแง่ปัญหาทางการเงิน หนี้สินและ

ความยากจน เงินออม การจ้างงาน ที่อยู่อาศัย ความรุนแรงในครอบครัว ตลอดจนภาวะที่ครอบครัวที่มีความต้องการพิเศษต้องแบกรับไว้ เช่น ครักเรือนที่มีสมาชิกที่มีความพิการ ดังนั้น รายงานฉบับนี้จึงทำได้เพียงเปิดเผยข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาบางประการของครอบครัว และยังคงจำเป็นต้องวิเคราะห์เพิ่มเติมในเชิงลึกสำหรับครอบครัวในแต่ละประเภทเพื่อให้สามารถพัฒนานโยบายครอบครัวได้อย่างเหมาะสมบนพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์

7.5 ข้อเสนอแนะ

เพื่อรักษาความผาสุกและสมดุลของครอบครัวไทยท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่อัตราการเกิดลดลง ประชากรมีอายุยืนยาวขึ้น และการย้ายถิ่นที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เหล่านี้ นโยบายสาธารณะที่ครอบคลุมรอบด้านในการส่งเสริมสถาบันครอบครัวนั้นนับเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวด ข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้ จึงควรได้รับการพิจารณาเพื่อนำไปใช้กำหนดนโยบายสาธารณะด้านครอบครัวต่อไป

- **ส่งเสริมอนามัยมารดาและอนามัยการเจริญพันธุ์ของผู้หญิงทำงาน**

ครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว – ควรส่งเสริมให้มีการสนับสนุนหญิงตั้งครรภ์จนกระทั่งคลอดบุตรอย่างต่อเนื่อง โดยครอบคลุมบริการดูแลรักษาทางการแพทย์ และบริการให้ข้อมูลหรือคำปรึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมสุขภาพที่ส่งผลดีและผลเสีย และควรให้ความสนใจเป็นพิเศษกับกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวและแม่วัยรุ่น โดยนอกจากจะจัดให้มีบริการดูแลสุขภาพแล้ว ยังควรมีบริการทางสังคมอีกด้วย เพื่อรับประกันว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวและแม่วัยรุ่นจะมีงานทำ และสามารถเลี้ยงดูลูกได้อย่างเพียงพอ นโยบายบัตรสุขภาพแม่และเด็กถือเป็นการริเริ่มที่ดีเยี่ยมในการเสริมสร้างสุขภาพที่ดีของมารดาที่ตั้งครรภ์และทารกแรกเกิด ดังนั้นจึงควรมีการติดตามตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อวัดประสิทธิภาพและเป็นแนวทางให้แก่อนาคตต่อไป

สำหรับนโยบายการวางแผนครอบครัวนั้น ต้องส่งเสริมให้รัฐจัดบริการที่มีคุณภาพในราคาที่เหมาะสม โดยมีทางเลือกสำหรับการคุมกำเนิดที่ครอบคลุมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคุมกำเนิดระยะยาว (ยาฝังคุมกำเนิดและการใส่ห่วงคุมกำเนิด) รวมทั้งบริการให้คำปรึกษาเพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ไม่พร้อม และช่วยให้ผู้หญิงสามารถมีส่วนร่วมในการตัดสินใจได้ด้วยตัวเองว่าจะมีลูกหรือไม่และจะมีเมื่อไหร่ และสามารถเปิดรับโอกาสอื่นๆ ในชีวิตได้

นอกจากนี้ ยังต้องจัดสรรบริการเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวและอนามัยการเจริญพันธุ์ที่

เหมาะสมกับอายุและเพศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับวัยรุ่นและเยาวชนที่อาจไม่แสวงหาการดูแลสุขภาพจากสถานบริการสุขภาพ รวมทั้งส่งเสริมการมีเพศสัมพันธ์ที่ปลอดภัยและการใช้ถุงยางอนามัยในกลุ่มผู้ที่มีความสัมพันธ์ทางเพศแบบชั่วคราวเพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ที่ไม่วางแผน

- **ลดการสมรสตั้งแต่อายุน้อยและการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น**

ครอบครัวทุกประเภท โดยเฉพาะครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว – จำเป็นต้องลดการสมรสตั้งแต่อายุน้อยและการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นให้น้อยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อชะลอการคลอดบุตรก่อนผู้หญิงอายุ 18 ปี และเพื่อเว้นระยะการคลอดบุตรครั้งต่อไปของกลุ่มมารดาวัยรุ่น โดยกำหนดเป้าหมายสูงสุดไว้ที่การส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนทุกคนที่อายุต่ำกว่า 18 ปี สามารถเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพได้อย่างเต็มที่ รวมทั้งไม่ถูกกีดกันออกจากการศึกษาในชั้นอุดมศึกษา ด้วยเหตุเพราะการสมรสตั้งแต่อายุน้อยหรือเพราะตั้งครรภ์

จากข้อมูลพบว่า ประมาณ 1 ใน 4 ของวัยรุ่นหญิงที่แต่งงานแล้วและมีคู่สมรสหรือคู่ที่อยู่กินด้วยที่มีอายุมากกว่าตนเองมากกว่า 10 ปี วัยรุ่นหญิงเหล่านี้จบการศึกษาระดับประถมศึกษาเท่านั้น ซึ่งสะท้อนว่าการอยู่กินกันฉันสามีภรรยาตั้งแต่ยังวัยเยาว์นั้น ทำให้เด็กสาวเหล่านี้ต้องออกจากโรงเรียนตั้งแต่อายุยังน้อย ด้วยเหตุนี้ มารดาวัยรุ่นจึงควรได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่องต่อไป รวมทั้งได้รับการช่วยเหลือในเรื่องการเลี้ยงดูเด็กเพื่อลดภาระของครอบครัว เนื่องจากการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นพบมากในครัวเรือนที่ยากจนมาก และการแต่งงานอาจเป็นทางเลือกของวัยรุ่นหญิงบางคนเพื่อหลีกเลี่ยงจากความยากจนนั้น

ดังนั้น จึงควรแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1448 ที่ระบุว่า การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายและหญิงมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์แล้ว หรือถ้าเป็นผู้เยาว์ต้องได้รับความยินยอมจากบิดาและมารดา ซ้ำยกเว้นที่บัญญัติไว้ในมาตรานี้ยังเปิดช่องให้ชายสมรสกับหญิงที่มีอายุน้อยได้ แม้ว่าหญิงนั้นอาจถูกล่วงละเมิดทางเพศโดยชายที่กระทำคามผิด

- **จัดให้มีบริการรักษาภาวะมีบุตรยากที่มีความเหมาะสม**

คู่สามีภรรยาที่ไม่มีบุตร – ปัจจุบันประเทศไทยยังไม่ยอมรับว่าภาวะมีบุตรยากเป็นโรคหรือความเจ็บป่วย ดังนั้น การรักษาภาวะมีบุตรยากจึงไม่อยู่ในสิทธิประโยชน์การรักษาพยาบาลตามสิทธิต่างๆ ด้วยเหตุนี้ เทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์จึงยังไม่ค่อยมีการนำไปปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย จนถึงขณะนี้ มีหญิงวัยเจริญพันธุ์ที่มีภาวะมีบุตรยากเพียงร้อยละ 29 เท่านั้นที่หาข้อมูลและขอรับบริการรักษาภาวะมีบุตรยาก

การขยายโอกาสในการเข้าถึงบริการรักษาภาวะมีบุตรยากอาจช่วยให้คู่สามีภรรยาหลายคู่สามารถมีลูกได้ จึงควรส่งเสริมบริการให้คำปรึกษาเพื่อให้ข้อมูลและทางเลือกแก่คู่สมรส โดยพิจารณาใช้วิธีธรรมชาติสำหรับรักษาภาวะมีบุตรยากเป็นแนวทางหลักก่อน ส่วนเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูงอาจใช้เป็นแนวทางรอง และยังคงควรมีแนวทางอื่นๆ เพื่อเป็นทางเลือกให้แก่คู่สมรสที่มีภาวะมีบุตรยาก เช่น การรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม นอกจากนี้ การที่ปัจจุบันประเทศไทยยังมีอัตราภาวะมีบุตรยากอยู่ในระดับสูง จึงควรสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยและการหารือระดับผู้เชี่ยวชาญเพื่อศึกษาข้อมูลเพื่อกำหนดเป็นนโยบายหรือจัดทำแผนงานต่อไป

- **ปรับปรุงบริการดูแลเด็กให้มีคุณภาพ ครอบคลุม และมีราคาเหมาะสม**

ภายหลังจากการคลอดบุตรแล้ว ควรส่งเสริมให้มีบริการดูแลเด็กเล็กและการจัดพื้นที่สำหรับมารดาให้นมบุตรในสถานที่ทำงาน นอกจากนี้ยังควรปรับปรุงความครอบคลุมและคุณภาพของสถานรับเลี้ยงเด็ก โดยให้ครอบคลุมการดูแลเด็กเล็กตั้งแต่เริ่มหัดเดินจนถึงอายุสองขวบ ซึ่งเป็นช่วงก่อนเกณฑ์อายุที่จะสามารถเข้ารับบริการจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของรัฐ

หญิงไทยยังคงมีอัตราต่ำในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวเป็นเวลา 6 เดือนหลังคลอด ซึ่ง การขาดพื้นที่ที่เหมาะสมในการให้นมบุตรในสถานที่ทำงานอาจเป็นสาเหตุส่วนหนึ่ง ดังนั้น การเสริมสร้างสายใยผูกพันระหว่างแม่กับลูกด้วยการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวเป็นเวลา 6 เดือน จึงยังเป็นปัญหาที่ควรได้รับความเอาใจใส่

นอกจากนั้น ยังมีความจำเป็นต้องเพิ่มความครอบคลุมและคุณภาพของศูนย์เลี้ยงเด็กในสถาน ประกอบกิจการและชุมชนสำหรับลูกจ้าง เนื่องจากปัจจุบันมีจำนวนศูนย์เลี้ยงเด็กดังกล่าวอยู่ เพียง 61 แห่งเท่านั้นที่จดทะเบียนกับกระทรวงแรงงาน นโยบายและกฎระเบียบในปัจจุบันที่ กำหนดให้นิติบุคคลจัดบริการดูแลเด็กให้แก่ลูกจ้างยังมีอยู่อย่างจำกัด จึงควรมีการปรับแก้เพิ่ม เดิม นอกจากนี้ บริการดูแลเด็กสำหรับหญิงที่ทำงานอิสระหรือแรงงานนอกระบบก็ควรได้รับการ สนับสนุนด้วยเช่นกัน เพื่อช่วยให้ผู้หญิงทำงานได้อย่างต่อเนื่องในขณะที่เลี้ยงลูกไปด้วย โดยพิจารณาให้ครอบคลุมถึงผู้หญิงที่เป็นแรงงานนอกระบบที่ทำงานในเมืองที่อาจไม่สามารถ เข้าถึงศูนย์เลี้ยงดูเด็กเล็กที่มีอยู่ มิฉะนั้นเด็กบางคนอาจถูกส่งไปอยู่กับปู่ย่าหรือตายาย ผู้สูงอายุซึ่งเป็นแนวโน้มที่กำลังเพิ่มขึ้นทั้งในพื้นที่เขตเมืองและชนบท

คุณภาพของบริการเลี้ยงเด็กจำเป็นต้องมีการปรับให้เป็นมาตรฐานในด้านการเข้าถึงได้ง่าย อัตราค่าใช้จ่าย และการกำกับดูแลการดำเนินงาน ทั้งนี้ คุณภาพของศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัย และสถานดูแลเด็กเล็กภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงต่างๆ ที่เกี่ยวข้องนั้นจำเป็นต้องได้รับการเสริมสร้างความเข้มแข็งเพื่อให้ได้มาตรฐานขั้นต่ำของประเทศ

- **ส่งเสริมสวัสดิการและความช่วยเหลือทางการเงินตามจำนวนบุตร**

ทุกครอบครัวที่มีบุตร – ทุกวันนี้คนไทยมีลูกเพียง 1 หรือ 2 คน สิทธิประโยชน์และสวัสดิการ ต่างๆ ที่จ่ายให้แก่พ่อแม่ ได้แก่ ความช่วยเหลือแก่ครอบครัวเพื่อสนับสนุนค่าใช้จ่ายโดยตรง ของเด็ก เช่น การหักลดหย่อนภาษีสำหรับครอบครัวที่มีบุตร และการอุดหนุนค่าใช้จ่ายด้าน การศึกษาและการดูแลบุตรตามจำนวนบุตรที่มีในแต่ละครอบครัว ล้วนแต่มีประโยชน์และ ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรของครอบครัวลงได้ ตัวอย่างเช่น กระทรวงการคลังได้ให้เงิน อุดหนุนแก่ครอบครัวที่มีลูก 3 คน และมีแนวโน้มที่จะขยายการอุดหนุนเป็น 4 คนในอนาคตอัน ใกล้นี้ อย่างไรก็ตาม การหักลดหย่อนภาษีและเงินอุดหนุนเป็นแรงจูงใจเพียงส่วนหนึ่ง ในขณะที่ ยังมีปัจจัยอื่นๆ อีกมากมายที่ส่งผลให้บุคคลตัดสินใจว่าจะมีลูกหรือไม่ และการประกาศใช้ นโยบายการหักลดหย่อนภาษีและเงินอุดหนุนดังกล่าวก็ขึ้นอยู่กับรายได้ส่วนบุคคลหรือรายได้ ของครัวเรือนเท่านั้น โดยมีได้คำนึงถึงสถานะครอบครัวของแต่ละบุคคลแต่อย่างใด และ เนื่องจากครอบครัวไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงควรสร้างหลักประกันความสามารถ

และศักยภาพของพ่อแม่ในการเลี้ยงดูลูกโดยที่ไม่ต้องคำนึงถึงระดับรายได้ของพ่อแม่ และยังคงจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์เชิงลึกเพิ่มเติมพร้อมด้วยหลักฐานสนับสนุนอย่างเพียงพอ ที่จะเดินหน้านโยบายและยุทธศาสตร์ด้านสิทธิประโยชน์และแรงจูงใจทางการเงินเพื่อสนับสนุนครอบครัว

นอกจากนั้น เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยและเพื่อให้มีบริการดูแลเด็กเล็กที่ได้คุณภาพ ในสถานที่ทำงานทุกแห่ง ควรมีมาตรการลดหย่อนภาษีที่น่าดึงดูดใจสำหรับสถานประกอบการที่สามารถจัดศูนย์ดูแลเด็กให้แก่พนักงานของตนได้ เพื่อเป็นแรงจูงใจให้แก่นายจ้าง

- **เพิ่มความตระหนักในการเป็นพ่อแม่ และจัดให้มีนโยบายการลาที่มีความยืดหยุ่น**

ครอบครัวทุกประเภทที่มีบุตร – ควรพิจารณาให้นโยบายการลาที่มีความยืดหยุ่นต่อพ่อแม่ที่หยุดงานเพื่อดูบุตร และควรส่งเสริมให้ผู้ชายมีส่วนร่วมในครอบครัวและการเลี้ยงดูบุตร โดยการมีนโยบายที่อนุญาตให้ลูกจ้างชายที่อยู่ในภาคเอกชนสามารถลาเพื่อไปช่วยเหลือภรรยาที่คลอดบุตรได้โดยที่ได้รับความจ้าง และส่งเสริมให้ผู้ชายใช้สิทธิการลาดังกล่าว และในสถานที่ทำงานทุกแห่ง นายจ้างควรส่งเสริมให้ลูกจ้างชายมีส่วนร่วมในการทำหน้าที่ในบ้านและการเลี้ยงดูบุตร เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของฝ่ายหญิง ตลอดจนอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้านมากขึ้น อีกทั้งควรส่งเสริมให้มีการใช้วันลาหยุดประจำปีของสามีภรรยาที่ไม่ได้อาศัยอยู่ร่วมกันกับคู่หรือบุตรของตน และควรบรรจุรายวิชา “การเป็นพ่อแม่” เข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรในสถานศึกษา เพื่อสร้างการเรียนรู้ในด้านบทบาทและหน้าที่รับผิดชอบในครอบครัว และเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีวุฒิภาวะ

นอกจากนี้ ยังควรขยายการจัดบริการให้แก่สามีของหญิงตั้งครรภ์ให้ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มเพื่อรับคำแนะนำและข้อมูลจากบุคลากรสาธารณสุข ในเรื่องของการเป็นพ่อแม่ที่ดีและวิถีปฏิบัติในการดูแลสุขภาพของบุตร

- **จัดให้มีกรจ้างงานที่ยืดหยุ่นและเอื้อต่อผู้หญิง**

สถานะการจ้างงานของผู้หญิงมีนัยต่อ**ครอบครัวทุกประเภท** เพื่อสนับสนุนความก้าวหน้าในอาชีพให้แก่ผู้หญิง ควรมีการจัดทำนโยบายและแผนงานที่สนับสนุนสมดุลของชีวิตกับการทำงาน (work-life) ซึ่งในที่สุดแล้วจะอำนวยความสะดวกให้ผู้หญิงวัยทำงานได้เข้าสู่การจ้างงานตลอดจนดึงดูดให้ผู้ชายมีส่วนร่วมมากขึ้นในการแบ่งเบาภาระจากการดูแลเด็กและหน้าที่ในบ้าน นโยบายต่างๆ ควรจะเอื้อต่อผู้หญิงวัยแรงงาน โดยเฉพาะหญิงมีครรภ์หรือแม่ลูกอ่อนที่

ทำงาน โดยการจัดให้มีชั่วโมงการทำงานที่ยืดหยุ่น การลาคลอดโดยได้รับค่าจ้างในระยะเวลา นานขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ สถานที่ทำงานต้องไม่ปล่อยให้เกิดการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงในที่ ทำงาน หรือบีบบังคับทางอ้อมให้ผู้หญิงต้องออกจากงานโดยไม่เต็มใจเนื่องจากตั้งครรภ์หรือมี บุตร การขาดการสนับสนุนจากนายจ้างและการเลือกปฏิบัติในที่ทำงานอาจกีดกันผู้หญิงไม่ให้ ตั้งครรภ์ หรืออาจทำให้แม่ลูกอ่อนต้องออกจากงานก็เป็นได้ นอกจากนี้ ควรเสนอให้มีการจ้าง งานนอกเวลา (part-time) ที่มีความยืดหยุ่นต่อผู้หญิง เพื่อลดความกดดันของผู้หญิงที่ทำงาน เมื่อถึงเวลาที่ต้องเลือกระหว่างหน้าที่การงานกับการเลี้ยงดูบุตร

ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว – ร้อยละ 80 ของครัวเรือนพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือน และจำนวนครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวที่กำลังเพิ่มขึ้นแม้ว่าสัดส่วนจะลดลงเล็กน้อยก็ตาม กระนั้น ข้อมูล ด้านการจ้างงานและความยากจนของครัวเรือนประเภทนี้ยังไม่เป็นที่ทราบแน่ชัด อย่างไรก็ตาม การถอดบทเรียนจากกลุ่มประเทศสมาชิก OECD ที่มีนโยบายสาธารณะเกี่ยวกับครอบครัว รุดหน้าไปมากแล้วนั้น ได้ชี้ให้เห็นว่าการมีนโยบายเชิงรุกประกอบกับการสนับสนุนในเรื่องการ ทำงานและการดูแลที่ครอบคลุมรอบด้าน สร้างผลลัพธ์ที่ดีที่สุดในแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวทั้ง ในแง่ของการจ้างงานและอัตราความยากจน สำหรับบริบทในประเทศไทยนั้น การให้ความสำคัญ สำคัญเป็นพิเศษในการเอื้ออำนวยเรื่องการจ้างงานและการดูแลเด็กสำหรับแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งแม่วัยรุ่นนั้นจะเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากวงจร แห่งความยากจน

- **ส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศในครอบครัวและการแบ่งความรับผิดชอบระหว่าง พ่อและแม่**

กระตุ้นให้ผู้ชายมีส่วนร่วมมากขึ้นผ่านการบริการวางแผนครอบครัว การฝากครรภ์ และการ ดูแลหลังคลอด รวมทั้งแบ่งความรับผิดชอบร่วมกันในการดูแลสุขภาพแม่และเด็ก การแบ่ง หน้าที่ในบ้าน เพราะการที่ผู้ชายมีส่วนร่วมในการเลี้ยงลูกและหน้าที่ในบ้านอย่างเต็มที่นั้น จะ ช่วยให้ผู้หญิงมีความสมดุลระหว่างชีวิตกับการงานและชีวิตครอบครัวที่ดีขึ้น

- **สนับสนุนสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเสริมสร้างความเกื้อกูลของครอบครัว**

ครอบครัวขยาย – ครึ่งหนึ่งของประชากรหรือ 1 ใน 3 ของครัวเรือนไทยอาศัยอยู่ในครอบครัว ขยายหรือครอบครัวสามรุ่นวัย ที่มีคนวัยแรงงานอาศัยอยู่กับพ่อแม่และบุตร ด้วยเหตุนี้จึงเป็น เวลาอันเหมาะสมที่จะเสนอนโยบายและยุทธศาสตร์เพื่อเสริมสร้างสายสัมพันธ์ในครอบครัว และส่งเสริมการเกื้อกูลระหว่างคนต่างรุ่นต่างวัย ในการลด ‘อคติต่อความสูงวัย’ หรือทัศนคติ

เขมาวมและการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลด้วยเหตุแห่งอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อผู้ที่อยู่ในวัยชรา รัฐบาลควรส่งเสริมโครงการรณรงค์และกิจกรรมเพื่อสร้างความตระหนักในการส่งเสริมความกตัญญูต่อบิดามารดาผู้สูงอายุ เช่น รัฐบาลอาจเสนอให้มีวันหยุดหรือวันลาสำหรับบุตรที่อยู่ในวัยทำงานให้กลับบ้านไปเยี่ยมบิดามารดาวัยชรา หรือดูแลบิดามารดาวัยชราเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ตลอดจนบรรจुरายวิชาชีวิตครอบครัวเข้าไว้ในหลักสูตรทั้งหลักสูตรการศึกษาในระบบและนอกระบบ โดยเพิ่มหัวข้อเรื่องการเกื้อกูลระหว่างคนต่างรุ่นต่างวัยในครอบครัวท่ามกลางสังคมสูงอายุที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

คู่สามีภรรยาที่ไม่มีบุตร – คู่สามีภรรยาที่อยู่ด้วยกันโดยไม่มีบุตรมีจำนวนเพิ่มขึ้น ดังนั้น ผู้มีอำนาจหน้าที่หรือหน่วยงานในท้องถิ่น รวมทั้งการสนับสนุนในชุมชน ได้แก่ เพื่อนบ้านและเครือข่ายทางสังคมในท้องถิ่น จึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือและค้ำจุนคู่สามีภรรยาเหล่านี้ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุที่ไม่มีบุตรอาศัยอยู่ด้วย รวมทั้งส่งเสริมการดูแลเกื้อกูลกันของคนในชุมชนอีกด้วย ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังยังคงควรได้รับความรู้ทางการเงินที่เพียงพอด้วยเช่นกัน สำหรับคู่สามีภรรยาวัยแรงงานที่ไม่มีบุตร หรือผู้ที่อยู่ในครอบครัวที่ 'ทั้งสามีและภรรยา มีรายได้ทั้งคู่แต่ไม่มีบุตรอยู่ด้วย หรือ DINK' บางราย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคู่ที่มีความพร้อมด้านการเงินและจิตใจ อาจทบทวนเรื่องการมีบุตรหากมีการจัดให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเลี้ยงดูเด็ก

ครอบครัวอยู่คนเดียว – บุคคลที่อาศัยอยู่คนเดียวก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สิ่งสำคัญก็คือ มีผู้หญิงจำนวนหนึ่งที่ต้องอยู่เพียงลำพังในวัยชราโดยไม่มีแหล่งการเงินที่เพียงพอ ดังนั้น การเตรียมตัวเพื่อเข้าสู่วัยชรา ได้แก่ การรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง และการมีเงินออมที่เพียงพอ จะเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้หญิง เนื่องจากมีแนวโน้มที่จะอยู่คนเดียวในวัยชราสูงกว่าผู้ชาย

- **ส่งเสริมโอกาสทางการศึกษาที่สูงขึ้นแก่ทุกคน**

ครอบครัวทุกประเภท – ควรส่งเสริมให้ทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษาได้ รวมไปถึงการขจัดอุปสรรคและการตีตราที่เกิดกับวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์เพื่อให้สามารถศึกษาต่อไปได้ จัดให้มีการเพิ่มเติมความรู้ให้แก่ผู้สูงอายุเพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปได้ และควรจัดสรรทุนการศึกษาให้แก่เยาวชนทุกคนจากครอบครัวยากจนในชนบทได้ไปโรงเรียนเพื่อลดแรงกดดันทางการเงินของครอบครัวที่ยากจน

หากเด็กแรกเกิดและประชากรวัยแรงงานยังคงลดลงอย่างต่อเนื่องเช่นนี้ นโยบายต่างๆ ควร

ลิขสิทธิ์ UNFPA Thailand

มุ่งความสนใจไปที่คุณภาพของการศึกษามากกว่าปริมาณ การศึกษาสำหรับทุกกลุ่มอายุควรมุ่งเน้นไปที่การปลูกฝังทักษะชีวิตและการคิดเชิงวิพากษ์ รวมทั้งควรจัดการศึกษาที่ส่งเสริมให้คนหนุ่มสาวมีทักษะเฉพาะที่จำเป็นต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทย

เด็กผู้ชายในโรงเรียน – นโยบายและแผนงานจำเป็นต้องส่งเสริมให้เด็กผู้ชายได้เรียนจนถึงระดับชั้นอุดมศึกษา เพื่อลดช่องว่างและความแตกต่างด้านการศึกษาของผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งปัจจุบันมีผู้หญิงศึกษาในระดับชั้นปริญญามากกว่าผู้ชาย แม้ว่าจะมีจำนวนเด็กผู้ชายมากกว่าเด็กผู้หญิงในการศึกษาระดับอาชีวศึกษาก็ตาม จึงจำเป็นต้องมีการพิจารณาการจ้างงานสำหรับชายและหญิงวุฒิปริญญาตรีเพื่อให้พอดีกับความต้องการของตลาดในอนาคต

นอกจากนั้น พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กไทยที่ล่าช้าลงอยู่แล้วนั้น ยังอาจถูกทำให้ถดถอยลงไปได้อีก อันเป็นผลมาจากการไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ ทั้งยังมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมเสี่ยงและไม่เป็นผลดีต่อสุขภาพอีกด้วย

- **ส่งเสริมนโยบายทางสังคมเฉพาะสำหรับกลุ่มประชากรเป้าหมาย**

โครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดแก่เด็กที่มีฐานะอยู่ใต้เส้นความยากจนเดือนละ 600 บาท อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ สิทธิเงินสงเคราะห์บุตรอายุ 0-6 ปี เดือนละ 400 บาท

ต่อคนที่ให้แก่ผู้ประกันตนกับกองทุนประกันสังคมนั้น ควรจะครอบคลุมถึงเด็กที่เป็นบุตรบุญธรรมด้วยเช่นกัน สำหรับครอบครัวที่มีแต่ผู้สูงอายุอาจต้องการความช่วยเหลือในด้านการดูแลที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุโดยเฉพาะเพื่อให้สามารถดูแลตนเองได้ ส่วนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวควรได้รับความเอาใจใส่เป็นการเฉพาะ เช่น การสนับสนุนทางการเงินสำหรับการเลี้ยงดูบุตรและการศึกษาของบุตร และสินเชื่อสาธารณะ การสนับสนุนเหล่านี้แตกต่างจากสิ่งที่รัฐบาลจัดให้แก่ครอบครัวที่มีรายได้น้อย หากแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่สามารถหาบริการเลี้ยงเด็กได้ในช่วงขบปีแรกๆ ก็อาจไม่สามารถกลับไปประกอบอาชีพในระบบได้ และทำให้ความหวังที่จะนำพาตนเองและลูกให้หลุดพ้นจากความยากจนลดน้อยลงไปด้วย นโยบายในปัจจุบันกำหนดให้ฝ่ายที่ไม่ได้รับสิทธิในการเลี้ยงดูบุตร (โดยมากเป็นฝ่ายพ่อ) ต้องจ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดูบุตร แต่การบังคับใช้ข้อผูกพันทางกฎหมายนี้ยังมีอยู่อย่างจำกัด และปัจจุบันยังไม่มีข้อบังคับในเรื่องค่าเลี้ยงดูให้แก่ภรรยาที่ย่ำแย่กับสามี นอกจากนี้ ควรพิจารณาการรับรองคู่ที่อยู่กินฉันสามีภรรยา และจัดให้เข้าถึงสิทธิประโยชน์เช่นเดียวกับกับคู่สมรสทั่วไปได้ด้วย

- **จัดให้มีการเกื้อหนุนด้านอารมณ์และจิตใจ**

ครอบครัวข้ามรุ่น – จำนวนเด็กที่อาศัยอยู่กับปู่ย่าหรือตายายโดยเฉพาะย่าหรือยายในวัยชรา นั้นมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น และเนื่องจากหัวหน้าครอบครัวของครัวเรือนข้ามรุ่นที่เป็นหญิงอายุมากกว่า 80 ปี เพิ่มขึ้นถึงสองเท่า เด็กบางคนจึงต้องกลายเป็นผู้ดูแลปู่ย่าตายายสูงอายุ ดังนั้นจึงควรให้ความสนใจกับการติดตามความเป็นอยู่ของครอบครัวเหล่านี้ โดยผ่านการช่วยเหลือเกื้อกูลจากเพื่อนบ้าน เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น หรือกลุ่มสนับสนุนในท้องถิ่น

ครอบครัวที่มีคนที่มีความพิการ/ทุพพลภาพโดยมากเป็นครอบครัวที่มีผู้สูงอายุ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่ที่แตกต่าง และอาจต้องได้รับการเกื้อหนุนที่เหมาะสมจากครอบครัว ชุมชน และรัฐบาล นอกจากนี้การส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตยังมีความสัมพันธ์กันอย่างมากกับสุขภาพร่างกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรคความเสื่อมของร่างกาย กล่าวคือ มีโอกาสที่ประชากรสูงอายุมีแนวโน้มจะเจ็บป่วยและเป็นโรคระยะยาว หากไม่มีระบบและงบประมาณจัดสรรในประเทศอย่างเพียงพอแล้ว อาจสร้างความวิตกกังวลให้แก่รัฐบาลและประชาชนได้

- **จัดให้มีทางเลือกที่อยู่อาศัยที่ใช้ได้จริง ในราคาที่ไม่แพง และเหมาะสมกับรูปแบบครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป**

ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว – ควรเสนอสินเชื่อ/การค้ำประกันเงินกู้ที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการที่มีข้อบังคับน้อยที่สุดสำหรับครอบครัวประเภทนี้ ด้วยการจัดสถานที่อยู่อาศัยที่เอื้อต่อการเกื้อกูลช่วยเหลือ

โดยชุมชน และควรจะมีการศึกษาวิจัยเพื่อประเมินผลกระทบของการสร้างเมืองขนาดกลางต่อการเริ่มสร้างครอบครัว

- เสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการจัดการข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัว การวิจัย และระบบการติดตาม

จากรายงานฉบับต่างๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันที่นำเสนอประเด็นการเปลี่ยนแปลงของครอบครัว พบว่ายังมีความไม่สอดคล้องกันอยู่มาก จึงควรมีการทบทวนการให้คำจำกัดความ วิธีการคำนวณ ตลอดจนแหล่งที่มาของข้อมูล และทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ของรัฐและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดข้อมูลและองค์ความรู้ที่สามารถติดตามการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวไทยในช่วงเวลาต่างๆ ได้ และเพื่อให้สามารถนำไปกำหนดนโยบายเพื่อช่วยเพิ่มความผาสุกและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว ตลอดจนลดความเสี่ยงต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ ปัจจุบันยังคงมีข้อมูลเกี่ยวกับความผาสุกของครอบครัวไทยอยู่อย่างจำกัดและมักเป็นข้อมูลที่กระจัดกระจาย และแม้ว่าจะมีเครื่องมือสำหรับการวัดระดับของความผาสุกและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวอยู่แล้ว แต่เครื่องมือเหล่านี้ยังไม่เชื่อมโยงกับตัวชี้วัดทางสังคม เศรษฐกิจ และการเงินที่จะนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาความอยู่ดีมีสุขของสถาบันครอบครัว

บริษัทในประเทศไทยบางแห่ง เช่น บริษัทไอบีเอ็ม และบริษัท 3เอ็ม

ได้ริเริ่มนโยบายสมดุลของชีวิตกับการทำงาน (work life balance) มานานกว่า 10 ปีแล้ว โดยไอบีเอ็มจัดให้พนักงานคนไทยได้รับคำปรึกษาเรื่องครอบครัวและการดูแลบุตรมาตั้งแต่ปี 2548 และในปีเดียวกัน 3เอ็ม ก็ได้ประกาศนโยบายตารางเวลาการทำงานที่ยืดหยุ่นโดยใช้วิธีการที่ตั้งอยู่บนความไว้วางใจในตัวพนักงาน รวมถึงการให้พนักงานจัดสรรแบ่งงานกันทำ การให้สิทธิลาคลอดและดูแลบุตร รวมทั้งอนุญาตให้ทำงานจากที่บ้านได้

สำหรับในประเทศไทย เดนมาร์ก พ่อแม่ของทารกแรกเกิดมีสิทธิลางานได้คนละ 32 สัปดาห์ โดยคุณแม่มีมือใหม่สามารถใช้นับวันหยุดนี้ได้ทั้งก่อนและหลังคลอด และถึงแม้สิทธิประโยชน์นี้จะกำหนดไว้ 32 สัปดาห์ ทั้งพ่อและแม่ยังมีสิทธิเลือกที่จะลาหยุดงานได้นานสุดถึง 52 สัปดาห์

ที่มา: Bangkok Post, 8 กุมภาพันธ์ 2559

ดีแทคให้แม่ลาคลอดได้ 180 วัน

“ปัจจุบันดีแทคมีพนักงานหญิงร้อยละ 60 ของพนักงานทั้งหมด จึงมีนโยบายเพื่อการดูแลพนักงานหญิงเพิ่มเติม ล่าสุดได้ประกาศให้คุณแม่ลาคลอดต่อเนื่อง 180 วัน เริ่มวันที่ 1 มกราคม 2559 สำหรับผู้ชายให้ลาหยุด 7 วันในช่วงที่ลูกคลอด เพื่อให้ช่วยดูแลภรรยาและลูกในช่วงแรก นอกจากนี้บริษัทยังมีห้องปั๊มนมสำหรับคุณแม่ และห้องเด็กเล่นเพื่อให้พ่อแม่สามารถพาลูกมาที่ทำงานได้ นอกจากนั้นยังมีที่จอดรถสำหรับผู้หญิงตั้งครรภ์ด้วยโดยจะจัดให้จอดใกล้ลิฟท์” นางสาว นาฎฤดี อัจฉาญวงศ์ รองประธานเจ้าหน้าที่บริหาร กลุ่มบุคคลบริษัท โทเทิล แอ็คเซ็ส คอมมูนิเคชั่น จำกัด (มหาชน) หรือดีแทค กล่าว

“เราให้ความสำคัญกับวันลาคลอดเพราะคิดว่าสถาบันครอบครัวสำคัญ เนื่องจากผู้หญิงต้องทำงานไปด้วยดูแลครอบครัวไปด้วยซึ่งเป็นเรื่องที่ทำนายสำหรับผู้หญิงสมัยนี้ ดังนั้น ถ้าบริษัทสามารถอำนวยความสะดวกให้พนักงานหญิงสามารถลาคลอดได้ถึง 6 เดือนต่อเนื่องกัน จะทำให้พนักงานได้ใช้เวลาเลี้ยงลูกและเห็นพัฒนาการของลูกในช่วงแรก หลังจากนั้นจะกลับมาทำงานตามปกติและสามารถเติบโตในหน้าที่การงานได้ต่อเนื่อง”

“เมื่อพนักงานตัดสินใจมีลูกแล้ว บริษัทก็สนับสนุนเรื่อง work-life balance โดยในช่วงที่เขาต้องสร้างครอบครัวมีลูกเล็กก็ให้ความสำคัญไปที่ครอบครัว หลังจากทีลูกเริ่มโตหรือเข้าโรงเรียนได้ พนักงานก็ให้ความสำคัญกับการทำงานและการพัฒนาให้เติบโตตามทันการเติบโตขององค์กร ฉะนั้น work-life balance ไม่ได้สมดุลเท่ากันในทุกๆ ช่วงเวลา ขึ้นอยู่กับว่าเวลาไหนพนักงานจะให้ความสำคัญกับเรื่องอะไรมากกว่ากัน ซึ่งดีแทคก็จะพยายามช่วยอำนวยความสะดวกตามความจำเป็นของพนักงานในแต่ละช่วงเวลาของเขา”

ที่มา: บทสัมภาษณ์จากไทยพับลิก้า, 2558

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียนของ “ไพรנד้า”

นายปราโมทย์ เตียสุวรรณ กรรมการผู้จัดการ (สายผลิต) บริษัท แพรนด์้า จิวเวลรี่ จำกัด (มหาชน) เล่าถึงศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียนที่สร้างขึ้นในบริษัทมานาน 26 ปีแล้ว เพื่อลดภาระในการเลี้ยงดูลูกและให้พนักงานทำงานได้เต็มศักยภาพ โดยมีค่าใช้จ่ายวันละ 35 บาท มีอาหารครบ 3 มื้อ ซึ่งเป็นอาหารที่เหมาะสมกับเด็กแต่ละวัย “พนักงานสามารถอุ้มลูกมาฝากที่ศูนย์ฯ ในตอนเช้า ได้กินข้าวกับลูก ตอนเที่ยงก็ไปหาลูกได้ ตอนเย็นก็รับลูกกลับบ้าน หรือถ้าวันไหนทำงานล่วงเวลาก็มีเจ้าหน้าที่ดูแลลูกต่อถึง 21.00 น. ส่วนแม่ก็มีหน้าที่ทำงานอย่างเดียว”

“ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียนก่อตั้งขึ้นเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระเลี้ยงดูบุตรของพนักงานในช่วงเวลาทำงาน และส่งเสริมพัฒนาการให้เด็ก ทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา และพฤติกรรม ซึ่งแต่ละปีมีเด็กที่อยู่ในความดูแลไม่ต่ำกว่า 50 คน โดยทางบริษัทได้จัดให้มีพี่เลี้ยงเด็ก ซึ่งเป็นพนักงานประจำและผ่านการอบรมด้านการดูแลเด็กมาโดยตรง เพื่อให้เด็กมีความพร้อมเข้าเรียน โดยเด็กที่อยู่ในความดูแลจะได้รับการบริการในด้านต่างๆ ได้แก่ บริการด้านสุขภาพ บริการด้านโภชนาการ บริการด้านการส่งเสริมพัฒนาการ”

“พนักงานคือส่วนสำคัญของอุตสาหกรรม เพราะสมบัติทั้งหมดของบริษัทอยู่ในมือเขา ดังนั้นต้องเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน”

ที่มา: บทสัมภาษณ์จากไทยพับลิก้า, 2558

บรรณานุกรม

บทที่ 1

กระทรวงมหาดไทย กรมการปกครอง สำนักบริหารการทะเบียน. (2557). *ฐานข้อมูลทะเบียนราษฎร*.

กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2557). *สารประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล*.

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2558). *สารประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล*.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2556). *การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย 2553-2583*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). *ภาวะสังคมไทยไตรมาส 3 ปี 2558 [ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์]*. สืบค้นเมื่อ 22 มีนาคม 2559 จาก http://www.nesdb.go.th/temp_social/Book_Social3-2558.pdf

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. *การสำรวจภาวะการทำงานของประชากรไตรมาส 3 พ.ศ. 2530-2554*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2555). *สามะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

Mason, Andrew and Sang-Hyop Lee, (2004). Population aging and the extended family

in Taiwan: a new model for analyzing and projecting living arrangements. *Demographic Research: An electronic journal*. Retrieved 21 May 2015, from <http://www.demographic-research.org/volumes/vol10/8/10-8.pdf>

United Nations Population Division. (2012). *The World Population Prospects; The 2012 Revision*. Retrieved 11 September 2015, from <http://esa.un.org/unpd/wpp/>

UN Statistics Division. (2015). *Households and families*. Retrieved 11 September 2015, from <http://unstats.un.org/unsd/demographic/sconcerns/fam/fammethods.htm>

บทที่ 2

ชาย โทธิสิตา. (2554). *การเปลี่ยนแปลงครอบครัวและครัวเรือนไทย: เรา (ไม่) รู้อะไร?* ใน สุรีย์พร พันพืง และมาลี สันภูวรรณ (บ.ก.), *ประชากรและสังคม 2554: จุดเปลี่ยนประชากรจุดเปลี่ยนสังคมไทย* (น. 23-41). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภูเบศร์ สมุทรจักร และ นิพนธ์ ดาราวุฒิมาประภรณ์. (2557). *ไลฟ์สไตล์แผนการดำเนินชีวิตกับแนวคิดการมีบุตรของคนเจนเอชซีในวัย. ใน ยุพิน วรสิริอมร, จงจิตต์ ฤทธิรงค์, ศุทธิดา ชวนวัน, พงณา หันจางสิทธิ์ (บ.ก.), ประชากรและสังคม 2557: การเกิดกับความมั่นคงในประชากรและสังคม* (น. 213-231). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

บทที่ 3

กรมสุขภาพจิต สถาบันราชานุกูล. (2557). *คู่มือแนวทางการดำเนินงานโครงการพัฒนาต้นแบบการพัฒนาเด็กปฐมวัยแบบบูรณาการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัด*. สืบค้นเมื่อ 19

ตุลาคม 2558 จาก http://www.rajanukul.go.th/new/_admin/download/5-4548-1450063626.pdf

กรมอนามัย สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์. (2557). *รายงานเฝ้าระวังการแท้งในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2556*. ม.ป.พ.

กระทรวงมหาดไทย. (2557). *การประกาศเจตนารมณ์การดำเนินงานศูนย์เด็กเล็กและโรงเรียนอนุบาลคุณภาพ-ปลอดภัยภายในปี 2563*. [เอกสารจัดสำเนา].

ปานฉัตร เสี่ยงดัง และ อมราสุนทรธาดา. (2551). *ภาวะการมีบุตรยาก: ประเด็นสังคมที่มากกว่าเรื่องเพศ*. ใน กฤตยา อาชวนิจกุล และกาญจนา ตั้งชลทิพย์ (บ.ก.), *ประชากรและสังคม 2551: มิติเพศในประชากรและสังคม* (น. 48-65). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

พิมลพรรณ อิศรภักดี (2557). *ทัศนคติของรุ่นใหม่เกี่ยวกับการแต่งงานและการมีบุตร*. ใน ยุพิน วรสิริอมร, จงจิตต์ ฤทธิรงค์, ศุทธิดา ชวนวัน, พงณา หันจางสิทธิ์ (บ.ก.), *ประชากรและสังคม 2557: การเกิดกับความมั่นคงในประชากรและสังคม* (น. 199-212). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

พิมลพรรณ อิศรภักดี. (2558). *ต่างวัยต่างทัศนคติต่อความหลากหลายทางเพศในสังคมไทย*. ใน อารี จำปากลาย ปัทมา ว่าพัฒนวงศ์ กาญจนา ตั้งชลทิพย์ (บ.ก.), *ประชากรและสังคม 2558: ความหลากหลายทางประชากรและสังคมในประเทศไทย ณ ปี 2558* (น. 45-63). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภูเบศร์ สมุทรจักร และ นิพนธ์ ดาราวุฒิมาประภรณ์ (2557). *ไลฟ์สไตล์แผนการดำเนินชีวิตกับแนวคิดการมีบุตรของคนเจนเอชซีในวัย. ใน ยุพิน วรสิริอมร, จงจิตต์ ฤทธิรงค์, ศุทธิดา ชวนวัน, พงณา หันจาง*

สิทธิ์ (บ.ก.), ประชากรและสังคม 2557: การเกิดกับความมั่นคงในประชากรและสังคม (น. 213-231). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

มูลนิธิสร้างความรู้เข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง. (2555). การศึกษาสถานการณ์ปัญหาการละเมิดสิทธิทางเพศและอนามัยเจริญพันธุ์ ระยะที่ 1. [เอกสารอัดสำเนา]

ศูนย์สำรวจความคิดเห็น “นิด้าโพล”. (2556). สังคมไทยคิดอย่างไรกับเพศที่ 3. สืบค้นเมื่อ 8 มีนาคม 2559 จาก http://nidapoll.nida.ac.th/multimedia/Myfiles/Poll%202556/45-56/FullText_NIDAPoll_45-2556.pdf

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2556). การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย 2553-2583. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2552). การสำรวจการใช้เวลาของประชากร พ.ศ. 2552. สืบค้นเมื่อ 19 ตุลาคม 2558 จาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/useTime52FN.pdf>

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2556). การสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรี พ.ศ. 2555. ม.ป.พ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2556. สืบค้นเมื่อ 19 ตุลาคม 2558 จาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/socioSum56-1.pdf>

โห rate จ้างคนเลี้ยงเด็กจากศูนย์ 17,000 กินอยู่ร่วมกับนายจ้าง. (2556, ตุลาคม 14). พันทิป. สืบค้นเมื่อ 19 ตุลาคม 2558 จาก <http://pantip.com/topic/31109422>

American Society for Reproductive Medicine

(2012). Age and Fertility, A Guide for Patients Revised 2012. Retrieved 20 October 2015, from https://www.asrm.org/uploadedFiles/ASRM_Content/Resources/Patient_Resources/Fact_Sheets_and_Info_Booklets/agefertility.pdf

Australian Human Rights Commission. (2014). Supporting Working Parents: Pregnancy and Return to Work National Review – Report 2014. Retrieved 20 October 2015, from https://www.humanrights.gov.au/sites/default/files/document/publication/SWP_Report_2014.pdf

Breaking the baby strike. (2015, July 25). Economist. Retrieved from <http://www.economist.com/news/international/21659763-people-rich-countries-can-be-coaxed-having-more-children-lazy-husbands-and>

Grattan Institute (2012). Game-changers: Economic reform priorities for Australia. Retrieved 20 October 2015, from http://www.wa.ipaa.org.au/content/docs/Game_Changes_Revised%20policy%20paper.pdf

International Labour Organization (2549). Reconciling work and family: Issues and policies in Thailand. Retrieved on 19 October 2015 from http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/--travail/documents/publication/wcms_travail_pub_14.pdf

Japan to tackle maternity harassment, day care to slow population decline. (2015, November 26). Reuters. Retrieved from <http://uk.mobile.reuters.com/article/idUKKB-N0TF0PN20151126?irpc=932>

Mascarenhas MN, Flaxman SR, Boerma T,

Vanderpoel S, Stevens GA. (2012). National, Regional, and Global Trends in Infertility Prevalence Since 1990: A Systematic Analysis of 277 Health Surveys. PLoS Med 9(12): e1001356.

บทที่ 4

กมลชนก ขำสุวรรณ และบุรเทพ โชคธนาภูกุล. (2555). ครอบครัวแม่เดี่ยว : การเป็นชายขอบและความไม่เป็นธรรมในสังคม. ใน กุลภา วจนสาระ และกฤตยา อาชวนิจกุล (บ.ก.), ประชากรและสังคม 2555 : ประชากรชายขอบและความไม่เป็นธรรมในสังคมไทย (น. 319-340). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

กฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ. (2546). ความรุนแรงในชีวิตคู่กับสุขภาพผู้หญิง. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

กุสุมา พลแก้ว. (2544). แม่หม้าย: การปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้หญิงในสังคมชนบทภายหลังการหย่าร้าง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชาย โพธิ์สิตา และมาลี สันภูวรรณ. (2552). สถานภาพสมรสของครัวเรือนกับความยากจน. ใน ชาย โพธิ์สิตา และสุชาติ ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ). ประชากรและสังคม 2552 : ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร. (น. 70-89). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุชาติ ทวีสิทธิ์. (2554). การพัฒนาสุขภาพของผู้หญิงไทย. ใน สุรย์พร พันธุ์ และมาลี สันภูวรรณ (บรรณาธิการ). ประชากรและสังคม 2554: จุดเปลี่ยนประชากร จุดเปลี่ยนสังคมไทย. (น. 161-179). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุริย์พร พันพื้ง และกมลพรรณ พันพื้ง. (2552). การจัดการของรัฐต่อความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว. ใน ชาย โพธิ์สิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ). ประชากรและสังคม 2552: ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนแปลงผ่านทางสังคมและประชากร. (น. 138-147). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

อารี จำปาภาย. (2555). มุสลิมในประเทศไทย: ชายขอบหรือเพียงแค่แตกต่าง ใน กุลภา วจนสาระ กฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ). ประชากรและสังคม 2555: ประชากรคนชายขอบและความเห็นธรรมในสังคม. (น. 87-104). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

Deere, Carmen Diana et al. (2012). Gender Inequality in Asset Ownership in Latin America: Female Owners vs Household Heads. *Development and Change*, 43(2); 505–530.

Fuwa, Nobuhiko. (2000). A note on the Analysis of Female Head Households in Developing Countries. *Agricultural Economics Department, Faculty of Horticulture, Chiba University*.

Harkness, Susan and Skipp, Amy (2013). *Lone mothers, work and depression*. Nuffield Foundation, London.

Kennedy, Eileen and Peters, Pauline (1992). Household food security and child nutrition: the interaction of income and gender of household head. *World Development*, 20(8) 1077-1085

OECD. (2011). *Doing Better for Families*. OECD Publishing.

Knodel, John E., and Napaporn Chayovan.

(2009). *Population Ageing and the Well-Being of Older Persons in Thailand: Past trends, current situation and future challenges*. Bangkok: UNFPA Thailand.

OECD. (2015). *OECD Family Database*. Retrieved 9 September 2015 from <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>

Quah, Stella R. (2015). *Routledge Handbook of Families in Asia*. Routledge, New York.

Sobieszczyk, Teresa et al. (2003). Gender & well-being among the elderly: evidence from Thailand. *Ageing & Society*, 23(6), 701–735.

von der Lippe, Elena et al. (2013). Depression of single parents in Germany. Results from the 2009/10 GEDA-study. *European Journal of Public Health*, 23(1).

บทที่ 5

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2556). การสำรวจภาวะการทำงานของประชากรไตรมาส 3. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). รายงานการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2557. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สุธรรม นันทมงคลชัย และคณะ. (2549). การย้ายถิ่นของครอบครัวกับไอคิวเด็กวัยเรียนและวัยรุ่น. *วารสารประชากรศาสตร์*, 22(1): 33-45.

อารี จำปาภาย. (2552). เมื่อเติบโตใหญ่ห่างไกลพ่อแม่ ลูกของพ่อแม่ที่ย้ายถิ่นในมุมมองของปู่ย่าตายาย. ใน ชาย โพธิ์สิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์ (บ.ก.), ประชากรและสังคม 2552: ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนแปลงผ่านทางสังคมและประชากร (น. 194-205). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

อารี จำปาภายและคณะ. (2556). ลูกๆเป็นอย่างไรเมื่อพ่อแม่ย้ายถิ่น โครงการ CLAIM. (พิมพ์ครั้งที่ 1). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

Abas et al. (2009). Rural-urban migration and depression in ageing family members left behind. *British Journal of Psychiatry*, 195 (1): 54-60.

Aree Jampaklay. (2006). Parental Absence and Children's School Enrolment: Evidence from a Longitudinal Study in Kanchanaburi, Thailand. *Asian Population Studies*, 2(1), 93-110.

Darawuttimaprakorn, N. & Punpuing, S. (2010). *Living Arrangements and Elderly Depression: Kanchanaburi DSS, Thailand*. In *Population Association of America 2010 Annual Meeting Program*. Organized by the University of California.

Chen, F. et al. (2014). Race/Ethnic Differences in the Health Consequences of Caring for Grandchildren for Grandparents. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*, 70(5):793-803.

Chen, F. and G. Liu. (2012). The Health Implications of Grandparents Caring for Grandchildren in China. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*, 67B(1): 99-112.

Low IQ blamed on family situation. (2015, May 28). *The Nation*. Retrieved from <http://www.nationmultimedia.com/national/Low-IQ-blamed-on-family-situation-30261067.html>

Nauman, E. et al. (2015). Rural-to-urban migration and changes in health among

young adults in Thailand. *Demography*, 52(1): 233-257.

Piotrowski, M. (2009). Migrant Remittances and Skipped Generation Households: Investigating the Exchange Motive Using Evidence from Nag Rong, Thailand. *Asian Pacific Migration Journal*, 18(2); 163-196.

Tacoli, C., G. McGranahan and D. Satterthwaite (2015). Urbanisation, rural-urban migration and urban poverty. Working Paper (March 2015). International Organisation, IIED. London.

Time running out to fix family structure. (2015, July 5). Bangkok Post. Retrieved from <http://www.pressreader.com/thailand/bangkok-post/20150705/281801397625025/TextView>

บทที่ 6

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2555). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2553. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). รายงานการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2557. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

Bennett, J. and Dixon, M. (2006). Single Person Households and Social Policy: Looking Forwards. Joseph Rowntree Foundation.

Guilmoto, C.Z. and de Loenzien, M. (2015). Emerging, transitory or residual? One-person households in Viet Nam. *Demographic Research*, 32(42): 1147-1176.

Ho, J.H. (2015). The problem group?

Psychological wellbeing of unmarried people living alone in the Republic of Korea. *Demographic Research*, 32(47): 1299-1328.

Jean Yeung and Ka-Lok Cheung. (2015). Living Alone: One-person households in Asia. *Demographic Research*, 32(40), 1099-1112.

Klinenberg, E. (2012). I want to be alone: the rise and rise of solo living. *The Guardian*. Retrieved 16 April, 2015, from <http://www.theguardian.com/lifeandstyle/2012/mar/30/the-rise-of-solo-living>

Darawuttimaprakorn, N. & Punpuing, S. (2010). Living Arrangements and Elderly Depression: Kanchanaburi DSS, Thailand. In Population Association of America 2010 Annual Meeting Program. Organized by the University of California.

OECD. (2015). OECD Family Database. Retrieved 9 September 2015 from <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>

Thongtang O, Sukhatunga K, Ngamthipwattana T et al. (2002). Prevalence and incidence of depression in the Thai elderly. *J Med Assoc Thai*, 85(5): 540-544.

Wongpakaran, N. and T. Wongpakaran. (2012). Prevalence of major depressive disorders and suicide in long-term care facilities: a report from northern Thailand. *Psychogeriatrics*, 12(1): 11-7. psyg_383

บทที่ 7

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2558). (ร่าง) นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา

สถาบันครอบครัว พ.ศ. 2558-2564. [เอกสารอัดสำเนา]

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2555). มาตรฐานศูนย์เด็กเล็กแห่งชาติ: คู่มือการดำเนินงานตามมาตรฐาน. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ.

กระทรวงสาธารณสุข. (2556). โครงการฝากท้องทุกที่ฟรีทุกสิทธิด้วยบัตรสุขภาพแม่และเด็ก. [เอกสารอัดสำเนา]

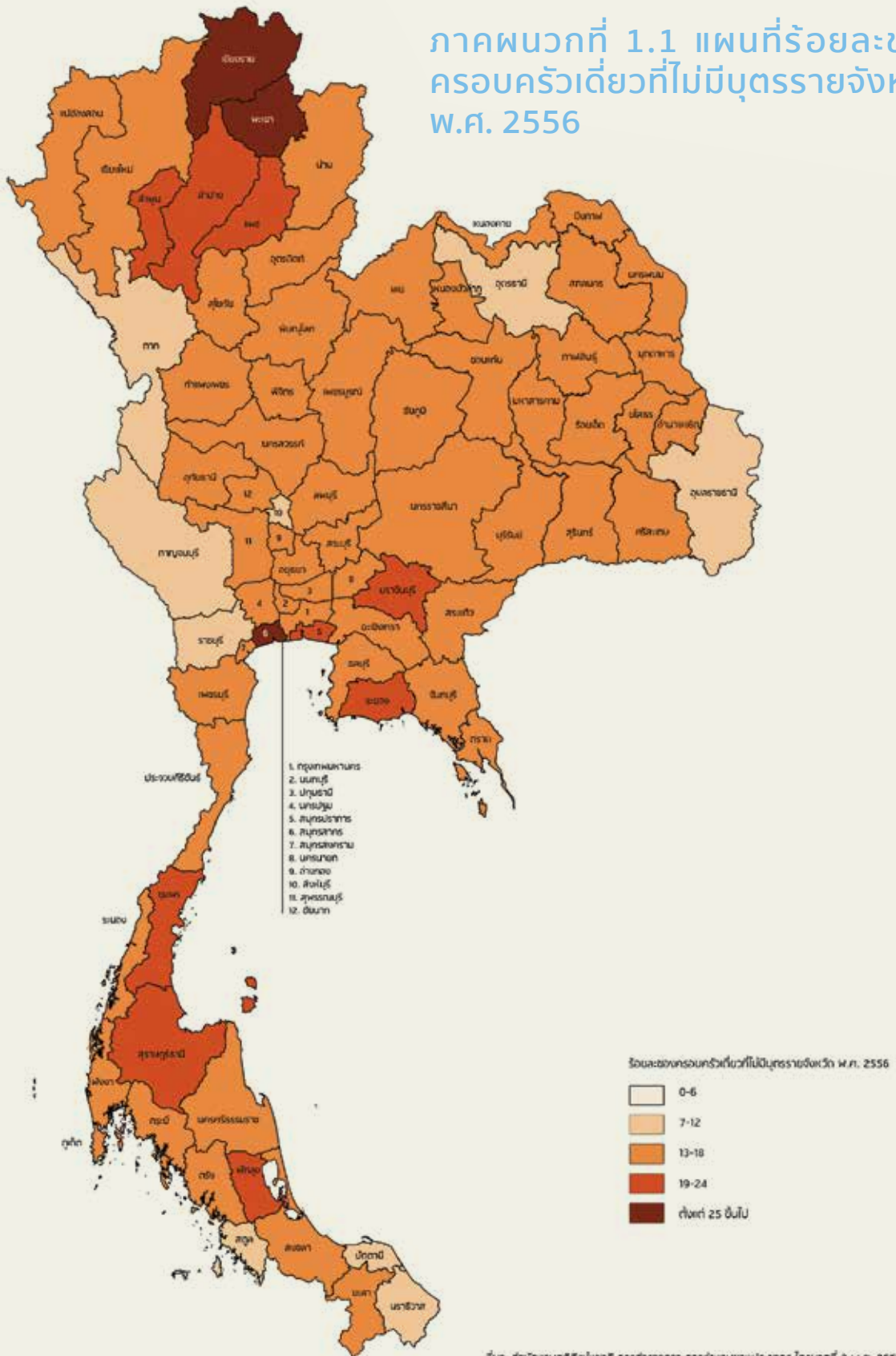
Law banning surrogacy takes effect Thursday. (2015, July 29). Bangkok Post. Retrieved from <http://www.bangkokpost.com/archive/law-banning-commercial-surrogacy-takes-effect-thursday/637960>

Work-life balance: different strokes for different folks. (2016, February 8). Retrieved from <http://www.bangkokpost.com/business/news/855892/work-life-balance-different-strokes-for-different-folks>

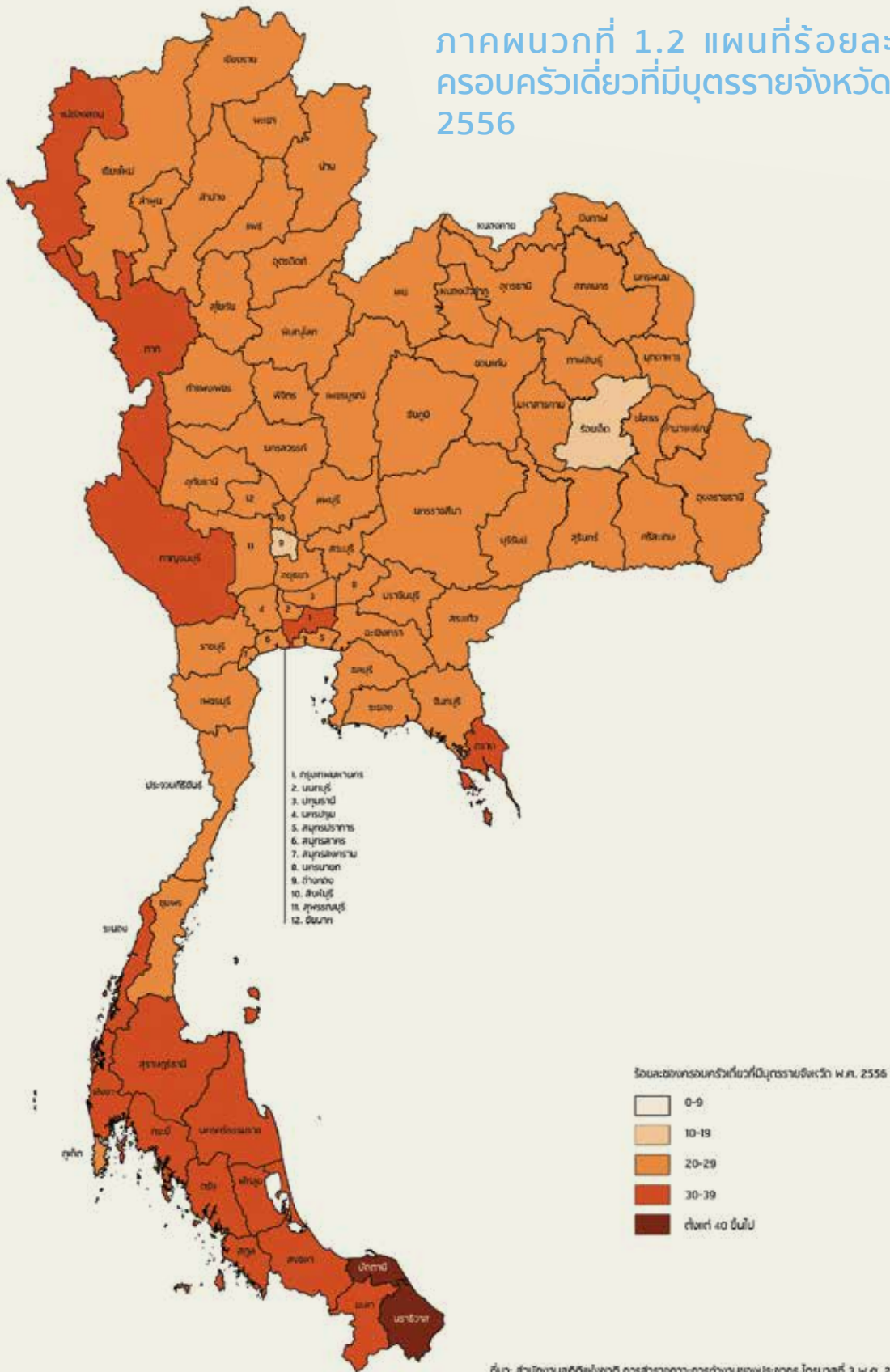
ภาคผนวก

ภาคผนวกที่ 1.1 แผนที่ร้อยละของ
ครอบครัวเดี่ยวที่ไม่มีบุตรรายจังหวัด
พ.ศ. 2556

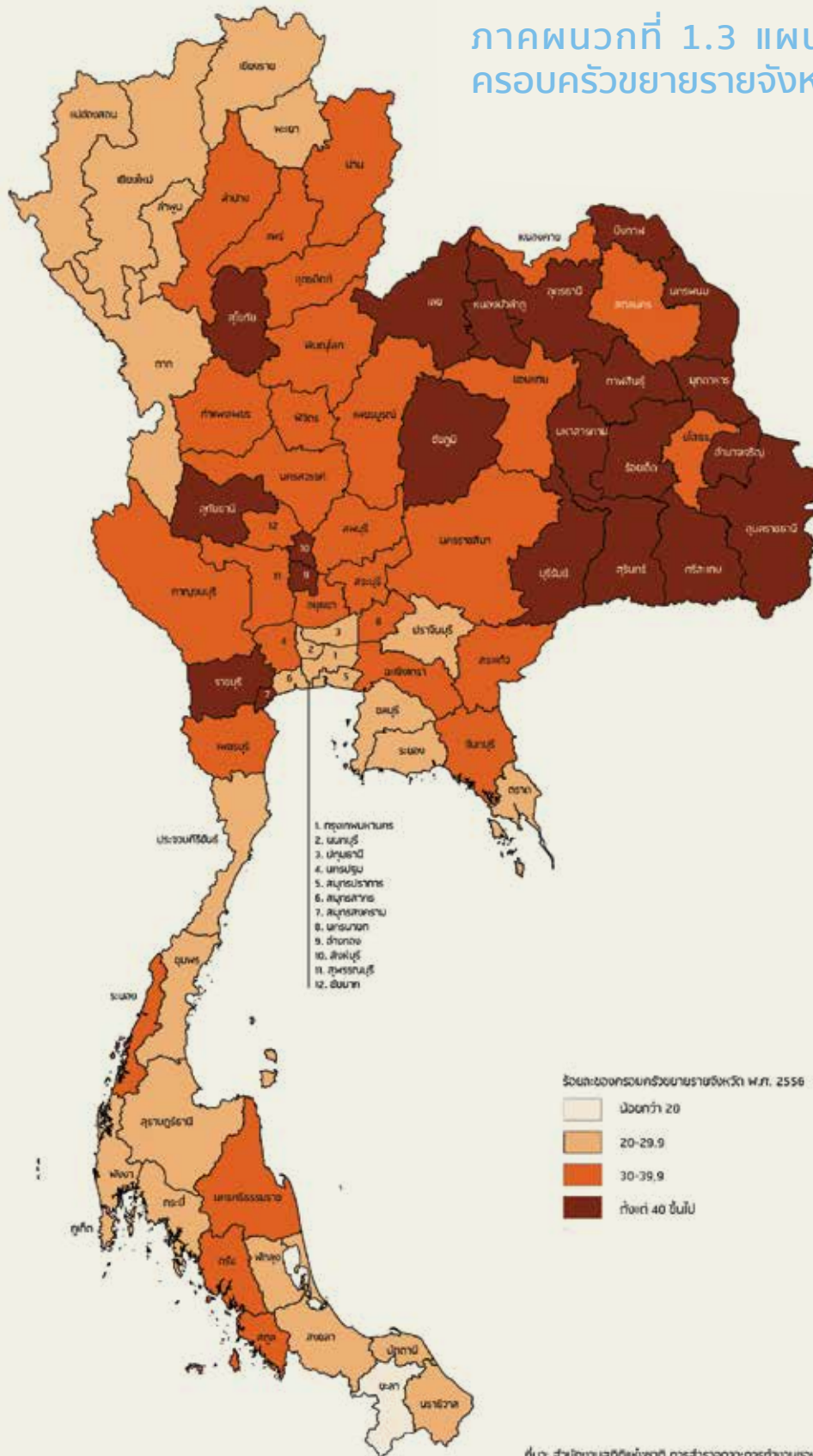
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจการดำรงชีวิตของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2556

ภาคผนวกที่ 1.2 แผนที่ร้อยละของ ครอบครัวเดี่ยวที่มีบุตรรายจังหวัด พ.ศ. 2556

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2556

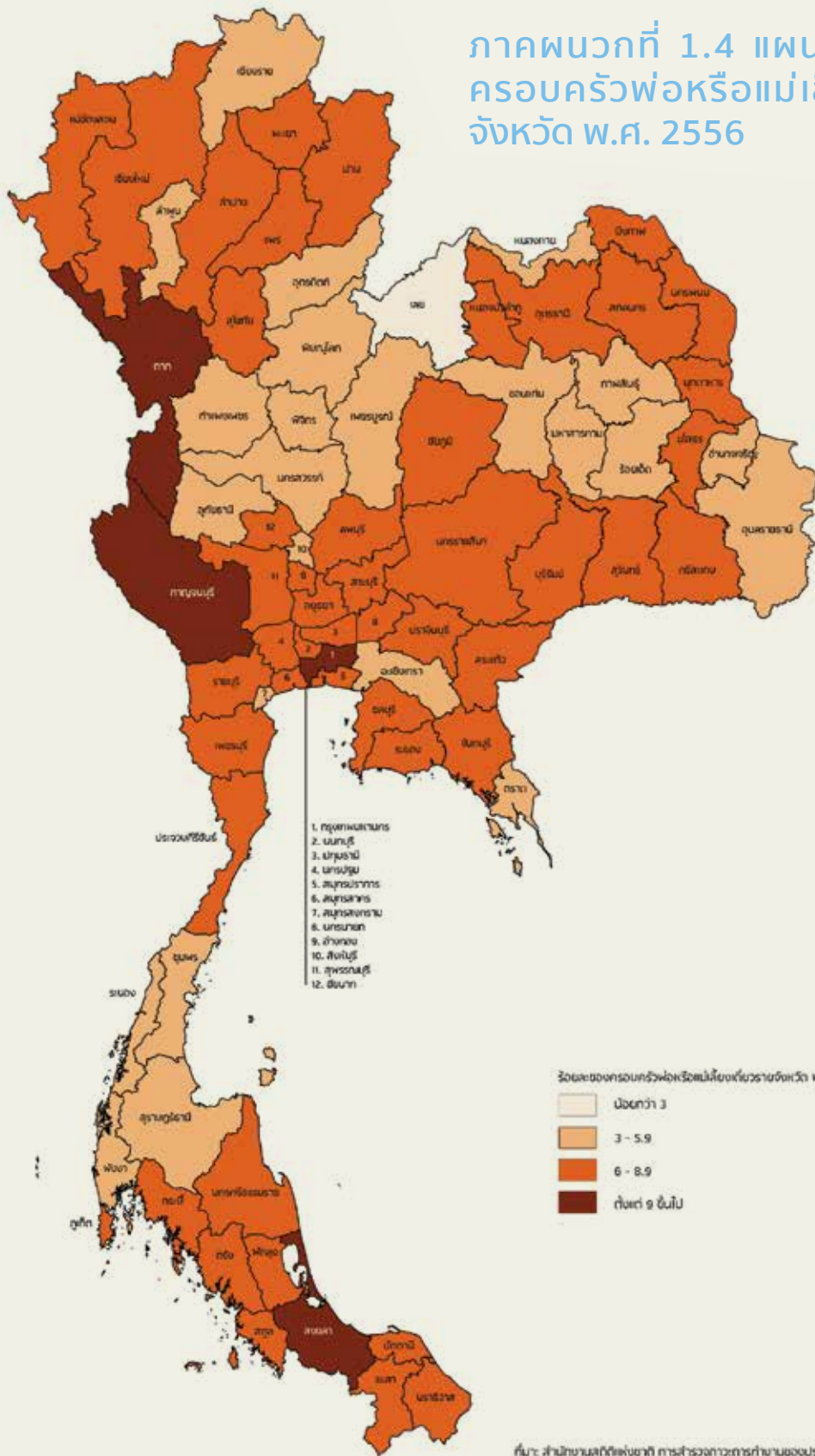
ภาคผนวกที่ 1.3 แผนที่ร้อยละของ ครอบครัวขยายรายจังหวัด พ.ศ. 2556

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจภาวะการมีครอบครัวขยายในประเทศไทย พ.ศ. 2556

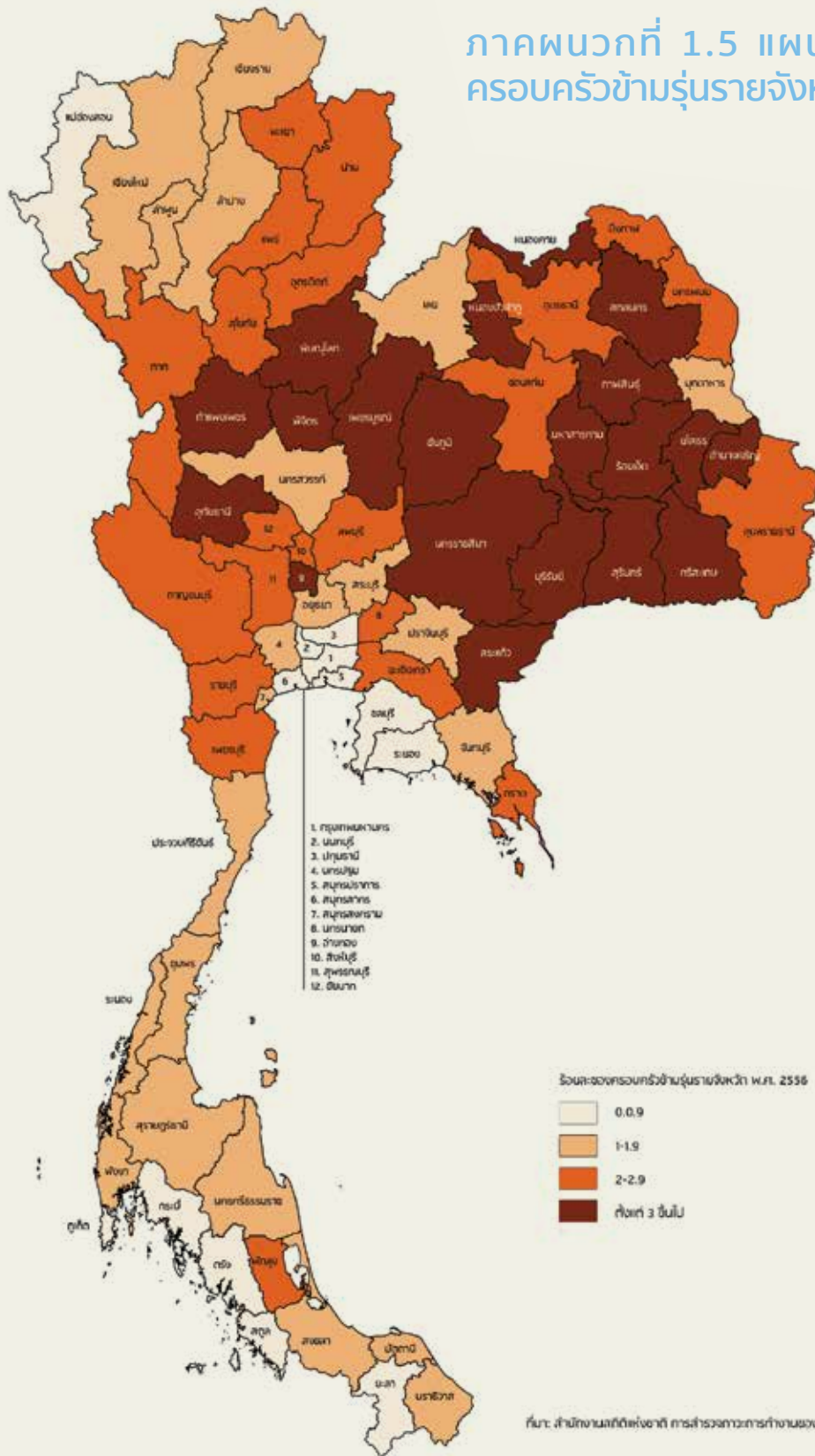
ภาคผนวกที่ 1.4 แผนที่ร้อยละของ ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวราย จังหวัด พ.ศ. 2556

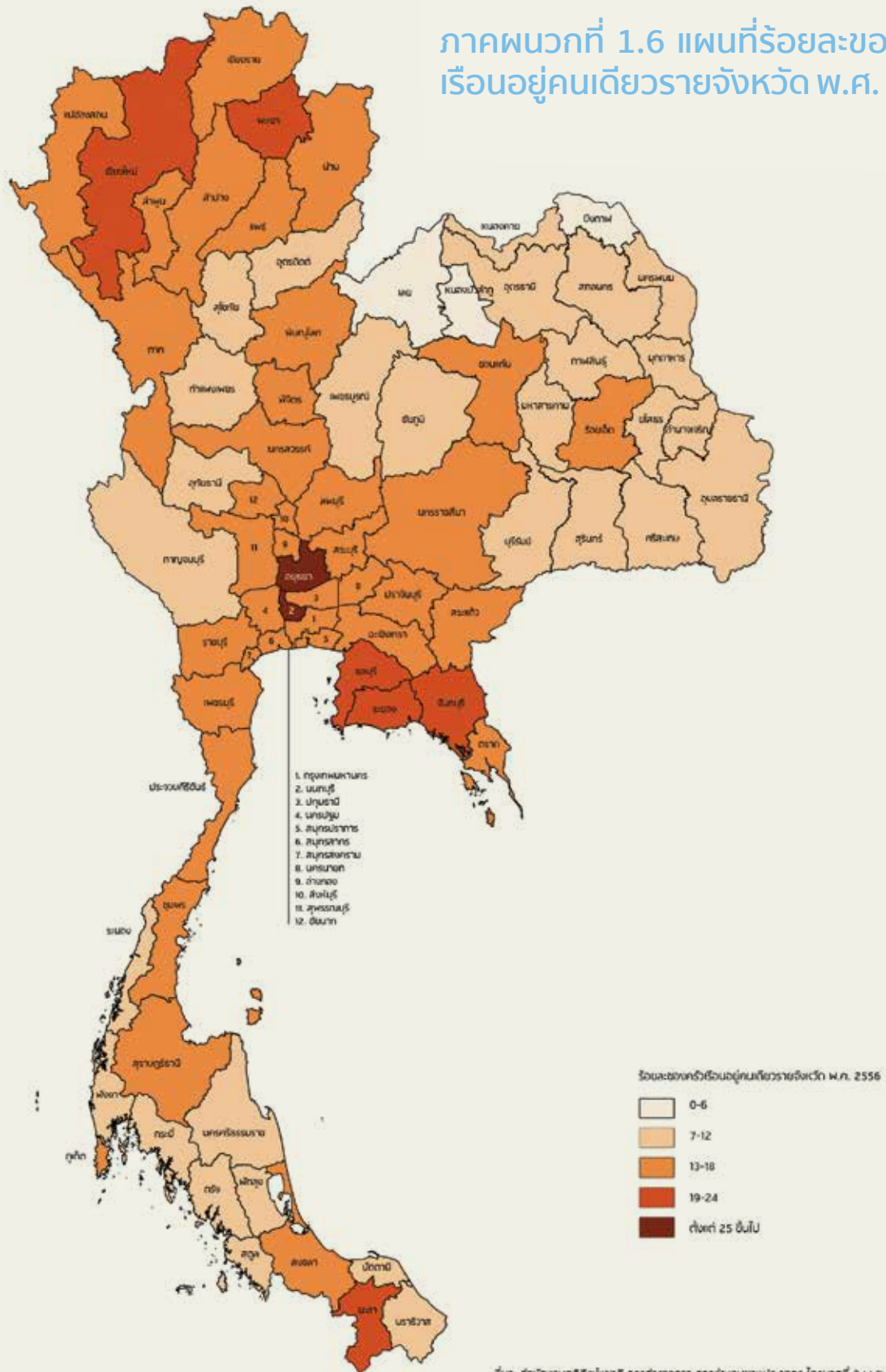
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจภาวะความเป็นอยู่ของประชาชน โครงการที่ 3 พ.ศ. 2556

ภาคผนวกที่ 1.5 แผนที่ร้อยละของ ครอบครัวข้ามรุ่นรายจังหวัด พ.ศ. 2556

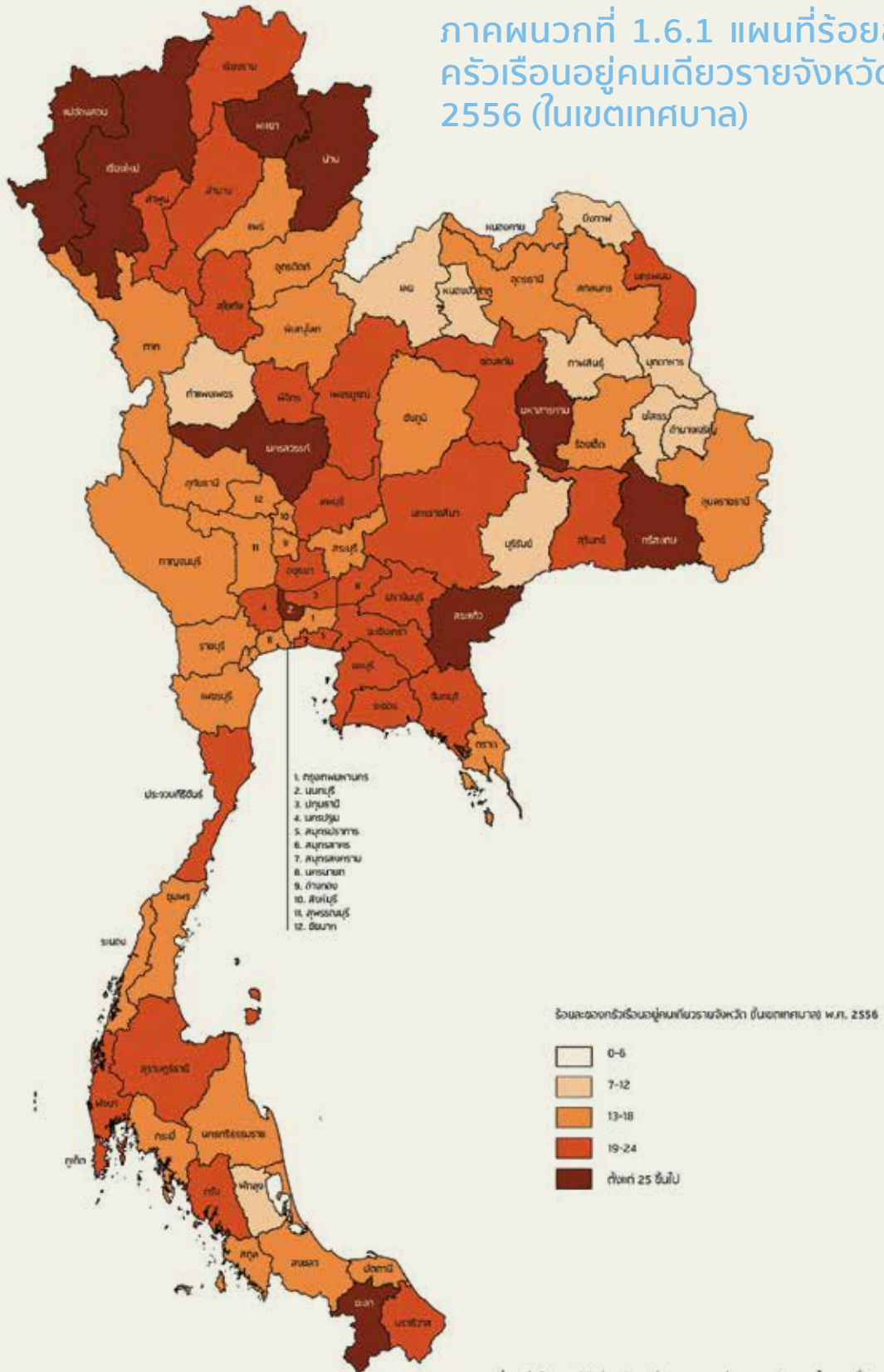

ภาคผนวกที่ 1.6 แผนที่ร้อยละของครัวเรือนอยู่คนเดียวรายจังหวัด พ.ศ. 2556

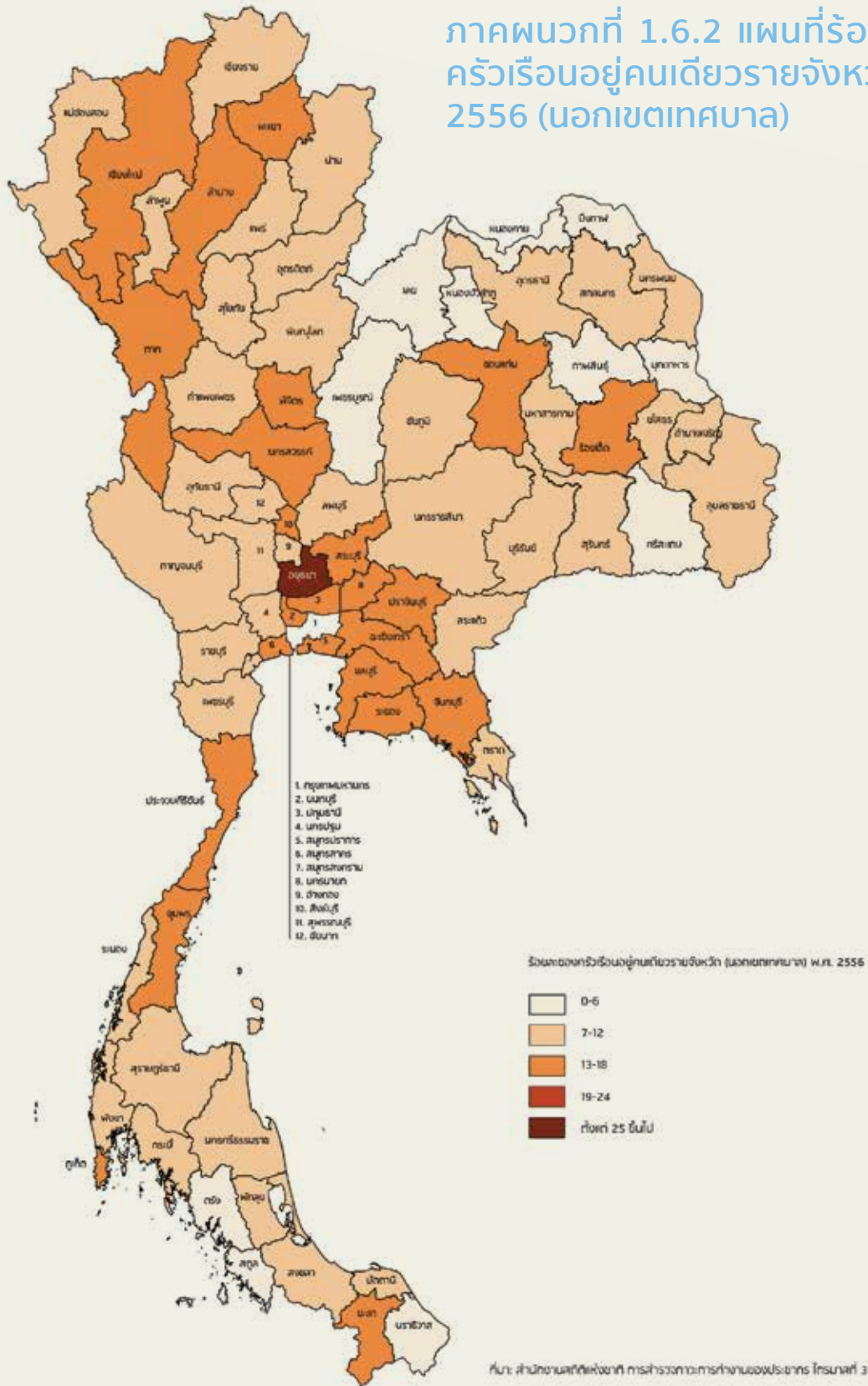
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2556

ภาคผนวกที่ 1.6.1 แผนที่ร้อยละของ
ครัวเรือนอยู่คนเดียวรายจังหวัด พ.ศ.
2556 (ในเขตเทศบาล)

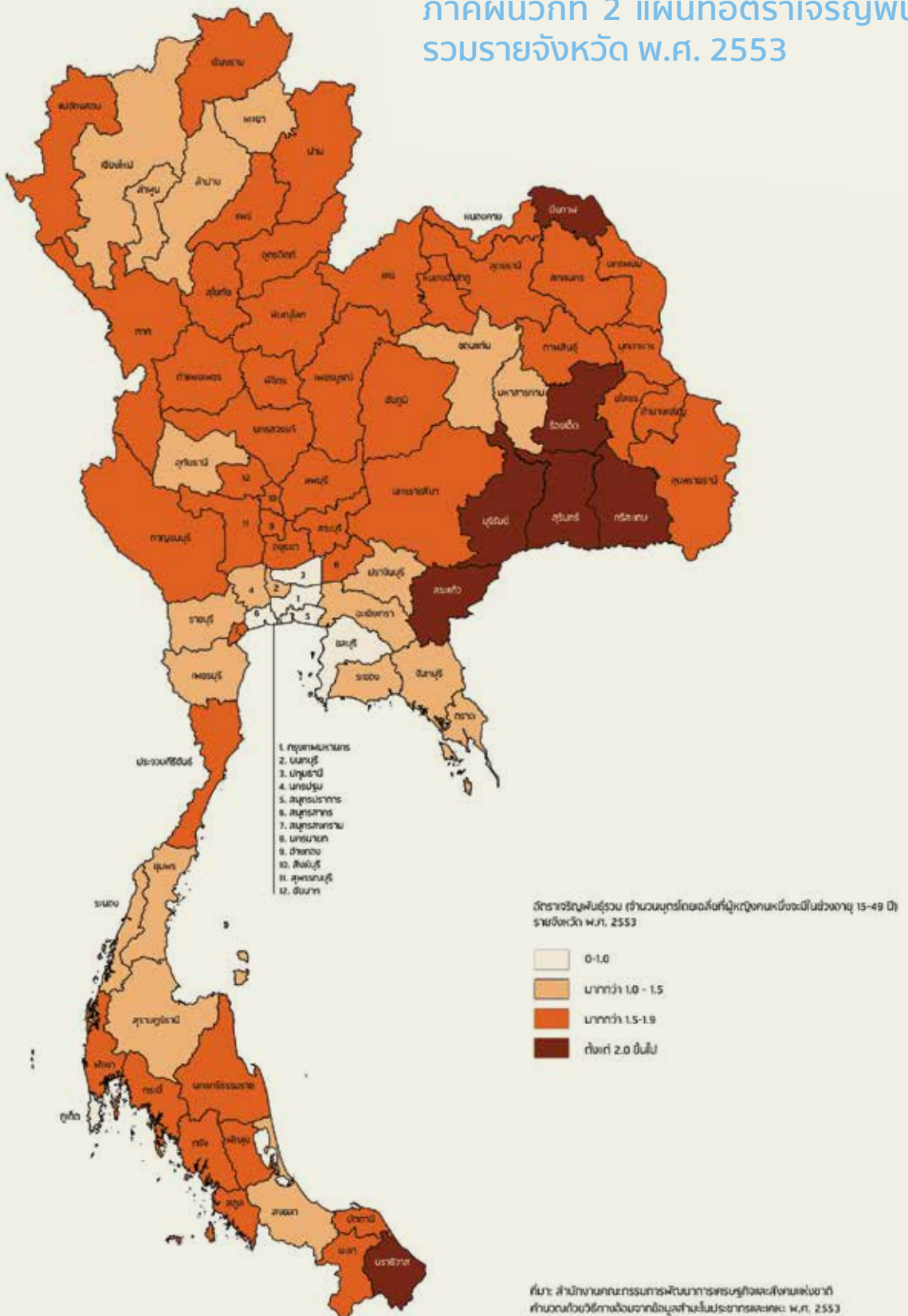

ภาคผนวกที่ 1.6.2 แผนที่ร้อยละของ
ครัวเรือนอยู่คนเดียวรายจังหวัด พ.ศ.
2556 (นอกเขตเทศบาล)

ภาคผนวกที่ 2 แผนที่อัตราเจริญพันธุ์ รวมรายจังหวัด พ.ศ. 2553

ภาคผนวกที่ 3 ร้อยละ ของครัวเรือนจำแนก ตามประเภทรายจังหวัด พ.ศ. 2556

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจภาวะการ
ทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2556

จังหวัด	รวมทั้งในและนอกเขตเทศบาล							รวม
	ครัวเรือน อยู่คนเดียว	อยู่กับคนที่ ไม่ใช่ญาติ	ครอบครัว เดี่ยวที่มี ไม่มีบุตร	ครอบครัว เดี่ยวที่มี บุตร	ครอบครัวพ่ หรือแม่เลี้ยง เดี่ยว	ครอบครัว ข้ามรุ่น	ครอบครัว ขยาย	
กรุงเทพมหานคร	14.7	0.8	14.9	30.3	9.7	0.5	29.1	100.0
สมุทรปราการ	18.2	0.5	24.8	28.2	6.5	0.8	21.0	100.0
นนทบุรี	26.5	1.0	16.5	27.1	7.3	0.6	21.0	100.0
ปทุมธานี	18.3	0.7	18.4	25.5	8.1	0.8	28.1	100.0
พระนครศรีอยุธยา	25.7	0.1	13.5	21.4	6.5	1.3	31.5	100.0
อ่างทอง	13.2	0.1	14.1	19.6	8.3	3.1	41.6	100.0
ลพบุรี	13.9	0.4	18.7	24.4	7.7	2.7	32.3	100.0
สิงห์บุรี	14.4	0.2	12.0	20.6	5.7	2.4	44.7	100.0
ชัยนาท	13.1	0.0	14.0	24.6	8.2	2.7	37.4	100.0
สระบุรี	15.3	0.2	13.9	23.7	8.9	1.7	36.4	100.0
ชลบุรี	20.2	1.7	18.5	24.2	8.3	0.6	26.5	100.0
ระยอง	19.3	1.4	20.7	21.9	7.9	0.9	27.8	100.0
ฉะเชิงเทรา	19.1	1.0	16.7	23.7	6.8	1.8	30.8	100.0
ตราด	13.3	0.5	17.8	30.5	5.6	2.9	29.3	100.0
ฉะเชิงเทรา	16.2	0.3	17.5	23.4	5.7	2.2	34.6	100.0
ปราจีนบุรี	17.2	0.6	20.2	24.2	6.2	1.9	29.7	100.0
นครนายก	17.4	0.0	17.1	25.5	7.2	2.5	30.3	100.0
สระแก้ว	13.3	0.2	15.2	29.4	7.5	3.3	31.2	100.0
นครราชสีมา	13.6	0.0	13.7	25.4	6.3	3.5	37.5	100.0
บุรีรัมย์	9.9	1.8	13.9	22.6	7.8	3.0	41.1	100.0
สุรินทร์	11.2	2.6	13.5	22.1	6.4	4.1	40.1	100.0
ศรีสะเกษ	8.6	0.2	16.4	22.3	6.3	3.8	42.4	100.0
อุบลราชธานี	8.7	0.3	11.9	27.6	4.8	2.0	44.6	100.0
ยโสธร	10.5	0.0	15.6	25.2	6.0	3.9	38.8	100.0
ชัยภูมิ	8.8	0.1	16.0	23.2	7.0	3.8	41.2	100.0
อำนาจเจริญ	8.2	0.1	14.9	23.6	5.5	3.7	43.9	100.0
บึงกาฬ	5.1	0.1	13.6	26.1	7.7	2.4	44.9	100.0
หนองบัวลำภู	6.5	0.0	15.1	23.1	8.6	4.1	42.5	100.0
ขอนแก่น	17.0	1.0	14.7	20.9	5.6	2.4	38.4	100.0
อุดรธานี	10.5	0.1	12.2	24.1	8.4	2.9	41.8	100.0
เลย	5.5	0.0	15.8	24.8	2.9	1.2	49.8	100.0
หนองคาย	8.3	1.2	16.7	27.4	4.2	3.3	38.9	100.0
มหาสารคาม	10.1	0.5	16.5	23.8	3.4	3.6	42.1	100.0
ร้อยเอ็ด	14.9	0.0	16.8	19.2	4.8	4.0	40.4	100.0
กาฬสินธุ์	7.4	0.0	15.9	24.9	4.7	3.5	43.6	100.0
สกลนคร	12.2	0.1	14.5	28.9	7.7	3.5	33.2	100.0
นครพนม	8.9	0.2	13.3	26.9	8.2	2.2	40.3	100.0
มุกดาหาร	7.6	0.3	14.3	26.9	6.1	1.9	42.8	100.0
เชียงใหม่	20.5	0.6	18.7	25.4	7.0	1.8	25.9	100.0
ลำพูน	15.6	0.4	24.5	25.3	5.1	1.3	27.9	100.0
ลำปาง	16.3	0.0	21.4	20.7	6.9	1.2	33.4	100.0
อุตรดิตถ์	11.8	0.3	15.8	25.3	5.7	2.7	38.5	100.0
แพร่	13.9	0.7	21.0	22.0	6.1	2.0	34.4	100.0
น่าน	13.2	0.5	18.6	25.1	7.5	2.5	32.8	100.0
พะเยา	20.3	0.2	25.1	21.1	6.7	2.2	24.5	100.0
เชียงราย	14.9	0.1	28.1	22.6	5.9	1.4	27.0	100.0
แม่ฮ่องสอน	13.4	0.5	15.7	38.6	6.7	0.8	24.4	100.0
นครสวรรค์	16.6	1.0	18.0	21.7	5.6	1.5	35.6	100.0
อุทัยธานี	10.0	0.2	15.5	23.9	5.3	3.2	41.7	100.0
กำแพงเพชร	9.3	1.1	16.7	26.2	5.1	3.7	38.0	100.0
ตาก	14.3	0.3	12.5	31.8	9.4	2.9	28.8	100.0
สุโขทัย	10.6	0.4	17.7	20.3	8.6	2.5	40.0	100.0
พิษณุโลก	13.8	0.5	14.2	23.4	5.5	3.3	39.3	100.0
พิจิตร	14.8	0.0	16.3	21.9	4.1	3.9	39.0	100.0
เพชรบูรณ์	9.2	0.4	18.8	23.7	4.1	4.1	39.7	100.0
ราชบุรี	14.4	0.1	12.6	21.8	8.4	2.3	40.4	100.0
กาญจนบุรี	12.6	0.1	12.7	30.0	10.3	2.2	32.0	100.0
สุพรรณบุรี	14.0	0.5	17.1	23.7	6.9	2.4	35.3	100.0
นครปฐม	16.3	0.6	15.4	25.5	7.6	1.8	32.8	100.0
สมุทรสาคร	15.1	2.0	25.9	24.5	6.0	0.7	25.9	100.0
สมุทรสงคราม	13.6	0.1	16.9	21.7	5.4	1.6	40.7	100.0
เพชรบุรี	13.7	1.2	13.2	23.5	8.4	2.3	37.8	100.0
ประจวบคีรีขันธ์	16.6	0.6	15.7	27.1	8.3	1.8	29.9	100.0
นครศรีธรรมราช	10.7	0.1	13.1	35.0	7.5	1.8	31.8	100.0
กระบี่	9.0	0.1	15.8	36.9	7.3	0.9	29.9	100.0
พังงา	12.6	0.2	17.3	34.2	5.3	1.1	29.1	100.0
ภูเก็ต	18.5	3.4	14.1	29.9	6.4	0.7	27.1	100.0
สุราษฎร์ธานี	14.5	1.1	20.1	33.9	5.4	1.3	23.8	100.0
ระนอง	11.2	1.0	17.1	33.5	4.0	1.6	31.6	100.0
ชุมพร	15.1	1.1	21.6	28.7	5.5	1.0	27.1	100.0
สงขลา	14.1	1.7	14.0	33.8	9.3	1.0	26.1	100.0
สตูล	8.4	0.3	11.6	39.7	8.3	0.9	30.7	100.0
ตรัง	9.2	0.0	14.0	36.0	6.9	0.6	33.3	100.0
พัทลุง	10.7	0.1	20.0	35.2	6.9	2.2	25.0	100.0
ปัตตานี	10.5	0.1	11.4	40.7	8.2	1.7	27.3	100.0
ยะลา	20.6	2.0	13.7	39.9	7.8	0.2	15.9	100.0
นราธิวาส	9.9	0.2	8.8	43.5	8.7	1.2	27.7	100.0
รวม	13.9	0.6	16.2	26.6	7.1	2.1	33.6	100.0

	ในเขตเทศบาล									นอกเขตเทศบาล							
	ครัวเรือน อยู่คนเดียว	อยู่กับคนที่ ไม่ใช่ญาติ	ครอบครัว เดียวที่ ไม่มีบุตร	ครอบครัว เดียวที่มี บุตร	ครอบครัวพ่อ หรือแม่เลี้ยง เดียว	ครอบครัว ข้ามรุ่น	ครอบครัว ขยาย	รวม		ครัวเรือน อยู่คนเดียว	อยู่กับคนที่ ไม่ใช่ญาติ	ครอบครัว เดียวที่ ไม่มีบุตร	ครอบครัว เดียวที่มี บุตร	ครอบครัวพ่อ หรือแม่เลี้ยง เดียว	ครอบครัว ข้ามรุ่น	ครอบครัว ขยาย	รวม
	0.8	14.7	14.9	30.3	9.7	0.5	29.1	100.0		n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
0.8	21.6	26.7	24.9	5.0	0.9	20.1	100.0	13.3	0.0	22.1	32.9	8.7	0.8	22.2	100.0		
1.3	32.8	15.1	24.9	8.3	0.3	17.4	100.0	17.1	0.6	18.6	30.3	5.8	1.0	26.6	100.0		
0.2	21.6	22.0	24.7	7.9	1.0	22.8	100.0	15.3	1.2	15.1	26.3	8.3	0.6	33.1	100.0		
0.3	20.9	13.1	25.3	6.3	2.0	32.2	100.0	28.7	0.0	13.7	19.0	6.6	0.9	31.1	100.0		
0.3	17.6	13.5	21.3	6.9	1.9	38.6	100.0	11.5	0.0	14.4	18.9	8.9	3.6	42.8	100.0		
0.5	21.9	20.0	19.3	7.4	1.2	29.7	100.0	10.5	0.4	18.1	26.5	7.8	3.3	33.4	100.0		
0.0	14.7	13.2	21.2	7.4	2.7	40.9	100.0	14.3	0.2	11.6	20.3	5.0	2.4	46.1	100.0		
0.0	14.3	14.8	23.1	6.8	2.8	38.1	100.0	12.5	0.0	13.7	25.2	8.7	2.7	37.1	100.0		
0.5	17.0	14.6	25.4	7.8	2.0	32.8	100.0	14.2	0.0	13.5	22.5	9.6	1.5	38.6	100.0		
2.0	23.3	18.6	23.5	9.3	0.8	22.5	100.0	14.2	1.0	18.4	25.5	6.3	0.3	34.2	100.0		
1.8	20.2	21.3	22.9	8.7	0.8	24.2	100.0	18.4	1.0	20.2	20.8	7.1	0.9	31.6	100.0		
1.6	24.1	16.9	21.6	6.2	2.0	27.6	100.0	14.6	0.5	16.6	25.7	7.3	1.7	33.6	100.0		
0.6	17.2	19.6	27.2	6.1	2.1	27.2	100.0	11.9	0.5	17.1	31.7	5.4	3.2	30.1	100.0		
1.3	24.4	22.4	15.6	5.5	1.3	29.4	100.0	13.5	0.0	15.8	26.0	5.8	2.5	36.4	100.0		
1.5	23.1	16.2	19.8	9.4	1.6	28.5	100.0	16.3	0.5	20.8	24.9	5.8	1.9	29.9	100.0		
0.0	24.4	18.0	18.0	8.6	1.2	29.8	100.0	16.6	0.0	17.0	26.4	7.0	2.6	30.3	100.0		
0.9	29.7	13.5	21.6	6.4	3.2	24.7	100.0	9.2	0.0	15.6	31.3	7.8	3.3	32.8	100.0		
0.0	19.1	13.9	24.7	6.4	3.3	32.6	100.0	11.6	0.0	13.7	25.7	6.2	3.5	39.3	100.0		
0.2	10.5	13.6	24.6	8.4	2.6	40.1	100.0	9.7	2.2	14.0	22.1	7.6	3.1	41.4	100.0		
1.3	22.2	13.6	18.8	6.2	3.2	34.6	100.0	10.3	2.7	13.5	22.4	6.4	4.1	40.5	100.0		
1.2	25.1	17.7	17.2	4.4	1.6	32.8	100.0	5.6	0.0	16.1	23.2	6.7	4.2	44.2	100.0		
1.6	13.3	13.1	23.2	6.4	1.0	41.5	100.0	7.5	0.0	11.6	28.8	4.4	2.2	45.5	100.0		
0.0	12.5	17.5	25.3	7.8	1.7	35.2	100.0	10.3	0.0	15.4	25.2	5.8	4.2	39.2	100.0		
0.4	13.5	15.0	23.0	7.2	3.8	37.1	100.0	8.1	0.0	16.2	23.2	7.0	3.8	41.8	100.0		
0.3	9.4	12.8	25.9	7.7	3.9	40.0	100.0	8.0	0.0	15.4	23.0	5.0	3.7	44.9	100.0		
0.5	8.5	14.5	25.8	4.8	3.4	42.5	100.0	4.1	0.0	13.4	26.2	8.5	2.2	45.6	100.0		
0.2	9.9	13.7	21.5	7.2	2.8	44.7	100.0	5.5	0.0	15.6	23.6	9.1	4.4	41.9	100.0		
2.1	23.0	15.7	15.7	4.4	1.7	37.3	100.0	14.6	0.6	14.3	23.0	6.0	2.7	38.9	100.0		
0.2	15.3	12.3	23.7	9.2	2.1	37.2	100.0	8.0	0.0	12.2	24.3	7.9	3.3	44.3	100.0		
0.1	11.6	16.9	26.7	4.5	1.5	38.7	100.0	3.2	0.0	15.4	24.1	2.3	1.1	54.0	100.0		
0.4	15.7	18.6	21.7	8.5	1.7	33.4	100.0	5.7	1.5	16.0	29.4	2.7	3.8	40.8	100.0		
3.2	25.7	15.3	17.3	5.8	1.7	31.0	100.0	7.3	0.0	16.7	25.0	2.9	4.0	44.2	100.0		
0.0	18.6	19.2	18.5	4.1	3.1	36.5	100.0	14.0	0.0	16.1	19.3	4.9	4.2	41.4	100.0		
0.0	10.1	14.6	23.0	5.1	2.8	44.4	100.0	6.2	0.0	16.5	25.7	4.5	3.8	43.2	100.0		
0.3	17.2	14.4	29.3	6.3	2.4	30.1	100.0	11.0	0.0	14.5	28.9	8.0	3.8	33.9	100.0		
1.3	20.5	12.1	21.7	4.7	2.9	36.9	100.0	7.3	0.0	13.5	27.6	8.7	2.1	40.7	100.0		
0.4	10.3	10.3	33.6	6.8	1.7	36.9	100.0	6.8	0.3	15.5	25.0	5.9	2.0	44.5	100.0		
1.6	29.1	14.9	21.3	7.3	2.3	23.5	100.0	15.0	0.0	21.2	28.1	6.8	1.4	27.4	100.0		
0.8	21.0	26.3	19.6	4.0	1.2	27.0	100.0	10.9	0.0	23.0	30.2	6.0	1.4	28.6	100.0		
0.0	21.6	18.0	18.9	8.3	1.2	32.0	100.0	13.0	0.0	23.6	21.9	6.0	1.2	34.3	100.0		
0.8	13.6	14.0	22.9	7.3	3.2	38.1	100.0	10.7	0.0	16.7	26.7	4.8	2.5	38.6	100.0		
1.6	17.3	19.2	21.1	6.9	2.4	31.5	100.0	12.5	0.3	21.7	22.4	5.8	1.8	35.6	100.0		
3.9	25.6	17.1	18.5	6.6	0.5	27.9	100.0	11.3	0.0	18.8	26.0	7.6	2.8	33.5	100.0		
0.5	26.6	22.5	19.2	6.8	2.0	22.3	100.0	14.4	0.0	27.5	22.8	6.5	2.4	26.4	100.0		
0.2	23.6	23.1	20.4	6.9	1.8	23.9	100.0	11.5	0.0	30.1	23.5	5.5	1.3	28.2	100.0		
2.5	27.4	21.6	23.8	6.5	1.2	17.0	100.0	12.1	0.3	15.2	39.9	6.7	0.7	25.0	100.0		
3.3	27.7	18.1	19.2	5.7	2.6	23.5	100.0	13.2	0.3	17.9	22.5	5.6	1.2	39.3	100.0		
1.2	17.3	18.3	22.8	6.1	2.4	31.7	100.0	8.2	0.0	14.8	24.2	5.2	3.4	44.2	100.0		
2.5	12.7	15.0	25.5	6.3	2.6	35.5	100.0	8.1	0.6	17.3	26.4	4.7	4.1	38.9	100.0		
1.5	18.3	13.5	30.2	7.8	1.7	27.1	100.0	13.2	0.0	12.2	32.3	9.8	3.2	29.2	100.0		
0.4	19.0	16.5	20.0	4.3	1.1	38.7	100.0	8.2	0.4	18.1	20.4	9.8	2.9	40.3	100.0		
0.9	17.5	17.0	25.5	6.1	1.6	31.4	100.0	12.8	0.4	13.4	22.9	5.3	3.8	41.4	100.0		
0.2	19.5	15.7	22.1	5.7	3.0	33.8	100.0	13.1	0.0	16.5	21.8	3.6	4.2	40.8	100.0		
1.9	19.4	15.7	21.6	6.4	2.5	32.5	100.0	6.7	0.0	19.6	24.2	3.5	4.4	41.5	100.0		
0.4	18.0	15.9	20.2	8.6	2.0	35.0	100.0	12.4	0.0	10.6	22.8	8.3	2.4	43.5	100.0		
0.3	15.8	11.6	27.7	9.5	1.6	33.5	100.0	11.5	0.0	13.1	30.8	10.6	2.5	31.5	100.0		
1.1	17.3	16.8	18.4	7.2	1.9	37.3	100.0	12.8	0.3	17.3	25.7	6.7	2.5	34.6	100.0		
1.2	24.0	19.6	21.8	6.1	1.7	25.6	100.0	12.1	0.3	13.1	27.5	8.5	1.8	36.6	100.0		
1.2	14.5	26.8	27.0	5.8	0.9	23.8	100.0	15.6	2.6	25.2	22.4	6.1	0.4	27.6	100.0		
0.3	17.2	18.1	21.2	6.5	1.3	35.4	100.0	12.6	0.0	16.6	21.8	5.2	1.6	42.1	100.0		
1.5	17.6	13.3	22.6	8.7	2.2	34.0	100.0	11.7	1.0	13.1	24.0	8.2	2.4	39.7	100.0		
1.4	22.6	16.1	23.2	8.4	1.4	26.8	100.0	13.5	0.2	15.5	29.1	8.3	2.0	31.4	100.0		
0.3	18.2	13.7	29.2	8.9	1.4	28.3	100.0	8.9	0.0	12.9	36.4	7.2	1.9	32.6	100.0		
0.8	17.6	16.1	32.9	6.8	1.1	24.7	100.0	7.4	0.0	15.8	37.6	7.4	0.9	30.9	100.0		
1.7	19.7	20.1	24.5	6.4	1.3	26.3	100.0	11.5	0.0	16.9	35.8	5.2	1.1	29.6	100.0		
3.4	20.1	14.8	26.9	5.7	0.8	28.3	100.0	14.7	3.3	12.5	36.8	8.0	0.3	24.5	100.0		
2.2	19.1	21.8	28.3	6.7	0.7	21.2	100.0	11.1	0.2	18.8	38.0	4.5	1.7	25.6	100.0		
0.7	14.0	17.6	34.9	4.6	1.3	26.8	100.0	10.6	1.1	17.0	33.2	3.9	1.7	32.5	100.0		
2.6	18.0	22.2	23.8	6.3	1.0	26.0	100.0	14.3	0.6	21.4	30.0	5.2	1.0	27.4	100.0		
2.5	18.4	12.9	29.3	9.4	0.5	26.9	100.0	9.4	0.9	15.1	38.6	9.3	1.4	25.2	100.0		
0.0	15.0	13.6	34.9	9.6	1.6	25.3	100.0	6.5	0.4	11.1	41.1	8.0	0.7	32.2	100.0		
0.0	20.3	16.9	29.9	8.3	0.5	24.1	100.0	6.4	0.0	13.3	37.5	6.5	0.7	35.7	100.0		
0.4	10.8	15.6	36.8	7.9	2.1	26.5	100.0	10.7	0.0	21.2	34.7	6.6	2.2	24.6	100.0		
0.8	16.0	13.7	32.2	11.2	1.1	25.2	100.0	9.2	0.0	10.9	42.8	7.5	1.9	27.8	100.0		
6.2	33.4	15.9	25.4	7.0	0.1	12.0	100.0	14.4	0.0	12.6	46.9	8.2	0.2	17.7	100.0		
0.9	21.5	10.0	37.9	7.9	1.0	20.8	100.0	6.0	0.0	8.4	45.4	9.0	1.2	30.0	100.0		
1.0	18.7	16.5	25.6	7.9	1.3	29.0	100.0	11.0	0.3	16.1	27.1	6.6	2.5	36.3	100.0		

ภาคผนวกที่ 4 อัตรา เจริญพันธุ์รวม (จำนวน บุตรโดยเฉลี่ยที่ผู้หญิง คนหนึ่งจะมีในช่วงอายุ 15-49 ปี) รายจังหวัด พ.ศ. 2553

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ คำนวณด้วยวิธีทางอ้อมจากข้อมูล
สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553

จังหวัด	อัตราเจริญพันธุ์รวม
กรุงเทพมหานคร	0.89
สมุทรปราการ	0.86
นนทบุรี	1.03
ปทุมธานี	0.78
พระนครศรีอยุธยา	1.54
อ่างทอง	1.64
ลพบุรี	1.66
สิงห์บุรี	1.71
ชัยนาท	1.63
สระบุรี	1.87
ชลบุรี	0.60
ระยอง	1.23
จันทบุรี	1.40
ตราด	1.42
ฉะเชิงเทรา	1.34
ปราจีนบุรี	1.48
นครนายก	1.67
สระแก้ว	2.16
นครราชสีมา	1.65
บุรีรัมย์	2.07
สุรินทร์	2.26
ศรีสะเกษ	2.09
อุบลราชธานี	1.65
ยโสธร	1.88
ชัยภูมิ	1.88
อำนาจเจริญ	1.86
บึงกาฬ	2.06

จังหวัด	อัตราเจริญพันธุ์รวม	จังหวัด	อัตราเจริญพันธุ์รวม
หนองบัวลำภู	1.95	เพชรบูรณ์	1.90
ขอนแก่น	1.47	ราชบุรี	1.37
อุดรธานี	1.56	กาญจนบุรี	1.81
เลย	1.60	สุพรรณบุรี	1.72
หนองคาย	1.65	นครปฐม	1.04
มหาสารคาม	1.50	สมุทรสาคร	0.28
ร้อยเอ็ด	2.06	สมุทรสงคราม	1.58
กาฬสินธุ์	1.73	เพชรบุรี	1.37
สกลนคร	1.66	ประจวบคีรีขันธ์	1.52
นครพนม	1.94	นครศรีธรรมราช	1.78
มุกดาหาร	1.63	กระบี่	1.68
เชียงใหม่	1.22	พังงา	1.70
ลำพูน	1.26	ภูเก็ต	0.88
ลำปาง	1.45	สุราษฎร์ธานี	1.30
อุดรดิตถ์	1.80	ระนอง	1.29
แพร่	1.66	ชุมพร	1.40
น่าน	1.77	สงขลา	1.47
พะเยา	1.45	สตูล	1.92
เชียงราย	1.59	ตรัง	1.53
แม่ฮ่องสอน	1.66	พัทลุง	1.82
นครสวรรค์	1.69	ปัตตานี	1.80
อุทัยธานี	1.31	ยะลา	1.84
กำแพงเพชร	1.86	นราธิวาส	2.00
ตาก	1.94		
สุโขทัย	1.83		
พิษณุโลก	1.70		
พิจิตร	1.98		

กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติมีภารกิจส่งเสริมให้
ทุกการตั้งครรภ์เป็นที่ต้องการ
ทุกการเกิดปลอดภัย
ทุกศักยภาพของเยาวชนได้รับการส่งเสริมอย่างเต็มที่

United Nations Population Fund (UNFPA)
กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย
อาคารสหประชาชาติ ชั้น 12 ถนนราชดำเนินนอก
กรุงเทพฯ 10200

<http://Thailand.Unfpa.org/>

 UnfpaThailand

 Unfpa_Thailand

เครดิตภาพหน้าปก
ชาณุวุฒิ เจียมลักษณ์ไพศาล